

Arhitektura za otroke: vrtec •
Architecture for Children: Kindergarten

ab arhitektov bilten / *Architect's Bulletin*
 mednarodna revija za teorijo arhitekture /
International Magazine for Theory of Architecture
 UDK 71/72
 ISSN 0352-1982
 številka / *Volume* 205 • 206
 december 2015 / *December* 2015
 letnik / *Anno* XLV

glavni in odgovorni urednik / *Editor in Chief* Miha Dešman
 pomočnica urednika / *Assistant Editor* Kristina Dešman
 gostujoči urednici / *Guest Editors* Špela Nardoni Kovač,
 Damjana Zaviršek Hudnik
 grafično oblikovanje in AD / *Graphic design and AD* Nena Gabrovec
 slovenski jezikovni pregled / *Slovene proof reading* Inge Pangos
 prevod / *Translation* Sašo Podobnik

uredniški odbor / *Editorial Board* Andrej Hrausky,
 Jurij Kobe, Janez Koželj, Uroš Lobnik
 prelom / *Typesetting* Nena Gabrovec
 tisk / *Print MatFormat*, Ljubljana
 naklada / *Copies* 500
 cena / *Price* 20 EUR
 letna naročnina / *Annual subscription* 30 EUR
 naslov redakcije / *Editorial office*
 AB, Židovska steza 4, 1000 Ljubljana, SI
 tel: +386 1 2516 010, fax: +386 1 4217 975
 e-mail: info@ab-magazine.com
 www.ab-magazine.com

Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih znanstvenih periodičnih publikacij.
 Izid publikacije je finančno podprla Mestna občina Ljubljana.

Stališča, izražena v člankih posameznih avtorjev, ne izražajo nujno stališč uredništva.

klasifikacija / *Classification* mag. Doris Dekleva-Smrekar CTK UL
 revija je indeksirana: Cobiss, ICONDA

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
 REPUBLIKE SLOVENIJE

Mestna občina
 Ljubljana

Vsebina / *Content*

04 *Miha Dešman*
 Uvodnik: Vrtci / *Kindergartens*

TEORIJA

06 *Eva D. Bahovec*
 Vrtec kot heterotopija

12 *Polona Filipič, Špela Kuhar, Barbara Viki Šubic*
 Zasnova vrtca – potovanje od arhitekta do otroka in nazaj

INSTITUCIJA

13 *Ksenija Bregar Golobič*
 Kurikularna prenova vrtcev:
 prostor kot del (prikritega) kurikula

20 *Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač,
 Damjana Zaviršek Hudnik*
 Stavba vrtca naj bo preprosta, zadržana, odprta, iskriiva,
 radoživa, pretočna, zavetna - kot taka sodi v okvir prave
 arhitekture
 Pogovor z Janjo Barši

PREGLED IN RETROSPEKTIVA

26 *Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač,
 Damjana Zaviršek Hudnik*
 Slovenski vrtci – včeraj in danes

28 Retrospektiva vrtcev

41 Pregled vrtcev

POGOVORI

- 62** *Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik*
Pri prostorskem oblikovanju vrtcev ne bomo nikoli dovolj občutljivi.
Intervju s Stankom Kristlom
- 66** *Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik*
Kot arhitekt moraš snovati take stavbe, da je mogoče zraven še kaj zgraditi.
Intervju z Jožetom Dobrinom
- 69** *Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik*
Prav je, če arhitekt pri svojem delu upošteva dosežke kolegov preteklih generacij, jih nadgrajuje, ne začenja vedno znova od začetka, kot da ni bilo še nič narejenega ...
Intervju z Milanom Štrukljem

MEDNARODNO

- 72** *Jure Kotnik*
Vrtci v arhitekturi
- 76** *Mia Roth Čerina*
Tri razvojne stopnje arhitekture otroških vrtcev na Hrvaškem
/ Three Developmental Stages of Kindergarten Architecture in Croatia
- 82** *Ana Tori*
Vrtec in vizija spremembe

- 86** *Bernardo Bader Architects*
Vrtec Susi Weigel, 2013, Bludenz, Avstrija /
Susi Weigl Kindergarten, 2013, Bludenz, Austria
- 88** *Bernardo Bader Architects*
Vrtec Wiesenbach, 2014, Schlins, Avstrija /
Kindergarten Wiesenbach, 2014, Schlins, Austria
- 90** *C+S ASSOCIATI Architetti*
Vrtec Covolo, 2003–05, Pederobba, Tržič, Italija /
Nursery School in Covolo di Pederobba, 2003–05, Treviso, Italia

PERSPEKTIVE

- 92** *Darja Rakovič*
Igranje v prostoru in s prostorom v vrtcu –
primeri in izkušnje vključenosti uporabnikov
- 96** *Anja Planinšček*
Viharniki 02: Leseni vrtci

IN MEMORIAM

- 102** *Tomaž Kancler*
In Memoriam: Jovan Milošević (1929–2013), arhitekt

Vrtci / Kindergartens

Uvodnik / Introduction

Miha Dešman

»Če se niste pripravljani motiti, nikoli ne boste prišli do česar koli izvirnega!«
Sir Ken Robinson¹

Vrtec je mašina za učenje, bi lahko rekli z Le Corbusierjem. Arhitektura vzgaja. Pri arhitekturi za najmlajše se postavi problem razlike med potrebami otrok in potrebami odraslih. Velikokrat se ta razlika, čeprav se na deklarativni ravni izpostavi, izrazi skozi perspektivo odraslih. Odrasli si predstavljamo, kakšni naj bi bili otroci, glede na lastne izkušnje in omejitve. Pri tem otroke podcenjujemo, saj jih imamo za »otročje odrasle«, katerih dojetje je inferiorno v primerjavi z dojetjem nas odraslih. Študije otroških pedagogov in psihologov nas uče, da to ni res, da so prav otroci najbolj dojemljivi, iznajdljivi in ustvarjalni.

Otroci imajo naravno nagnjenost, da stvari sami poskusijo, so pri tem izvorni in delajo napake. Ne bojijo se delati napak. Ko odrastejo, se ta sposobnost izgubi. Otroci, ki danes obiskujejo vrtec, se bodo upokojili cca leta 2065. Ne vemo, kakšno bo njihovo življenje in s kakšnimi ekološkimi, etičnimi in ekonomskimi izzivi se bodo morali soočiti. Vsekakor se bodo bolje znašli, če bodo ustvarjalni, samozavestni in dojemljivi za sporočila okolja. Samo naučeno znanje ne bo dovolj, potrebovali bodo razvite čute, samoiniciativnost in kreativnost. Dinamična inteligenca, interakcija z okoljem, veselje do spoznavanja in raziskovanja, tudi tveganja so pogoj za uspešnost v prihodnosti, na osebni ravni in v skupnosti.

Današnji sistem vzgoje in izobraževanja kljub navidezni permisivnosti (ki je v največji meri rezultat lenobe in pomanjkanja skrbi učeeh) temelji na stigmatizaciji napak otrok. Vsaka napaka se kaznuje s slabo oceno in izboljšanje učinkovitosti vzgoje si predstavljamo kot izkoreninjanje napak. Kaj s tem dosežemo? Da se otroci, ko odrastejo, najbolj od vsega bojijo delati napake, s tem pa zatremo njihovo sposobnost za kreativnost. Zdi se, da vsem znani pregovori, kot je: kdor dela, greši ali pa: motiti se je človeško, za otroke ne bi smeli veljati. Celo kritične besede se ocenjujejo kot prestopki proti lepemu vedenju. Ni več pomembno, ali je neka misel dobra ali slaba, vprašanje postaja, ali gre za neprimerno ali primer-no vedenje. Podobno velja za arhitekto. Tudi arhitektura je potisnjena v položaj, ko je vsak eksperiment, vsako tveganje apriori izključeno in je arhitekt za najmanjšo napako skozi sistem zavarovanj odgovornosti sankcioniran ali celo kriminaliziran. To ubija kreativnost, saj se preveč togo držimo predpisov in uveljavljenih rešitev. Seveda je jasno, da heuristična metoda poskušanja in učenja iz napak, ki je za otroke idealna, ni primerna za arhitekturne in urbanistične naloge. Logično je, da obstaja odgovornost za kakovost arhitekturnega dela, a sistem mora omogočati tudi možnost razvoja in eksperimenta, s tem pa tudi možnost kreativne napake, vsaj na ravni prototipa, razvojnega laboratorija za nove ideje, eksperimentalne prakse itd.

Arhitekti imamo veliko odgovornost za kreiranje, uravnoteženje in izboljšanje otroškega okolja, ki bo spodbujalo njihove fizične, čustvene, duševne in duhovne zmožnosti. Za arhitekturo vrtcev je najpomembnejše, da zagotovi dobre, svetle, tople pa hkrati nevtralne prostore, ki jih otroci in vzgojitelji lahko oblikujejo z lastno domišljijo in idejami. To pomeni, da naj bodo prostori na razpolago za igro in delo kot nevtralen okvir in ne kot perfektno oblikovan in zato nespremenljiv ambient. Hkrati pa mora biti prostor raznovrsten glede merila, barv, svetlobe, vonjev in drugih lastnosti. Mali atrij, vogali, prehodi in koticiki, v katerih se otroci lahko igrajo.

Pričujoča številka revije združuje preverjene principe in rešitve ter eksperimentalna razmišljanja in predloge. Predstavljen je strokovni in institucionalni okvir za na-

A kindergarten is a machine for learning - no doubt Le Corbusier would agree. Architecture edifies. Architecture for children, however, puts forth the problem of the difference between their needs and the needs of adults. Even though this difference is articulated on a declarative level, it is often still expressed through the perspective of adults. Us, adults, have an idea how children should be, based on our own experience and limitations. In this way, we fail to do children justice as we consider them infantile adults whose understanding is inferior compared to ours, adults'. Research by child pedagogues and psychologists shows that this is not the case, that it is children who are the most perceptive, innovative, and creative.

Children have a natural inclination for trying things out for themselves, for being creative and making mistakes. They are not afraid of making a mistake. But when they grow up, this ability has been lost. Children in pre-school care today will retire sometime around the year 2065. We don't know what their life will be like, and what ecological, ethical and economic challenges they will have to face. But it's a given that they will be at an advantage if they are creative, self-confident, and perceptive of the messages from their environment. The learned knowledge alone will not be enough, they will need developed senses, initiative, and creativity. A dynamic intelligence, interaction with the environment, an eagerness to discover, explore, as well as take risks - all of these make up the conditions for succeeding in the future, both on a personal level and within one's community.

The current system of education may tout its permissiveness (which is all too often merely the consequence of the educators' laziness and indifference) but it is actually based on the stigmatisation of the children's mistakes. Every mistake is punished by a bad mark; educational efficiency is understood as the elimination of mistakes. Yet what does this achieve, apart from the fact that as children grow up, their single biggest fear is making a mistake, stifling their capacity for creativity? It seems that dictums such as "to err is human" or "the only man who never makes a mistake is the man who never does anything" somehow don't apply to children. Even words of criticism are seen as a breach of good manners. It no longer matters if an idea is good or bad, the question is whether if an indiscretion has been committed.

Architects are no exception here; architecture has also been brought to a state where every experiment, every risk is excluded before the fact, and where a system of liability insurance makes sure that an architect is penalised, even criminalised for the tiniest mistake. This spells death for creativity with everyone following the regulations and established solutions to the letter. Granted, the heuristic method of trying things out and learning from mistakes which works so well for children is not suitable for architectural and urbanistic tasks. The buck must come to a logical stop when the quality of an architectural work is in question. Yet the system must allow for the possibility of development and experiment, and thus the possibility for creative mistakes, at least on the level of the prototype, a development lab for new ideas, experimental practice, etc.

Architects have a great responsibility to create, balance, and improve children's environment, one which will inspire their physical, emotional, psychological and spiritual potentials. For kindergarten architecture, the most important thing is to ensure good, light, warm, and yet neutral spaces which children and their teachers may shape with their own imagination and ideas. This means that the

"If you're not prepared to be wrong, you'll never come up with anything original."

Sir Ken Robinson¹

črtovanje, gradnjo in delovanje vrtcev v Sloveniji. Zbrane in predstavljene so mnoge dobre in inovativne ideje, ki še niso institucionalno sprejete. Tako ima ta številka tudi elemente aktivizma, izobraževanja in prepričevanja pristojnih institucij.

Sledi retrospektiva in pregled sodobne produkcije, ki je nastal na podlagi razstave v galeriji Dessa: Vrtčevska arhitektura je s primeri iz Slovenije in Hrvaške predstavljena kot ogledalo družbe. Jure Kotnik v prispevku Vrtci v arhitekturi preigra sodobne tipološke rešitve in njihov potencial. Dva primera iz tujine primerjalno pokažeta prakse v sosednjih državah. Študenti arhitekture so v projektu Viharniki razvijali empatične ambiente in nove koncepte za vrtce prihodnosti. Domišljija študentov je, ravno z odpovedjo ustaljenemu arhitekturnemu normiranju in pretiranemu definiranju, odprla nove potenciale za predšolsko bivanje otrok. Teoretska izhodišča in dileme najbolj poglobljeno obravnava dr. Eva D. Bahovec s FF, ki izpostavi arhitekturni stroj kot problem, ki povezuje arhitekturo in vzgojo. Zaključni s primerjavo mačke v udobni pozi kot vzora za ustvarjanje toplote in udobja za otroke v lesenem vrtcu in opozori na subverzivni potencial lenarjenja.

Otroška domišljija in strast sta darilo človeštvu. Najbrž moramo opaziti in obdržati bogastvo otroške ustvarjalne zmogljivosti, predvsem pa se vanj ne preveč vtikati, ter otrokom zagotoviti prostor, kjer se bodo lahko razvili v celostne osebnosti, dovolj močne, da se bodo pripravljene soočiti s prihodnostjo, kakršna koli že bo.

spaces to play or work in should offer a neutral setting rather than a perfectly designed and therefore immutable ambient. At the same time, the space should be diverse in terms of scale, colours, lighting, smells, and other properties; small atriums, corners, passages and nooks in which the children may play.

This issue of AB Magazine brings together tried and tested principles and solutions, and experimental considerations and proposals. It lays out a professional-practice and institutional framework for planning, construction, and functioning of kindergartens in Slovenia. It collects and presents many good and innovative ideas which have not yet been institutionally accepted. Therefore, the issue incorporates elements of activism, education, and persuasion of the competent institutions.

Featured next is "Slovene Kindergartens - a Retrospective and a Review", which is rooted in the DESSA gallery exhibition "Iz malega raste veliko - pol stoletja slovenskih vrtcev" ("Everything Starts out Small - Half a Century of Slovene Kindergartens"). With examples from Slovenia and Croatia, the architecture of kindergartens is presented so as to hold up a mirror to the society. In his contribution "Kindergartens in architecture", Jure Kotnik runs the gamut of contemporary typological solutions and their respective potentials. Two examples from abroad contrastively showcase the practices from neighbouring countries. In their project Viharniki ("The Withstanders"), students of architecture sought to develop empathic ambients and new concepts for the kindergartens of the future. The students' imagination has - by means of a conscious rejection of conventionally prescribed and excessively defined architecture - opened new potentials for pre-school habitation of children. Theoretical premises are most thoroughly examined by Dr Eva Bahovec of Ljubljana's Faculty of Arts, who considers the architectural machine as a problem linking architecture and education. She concludes her article by comparing a cat settled in a comfortable pose, representing a model for creating warmth, with the children-centred comfort in a timber kindergarten, and stresses the subversive potential of giving into laziness.

Children's imagination and passion are a gift to the humankind. We ought to take note and hold on to, and above all butt out of the richness of children's creative capability. They should be provided with a space conducive to producing well-developed personalities, willing to face the future, whatever it may be.

¹ <http://sirkenrobinson.com/>

Vrtec kot heterotopija

Eva D. Bahovec

»V umetnostih obstaja le ena hierarhija:
spodaj dekorativna umetnost, zgoraj človeška figura.«

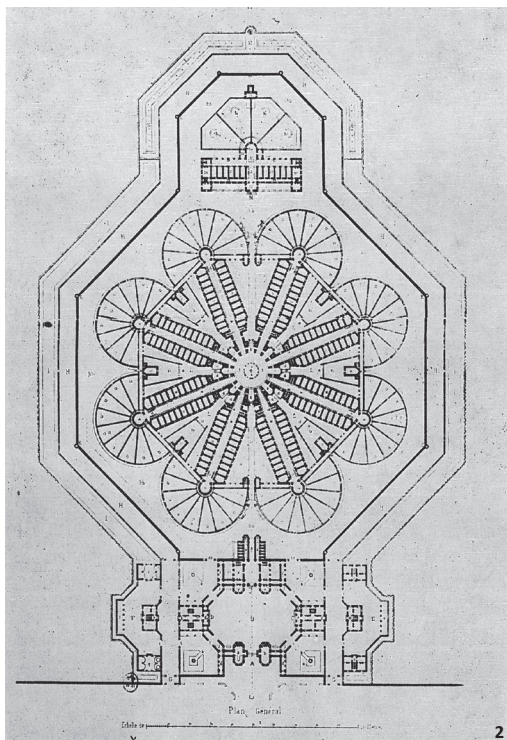
Le Corbusier

Povzetek

Arhitekturo lahko definiramo kot prvo med umetnostmi; druge umetnosti, pa tudi druge dejavnosti, od zdravljenja do vzgoje, ustvarjanja do navade, od vključevanja do izključevanja, predpostavljajo artikulacijo prostora. Domala vsa kulturna zgodovina nakazuje, da je ta povezana z nekim presežkom, ki ga ni mogoče zvesti na nasprotje med funkcionalnostjo in estetskim učinkom. Foucault se je temu približal v svoji nietzschejski genealogiji oblasti panoptičnega »arhitekturnega stroja«, ki zagotavlja podrejanje in oblikovanje identitete v modernih institucijah, v vrtcih, šolah, klinikah, psihiatričnih ustanovah, zaporih itn., pa tudi nasploh v moderni družbi. Toda kjer je oblast, tam je odpor. V tem kontekstu se prispevek osredotoči na predstavitev različnih strategij, kako problematizirati domnevno »večne resnice« o otroku in otroštvu, materi in materinstvu, sposobnostih in inteligentnosti in vsem, kar zmore telo. Prispevek sklene zagovor novega razumevanja in gradnje, ki bi bolj spodbujala bachelardovsko imaginacijo snovi in navdihovala kreativnost v vrčevskih heterotopijah, kakršno predstavlja novi slovenski arhitekturni projekt *Leseni vrtci*.

Ključne besede

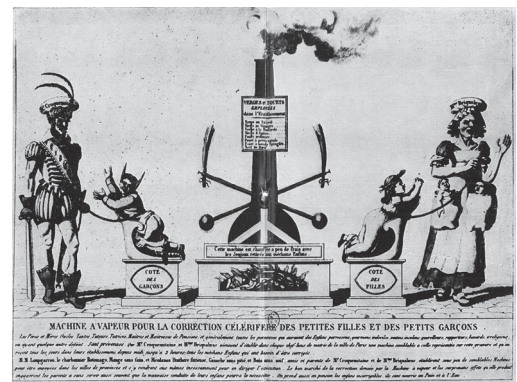
Foucault, Nietzsche, Le Corbusier, Juhani Pallasmaa, panoptični dispozitiv, telo in oblast, hierarhija petih čutov, roka in disciplinska oblast, otrok in otroštvo, poetika prostora, vzgojna imaginacija, leseni vrtci, kritična teorija, bitka za resnico

Sl. 1: Parni stroj za poboljšanje deklic in dečkov, bakrorrez s konca 18. stol. (nav. po Foucault, 2004: 358–359, desno).

Sl. 2, 3: Foucaultov primer tlorisa arhitekturnega stroja, B. Blouet, načrt za celnični zapor za 585 obsojencev, 1843 (nav. po Foucault, 2004: 353, zgoraj) in risba pacientke Isabelle s pojasnilom *Vselej me vidijo* (Jean Bobon, nav. po Lacan, 2004: 201, naslednja stran).

Sl. 4, 5: Lestvica evolucije z vidika lobanje: čeljust kreolskega črnca je potrjeno povečana, da bi nakazala domnevno nižjo evolucijsko stopnjo črnih, 1854 (nav. po Tuana, 1993: 45, naslednja stran), in šesti del *Preskusa beta* za testiranje prirojene inteligentnosti (nav. po Gould, 2000: 235, naslednja stran).

1

gospodarice in gospodarji penzionov ter sploh vse osebe, ki imajo lene, požrešne, neubogljive, uporne, predrzne, prepirljive, tožljive, klepetave, malomarne otroke in otroke s kakšno drugo napako, obveščamo, da sta g. Bavbav in ga. Ropotija postavila v središče slehernega županstva takšen stroj, kakor ga prikazuje gravura, in da vsak dan od poldne do druge ure v svojih ustanovah sprejemata poredne otroke, ki jih je treba poboljšati [...]» (Foucault, 2004: 358) Tako znanstvena imaginacija do potankosti razdela tehnologijo vzgoje, ki ni naknadna aplikacija, ampak njen inherentni sestavni del. »Dobre« znanosti ni mogoče ločiti od njenih domnevno le zunanjih in od njih neodvisnih zlorab.

Kaj je arhitekturni stroj?

»Arhitekturni stroj« je ena najbolj razpiten tem, v kateri postane Foucaultova genealogija resnice neločljiva od zgodovine prostora in arhitekture. Prav to pa je tudi problem, ki povezuje arhitekturo, vzgojo in institucijo in ki ga zastavi z vso resnostjo sam Foucault. Na elitni univerzitetni instituciji *Collège de France* predava »zgodovino sistemov mišljenja«, na cesti pa se z zagovorniki zapornikov bojuje za boljše življenjske pogoje le-teh. Prav kot »cestni bojovnik« (Bahovec, 2014) lahko napiše eno najslavnejših knjig stoletja: *Nadzorovanje in kaznovanje* (Foucault, 2004).

Foucault v njej raziskuje dvoje: nastanek zapora kot paradigmo za gradnjo modernih institucij (za bolnišnice in zatočišča za nore, vrtce in šole itn.) ter »implicitne sisteme«, v katerih se znajdemo kot zaporniki »stroja«, ki v posamezniku vzbuja občutek nenehne vidnosti (Foucault, 2004: 229). To je pot od popolnega izkoristka, ki ga uteleša Benthamova panoptična zgradba in ki s samo artikulacijo prostora zagotavlja nenehno nadzorovanje, do panoptizma kot »idealnega načrta« za bodočo družbo, ki smo mu danes podvrženi vsi. Panoptizem je širši dispozitiv, ki deluje v vsem družbenem telesu in »se je zmožen integrirati v katerokoli funkcijo (vzgojno, terapevtsko, produkcijsko, kazensko),« sklene Foucault (ibid.: 226).

To je tudi način, kako prek *vzgojne funkcije* postanemo subjekti. Kot nakazuje že sama etimologija besede »subjekt«, je konstitucija subjektivnosti nekaj, kar sovpadne s podrejanjem. Toda tako kot ni individualizacije brez podrejanja, tudi ni podrejanja, ki bi ga lahko mislili brez in mimo telesne podvrženosti. Realna zgodovina je zgodovina realnih bitk za resnico, ki jih v moderni zgodovini telesa podvaja netelesno ali duša: »Ne bi smeli reči, da je duša iluzija ali ideološki učinek. Temveč, da obstaja, da ima neko določeno real-

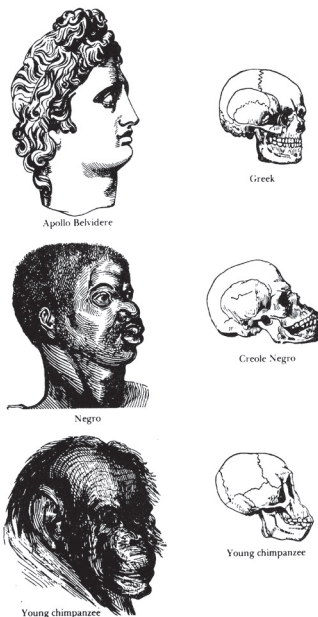
3

nost, da je nenehno okrog telesa, na njegovem površju, ter v njegovi notranjosti producira delovanje oblasti, ki se izvršuje na tistih, ki jih kaznujejo – splošneje, na tistih, ki jih nadzorujejo, ki jih urijo in poboljšujejo, na norcih, na otrocih, na šolarjih, na kolonizacijah, na tistih, ki jih priklepajo na produkcijski aparat in nadzorujejo vse življenje.» (Foucault, 2004: 37)

Eno in drugo, prostor, telo in duša, je tesno povezano: na eni strani panoptična zgradba ali arhitekturni stroj, ki ni le metafora, simbol ali ilustracija oblasti, ampak je že »stvar sama« (Bahovec, 2013: 9), na drugi strani imaginarni občutek nenehne nadzorovanosti, ki v arhitekturnem stroju nastaja povsem samodejno in ga poraja sama artikulacija prostora. Ko je telo postavljeno na mesto »vidnega« (v celicah na obodu krožnega tlorisa oz. kot objekt pogleda, ki prihaja iz osrednjega nadzornega stolpa, sl. 2), je v isti potezi že obvladano: »telo, predmet in tarča oblasti«. Za dušo, ki nastane kot podaljšek telesa, pa poskrbijo nove znanosti o človeku. Zdravniki in pedagogji, psihiatri, psihologi in moralisti vseh vrst, *strokovnjaki znanosti o človeku* so hrbtna stran tehnologije oblasti: »človek, duša, normalen ali nenormalen posameznik«. Lahko bi nadaljevali: vse do duševnega bolnika, katerega delirij je videti kot realizirana klinična slika panoptičnega dispozitiva. To je psihoza, v kateri so budne oči »tam zunaj«, narisane v vertikali na drevesnem deblu, vedno široko odprte (sl. 3).

»Politična anatomija« vzgajanja

Oblast, bodisi v »politični anatomiji« telesa v arhitekturnem stroju bodisi kot panoptizem razširjena po vsem družbenem telesu, producira vednost. Zato je Foucaultova tarča »skupna zgodovina oblastnih odnosov in objektivnih razmerij« (Foucault, 2004: 31). Panoptična oblast, ki zaseda telo, proizvede nov objekt znanosti, ko omogoči iznajdbo moderne duše: »Zgodovina te 'mikrofizike' kaznovane oblasti bi te-

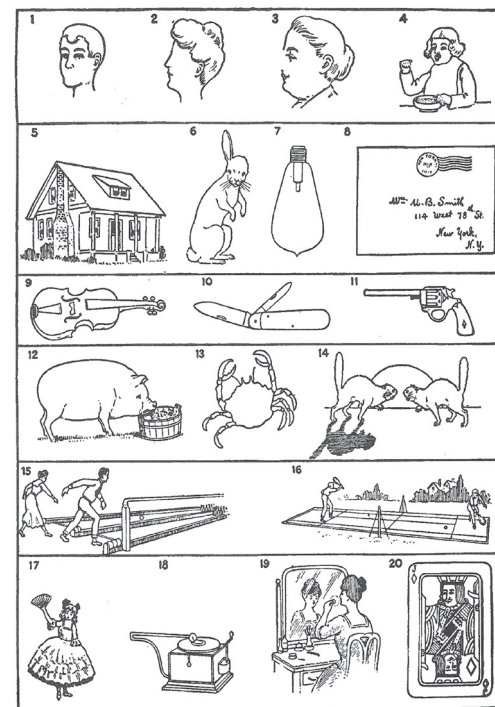
4

daj bila genealogija ali prispevek h genealogiji moderne duše.« (ibid: 37) Duša je korelat neke določene oblastne tehnologije na telesu, eno in drugo pa je zgodovinski pogoj za »nastanek človeka kot vednosti za določen diskurz z 'znanstvenim' statusom« (ibid.). »Človek« ali »posameznik« je proizvedeni objekt novih znanosti, ki se zdaj z novo znanstveno tehnologijo polastijo psihe, psihičnega in psihologije.

Telo je namreč predmet in tarča oblasti še v nekem drugem pomenu. To je tehnologija oblasti, ki proizvede *krotko telo*. Telo je v moderni dobi podvrženo umetnosti razvrščanja in hierarhičnega nadziranja, sredstvom za dobro dresiranje, normalizacijski sankciji in preskusu, ki »kombinira tehnike hierarhije, ki nadzoruje, in tehnike sankcije, ki normalizira« (Foucault, 2004: 205). Vzgojna institucija, kot pred njo že bolnišnica, postane pravi aparat za preskušanje. Le korak je od rituala zdravniške vizite do oblastnega vzgojnega obreda v šoli kot aparatu »za primerjanje vsakogar z vsemi, ki hkrati omogoča merjenje in sankcioniranje« (ibid: 206).

Disciplinska oblast sprevača ekonomijo vidnosti, ki se izvršuje tako, da postane nevidna (v osrednjem stolpu panoptika ali imaginiranem pogledu, ki prihaja iz zunanosti) in »pri tistih, ki si jih podreja, uveljavlja načelo obvezne vidnosti«. Nasprotno pa je preskus tehnika, s katero oblast zajema subjekte v *mehanizem objektivacije* (ibid: 208). Oblast deluje tako, da objektivira in da s postopki preskusa proizvede tudi sam objekt novih znanosti, obravnava pa ga, kot da je nenastal oz. preprosto prisoten in dosegljiv v zunanji objektivni realnosti.

Telo in duša postaneta objekt merjenja in primerjanja. Nastajajo številne znanstvene klasifikacije telesa in telesnih delov, glave in roke, mladičev in potomstva. Primerjave so narejene tako, da lahko nemudoma spregledamo hierarhijo, ki ni utemeljena v stvari sami: na vrhu glava belega moškega, spodaj anatomi-

5

mija šimpanza ali človeku podobne opice, vmes pa tisto, kar velja za nekaj manj (sl. 4). *Volja do klasifikacije* je tista, ki proizvede takšen samoumevni, domnevno naravni in nespremenljivi red stvari in harmonijo sveta. Znanstveni postopki so tisti, ki »dokazujejo« raznovrstne pomanjkljivosti ženskih teles, pretirano izraženo živalskost črnih ali drugačnost homoseksualnih »čudaških« otrok (Tuana, 1993: 45, Založnik, 2004: 202, Šepetavc, 2015, v tisku).

Preskusi inteligentnosti merijo in primerjajo posameznike na osnovi testnih nalog, ki so skrbno izbrane in po trdnem prepričanju psihometrov merijo sposobnosti, odvisne od dednosti in konstitucijskih dejavnikov, medtem ko veljata kulturna pogojenost in odvisnost od vzgoje za nekaj drugotnega. Zgodovina merjenja vsega, kar naj bi bilo naravno (in vrednoteno kot tako), je dolga – pa naj bo še tako očitno in na prvi pogled jasno ravno nasprotno. V knjigi *Za-mera človeka*, eni najbolj temeljitih raziskav iz zgodovine in *genealogije merjenja individuuma*, njegovega telesa in njegove duše, je Steven Jay Gould opozoril na tendencioznost raznih ved: kraniometrije, kriminalne antropologije in podobnih znanstvenih »merskih ritualov«, pa tudi na epistemološko neutemeljenost in »politično nekorektnost« merjenja moderne duše in njenih zmožnosti (Gould, 2000: 235). V preskusu, ki ga analizira, morajo vsi primerjani in preiskovani na predviden način dopolniti risbe, na katerih nekaj manjka; preskus rešujejo vsi po enakem postopku, ne glede na socialno in kulturno poreklo, individualno izobraževalno pot ali druge okoliščine. Kar v testnih nalogah manjka, je enkrat žlica v roki pri hranjenju otroka za mizo, drugič dim, ki se kotali iz dimnika na strehi hiše iz opeke, tretjič pa pudrnica ali pahljača stereotipno narisane mladenke, ki se lišpa pred razkošno toaletno mizico (sl. 5).

Zgodovina preskusa je zapletena in ovinkasta, polna bitk za resnico, zmag in porazov. Mestoma postane

6

7

Sl. 6: Fotografija Salkovega inštituta za biološke študije Louisa Kahna, 1959–65 (nav. po Pallasmaa, 2009: 102).

Sl. 7, 8: Foucaultov zgled za pisavo, zgodovinska zbirka I. N. R. D. P. (Foucault, 2004: 343, zgoraj) in Le Corbusierjeva *Odprta roka*, skica za spomenik, Candigarh, 1954 (nav. po Pallasmaa, 2008: 40, naslednja stran).

Sl. 9: *Čas je za spanje*, reglamentacija vsakdanjega življenja v vrtcih, risba Boža Kosa, 2004 (v Bahovec in Bregar Golobič, 2004: 9, naslednja stran).

skorajda nekaj učbenik za preučevanje Foucaultove kategorije *volje do vednosti* ali Deleuzove »formule vprašanja«, ki namesto: Kaj je resnica? vprašuje: Kaj je volja do resnice? in: *Kaj je tisti ali tisto, kar v tej volji hoče?* (Deleuze, 2011: 102). Ko vzamemo v roke zgodovino znanosti in se usmerimo v Foucaultovo kritično ontologijo sedanjosti, je videti, kakor da bi bila pred nami sama retorična vprašanja.

»Resnična napaka«, kot bi rekel sam Gould, ni nižja stopnja razvoja znanosti v preteklosti, ki bi jo bilo mogoče z napredkom v sedanjosti in še bolj v bodočnosti popraviti oz. odpraviti. Resnična napaka je sama ideja preskusa, ki ga ni mogoče izločiti iz aktualne zgodovine subjektivacije in podrejanja. *Homo psychologicus* in njegovo merjenje je prav tako zgodovinska invencija, kot je zgodovinska invencija sam otrok modernih znanosti ali pa vrtec kot vzgojna institucija moderne dobe, zavezana »nadzorovanju in kaznovanju«. O tem, kaj je otrok in kaj vrtec, kaj je naravno in kaj kulturno pogojeno, kaj je prepojeno z voljo do vednosti (predstavljeno pa kot čista znanost) in kje je mesto za potencialni odpor in spremembo, lahko veliko več kot iz psiholoških, pedagoških, socioloških in drugih ved izvemo iz foucaultovske aktualne zgodovine, ki je prav zaradi svoje aktualnosti nekaj nadvse uporabnega (Bahovec in Bregar Golobič, 2004: 261 in nasl.).

Nič manj pa ni Foucaultova genealogija aktualna kot dopolnilo althusserjanskega raziskovanja vrtca kot ideološkega aparata države (Apple, 1992: 51, Bahovec in Kodelja, 1995: 109, Bida, 2012: 102), ker postavi v ospredje samo materialnost ideologij in ideoloških praks, na kateri tako zelo vztraja sam Althusser (Althusser, 2000: 91). To je genealogija materialnega prostora, materialnega telesa in materialnih disciplinskih ritualov kot sestavnega dela samih tehnologij vladanja, ki jih Foucault razlišče do potankosti. Ne zavest ali duša, ampak telo opredeljuje »odnos med gospodujočimi in podrejenimi silami«, kot piše Deleuze (2011: 60), zato je genealoško raziskovanje mogoče le na podlagi zgodovine telesa, ki so se je zgodovinarji lotili že zdavnaj (Foucault, 2004: 31–33).

Toda to zgodovino raziskujemo samo zaradi naše aktualnosti. V moderni filozofiji je vprašanje: *Kaj je razsvetljenje?* vprašanje o nas samih, tu in zdaj, v kritični ontologiji sedanjosti in s pomočjo kritične drže, ki jo omogoči sama zgodovinska analiza (Foucault, 2008: 267). Zato je filozofija »času neprimeren«, kot poudari Nietzsche; delovati mora proti svojemu času, ker deluje za čas, ki prihaja.

Zakaj arhitekti še vedno rišejo?

Kot je svojčas Derrida pisal o Heideggerjevi roki filozofa, ki je ne more nadomestiti tehnološki, umetni, neavtentični pisalni stroj (Derrida, 1990: 186), je tudi v aktualnih knjigah o arhitekturi že v naslovu zastavljeno vprašanje: *Zakaj arhitekti še vedno rišejo?* (Belardi, 2014) Zdaj že vemo, da je to vprašanje aktualne zgodovine in njene genealogije. Kako se je konstituirala arhitektura kot umetnost prav iz natančno reglementiranih risarskih praks? Kako je postalo risanje zgodovinski pogoj možnosti za razvoj »arhitekturne stroke«, hkrati pa prav tisto, kar bi moralo biti v nadaljevanju preseženo z novimi in vse bolj razvitimi tehnologijami?

Tako kot je lahko za filozofa pisanje na roko hkrati že način mišljenja, je za arhitekta ročno risanje že mišljenje in ustvarjanje kot tako. Toda tehnološkega »bistva« digitalnega projektiranja, ki zamenja ročno risanje, ni mogoče odpraviti z dobro voljo ali izbiro in odločitvijo, prav tako kot zavestni in načrtni odpor ne more samodejno zagotoviti izstopa iz arhitekturnega stroja – ne v obdobju razsvetljenstva ne v današnjih panoptičnih dispozitivih ali ritualih preskusa, ki oblikujejo krotko telo in vzgajajo moderno dušo. Arhitekturni stroj je prav kot tehnična iznajdba figura oblasti, ki deluje nenehno, samodejno in sam od sebe proizvaja oboje: tako podrejenost kot možnost za odpor. Kjer je oblast, tam je odpor, poudari Foucault, in prav to je tudi njegov odgovor na Deleuzovo »formulo vprašanja« o resnici. To seveda ni vprašanje, ali se lahko izmaknemo oblasti (ki je kot Althusserjeva ideologija »večna« oz. transhistorična – Bida, 2012: 102), ampak vprašanje: *Kaj je kritika?*, ki skupaj z vprašanjem o razsvetljenstvu razkriva mogoče taktike in strategije za odpor.

Prav tako kot je Foucaultova genealogija siva, vestna in potrpežljivo dokumentirana, mora biti njegova zgodovinska in kritična ontologija sedanjosti natančneje razčlenjena ob vprašanih: Kako ne biti podrejen in voden na prav takšen način, »v imenu takih načel, z vidika takih ciljev in s pomočjo takih postopkov – ne tako, ne za to, ne od njih«? (Foucault, 2015: 37) To so vprašanja, ki Foucaulta ločijo od njegovih kritikov in ki so bila prav zaradi uporabnosti postavljena v ospredje dogodkov trideset let po njegovi smrti (Bahovec, 2014, Barši in Mendiževc, 2015, Kaluža, 2015, Mesec, 2015).

Roka, ki riše in misli, je model za preseganje kartezijskega dualizma. Roka nastopa kot združitev telesnega in duševnega, zato je videti, da lahko prav kot taka nadaljuje arhitektov zagovor »čutnega mišljenja«, ki ga omogoča fuzija čutov in veččutno doživljanje (Pallasmaa, 2007: 76) v prostoru vonja, oblikah dotika, okusu kamna, podobah mišic, kosti in dejanj. Dobro arhitekturno delo vzbuja nerazločljiv kompleks vtisov ali zamišljenih občutkov, kar lahko postane »naša mera same resničnosti« (Pallasmaa, 2009: 103). Če se sprehajaš po zunanjsčini Salkovega inštituta v La Jolli v Kaliforniji, ki ga je projektiral Louis Kahn (sl. 6), piše Pallasmaa, se te polasti skušnjava, da bi se dotaknil betonskega zidu, občutil njegovo toploto in se prepustil arhitekturi, ki ji uspe neposredno spojiti prostranost prostora z intimnostjo dotika z roko (Pallasmaa, 2007: 98, Pallasmaa, 2009: 103).

Takšno združevanje čutov je poskus detronizacije in razsrediščenja pogleda, ki v dolgi zgodovini okulo-centrizma, prav do razsvetljenstva in še čez, obvladuje vse druge čute in mu pripada najvišje mesto v hierarhiji. Vid je najbolj vzvišeni čut in privilegirana pot do spoznanja in vedenja (Levin, 1993: 13–14, Pallasmaa, 2007: 36–37). Obdobje razsvetljenstva pa prinaša obrat, ki je povezan z zagovornikom in velikim kritikom razsvetljenstva, Jean-Jacquesom Rousseaujem (Bahovec, 2004: 19). Rousseau je že pred Foucaultovim Benthamom in njegovim panoptikom izumil svoj »idealni načrt za bodočo družbo«: osamiti otroka z vzgojiteljem, ki ga niti za trenutek ne sme pustiti samega, ne na dolgih sprehodih v naravi ne v otrokovi postelji. To je iznajdba *moderne vzgoje*: nadzorovati otroka dobesedno ves dan, podnevi in ponoči, kot v nekakšnem časovnem panoptiku, ki samo-

dejno zagotavlja učinke. Če ne bo nadzorovan nenehno in neprekinjeno, se bo narava sprevrgla v perversijo kot svojo najhujšo nasprotnico in vse bo zaman (ibid: 22).

Genealogija pisanja in risanja, počivanja in spanja v vrtcih

Ambivalentnost vzgajanja razkriva tudi Foucaultova genealogija risanja, ki si jo lahko zamislimo kot podaljšek zgodovine pisanja. V *Nadzorovanju in kaznovanju* je to nadzorovanje dejavnosti, ki vključuje časovno razporejanje in časovno obdelavo dejanja, skrbi za »korelacije med telesom in gibom«, predpisuje artikulacijo telo–objekt, predvsem pa zahteva izčrpno uporabo (Foucault, 2004: 169–171). Prav vsak segment je določen do potankosti, celotno telo pa je disciplinirano in kot tako opora učinkovitega giba, dejanja in dejavnosti: »Dobra pisava, denimo, zahteva telovadbo,« nadaljuje Foucault, »celo rutino, katere rigorozni kod obkroža telo v celoti, od nožnih prstov do konca kazalca. Telo mora biti 'vzravnano, le nekoliko zasukano in sproščeno na levi strani ter kar se da malo sklonjeno naprej, tako da se komolec naslanja na mizo, [...] med telesom in mizo je treba pustiti za dva palca razdalje, [...] del leveice od komolca do dlani mora ležati na mizi. Desnica mora biti oddaljena od telesa približno za tri prste in približno za pet prstov mora moleti čez mizo, ki se je sme le narahlo dotikati. Učitelj bo seznanil učence z držo, kakršno morajo imeti, ko pišejo, in jo popravljati bodisi z znamenjem bodisi kako drugače, če se bodo od nje oddaljili.« (Foucault, 2008: 170)

To je Foucaultova genealogija pisanja in vzgojnih praks: natančno opisana, potrpežljivo dokumentirana in nazorno ilustriрана (sl. 7). Neposredno je primerljiva z ritualiziranim postopkom držo in gibov vojaka, ki drži v roki puško: »Postavijo puško naprej. V treh stopnjah. Puško bodo dvignili z desnico in jo približali telesu, da jo bodo držali navpično nad desnim kolonom s koncem cevi v višini oči, z levico jo bodo sunkovito zagrabili, roka pa bo pri tem stegnjena in stisnjena ob telo v višini pasu za sabljo. Med drugo etapo bodo z levico prenesli puško predse [...]« (Foucault, 2004: 170)

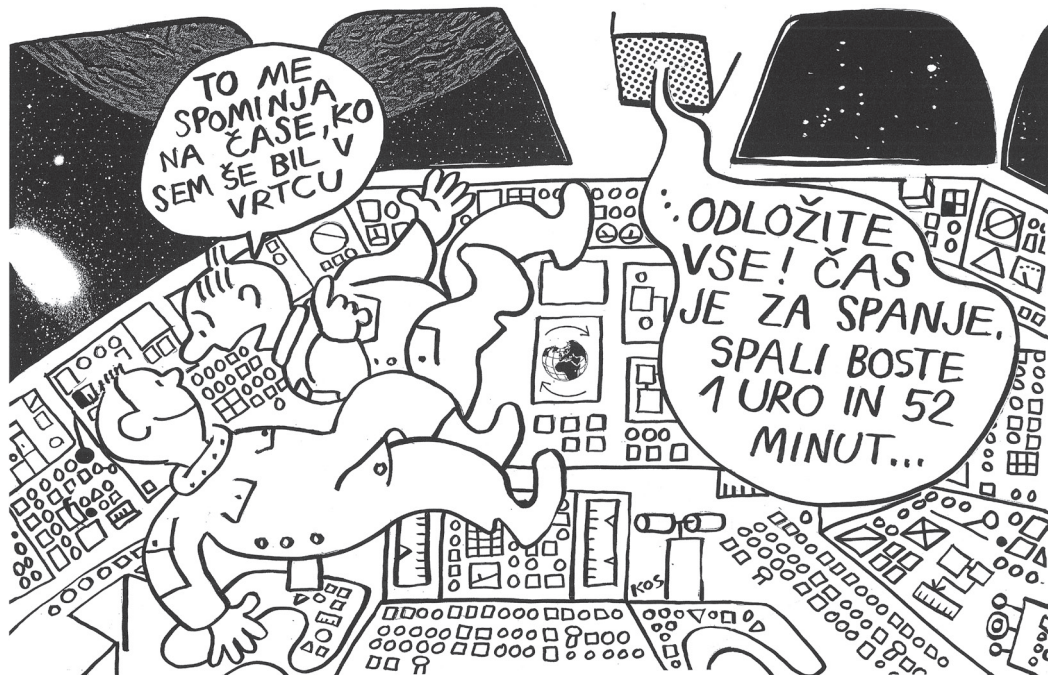
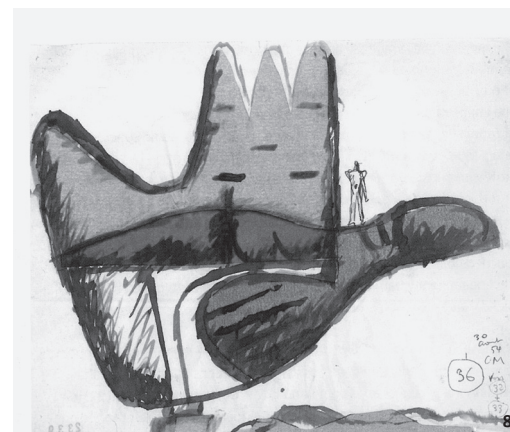
Foucaultova disciplinirana roka je videti kot druga stran arhitektove roke, ki riše in misli, ali roke, ki s svojim dotikom stavbe dopolnjuje »najvišji« pogled, izoliran od nižjih telesnih čutov (sl. 6). Prav tako je nekaj drugega od Le Corbusierjeve *Odprte roke* [La main ouverte], upodobljene na njegovih skicah, risbah in slikah ali postavljene kot spomenik v središče naselja (sl. 8), vpeta v hierarhijo, orientirana kvišku in razpotegnjena čez majhnost človeške podobe. Le Corbusierjevo arhitekturo po meri človeka dopolnjuje roka po meri boga.

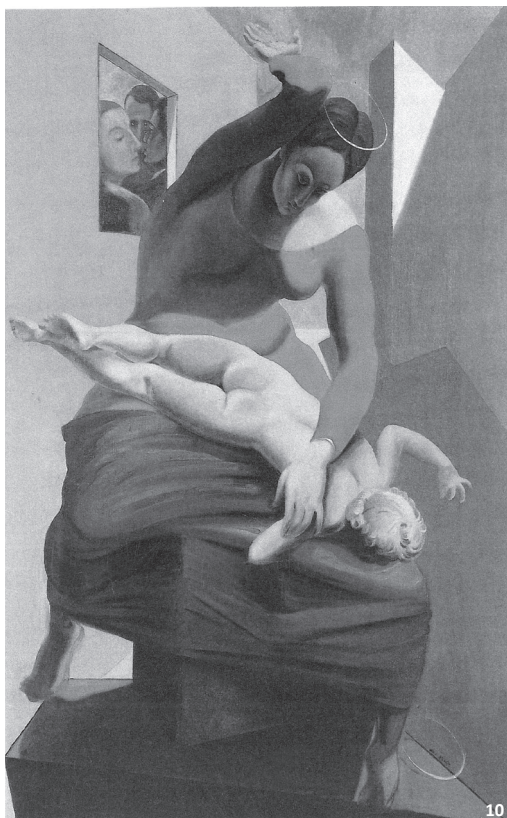
Genealogija pisanja in risanja, roke in disciplinirane ga telesa – to je *duh institucij moderne dobe*, ki jih raziskuje Foucault. Vse je natančno predpisano, reglementirano, prostorsko umeščeno in časovno razporejeno, vse je »urejeno« in obdelano do zadnjega detajla. Prostorska in časovna »obdelava dejavnosti« vključuje tudi vsakdanje življenje v vrtcu. Kot so pokazale raziskave (Bahovec in Bregar Golobič, 2004: 10, op. 2), je med najbolj nevrvalgičnim časovnim in prostorskim reglementiranjem v vrtcih *organizacija počitka in spanja*. Tudi ta je vpeta v foucaul-

tovsko korelacijo med telesom in gibom ali predpisano artikulacijo telo–objekt; oprta je na določila, naj bodo med spanjem otroci obrnjeni z glavami proti oknu (ali vratom) ali po načelu »glava–noge–glava–noge« razporejeni tako, da niso skupaj z glavami (Bahovec in Kodolja, 1996: 90–91). V raziskavah so poročali tudi o primerih, ko so morali biti otroci pokriti z odejo, ko so morali dati pred spanjem roke pod glavo ali pod odejo ali pa so morali spati kar na trebuhu ipd. (ibid.). Videti je, kot da lahko reglementiranje spanja mestoma zadobi, kot v ilustraciji Boža Kosa, domala kozmične razsežnosti (sl. 9); toda prav tako je videti, da je mogoče razdelanim oblastnim mehanizmom zastaviti jasno začrtane meje in da lahko »igranje s prostorom v vrtcu« proizvaja vedno nove – vsakič začasne in specifične – strategije odpora (Rakovič, 2015, v tisku).

Telo, ki ga proizvedejo panoptične in disciplinske tehnologije, pa tudi »medicinski pogled« in »medikalizirano vzgojo« (Cotič, 2002: 55), seveda ni nikoli popolnoma nadzorovano telo. Foucault vedno poudari, da je oblast hkrati tudi že možnost za odpor; njegovo »delo je vse kaj drugega kot zgodba o nekakšni totalizaciji disciplinske železne kletke«, kot zgoščeno zapiše švedski raziskovalec filozofije v arhitekturi Sven Wallenstein (2007: 364). Kritično držo in kritično ontologijo sedanjosti približno vzpostavljati vedno znova. Vsakič posebej moramo z novimi strategijami poseči v utečene vzgojne rituale in prostorske ureditve v vrtcih (Barši, 2004: 108, Rakovič, 2004: 86, Tavčar, 1996: 188), ki lahko pomenijo neko novo možnost in neko odpiranje, niso pa že same na sebi in samodejno osvobajajoče. Smotnost institucionalnih pravil nezaznavno prehaja v presežek in eksczes; ker je meja tako težko zarisati, moramo biti še posebej pazljivi, občutljivi in kritični »v iskanju alternative« (Cotič, 2004: 39) in sproti iznajdevati tako samo raziskovalno metodo kot tudi samo idejo igre (Bregar, 2004: 22, Okorn, 2014, passim.).

»Ne mislim, da je mogoče reči, da nekaj pripada redu 'osvoboditve', nekaj drugega pa redu 'zatiranja',« poudari Foucault v intervjuju o arhitekturi in

Sl. 10, 11: Max Ernst, *Devica korigira Jezuščka pred tremi pričami: Andréjem Brétonom, Paulom Éluardom in slikarjem, slika na naslovnici Gallimardove žepne izdaje Nadzorovanja in kaznovanja (zgoraj) in Le Corbusierjev Modulor, 1952 (Razstavniki katalog Le Corbusier. Mesures de l'homme, Éditions du Centre Pompidou, Pariz, 2015, zgoraj).*

Sl. 12: Leni maček Fridolin in brezdelnem udobju svojega lesenega prebivališča (Moser, 1995: 21, naslednja stran).

oblasti (Foucault, 2001: 354). Nič ni vnaprej določeno. Tudi Le Corbusier, ki so ga zaradi sodelovanja z vichyjsko vlado obtoževali totalitarizma, je bil pravzaprav predan osvobajanju in je stremel k vsemu drugačnemu, novemu in nedoločenemu, *Proti neki arhitekturi*, kot je zapisal v naslov svoje knjige (Le Corbusier, 1975). Toda arhitekti nimajo oblasti nad nami, sklone Foucault, tako da njihov poklic ni primerljiv z zdravniškim ali duhovniškim, s psihiatrom ali z zaporniškim čuvajem (Foucault, 2001: 357). Prav zato pa lahko poklic arhitektov postane »predmet in tarča« odpora.

Otrok po »meri človeka«?

Le Corbusier je skupaj s sodelavci najprej posegel v zgodovino idej in novih umetniških gibanj z novo revijo *Novi duh* [L'esprit nouveau]. V poznejšem obdobju svoje ustvarjalnosti pa se je posvetil človeku kot novemu središču svoje arhitekture, kiparstva, slikarstva, modeliranja in stenskih fresk. Vse to je bilo v ospredju letošnje pariške razstave *Le Corbusier: Mere človeka* [Le Corbusier. Mesures de l'homme]. Mere človeka predstavlja njegov *Modulor*, ki izžareva fascinacijo z matematiko kot potencialnim virom univerzalnih resnic in prinaša domala platonično čaščenje sistema matematičnih proporcij, toda ti so vselej prepredeni s praktično potrebo po urejenem sistemu merskih enot in usklajevanjem zlatega reza z merami človeškega telesa (Oswald, 2001: 145). Vizionarski urbanist je bil tudi vizionarski arhitekt, prepričan v vzgojno funkcijo »mere človeka«: če bi arhitekti, inženirji in oblikovalci uporabljali modulor, je pisal, potem bi lahko sorazmerno preprosto ustvarjali oblike, ki bi bile pripravne in spodbudne, težje pa bi ustvarjali neprijetne ali neprimerne oblike (nav. po *ibid.*). Dobra mera bi samodejno proizvajala dobre učinke, hkrati pa puščala možnost za odpiranje novega, spopadanje s samoumevnostjo »uporabnostik« in odpravljanje preveč ustaljenega.

Za to pa je potrebna tudi prava roka. To zdaj ne bo več Pallasmaajeva roka, ki riše, projektira in misli – s pogledom, usmerjenim v nebo. To tudi ne bo Le Corbusierjeva poduhovljena roka v središču indijskega naselja Candigarh, kot spomenik svetosti življenja in majhnosti »dobro premerjenega« človeka (sl. 8). To prav tako ne bo neodtujen roka, ki ustvarja videz, da ji je uspelo povezati telesni dotik in netelesni pogled, ki sta bila v zgodovini čutov tako kruto razdvojena (sl. 6). In to ne bo ne Foucaultova disciplinirana roka, ki drži pri pisanju pero med palcem, kazalcem in sredincem pod točno določenim kotom (sl. 7), ne njegov strojni nadomestek roke v razsvetljenski tehnologiji za poboljševanje otrok (sl. 1).

To bo roka, ki disciplinira. Toda to bo takšna disciplinirajoča roka, ki prav v tem, ko nadzoruje in kaznuje, pomeni prelom v duhu in zlom genealogije duše, ki je ječa za telo. Max Ernst jo je pripisal božji materi in njeni sinovski vzgoji (sl. 10), ki povezuje prelom v novem duhu z Nietzschejevim prevrednotenjem vrednot: vir kaznovanja je najbolj vzvišena mati, čista kot solza, edina svojega spola, ki se zanosila v brezmadežnem spočetju, onstran seksualnosti in odvezana smrti, kraljica nebeškega kraljestva. To je mati, ki niti ne doji niti ne objokuje, ne vzbuja krivde in ne obupuje: ne solze ne mleko freudovskega primarnega narcizma (Kristeva, 1995: 9), ampak roka »edine

svojega spola«, ki – kot v paradoksu narcizma – tepe lastnega otroka. Vpisana med Scilo in Karibdo seksualnosti in vzgoje je videti kot slikovito nadaljevanje feminističnih kritik materinstva in katoliške vzgoje čustev (Accati, 2001, Bahovec, 1995, Brezavešček, 2015, Mlakar, 2015) ali pa kot Nietzschejevo samopremagovanje iz mesa in krvi.

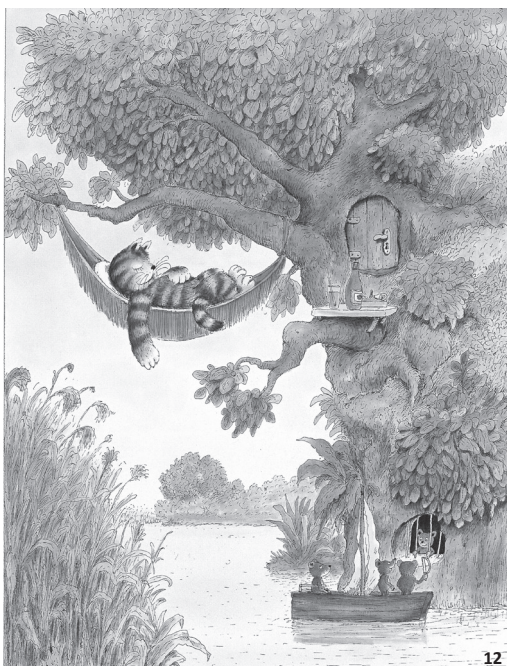
Disciplinska oblast je v Madoninih rokah kakor utelešena utopija ali kot nemišljeno mišljenega (Grosz, 2011: 131), ki hkrati s posegom v genealogijo oblasti poseže tudi v *genealogijo moške dominacije*. V žepni izdaji Foucaultove knjige o »vzgoji telesa« so z njo opremili samo naslovnico. Lahko pa bi jo postavili tudi ob bok Le Corbusierjevemu modulorju kot človeku nasploh (sl. 11), ki je premerjen do potankosti: visok je 183 cm, z roko, dvignjeno v zrak (kot na doma la vseh risbah in slikah), pa 226 cm. Umetnik je o njem povedal tudi to, da ne bi mogel biti ženskega spola (nav. po Oswald, 2001: 146). Človeška figura, ki v Le Corbusierjevi »edini hierarhiji v umetnosti« stoji nad dekorativnimi umetnostmi (v vrtcih pa nad dekoriranjem z izdelki vzgojiteljic – Bregar Golobič, 1996: 208), je postavljena tudi nad tisto, kar je v času snovanja njegovega modulorja Simone de Beauvoir poantirano poimenovala *Drugi spol* (Beauvoir, 2013).

Zakaj je bolje graditi vrtce iz opeke kot iz lesa?

To ni vprašanje arhitekta ali gradbenika, ki nas postavi na realna tla, ko uresničujemo Rousseaujeve razsvetljenske sanje popolnoma transparentne vzgoje. To tudi ni vprašanje, ki bi bilo zastavljeno v kakšni skandinavski deželi, kjer je vsenaokoli polno lesa, v pokrajini počitniških koč, izpostavljenih mrzlemu vetru severnih morij. To je vprašanje iz Wechslerjevega testa splošne inteligentnosti: Zakaj je bolj graditi hiše iz opeke kot iz lesa? Če hočeš dobiti točko ali dve, moraš odgovoriti smotno v dveh pomenih besede: prvič, ker so bolj trdne, bolj odporne proti požaru ali drevesnim škodljivcem, bolje izolirajo itn., in drugič, ker je to takorekoč vsajeno v naše glave. Ideja in projekt *Vrtci v lesu* Janje Barši, Aleša Vodopivca, Anje Planišček, Ksenije Bregar Golobič in drugih posega prav v ta osrednji neksus samoumevnosti, posredno pa razširja razpravo o povezanosti uporabnosti in lepote, udobja in nadzorovanja, oblasti in možnosti odpora (Planišček, 2015, v pripravi). To je nova, na prvi pogled morda nekoliko nenavadna ideja. Toda nenavadna je samo na prvi pogled.

Leseni vrtci, ki so zaradi razpoložljivosti lesa videti kot nekaj samoumevnega v severnih deželah, so za nas pomembni zaradi vsega tistega, čemur bi lahko z Le Corbusierjem rekli »novi duh«. Leseni vrtci so zanimivi zato, ker nas postavijo na križišče: ker so kot leseni za naš prostor v primerjavi z drugimi deželami in materiali videti manj funkcionalni in ker ideje lesene gradnje tudi ni mogoče zvesti na estetiko kot preprosto nasprotje uporabnosti. Gaston Bachelard, ki se je kot fizik ukvarjal z »neduhovno materijo« in njeno zgodovino, kot literarni kritik pa s poezijo Lautréaumontovega razvpitega *Maldororja*, bi lahko na križišče obeh postavil svojo imaginacijo snovi in *poetiko prostora* (Bachelard, 2001 in 2011).

Ker pa s svojo lahkotnostjo in »neuporabnostjo« problematizirajo arhitekturni stroj tudi kot stroj smotrnosti in popolnega izkoristka, lahko lesene vrtce postavimo nasproti dolgi zgodovini človeške preokupacije z

12

odpadki in odplakami. Tudi to je problem izkoristka do zadnjega atoma: »Spomnite se, pravi Bentham, da ne opravljamo ali da vsaj ne bi smeli opravljati potrebe brez vsake koristi.« (Laporte, 2004: 131) Čeprav se lahko zgodi, da sta si obsedenost z odtočnimi kanali in obsedenost z rentabiliziranjem gospodarstva mestoma v protislovju, naposled kapitalizem »seveda iz vsega ustvarja dobiček« (ibid.), je krog sklenjen.

Ideja je pomembna prav zato, ker spreverča samoumevno, evidentno in smotrno in že s tem nakazuje možnost za preobrat. Ugovor *novemu duhu lesenih vrtcev* prihaja prav iz razširjenih prepričanj o trajnostni arhitekturi, ki je samoumevno nekaj dobrega in se ji moramo zato v vsem podrežati. Kot taka je zelo pripravna, da jo vsakdo lahko porabi za to, da bo bolje prodal svoje domnevno »trajnostne« artikle, »trajnostne« prezračevalne sisteme, »trajnostna« okna in še marsikaj. Vse to vodi mestoma že do absurda, ker je predstavljeno skozi nasprotje oz. kot sestavina še kako pomembnega ekološko smotrnega razvoja. Zaradi ekscesa trajnostnih ideologij *homo economicus* in s tem povezanih bitk za resnico je videti ideja lesenih vrtcev še toliko bolj »uporabna«. Zato je pomembno, da vztrajamo pri vzgojni imaginaciji, ki vnaprej in samodejno ne pomeni pravzaprav nič, lahko pa postane zastavek v spopadu za resnico in »na prav tak način«. Ideja lesenih vrtcev je blizu bachelardovski imaginaciji snovi, ki je (bolj kot z Le Corbusierjevimi vrtni na strehi, ki tvori enega petih načel za novo arhitekturo) povezana s skrivno gozdno kočjo ali votlim drevesnim duplom na vrtu vile Čira-Čara, v kateri živi in se igra »otrok stoletja« (Vendramin, 1996: 55). Les je zemeljski in pozemski material, ki nas ne usmerja ne v višave duhovnosti, postavljene na mesto telesa, ne v globine korenin metafizike, prvih vzrokov ali božje previdnosti. S tem povezana mišljenjska orientacija, v dvojni negaciji, je vztrajanje na površini.

Prav zato je les tako pomemben. Pod zemljo strohni, kot bi strohnel v razbojniškem brlogu (Moser, 1995: 36), v stratosferi zgori in se raztrešči na tisoč koščkov, na zemeljski površini pa nam daje udobnost gozdne-

ga prostranstva in lahkotnost bivanja, odmaknjenege od panoptičnega božjega očesa ali poduhovljene misleče roke, hkrati pa tudi od računice izkoristka na vsakem koraku. Videti je, da bi lahko v *heterotopiji lesenih vrtcev* dnevi tekli mirno. Igra in naključje, veselje in dolgčas, otroštvo in nedoletnost pa bi minevali lebdeče, kot v viseči mreži med drevesnimi vejami, v kateri udobno domuje mačje telo. V njej bi lahko prav nečloveško lenuharili, tako kot »trajnostno« lenuhari leni maček Fridolin v zgodbi oz. knjigi vznemirljivih zgodb za lahko noč *Vran v snegu* (sl. 12).

Literatura

- Accati, Luisa (2001). *Pošast in lepota. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Althusser, Louis (2000). *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /cf.
- Apple, Michael W. (1992). *Šola, učitelj in oblast*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bachelard, Gaston (2001). *Poetika prostora*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bachelard, Gaston (2011). *Voda in sanje*. Imaginacija snovi. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Bahovec, Eva D. (1995). Predavanje za uvod: Feminizem in materinstvo. *Delta*, št. 1–2, str. 39–51.
- Bahovec, Eva D. (2004). Oko za uho. *Delta*, št. 1–2, str. 9–42.
- Bahovec, Eva D. (2012). Kaj je dober prostor za misliti? Filozofija, arhitektura, šolanje. *Sodobna pedagogika*, št. 1, str. 18–50.
- Bahovec, Eva D. (2013). Foucault, Deleuze, Derrida: Arhitektura v filozofiji, filozofija v arhitekturi. *Praznine*, št. 5, str. 6–9.
- Bahovec, Eva D. (2014). *Michel Foucault: antifilozof ali cestni bojevnik?* <https://vimeo.com/92505061>
- Bahovec, Eva D. in Bregar Golobič, Ksenija (ur.) (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bahovec, Eva D. in Kodelja, Zdenko (1995). Ideology and Curriculum in Kindergartens: The Slovene Case. *The School Field*, št. 3–4, str. 109–118.
- Barši, Izidor in Mendiževc, Aleš (2015). How not to be Governed in Reading Foucault. V: *Engaging Foucault*. Beograd: Inštitut za društvena istraživanja, v tisku.
- Barši, Janja (1996). Pomeni prostora v vrtcu. V: Bahovec, Eva D. in Kodelja, Zdenko (sod. Barši, Janja, Bregar Golobič, Ksenija, Novak, Boris A. in Tavčar, Lidija). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Društvo za kulturološke raziskave, str. 191–203.
- Barši, Janja (2004). O odpiranju prostora in odpiranje samega pogleda na prostor. Pogovor s Ksenijo Bregar Golobič. V: Bahovec, Eva D. in Bregar Golobič, Ksenija (ur.). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 108–122.
- Beauvoir, Simone de (2013). *Drugi spol*, 2 zv. Ljubljana: Krtina.
- Bida, Gregor (2012). Prikriti kurikulum, ideologija, prostor. *Sodobna pedagogika*, št. 1, str. 96–111.
- Bregar Golobič, Ksenija (1996). Vrtec pod Gradom. V: Bahovec, Eva D. in Kodelja, Zdenko (sod. Barši, Janja, Bregar Golobič, Ksenija, Novak, Boris A. in Tavčar, Lidija). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Društvo za kulturološke raziskave, str. 204–224.
- Bregar Golobič, Ksenija (2012). Kakšno šolo hočemo? Prostor kot element (prikrtega) kurikula. *Sodobna pedagogika*, št. 1, str. 52–95.
- Brezavšček, Pia (2015). Telo – cedilo doječe matere. Seminar Živko Škvotec, Zasedena tovarna Rog, Ljubljana, v pripravi za tisk.
- Belardi, Paolo (2014). *Why Architects still Draw?* Boston, Mass: The MIT Press.
- Cotič, Janja (2002). Medicalisation of Preschool Education. *The School Field*, št. 7, str. 55–64.
- Cotič, Janja (2004). Discipliniranje telesa, nadzorovanje in kaznovanje – iskanje alternative. V: Bahovec, Eva D. in Bregar Golobič, Ksenija (ur.) (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 35–44.
- Deleuze, Gilles (2011). *Nietzsche in filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- Derrida, Jacques (1990). La main de Heidegger. V: *Heidegger et la question. De l'esprit et autres essais*. Pariz: Flammarion.
- Goetz, Benoît (2002). *Dislocation. Architecture et philosophie*. Pariz: Les Editions de la Passion.
- Gould, Steven Jay (2000). *Za-mera človeka*. Ljubljana: Krtina.
- Grosz, Elizabeth (2001). *Architecture from the Outside. Essays on Vir-*

- tual and Real Space*. Boston: Massachusetts Institute of Technology.
- Foucault, Michel (2001). Space, Knowledge, and Power. *Essential Works of Foucault 1954-1984*, 3. zv. Harmondsworth: Penguin, str. 349–364.
- Foucault, Michel (2003). *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Krtina.
- Foucault, Michel (2008). *Vednost, oblast, subjekt*. Ljubljana: Krtina.
- Foucault, Michel (2009). *Neustrašni govor*. Ljubljana: Sophia.
- Foucault, Michel (2015). *Qu'est-ce que la critique?* Pariz: Vrin.
- Kaluža, Jernej (2015). One or Many Concepts of Power. V: *Engaging Foucault*. Beograd: Inštitut za društvena istraživanja, v tisku.
- Kristeva, Julia (1995). Stabat mater. *Delta*, št. 1–2, str. 9–29.
- Lacan, Jacques (2004). *L'angoisse. Le Séminaire livre X*. Pariz: Seuil.
- Laporte, Dominique (2004). *Zgodovina dreka*. Ljubljana: Študentska založba.
- Le Corbusier (1975). *Vers une architecture*. Pariz: Gallimard.
- Levin, David Michael (ur.) (1993). *Modernity and the Hegemony of Vision*. Berkeley in Los Angeles: California University Press.
- Mesec, Polona (2015). Foucault, Madness and Sexual Difference. V: *Engaging Foucault*. Beograd: Inštitut za društvena istraživanja, v tisku.
- Mlakar, Gašper (2012). Moški v zgodnjem izobraževanju in vzgoji. *Vzgojiteljica. Revija za dobro prakso v vrtcih*, št. 2, str. 24–26.
- Mlakar, Gašper (2015). »Oče, zakaj si me zapustil?« Analiza nasilja materinstva. *Družboslovne razprave*, v pripravi za tisk.
- Moser, Erwin (1995). *Vran v snegu. Zgodbe za lahko noč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ostwald, Michael J. (2001). Le Corbusier (Charles Edouard Jeanne- ret). *The Modular and Modulor 2. Nexus Network Journal*, št. 1, str. 145–147.
- Okorn, Anže (2015). Pojem igre v filozofiji Gillesa Deleuza. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pallasmaa, Juhani (2007). *Oči kože*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Pallasmaa, Juhani (2009). *Thinking Hand. Existential and Embodied Wisdom in Architecture*. Chichester: Wiley.
- Planišček, Anja (ur.) (2015). *Vrtci v lesu*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, v pripravi za tisk.
- Rakovič, Darja (2004). Vloga vzgojiteljice pri uveljavljanju možnosti izbire in sprejemanju skupnih odločitev. V: Bahovec, Eva D. in Bregar Golobič, Ksenija (ur.). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 86–100.
- Rakovič, Darja (2015). Igranje v prostoru in s prostorom v vrtcu. *Arhitekturni bilten*, v tisku.
- Šepetavc, Jasmina (2015). Išče se čudaški otrok. *Družboslovne razprave*, št. 1–2, v tisku.
- Tavčar, Lidija (1994). Vrtec v galeriji, galerija v vrtcu. V: Bahovec, Eva D. in Kodelja, Zdenko (sod. Barši, Janja, Bregar Golobič, Ksenija, Novak, Boris A. in Tavčar, Lidija). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Društvo za kulturološke raziskave, str. 179–190.
- Tuana, Nancy (1993). *Less Noble Sex. Scientific, Religious, and Philosophical Conceptions of Woman's Nature*. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.
- Vendramin, Valerija (1996). O čudežnih kroglicah. Piki Nogavički in knjigah za deklice. *Delta*, št. 1–2, str. 51–63.
- Wallenstein, Sven-Olov (2007). Foucault and Genealogy of Modern Architecture. V: *Essays and Lectures*. Stockholm: Axel Books, str. 361–404.
- Založnik, Maja (2004). Vzgoja o istospolnosti. V: Bahovec, Eva D. in Bregar Golobič, Ksenija (ur.) (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 202–204.

Zasnova vrtca – potovanje od arhitekta do otroka in nazaj

mag. Polona Filipič, Špela Kuhar, Barbara Viki Šubic

Arhitektura vzgaja in je družbeno odgovorna

Arhitektura je vedno veljala za družbeno odgovorno, predvsem v iskanju odgovorov, kako z ustreznim oblikovanjem in prostorsko zasnovno pozitivno vplivati na razvoj družbe, tudi na naše najmlajše. Danes se stroka sooča s pomembnimi izzivi, kako kljub zahtevi kapitala po hitrih in največkrat nepremišljenih rešitvah arhitekturo prilagoditi novim razmeram, jo snovati osvobodno v smeri kulturno pomembne vrednote, ki sledi vsestranskemu tehnološkemu razvoju. Kakovostni primeri zasnove javnih stavb pomenijo pomembno kulturno in arhitekturno izkušnjo, ki lahko vpliva na razumevanje pomena trajnostnih, a vseeno ekonomičnih rešitev, prilagojenih uporabniku in upošteva lokalne ter družbene pogoje konteksta. Le tako lahko pokažemo, da zavoljo ekonomičnosti nikakor ni potrebno zanemariti pomena arhitekture in koncepta zasnove, kajti le kakovostna arhitektura je lahko poučna za družbo. Arhitekti lahko neposredno vzgajamo, ko ljudem ponudimo kakovosten prostor, v katerem se bodo počutili dobro in ga bodo razumeli. Premišljeno oblikovan prostor lahko bistveno vpliva na raven ustvarjalnosti uporabnika, kar vodi k samoiniciativnemu iskanju rešitev.

Večplastnost zasnove

Ustvarjati javno stavbo, vrtec kot nadomestni dom otrok, pomeni pomembno osebno in strokovno potovanje arhitekta od otroštva, tedanjih želja, radovednosti, navad, igrivosti, preko pričakovanj in zahtev staršev, vzgojiteljev in drugih strokovnih ter servisnih služb in nazaj. Snovati vrtec ne pomeni le iskati ustrezno funkcionalno razmestitev in oblikovni izraz stavbe, je veliko več, je iskanje rešitev, ki pri najmlajših uporabnikih izzivajo domišljijo in ustvarjalnost, je družbeno odgovorno dejanje. Kakovostno oblikovan prostor vrtca ponuja nove načine uporabe in bivanja, s čimer pri otroku vzbuja nove prostorske in tudi življenjske izkušnje. Doživeti kakovostno prostorsko izkušnjo v najbolj občutljivem razvojnem obdobju pomeni začetek širšega izobraževanja o razumevanju prostora kot kulturne vrednote v bodoče.

Proces snovanja vrtca, hiše igre, dela in bivanja, je uspešen, ko se vzpostavi trden in iskren odnos med arhitektom in uporabnikom oz. naročnikom. Temeljiti mora na zaupanju in spoštovanju. Odnos med arhitekturo in uporabnikom pa se začne veliko prej, preden se v proces nastajanja vključi arhitekt, saj ima uporabnik po večini že pred tem zelo jasno izoblikovane predstave, kako naj bi bilo kaj videti. Začetni koraki arhitekturnega procesa so prav zato velikokrat najtežavnejši. Tudi arhitekt mora v procesu snovanja vrtca spoznati in razumeti vsaj dva nivoja uporabnosti te stavbe, otroškega in zaposlenih, kar je osnova za pripravo kakovostne rešitve. Včasih lahko namreč že nekaj centimetrov prevelika ali premajhna reža

pomeni nevarnost za najmlajše uporabnike vrtca. Od koncepta do realizacije, od celote do detajla arhitekt skozi ves proces nastajanja povezuje različna merila in različne uporabnike, otroke, zaposlene in starše.

Arhitekt mora prav pri zasnovi vrtca kot javne stavbe, ki vzgaja, iskati večplastne rešitve – te morajo vzpostavljati ustrezne pogoje za delo in igro, vzbujati duh radovednosti in kreativnosti, iskanja in vznemirjanja.

Izzivanje čutenja

Vrtec je didaktični prostor, v katerem otroci spoznavajo materiale, orientacijo glede na pozicijo sonca, barve in njihov vpliv na počutje, moč svetlobe in skrivnost senc, ritem, oblike, merilo, konstrukcijo, ki jih ponuja kakovostno zasnovan prostor, česar se potem intuitivno zavedajo vse življenje. Polje izzivanja čutov (vid, sluh, tip, voh), z uporabo barv, tekstur, materialov, svetlobe, oblik, glasbe ipd., je prednostni koncept, ki ga arhitekt upošteva pri zasnovi vrtca. Kadar jim posvečamo pozornost, se čuti ostrijo, postajamo bolj občutljivi in senzibilni na vseh področjih bivanja.

Umetnost vzgaja

Vzgoja preko umetnosti, preko prostora in arhitekture, je koncept poučevanja v vzgojno-izobraževalnih institucijah, ki še ni razširjen, a postaja vse bolj pomemben, saj lahko neposredno dopolnjuje klasične načine poučevanja. V nekaterih državah je praksa, da pri izvedbi vrtca ali šole del investicije namenijo za kakovostna umetniška dela, kar neposredno pripomore k zviševanju kulturne zavesti celotne družbe. Večina otrok nima priložnosti za stik s kakovostno umetnostjo v domačem okolju, zato je toliko bolj pomembno, da v vrtcih ali šolah, v katerih otroci preživijo polovico dnevnega časa, spoznajo umetnost, prostor in arhitekturo kot del vsakdanjega življenja.

Prilagodljivost

Pomemben dejavnik pri zasnovi vrtcev je fleksibilnost, kar pomeni zasnovo več prostorov, namenjenih tudi komunikaciji, ki se lahko uporabljajo na različne načine, za delo ali igro, ko se lahko posamezne skupine otrok družijo in ustvarjajo. Takšni prostori pomenijo tako popestritev za dnevno rutino v vrtcih kot več prostora za inovativnost zaposlenih in otrok. Prilagodljivost se lahko doseže tudi z opremo, ki omogoča spreminjanje prostorov za različne namene.

Okoljska in družbena trajnost

Potek intenzivnega sodelovanja v procesu zasnove vrtca obsega tudi upoštevanje konteksta kraja izvedbe, trajnosti, ekologije ter ekonomičnosti. Vse to je mogoče, če deluje trikotnik arhitekt–naročnik/uporabnik–izvajalec usklajeno. Zasnova vrtcev ne pomeni le tehničnih ukrepov za ohranjanje okolja (ekolo-

ška kakovost), kot sta izbira obnovljivih virov energije in zadostna toplotna izolacija, temveč tudi vse druge ukrepe, ki niso vedno merljivi s številkami: pravilna postavitev v prostor s spoštovanjem okoliških stavb, izkoriščanje naravnih danosti, dobra funkcionalna zasnova, zagotavljanje čim več naravne svetlobe, izbira kakovostnih in trajnih materialov, skrbna zasnova in izvedba detajlov, oblikovanje v skladu z veljavnimi standardi, spoštovanje naravne in kulturne dediščine. Pri prenovah je prav tako pomembna ponovna preveritev funkcionalne sheme (možno jo je dvigniti na višji nivo), dodajanje novih volumnov, teras, nadstreškov (povečajo uporabne površine), zamenjava umetnih materialov z naravnimi (les). Prenova je trajnostna, ko je izvedena s čim manj posegi, ki pa zagotovijo višji nivo bivanja in energetske učinkovitosti. Tehnična kakovost tako pri novogradnji kot pri prenovi je ključna za doseganje trajnostne stavbe (dobra statična in potresna ocena, protipožarna, zvočna, toplotna zaščita, zaščita proti vlagi, proti vplivom okolja, optimalno vzdrževanje stavbe, čiščenje ter nena zadnje razgradnja stavbe po dotrajanju). Pri zasnovi vrtcev je posebno pozornost potrebno nameniti notranji opre. Ker so zaposleni in otroci dnevno v neposrednem stiku z njo, je uporaba naravnih materialov še kako pomembna. Kadar je urejen in razširjen večnamenski prostor (športna igralnica) v popoldanskem času namenjen zunajvrtčevski dejavnosti in služi širši skupnosti, podpira družbeno trajnost.

Zaključek

Zasnova prostora ne vpliva samo na otroke, vpliva tudi na vse zaposlene, ki se v kakovostno zasnovanem prostoru boljše počutijo in boljše delajo. Pri dobrih primerih se sklene krog zadovoljnih načrtovalcev, arhitektov, zaposlenih, otrok, staršev in okolja. Od leta 2008 število natečajev za vzgojno-izobraževalne ustanove močno pada. Glavna naloga stroke je, da te stavbe načrtujejo arhitekti na osnovi najboljših arhitekturnih rešitev, izbranih na javnih natečajih. Ta vložek države in stroke bi močno vplival na dolgoročno dvigovanje prostorske zavesti. En vrtec pospremi skozi najobčutljivejše obdobje na tisoče otrok, in od njih bo odvisna prihodnost našega skupnega prostora v prihodnje.

Literatura

Filipič, P., Kavčič, L., Kuhar, Š., Maljevac, T., Struna Bregar, A., Šubic, B. V. (2013). *Igriva arhitektura*. Priročnik za izobraževanje o grajenem prostoru. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
Ivanič, M. in Kuhar, Š. (2008). *Sodobna arhitektura šol v Sloveniji 1991–2007*. Wien, New York: Springer.
Odgovori zaposlenih Vrtca Bled o prenovi vrtca in odnosu naročnika in arhitekta/projektanta. (2014). (Andreja Novšak, dipl. vzg., ravnateljica Vrtec Bled in zaposleni v vrtcu Bled. Arhitekti: Peter Šenk, Polona Filipič, Marko Pretnar, Primož Špacapan, Ajda Vogelcnik Saje, Katja Florjanc). Studio Stratum.

Kurikularna prenova vrtcev: prostor kot del (prikritega) kurikula

Ksenija Bregar Golobič

Povzetek

V prispevku najprej predstavim pomen, ki ga ima vidik prikritega kurikula (Jackson, 1990; Apple, 1992) za »kurikularno prenavo« javnih vrtcev pri nas konec 1990-ih. V prenovljenem *Kurikulu za vrtce* (1999) v ospredje tako stopi sam potek vsakdanjega življenja in dela v vrtcu, »celota interakcij in izkušenj, iz katerih se otrok v vrtcu uči«, vključno s širokim poljem prikritega kurikula, ki v vrtcu uči »drugo« od kurikula (otrokovo odvisnost, pasivnost, vdanost v usodo, ...) in ki se prikrilo – preko učinka samoumevnosti – upira spremembam v dnevni rutini. V tako redefiniranem kurikulu tudi vprašanje prostora v javni vzgojno-izobraževalni instituciji dobi drugo mesto: prostor je obravnavan kot integralni del (prikritega) kurikula; v *Kurikulu za vrtce* med kurikularnimi cilji zato najdemo »rekonceptualizacijo in reorganizacijo prostora in opreme« (1999, str. 5). V nadaljevanju predstavim raziskovalno metodologijo za neposredno opazovanje poteka vsakdanjega življenja in dela v vrtcu (organizacije časa, dejavnosti otrok in vedenja odraslega), ki je bila uporabljena v prvi mednarodni raziskavi vrtcev *IEA Preprimary Project*, v kateri je 1993 sodelovala tudi Slovenija (Bahovec in Kodelja, 1996; Weikart, Olmsted, Montie, 2003), kakor smo jo po desetih letih v novem raziskovalnem projektu *Dnevna rutina z vidika prikritega kurikula v vrtcu in prvem razredu – primerjava s stanjem pred kurikularno prenavo* (Bahovec in sod., 2006) dopolnili z neposrednim opazovanjem organizacije in uporabe prostora in opreme. Na koncu v *sliki* dodam nekaj primerov rezultatov neposrednega opazovanja dnevne rutine (organizacije časa, prostora idr.), v delu tudi primerjave stanja pred kurikularno prenavo in po njej (1993–2006), ki naj približa uporabo in pomen raziskovalne metode neposrednega opazovanja za evalviranje kakovosti vzgojno-izobraževalnega (pod)sistema in oblikovanje pedagoških (kurikularnih) kriterijev kakovostne arhitekture vrtcev.

Ključne besede

kurikularna prenova vrtcev, prikriti kurikul, dnevna rutina, prostor kot integralni del (prikritega) kurikula, *IEA Preprimary Project*, raziskovalna metoda neposrednega opazovanja organizacije in uporabe prostora in opreme, delna primerjava podatkov 1993–2006

Redefiniranje prostorskega vprašanja v kurikularni prenovi vrtcev

Za obravnavo prostora v vrtcu je prenovljeni *Kurikulum za vrtce* (1999), osrednji vsebinski/programski dokument za področje predšolske vzgoje v javnem vrtcu, vsekakor prelomen. Če etimološko pozorno beremo, prelomnost lahko zasluţimo že v novem imenu »kurikulum«, ki ob koncu 20. stoletja nadomesti staro ime »program«. Seveda ni nujno, da novo ime prinaša tudi novo vsebino, nove pomene, pa vendar si upam reči, da je vseobsežna »kurikularna prenova« do univerzitetnega izobraževanja v tistem prenoviteljskem času na pragu tretjega tisočletja prav na področju vrtcev uspela zastaviti nekatere nadvse pomembne »kurikularne« premike, ki po svoji naravi/definiciji niso samo »vsebinski« in so kot taki enako pomembni tudi za šolo.

V *Kurikulu za vrtce* (1999, str. 3) najdemo naslednjo razlago uporabe novega termina kurikul: »Pojem kurikul v vrtcu je vpeljan zato, ker je širši in celovitejši od pojma program in s seboj nosi tudi premik od tradicionalnega poudarka na vsebinah oziroma snovi k poudarku na sam proces predšolske vzgoje, na celoto interakcij in izkušenj, iz katerih se otrok v vrtcu uči. Tako kurikulum vključuje tudi številne pogoje in ovire, ki omogočajo in onemogočajo uresničevanje zapisanega kurikula, kot tudi široko polje t. i. prikritega kurikula«. Prenovljeni program za predšolske otroke potemtakem v ospredje postavi sam potek predšolske vzgoje v vrtcu, neposredni vzgojno-izobraževalni proces, »celoto interakcij in izkušenj, iz katerih se otrok v vrtcu uči«, hkrati pa v pojmovanje kurikula v javnem vrtcu vpelje še koncept t. i. prikritega kurikula.

Ta novi kurikularni vidik v teorijo predšolske vzgoje in strokovno prakso v vrtcih pripelje nemalo vznemirjenja in nelagodja, saj v temelju institucionalne vzgoje nepričakovano razkrije njeno drugo plat: prikrilo in-

stucionalno poučevanje, ki otroke v vrtcu in šoli navaja na odvisnost, pasivnost, odtujenost, vdanost v usodo ..., kar pa je nasprotno od deklariranih kurikularnih vsebin in znanj. In ta druga stran nauk v vrtcu in šoli je nekako še bolj trdno naučena: »Prikriti kurikulum se v mnogih pogledih zdi bolj učinkovit kot manifestni kurikulum. Tega, kar uči prikriti kurikulum, se dolgo spominjamo, ker je tako prežemajoč in stalno navzoč skozi dolga leta šolanja. Nauki prikritega kurikula so dnevna izkušnja in trdno naučeni.« (Gordon, v Husén in Postlethwaite, 1994, str. 2586)

Kaj v vrtcu je vir institucionalne vzgoje s te druge plati, na kar je po novem – z vidika prikritega kurikula – potrebno biti tudi ali celo še bolj pozoren? Povedano z besedami samega avtorja koncepta prikritega kurikula, Philipa W. Jacksona (1990), je to najbolj običajna dan na dan ponavljajoča se dnevna rutina (vsakdanji časovni, prostorski idr. red v vrtcu, pravila komuniciranja, ponavljajoči se vzorci obnašanja v obliki navad, ritualov idr.). Koncept prikritega kurikula razkrije in izpostavi pomen te druge bolj kot ne avtomatizirane plati življenja in dela v vrtcu, ki je najpogosteje spregledana, v najboljšem primeru pa se nam kaže kot nepomembna ali manj pomembna tema (Jackson, 1990; Apple, 1992; Bahovec in Kodelja, 1996; Bahovec, 2004a, 2004b; Bregar Golobič, 2004, 2012). Tako se npr. z določeno časovno in prostorsko organizacijo ter pravil obnašanja pri izvajanju vsebinskih dejavnosti, počitka itn. itn. v vrtcu otroke uči/navaja na kaj, česar si v svoji tih ali glasni jasni zavesti ne želimo in je celo v nasprotju z zapisanimi kurikularnimi cilji ter vsebinami.

Z vidika prikritega kurikula je zato pomembno raziskovanje, preizpraševanje in ozaveščanje najbolj utečenega reda in vsakdanje dnevne rutine v vrtcu, s pomočjo katere uresničujemo zapisani kurikul in temeljna kurikularna načela predšolske vzgoje. Ti po svoji naravi »nevsebinski« vidiki vsakdanjega življenja v vrtcu so nam prikriti zaradi svoje samoumevnosti (spontano se jih doživlja kot najbolj pravilne in najbolj smiselne) in so kot taki tudi najbolj odporni na preizpraševanje in spreminjanje. Bolj ko je določena vsakdanja praksa v vrtcu samoumevna, bolj je prikrita, bolj je »zlezla pod kožo« in kot taka bolj odporna na spremembo. In zato naj bi s preizpraševanjem utečenega reda v vrtcu začeli še bolj tam, kjer smo najbolj prepričani, da je prav tako, kot je, kot pa tam, kjer že dvomimo in omahujemo. V odsotnosti raziskovanja in vrednotenja učinkov predšolske vzgoje z vidika pojmovanja prikritega kurikula zato ostanejo spregledani in netematizirani prav tisti vidiki vsakdanjega življenja in dela v vrtcu, ki so na kurikularne spremembe najbolj odporni, potemtakem nerazkrite tiste najbolj trdožive ovire, ki onemogočajo uresničevanje zapisanega kurikula ali povedano še drugače: ostanejo nereflektirana

simptomatična (konfliktna) mesta »kurikula v uporabi« (Apple, 1992), kjer zapisani/manifestni kurikulumi narejeni na svoje nasprotje (svoj temnejši drugi del) oz. vrtcev na lastni (institucionalni) odpor do zelenih kurikularnih sprememb.

V tako redefiniranem programu javne predšolske vzgoje v vrtcu, ki vključuje pomembni vidik prikritega kurikula oz. problematizira kritična mesta predšolske vzgoje s tega posebnega vidika, se bistveno drugače zastavi tudi vprašanje prostora v vrtcu. V *Kurikulu za vrtce* (1999) je naveden med najpomembnejšimi kurikularnimi cilji: rekonceptualizacija in reorganizacija prostora in opreme v vrtcu (str. 5). Prej obrobne pomena postane notranje kurikularna (pedagoška) tema. Vprašanje prostora v vrtcu znotraj raziskovanja in preizpraševanja vsakdanjega reda in rutine v vrtcu se pomakne v samo središče pedagoškega izziva: misliti prostor pomeni misliti »prostor za misliti« (Bahovec, 2012). Misliti, reflektirati ravnanje s prostorom pomeni hkrati odpirati prostor/predšolsko vzgojo za refleksijo in transcendenco, domišljijo in poetiko prostora (Bachelard, 2001), poetiko misli, igrati s prostorom ... Ker bi se z vidika bolj poglobljene in elaborirane obravnave prikritega kurikula dalo reči, da je med vsemi samoumevnimi vidiki vsakdanjega življenja v vrtcu fizični prostor samoumevna danost številka ena, podvomiti v tako zelo samoumevno in vajeno ureditev in rabo prostora pa zato morda še težje (Bregar Golobič, 2012), je eksplicitna zastavitev vprašanja prostora med kurikularnimi cilji vrtca še toliko bolj pomembna.

Iz opisanih poudarkov v pojmovanju novega kurikula za vrtce sledi, da se vprašanje prostora najtesneje povezuje s celotnim sklopom temeljnih kurikularnih ciljev predšolske vzgoje v vrtcih (*Kurikulum za vrtce*, 1999, str. 5): bolj odprt in fleksibilni kurikulum; pestrejšo, raznovrstnejšo in bolj uravnoteženo ponudbo dejavnosti predšolske vzgoje, ki ne onemogoča poglobljenosti na določenem področju; večjim omogočanjem individualnosti, drugačnosti in izbire v nasprotju s skupinsko rutino; večjim upoštevanjem in spoštovanjem zasebnosti ter intimnosti otrok; oblikovanjem pogojev za večje izražanje in ozaveščanje skupinskih razlik (nediskriminiranosti glede na spol, socialno in kulturno poreklo, svetovni nazor, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo); dvigom kakovosti medosebnih interakcij; rekonceptualizacijo in reorganizacijo časa v vrtcu; večjo avtonomnostjo in strokovno odgovornostjo vrtcev; večjo vlogo evalvacije življenja in dela v vrtcu; izboljšanjem informiranja in sodelovanja s starši itn. Z besedami dr. Eve D. Bahovec (2004a) bi glavne smeri zelenih kurikularnih sprememb lahko strnili v naslednja glavna osišča: »od prevladujoče skupinske rutine k pravici do zasebnosti in individualni avtonomiji; od pravila 'za vse enako' k pravici do izbire in novemu razumevanju 'pravice do igre'; od discipliniranja telesa k drugačnemu pojmovanju 'pravice do zdravja in varnosti'; od formalne enakosti k dejanskemu upoštevanju razlik« (str. 8).

Tak pogled na »prostorsko problematiko« se seveda pomembno razlikuje od obravnave prostora kot zunanjega »pogoja« za izvajanje kurikula v vrtcu. Hkrati je več tudi od aktualnega vključevanja vsebin prostorskega opismenjevanja v kurikulum vrtca in šole, kar pa ne pomeni, da gre podcenjevati prispevek, ki ga

tovrstno opismenjevanje med drugim ima tudi za ozaveščanje prikritega kurikula v vrtcu in šoli – z rahljanjem raznih samoumevnih predstav in navad glede oblikovanja, rabe in opremljanja prostora, ki nas (prikrivo) držijo in se jih oklepamo. Nenazadnje naj omenim še najbolj aktualno potrebo po posodabljanju in reorganizaciji prostorov za učenje v vrtcih in šolah, ki vstopa skozi velika vrata »digitalne agende«. Tako rekoč samoumevna vrata, za katera se zdi, da komaj še koga tudi kritično vznemirijo. Sama menim, da tudi posodabljanje prostora v vrtcu s tega konca ne more in ne sme potekati neodvisno od »rekonceptualizacije in reorganizacije prostora in opreme«, kot ga zastavlja, implicira prenovljeni *Kurikulum za vrtce* (1999). Misliti prostor in opremo z vidika prikritega kurikula torej tudi v primeru opremljanja vrtcev in šol z navdihujočimi novimi tehnologijami.

Ne samo mimogrede naj na koncu kratkega pregleda o pomenu zadnje večje kurikularne preнове vrtcev in šol izrazim svoje prepričanje, da se prej predstavljeni kurikularni premik v obravnavi fizičnega prostora (premik, za katerega je odločilna vključitev vidika prikritega kurikula) na področju šole uveljavlja vidno počasneje in manj sistematično, kot je to v vrtcih. Z zornega kota definiranja kurikularnih ciljev in prenov vrtcev ni videti, da bi ji vsebinska in delno organizacijska prenova šol (četudi imenovana »kurikularna«) uspešno sledila. Prenos znanj, pedagoških izkušenj, razmislekov in refleksij iz smeri vrtca v šolo je nasploh manj v navadi. Celo neposredno skupno delo učiteljice in vzgojiteljice v novem – mlajšem – prvem razredu devetletke ni pripomoglo k bolj izrazitemu uveljavljanju vpliva vrtca na šolo (četudi je to bil eden od pomembnih ciljev tega precej odmevnega reformnega ukrepa); tudi v tem primeru je bila v institucionalnem okolju prikritega kurikula šole skušnjava »pošolanja« vrtčevskih pedagoških/kurikularnih načel zelo velika, institucionalni odpor šole in učiteljic do »povrtenja« pogosteje močnejši od institucionalnega odpora vrtca in vzgojiteljic do »pošolanja« (prim. Bahovec, 2004b, str. 263).

Raziskovalni projekt o dnevni rutini v vrtcu: kratka predstavitev metodologije in zbiranja podatkov o prostoru kot integralnem delu (prikritega) kurikula

V nadaljevanju želim predstaviti metodologijo in del rezultata raziskovalnega projekta *Dnevna rutina z vidika prikritega kurikula v vrtcu in prvem razredu – primerjava s stanjem pred kurikularno prenovo*. Projekt je pod vodstvom red. prof. dr. Eve D. Bahovec potekal pri Filozofski fakulteti in sodelovanju s Pedagoško fakulteto Univerze v Ljubljani v letih 2004–06. Ker med javno dostopnimi viri, žal, ni zaslediti, da bi na ravni sistema razpolagali s sistematično zbranimi in celovitimi podatki spremljanja in vrednotenja kurikularnih sprememb na področju organizacije in uporabe prostora v vrtcu, in hkrati tudi zato, ker se v zadnjih dveh letih pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport pripravljajo in vzpostavljajo sistemski okvir za spremljanje in evalviranje kakovosti na področju vzgoje in izobraževanja, menim, da so tako rezultati kot sama metodologija zbiranja podatkov o prostoru v tem projektu tudi po tolikih letih še lahko zanimivi in uporabni. Toliko bolj nenazadnje tudi zato, ker smo se v okviru te raziskave »pogleda v vrtce« lotili prav skozi oči prej opisanega redefiniranja

kurikula za vrtce in v tem temeljnem okviru je bila posebna pozornost posvečena tudi prostoru.

Raziskava iz leta 2006 je pravzaprav nadaljevanje obsežnega in večletnega kontinuiranega raziskovalnega dela na področju vrtcev pod vodstvom dr. Eve D. Bahovec, ki se je začelo na Pedagoškem inštitutu z empiričnimi raziskavami neposrednega opazovanja ljubljanskih in slovenskih vrtcev konec 1980-ih, nadaljevalo s koordiniranjem in izvajanjem prve večje mednarodne raziskave na področju vrtcev *IEA Preprimary Project* (Weikart, Olmsted, Montie, 2003), v katero se je na začetku 1990-ih vključila tudi Slovenija, nadalje z eksperimentalnim oddelkom *Vrtca pod Gradom* v Ljubljani, v katerem smo konec 1990-ih na podlagi raziskovalnih ugotovitev in iz njih izhajajočih predlogov za spremembe skupaj z vodstvom vrtca, vzgojiteljico (Rakovič, 2004) in pomočnicami (Cotič, 2004) v oddelku razvijali nove rešitve »vrtca za današnji čas«. Raziskovalni rezultati in eksperimentalni oddelki so predstavljeni v strokovni monografiji *Vrtci za današnji čas* (Bahovec in Kodelja, 1996; Bregar Golobič, 1996). Del raziskovalne skupine in projektne tima je aktivno sodeloval pri pripravi *Bele knjige o vzgoji in izobraževanju* v Republiki Sloveniji (1995) in *Kurikula za vrtce* (1999), v času implementacije prenovljenega kurikula pa je razširjena skupina raziskovalcev in strokovnjakov, strokovnih sodelavk in sodelavcev pod okriljem dr. Eve D. Bahovec pet let izvajala strokovni seminar za vzgojiteljice in njihove pomočnice *Modul II: Vrtce, možnost izbire, drugačnost*, ki se je osredotočal na preizpraševanje in spreminjanje dnevne rutine v smeri večje deinstitucionalizacije in demokratizacije vsakdanjega življenja in dela v vrtcu. Vsebina izobraževalnega modula, razširjena med drugim z odlomki iz tujih kurikulumov, na katere se je oprla kurikularna prenova vrtcev, je izšla v obliki priročnika za vrtce in šole *Šola in vrtce skozi ogledalo* (Dolar Bahovec in Bregar Golobič, 2004), ki ga je leto kasneje dopolnil še slovenski prevod v svetu široko uveljavljenega angloameriškega High/Scope predšolskega in zgodnje šolskega kurikularnega modela *Vzgoja in učenje predšolskih otrok* (Hohman in Weikart, 2005). Pri raziskovalnem delu, v projektne timu in pri izvajanju izobraževalnega modula je ves čas sodelovala tudi arhitektka, kar ni (bil) običaj (Barši, 1996, 2004). Za raziskovalno in razvojno delo na področju vrtcev pod vodstvom dr. Eve D. Bahovec je namreč značilno, da strokovno razpravo o vrtcih odpira in pogloblja z gledišča najrazličnejših področij vednosti in praks: filozofije in humanistike, feministične teorije in ženskih študij, antropologije, kritične pedagogike in sociologije, kulturologije, psihoanalize, umetnosti, arhitekture idr. Kot tako ima na področju izobraževanja posebno mesto: v mnogem »pionirsko« dopolnjuje in razširja raziskovalno delo psihologije, pedagogike in sorodnih ved na področju vrtcev, hkrati pa je pomembno za refleksijo celotnega polja izobraževanja, vključno raziskovalnega. Za konec kratkega ekskurza v delček zgodovine raziskovanja vrtcev pri nas naj dodam še zadnji večji raziskovalni prispevek dr. Eve D. Bahovec in njene skupine, v katerem je vprašanje prostora postavljeno v samo središče raziskovanja: sodelovanje v dveletnem raziskovalnem projektu na temo šolske arhitekture, ki je v letih 2010–12 potekal pod vodstvom izr. prof. dr. Majde Cenčič s Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem. Rezultati raziskave so pod naslovom *Arhitektura v šoli, šola v arhi-*

tekturi objavljeni v tematski številki Sodobne pedagogike (2012), pri nas osrednji znanstveni revije na področju izobraževanja.

V projektu *Dnevna rutina z vidika prikritega kurikula v vrtcu in prvem razredu – primerjava s stanjem pred kurikularno preno* smo po nekajletnem obdobju implementiranja *Kurikula za vrtce* (1999) in sistemskega uvajanja novega prvega razreda želeli preveriti učinke kurikularne prenove v vrtcih in njihov vpliv na mlajši prvi razred. V projektu smo si na začetku precej ambiciozno zastavili tri raziskovalne cilje: 1. ugotoviti značilnosti dnevne rutine v vrtcu in prvem razredu (v učilnici pri pouku in v oddelku podaljšanega bivanja), 2. primerjati ugotovljene značilnosti dnevne rutine v vrtcu s stanjem pred kurikularno preno (z rezultati mednarodne raziskave vrtcev *IEA Preprimary Project* iz leta 1993) in 3. primerjati ugotovljene značilnosti dnevne rutine v šoli (novem prvem razredu) z dnevno rutino v vrtcu. V nadaljevanju se je izkazalo, da je tako zastavljen projekt časovno in finančno prezahteven, zato smo se (v dogovoru z naročnikom in financerjem, Ministrstvom za šolstvo in šport) v fazi obdelave in interpretacije rezultatov morali v glavnem, žal, omejiti samo na vrtce. V okviru projekta je bila tako v celoti pripravljena metodologija (vzorec vrtcev in šol, paket merskih pripomočkov za vrtce in šole), opravljeno dvodnevno usposabljanje 22 študentov in študentk (za neposredno opazovanje v vrtcu, prvem razredu in oddelku podaljšanega bivanja ter za vodenje pogovorov z opazovanimi strokovnimi delavkami v vrtcu in šoli), nadalje je bil v celoti izveden empirični del raziskave (pilotski kot študija primera v enem vrtcu in glavni del v 30 vrtcih in 30 osnovnih šolah) ter kodiranje, obdelava in interpretacija podatkov za vrtce, ne pa podatkov za šole. Upali smo, da se bo projekt lahko nadaljeval in dokončal. V raziskovalnem projektu o dnevni rutini v vrtcu in prvem razredu smo uporabili (modificirano in dopolnjeno) metodologijo mednarodne raziskave o vrtcih *IEA Preprimary project* iz leta 1993, kar je omogočalo primerjavo podatkov 1993–2006. V delu tudi za področje prostora, saj je bil leta 1993 mednarodni instrumentarij za izvedbo pri nas dopolnjen z nekaj opazovalnimi listi in dodatnimi vprašanji, med drugimi tudi za področje prostora in opreme.

Leta 2006 je v raziskavi sodelovalo skupaj 30 javnih vrtcev, od tega 20 samostojnih vrtcev in 10 vrtcev pri osnovni šoli. Po podatkih za leto 2006 je v raziskavi tako sodelovalo 11 % celotne populacije javnih vrtcev v Sloveniji. 63 % vrtcev, ki so bili vključeni v mednarodno raziskavo leta 1993, so sodelovali tudi v raziskavi leta 2006. V vzorcu leta 2006 smo povečali delež vrtcev pri OŠ (v raziskavi leta 1993 je bil v vzorec vključen le en vrtec pri OŠ), ker se je v obdobju med obema raziskavama njihovo število naglo povečevalo (v grobem je danes že dvakrat več vrtcev pri OŠ kot pa samostojnih). Seveda pa sta bili obe skupini vrtcev za nas zanimivi tudi z vidika raziskovalnih ciljev: ugotavljanja in primerjave časovne in prostorske ureditve oz. poteka dnevne rutine v obeh oblikah institucionalne predšolske vzgoje. Nadalje so nas zanimale še razlike glede na velikost vrtcev, mestno in nemestno okolje, manj pa po regijah. V vzorcu je sodelovalo 12 majhnih vrtcev (do 300 otrok), 6 srednje velikih vrtcev (300–500 otrok) in 12 velikih vrtcev (nad 500 otrok). Vsi vrtci pri OŠ v vzorcu so majhni. Med samo-

stojnimi vrtci v vzorcu je največ velikih (12), polovico manj je srednje velikih in majhna sta dva vrtca. Večji del vrtcev pri OŠ (60 %) je iz nemestnega okolja, samo 40 % iz mestnega. Vsi samostojni vrtci so iz mestnega okolja, pretežni del (85 %) iz srednje velikega mestnega naselja. Regijska zastopanost vrtcev v vzorcu ni sorazmerna zastopanosti vrtcev v populaciji, pri vzorčenju smo sledili načelu, da mora biti vsaka regija zastopana vsaj z enim vrtcem. V vzorcu ima tako posamezna regija enega do štiri vrtce.

Empirični del raziskave v vrtcih, ki ga je izvajalo 22 opazovalcev in opazovalk (študentje in študentke pedagoških, družboslovnih in humanističnih ved, v glavnem s Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani), je potekalo marca in aprila 2006. V vsakem vrtcu po en dan dva opazovalca. Eden je izvajal neposredno opazovanje organizacije časa, drugi pa neposredno opazovanje dejavnosti otrok in vedenje odraslega (vzgojiteljice in pomočnice). Neposredno opazovanje organizacije časa v opazovanem oddelku 2. starostnega obdobja je potekalo kontinuirano 240 minut ali 4 ure z vmesnim 15-minutnim odmorom: v vseh vrtcih je 1. del potekal od 9:15 do 11:15 in 2. del od 11:30 do 13:30. Neposredno opazovanje štirih naključno izbranih otrok, starih 4–5 let (dveh deklic in dveh dečkov), ter vzgojiteljice in pomočnice je potekalo izmenično po 15 minut. Vsak otrok je bil opazovan 2-krat: prvič v prvem delu opazovanja in drugič v drugem delu opazovanja, vzgojiteljica in pomočnica pa 4-krat: po 2-krat v prvem in drugem delu opazovanja. V vsakem vrtcu je tako bilo opravljeno skupaj 120 minut ali dve uri neposrednega opazovanja otrok in skupaj 120 minut ali dve uri neposrednega opazovanja vzgojiteljice in pomočnice; v vseh opazovanih vrtcih skupaj 7200 minut ali 120 ur neposrednega opazovanja časa in po 3600 minut ali 60 ur neposrednega opazovanja dejavnosti otrok in vedenje odraslega. Kot že rečeno, smo v projektu v osnovi sledili metodologiji mednarodne raziskave in slovenskega dodatka (anketa o prostoru idr.) iz leta 1993, delno pa smo jo modificirali in dopolnili. Pri izvedbi opazovanja v oddelku smo se odločili za dva opazovalca namesto enega samega (namreč vzgojiteljico in pomočnico se v oddelku opazuje tako po sistemu kategorij »organizacija časa« kot po sistemu kategorij »vedenje odraslega«, potemtakem po dveh različnih sistemih kategorij opazovanja, kar je za isto osebo–opazovalca lahko zelo zahtevno, zato smo se odločili ti dve opazovanji razločiti: prvi opazovalec je opazoval samo »organizacijo časa«, drugi pa »dejavnost otrok« in »vedenje odraslega«, tudi za ceno tega, da smo opazovanje v vrtcu skrajšali na en dan (leta 1993 se je neposredno opazovanje izvajalo dva zaporedna dneva). Delno smo posegli tudi v sam sistem kategorij opazovanja (v opazovalne zvezke): vsem trem sistemom opazovanja iz leta 1993 smo dodali še sistem neposrednega opazovanja prostora. Dodali tako, da smo ga vgradili v že obstoječe tri sisteme.

Naj na kratko opišem neposredno opazovanje prostora v vrtcu v raziskavi leta 2006. Kot že rečeno, je prvi opazovalec kontinuirano po dve uri opazoval organizacijo časa v oddelku. Beleženje v opazovalni zvezek je potekalo na minuto, ko je označil spremembo, če je do nje prišlo. Opazovalni list »organizacija časa« je bil razdeljen na dva dela: v prvi del je beležil »ponujene dejavnosti«, v drugi pa »spontane

dejavnosti«. Pri zabeležki o vrsti ponujene dejavnosti je označil še »pobudo« (ali je dejavnost ponudila vzgojiteljica ali pomočnica ali obe), »strukturo skupine« (ali je dejavnost ponujena/organizirana za vse otroke v skupini, del skupine, par ali posameznika), če je hkrati bila ponujena več kot ena dejavnost, je opazovalec zabeležil še to, ali so otroci med več ponujenimi dejavnostmi lahko izbirali ali pa so bili razporejeni v različne dejavnosti. V raziskavi 2006 smo dodali še dve kategoriji opazovanja: »spol« in »prostor«. Kategorija »spol« je bila vključena v opazovanje strukture skupine: ko je opazovalec zabeležil strukturo skupine, jo je označil še po spolu (mešana skupina, skupina dečkov, deklic, deček, deklica), kategorija »prostor« pa je bila dodana kot samostojna, razdeljena na tri podkategorije: igralnica, drugi prostori, zunaj. Ob zabeležki ponujene/organizirane/vodene dejavnosti je tako opazovalec označil tudi to, ali je ponujena/organizirana/vodena dejavnost potekala v igralnici, v drugih prostorih (na hodniku, drugi igralnici, telovadnici, kuhinji ipd.) ali zunaj vrtca (na terasi, dvorišču, igrišču, na sprehodu ipd.). Tudi pri »spontanih dejavnostih« (dejavnostih, ki otrokom niso bile posebej ponujene, organizirane in vodene) je opazovalec ob zabeležki same dejavnosti poleg strukture skupine in spola označil tudi prostor (v igralnici, drugje v vrtcu ali zunaj). Spontano dejavnost otrok smo želeli razločiti od proste dejavnosti, ki je spadala v sistem »ponujenih dejavnosti«: otroci se prosto igrajo, ko jim to posebej ponudi/organizira/dovoli vzgojiteljica ali pomočnica.

Neposredno opazovanje prostora smo vgradili tudi v druga dva sistema opazovanja: dejavnosti otrok in vedenja odraslega. Pri neposrednem opazovanju dejavnosti otroka je opazovalec poleg »vrste otrokove dejavnosti«, »govora« (otrok med aktivnostjo govori ali ne govori kaj v zvezi s samo aktivnostjo) in »socialnega konteksta« (otrok se igra oz. nekaj počne sam, skupaj z odraslim, v paru z drugim otrokom, v majhni skupini, veliki skupini ali počne kaj, kar počne celotna skupina) beležil tudi »položaj otroka v prostoru« in »otrokovo telesno držo«: ali je pri tem, ko se igra oz. nekaj počne, na tleh (golih ali pokritih), za mizo, pod mizo, počne kaj z mizo, sedi na stolu, je pod stolom, s stolom kaj počne, je na ležalniku ali večji blazini, z njim kaj počne, je v interesnem kotičku (za dom, likovne dejavnosti, vodo, s kockami, malimi živalmi idr.), je v samopostrežnem kotičku, zasebnem/intimnem kotičku, osebni prostoru (npr. pri svoji garderobni omarici, svojem predalu v igralnici ipd.), v drugih prostorih (garderobi, hodniku, telovadnici, kuhinji, toaletnih prostorih, dvorišču, igrišču ipd.), in zabeležil je še, ali otrok pri tem stoji, sedi, čepi/kleči ali leži. Na enak način, po istem sistemu prostorskih kategorij je opazovalec pri neposrednem opazovanju vzgojiteljice in pomočnice poleg »vrste vedenja« in »udeleženi odraslega« v dejavnosti/ih otrok (zabeležka o tem, ali je odrasli v otrokovi dejavnosti udeležen kot partner ali samo opazuje in nadzoruje, jo vodi idr.) (Rakovič, 2011) beležil tudi njuno telesno držo in položaj v prostoru. Podatke o prostoru v vrtcu smo v raziskavi leta 2006 dodatno zbrali še s pomočjo *Vprašalnika o prostoru in opremi vrtca*, ki ga je izpolnil opazovalec na podlagi podrobnejšega opazovanja prostora in opreme ter delno tudi merjenja samega prostora.

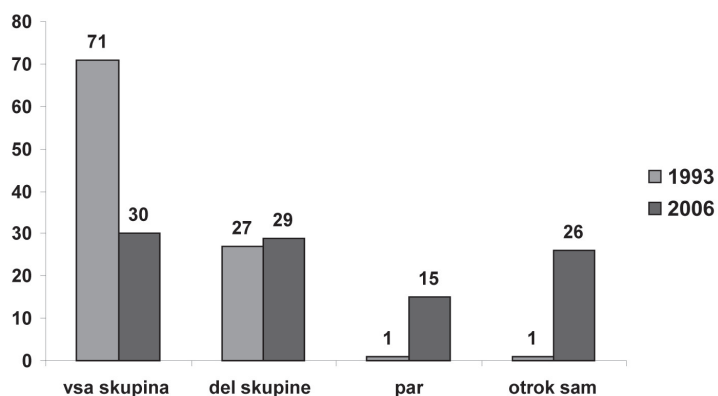
Primeri rezultatov neposrednega opazovanja dnevne rutine v javnem vrtcu

Za konec v *sliki* dodajam nekaj primerov rezultatov neposrednega opazovanja dnevne rutine (organizacije časa in prostora idr.) v raziskavi iz leta 2006, v delu tudi primerjave s stanjem pred kurikularno prenovo (1993), ki naj skupaj z vsebinskim sporočilom samih podatkov ilustrirajo in približajo uporabo raziskovalne metode neposrednega opazovanja v oddelku (ali učilnici v šoli) in njen pomen za evalviranje kakovosti vzgojno-izobraževalnega (pod)sistema. Menim, da je za oblikovanje kriterijev kakovostne arhitekture vrtcev (in šol) s pedagoškega (kurikularnega) vidika v pričujočem prispevku opisani raziskovalni pristop ne samo zanimiv, temveč z vidika pojmovanja prikritega kurikula nadvse pomemben; z njim je nujno dopolniti prevladujočo metodo anketiranja ali v najboljšem primeru akcijskega raziskovanja na področju izobraževanja. Dejanska implementacija zelenih kurikularnih ciljev zahteva »inkorporacijo sprememb v dnevno rutino« (Cuban, 1993, str. 287). *Inkorporacija* sprememb v vsakdanji časovni in prostorski red, navade in utečene prakse: »Osnovna ideja kurikularne prenove naših vrtcev in šol je bila, da vsebinskih sprememb ni mogoče misliti onstran, nad ali celo zunaj institucionalnih praks (...). Od tod nujnost, od začetka do konca, ukvarjanje s t. i. prikritim kurikulumom. To ni zgolj ena izmed ključnih tem, novih pojmov, drugačnih perspektiv, ampak je osrednja tema, ob kateri vse stoji in pade« (Bahovec, 2004b, str. 263).

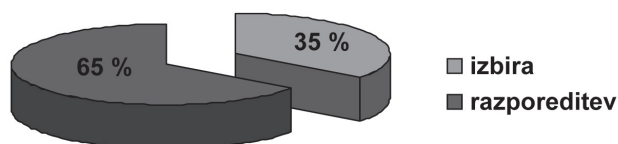
Potek dejavnosti

Slika 1: **Struktura skupine**

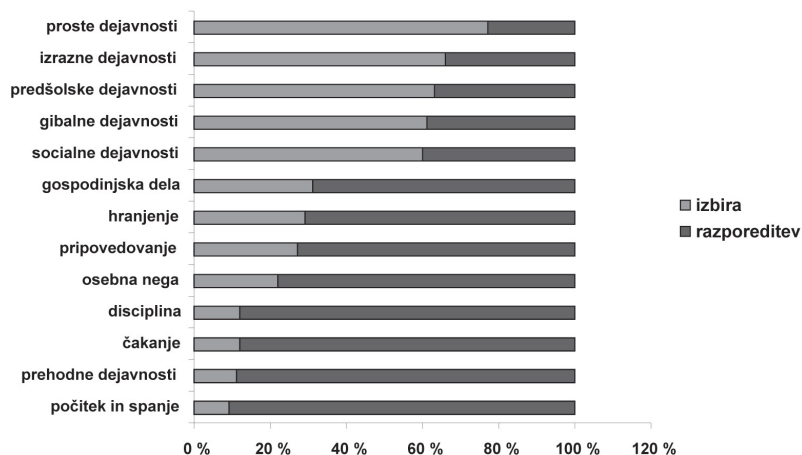
(delež opazovanega časa v %, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

Slika 2: **Otrokova izbira med dejavnostmi in razporeditev otroka k dejavnostim**
(delež opazovanega časa, raziskava 2006)

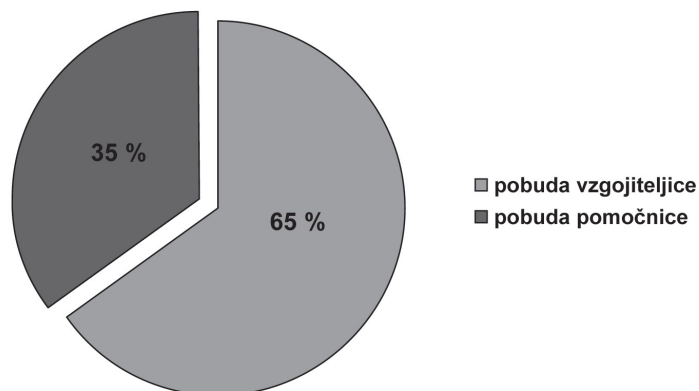

Slika 3: **Izbira in razporeditev po vrsti ponujene dejavnosti**
(delež opazovanega časa dejavnosti, raziskava 2006)

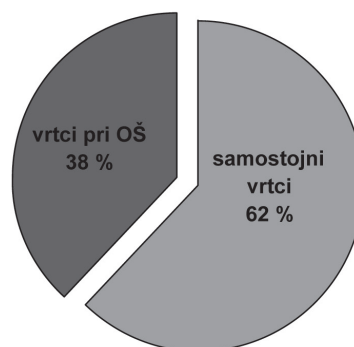

Slika 4: **Delež pobude vzgojiteljice in pomočnice**

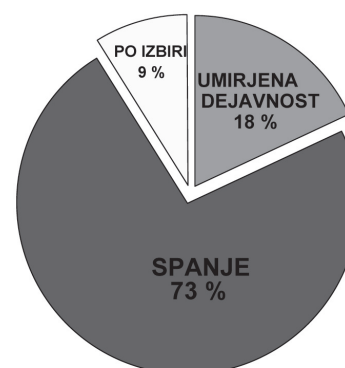
(delež opazovanega časa ponujenih dejavnosti, raziskava 2006)

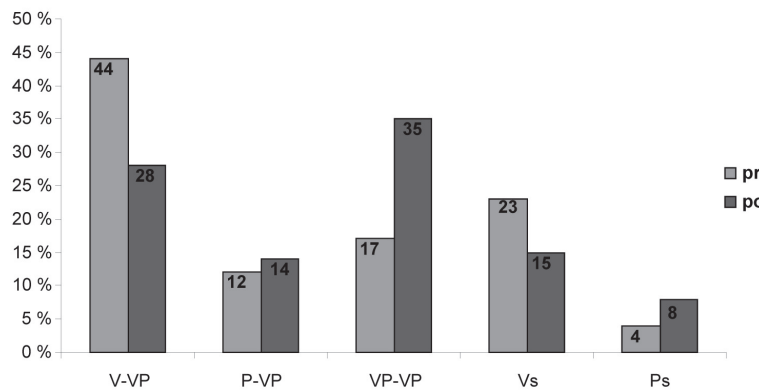
Slika 6: **Delež otrokove spontane osebne nege v samostojnih vrtcih in vrtcih pri OŠ**
(raziskava 2006)

Slika 7: **Počitek in spanje**
(delež podkategorij, raziskava 2006)

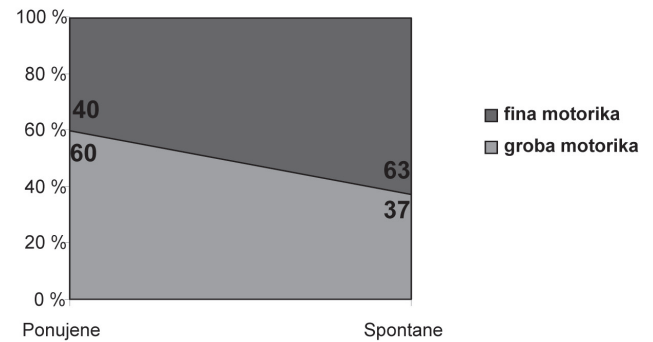

Slika 5: **Struktura pobude prej (9:15–11:15) in potem (11:30–13:30)**
(delež opazovanega časa, raziskava 2006)

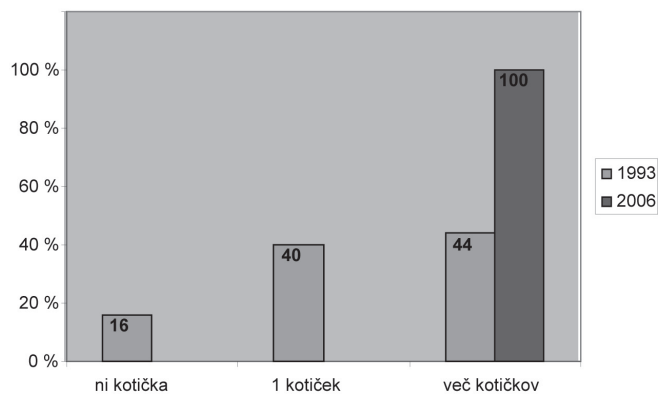
V-VP: pobuda vzgojiteljice, ko sta prisotni obe odrasli osebi (VP); **P-VP:** pob pomočnice, ko sta prisotni obe odrasli osebi (VP); **VP-VP:** pobuda obeh, ko sta obe prisotni; **Vs:** pobuda vzgojiteljice brez prisotnosti pomočnice; **Ps:** pobuda pomočnice brez prisotnosti vzgojiteljice

Slika 8: **Delež grobe in fine motorike med ponujenimi in spontanimi gibalnimi dejavnostmi**
(raziskava 2006)

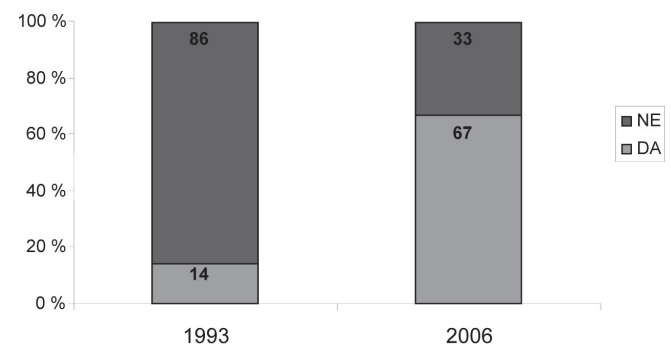

Organizacija in uporaba prostora

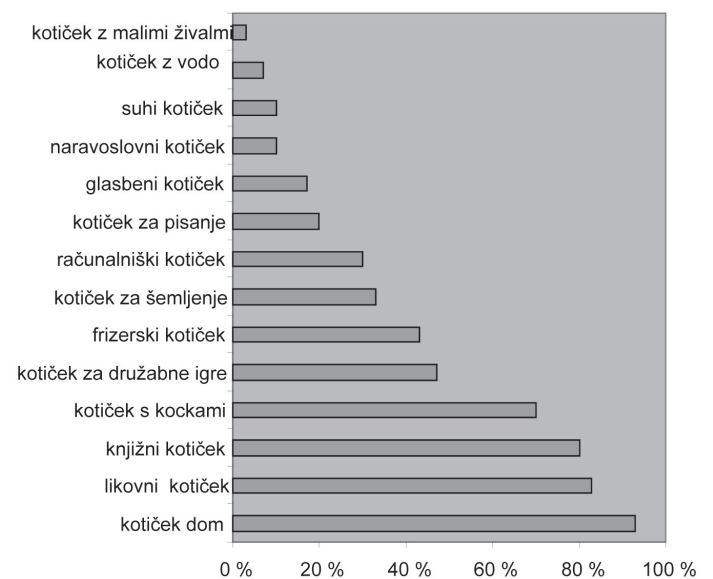
Slika 9: **Interesni kotički v vrtcu**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

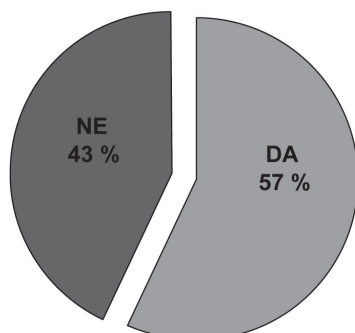
Slika 10: **Samopostrežni kotiček v vrtcu**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

Slika 11: **Vrsta interesnih kotičkov v vrtcih**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006)

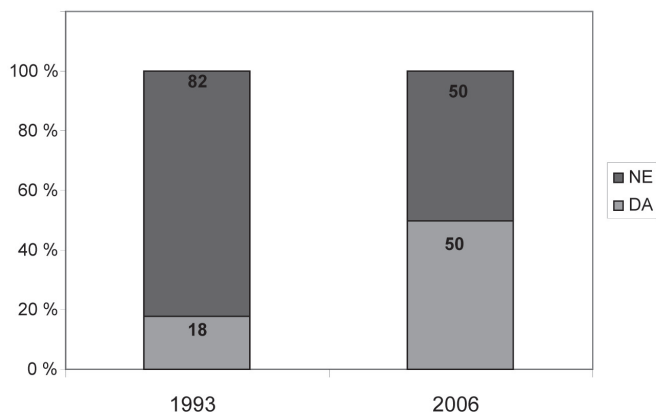

Slika 12: **Delež vrtcev z zasebnim/i kotičkom/i**
(raziskava 2006)

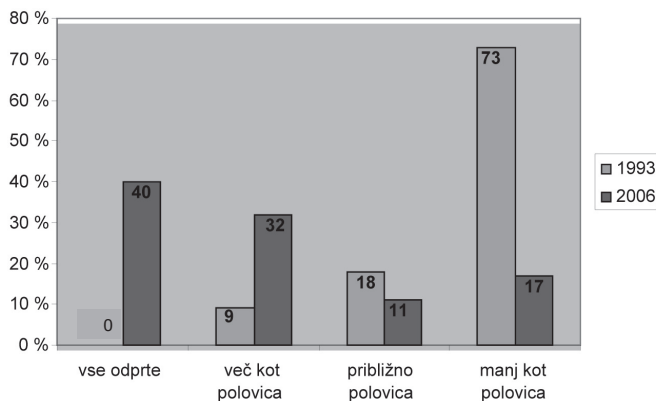

Oprema v igralnici

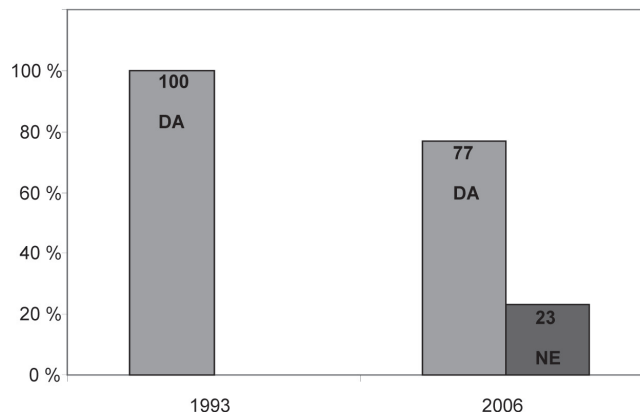
Slika 13: **Preproga v igralnici**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

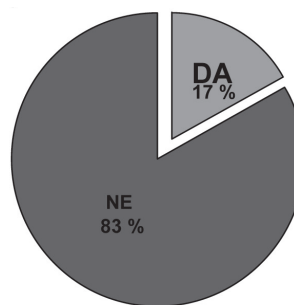
Slika 14: **Odperte omare**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

Slika 15: **Ležalniki v vrtcih**
(delež opazovanih vrtcev, raziskava 2006: primerjava s stanjem leta 1993)

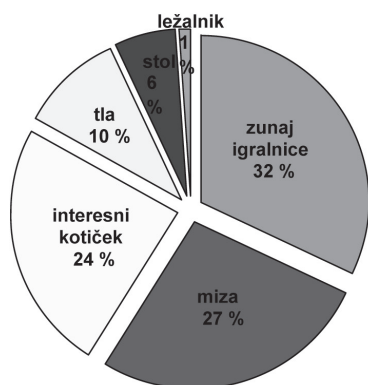

Slika 16: **Delež opazovanih vrtcev, v katerih je ležalnik/blazina na zaspolago tudi med igro, ne le med organiziranim počitkom**
(raziskava 2006)

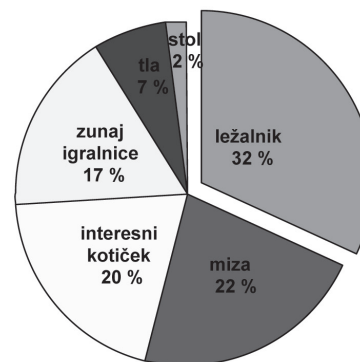

Otrokova uporaba in gibanje po prostoru

Slika 17: **Otrokov položaj v prostoru - delež opazovanega časa (9:15-11:15)**
(raziskava 2006)

Slika 18: **Otrokov položaj v prostoru - delež opazovanega časa (11:30-13:30)**
(raziskava 2006)

Literatura

- Apple, M. W. (1992). *Šola, učitelj, oblast*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bachelard, G. (2001). *Poetika prostora*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bahovec, E. D. in Kodelja, Z. (1996). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave.
- Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.) (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bahovec, E. D. (2004a). Spremembe v naših vrtcih in šolah: tu in zdaj! V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 8–13.
- Bahovec, E. D. (2004b). Nove vednosti v (o)poziciji. Spremnna beseda. V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 255–264.
- Bahovec, E. D., Bregar Golobič, K., Rakovič, D., Čačinovič Vogrinčič, G., Barši, J. in Vilič, I. (2007). *Dnevna rutina z vidika prikritega kurikula v vrtcu in prvem razredu – primerjava s stanjem pred kurikularno pre-novo*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Bahovec, E. D. (2012). Kaj je dober prostor za misliti? Filozofija, arhitektura, šolanje. *Sodobna pedagogika*, št. 1, str. 18–50.
- Barši, J. (1996). Pomeni prostora v vrtcu. V: Bahovec, E. D. in Kodelja, Z., *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave, str. 191–200.
- Barši, J. (2004). O odpiranju prostora in samega pogleda na prostor. Pogovor s Ksenijo Bregar Golobič. V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 108–122.
- Bregar Golobič, K. (1996). Vrtec pod Gradom. Vrtec z evropskim delovnim časom – drugače v vrtcu. V: Bahovec, E. D. in Kodelja, Z., *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave, str. 203–224.
- Bregar Golobič, K. (2004). Prikriti kurikulum ali drugo kurikula. V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 16–34.
- Bregar Golobič, K. (2012). Kakšno šolo hočemo. Prostor kot element (prikritega) kurikula. *Sodobna pedagogika*, št. 1, str. 52–72.
- Cotič, J. (2004). Discipliniranje telesa, nadzorovanje in kaznovanje – iskanje alternative. V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 35–44.
- Cuban, L. (1993). *How teachers taught. Constancy and change in American classrooms 1890-1990*. New York & London: Teachers College Press.
- Gordon, D. (1994). Hidden Curriculum, v: Husén, T., N. T. Postlethwaite (ur.), *The International Encyclopedia of Education*, Oxford, New York, Tokyo: Pergamon.
- Hohmann, M. in Weikart, D.P. (2005). *Vzgoja in učenje predšolskih otrok* (prevod Valerija Vendramin). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jackson, P. (1990). *Life in Classrooms*. New York: Teachers College Press.
- Kurikulum za vrtce*. (1999). Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport ter Zavod RS za šolstvo.
- Rakovič, D. (2004). Vloga vzgojiteljice pri uveljavljanju možnosti izbire in sprejemanju skupnih odločitev. V: Bahovec, E. D. in Bregar Golobič, K. (ur.), *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 86–100.
- Rakovič, D. (2011). Vloga strokovnih delavcev vrtca v družbi znanja. Magistrska naloga. Celje: Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije.
- Weikart, P. D., Olmsted, P. P., Montie, J. (2003). *The IEA Preprimary project. A World of Preschool Experience*. Ypsilanti, Michigan: High/Scope Press.

Stavba vrtca naj bo preprosta, zadržana, odprta, iskriva, radoživa, pretočna, zavetna – kot taka sodi v okvir prave arhitekture

Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik

Na vprašanja uredništva revije AB je odgovarjala Janja Barši, arhitektka, zaposlena v Sektorju za investicije v predšolsko in šolsko infrastrukturo Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ). Pri vprašanjih o stališčih ministrstva, povezanih s prostorsko problematiko v vzgojno-izobraževalnih zavodih (VIZ), konkretnije v vrtcih ali osnovnih šolah, ki so njeno delovno področje, se srečuje s težavami, saj gre za kompleksno področje, na katerem doslej sistemsko še ni bila vzpostavljena ustrezna koordinacija. Čeprav se vprašanja navezujejo na stavbe vrtcev, sogovornica ne more zaobiti primerjav s stavbami osnovnih šol – zlasti zaradi izrazitih prostorskih nesorazmerij, ki kažejo, da so vrtci danes kategorija stavb z največjim pomanjkanjem zmogljivosti. In še en razlog obstaja za stalno primerjavo: pri načrtovanju in gradnji tako vrtčevskih kot šolskih stavb gre za zelo sorodno problematiko. To je poskušala obrazložiti v pričujočem prispevku.

Kakšna je vloga vašega sektorja?

Da bi odgovorila na vaše vprašanje, moram najprej predstaviti organizacijsko shemo MIZŠ, saj notranja struktura institucije v marsičem določa tudi njeno delovanje. Organizacijska enota Direktorat za investicije je v šolski vertikali pristojna za investicije od vrtcev do visokega šolstva in znanosti. Deli se na dva sektorja: Sektor za investicije v predšolsko in šolsko infrastrukturo (ukvarja se z investicijami v vrtce, osnovno šolstvo, srednje šolstvo, zavode in dijaške domove) ter Sektor za investicije v visokošolsko in znanstveno infrastrukturo (pristojen je za investicije v višje nivoje šolske vertikale). Pojem investicije zajema širok spekter problematike z enotnim ciljem, ki se v jeziku šolskega resorja imenuje »zagotavljanje prostorskih pogojev za delovanje VIZ«. Direktorat za investicije je torej služba, ki skrbi za uresničevanje tega cilja na več načinov: s programi (so)financiranja investicij, s pripravo in usklajevanjem projektov, z letnim razpisovanjem vzdrževalnih del, s preverjanjem prostorskih pogojev pri vpisu v razvid javnih programov VIZ, z upravljanjem stavbnega fonda VIZ v lasti MIZŠ, z urejanjem lastniških, najemnih in drugih razmerij. Zakonodaja, ki jo je potrebno spoštovati v investicijski službi, nastaja znotraj ali zunaj resorja in zajema poleg področja šolstva in javnih financ še vso zakonodajo s področij gradnje, urejanja prostora, varovanja kulturne in naravne dediščine, varovanja zdravja in okolja, pravnolastniška razmerja pri nepremičninskem premoženju ter vso drugo zakonodajo, ki se navezuje na specifično lokacijo oz. formalnopravno stanje posameznega objekta VIZ.

V okviru Sektorja za investicije v predšolsko in šolsko infrastrukturo, kamor sodijo glede na šolsko vertikalo investicije v vrtce, je treba izpostaviti še dodatno delitev, ki prav tako odločilno vpliva na notranje delovanje MIZŠ, predvsem na programe (so)financiranja kot tudi notranja razmerja in prioritete. Gre za vprašanje ustanoviteljstva VIZ, ki je skladno s šolsko zakonodajo razdeljeno med občine in državo ter je zato osnova za delitev lastništva oz. nosilcev investicij. V pristojnosti občin je ustanavljanje javnih vrtcev, osnovnih in glasbenih šol ter domov za učence, medtem ko je ustanovitelj javnih gimnazij, poklicnih, srednjih tehniških in strokovnih šol, višjih strokovnih šol, zavodov za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami ter dijaških domov v pristojnosti države. Morda velja

navesti podatek, da obsegajo obstoječe stavbe VIZ skupno 3,965 mio m², od tega je okvirno 40 % površin državnih ter 60 % občinskih (vir: Dolgoročna strategija za spodbujanje naložb energetske prenove stavb, Ministrstvo za infrastrukturo, maj 2015, str. 18).

Skladno s shemo ustanoviteljstva potekajo programi (so)financiranja investicij: za državne investicije v srednje šole, zavode in dijaške domove je investitor MIZŠ, in tukaj gre praviloma za financiranje v celoti, medtem ko potekajo pri občinskih investicijah v vrtce in osnovno šolstvo programi sofinanciranja na podlagi zakona o financiranju občin. Logično je, da imajo pri dodeljevanju proračunske pogače programi financiranja državnih investicij prednost pred programi sofinanciranja občinskih investicij, še posebej v obdobju zares radikalnih redukcij proračunskih investicijskih sredstev. Zato je ostal program sofinanciranja vrtcev iz državnega proračuna v zadnjih letih komaj še pri življenju.

Kako se financira vrtce oz. kakšen je odnos med občinskim financiranjem in programom ministrstva?

Program sofinanciranja investicij v vrtce je bil v zadnjih dveh desetletjih po višini dodeljenih sredstev v razmerju do drugih programov v okviru investiranja iz proračuna MIZŠ vedno najbolj skromen. Ker se moje delo navezuje na t. i. občinske investicije, lahko podam primerjavo med obema programoma sofinanciranja investicij v vrtce ter v osnovno šolstvo. Obstajata dva razloga za vseskozi relativno nizek znesek v programu sofinanciranja investicij v vrtce: prvič, gre za občinsko investicijo, kot pri investicijah v osnovno šolstvo, vendar gre, drugič, tudi za razliko do osnovnega šolstva, ki je v tem, da vključitev otroka v vrtec ni obvezna kot v primeru osnovne šole, torej gre za razliko med obvezno in neobvezno dejavnostjo. Zato razpoložljiva sredstva v programu sofinanciranja investicij v vrtce v obdobju 1995–2014, ki so skupaj znašala 20,2 mio eur za 145 projektov, niso dosegla niti 10 % vrednosti sofinancerskih sredstev, v istem obdobju namenjena investicijam v osnovno šolstvo (204,2 mio eur za 600 projektov).

Razmerje višine investicijskih sredstev za vrtce ali osnovno šolstvo v proračunu MIZŠ pa je manj razumljivo po letu 2008, ko je bilo končano obdobje postopnega uvajanja 9-letnega osnovnega šolanja in je bil na celotnem ozemlju Slovenije uveljavljen enoizmenski pouk. To pomeni, da je bila dosežena zmogljivost stavb osnovnih šol, ki je bolj ali manj ustrezala potrebam. V strokovni službi smo od leta 2008 naprej ob vsaki pripravi proračuna predlagali prerazporeditev sredstev s programa sofinanciranja investicij v osnovno šolstvo na program sofinanciranja investicij v vrtce, da bi podprli občine pri zagotavljanju zadostnih površin v vrtcih ob povečanju stopnje vključenosti otrok. Podpora občinam bi bila še posebej nujna po uveljavitvi določila o brezplačni vključitvi drugega otroka v vrtec. Vendar predlogi vedno znova niso bili sprejeti. To štejem za neuspeh resorja, ki ga gre po mojem mnenju pripisati notranjim delitvam po sektorjih, stalnemu boju med njimi, kdo bo znal upleniti večji kos proračunske pogače, na vrhu pa vodstvu, ki v proračunskih bitkah tovrstnim predlogom ni pripisalo ustre-

zne teže ne glede na dejstva, poročila strokovne službe, močan medijski pritisk v tistem obdobju ali druge argumente.

Dokaz, ki kaže na res zaskrbljujoče nekoordinirano notranje delovanje institucije in neposredno zadeva prostorsko problematiko, je hkratno uspešno uveljavljanje politike povečanja stopnje vključenosti otrok v predšolsko vzgojo po evropskih smernicah. V izjemno kratkem času je bila v Sloveniji dosežena visoka stopnja vključenosti otrok v vrtce (po podatkih SURS z 58.127 otrok v letu 2006 na 84.750 otrok v letu 2014), v osmih letih torej za 45,80 % povečano število otrok, vključenih v vrtce, kar je načeloma dobro. Vendar ni prav, da na sistemski ravni ni bilo vzporedno poskrbljeno za več podpore občinam pri povečevanju prostorskih zmogljivosti javnih vrtcev. Občine so v tem pogledu v preveliki meri ostale prepuščene same sebi. Povečanje vključenosti otrok v vrtce se je dosegalo na drugačne načine, z dvema sistemskima ukrepoma: z večanjem normativno določenega števila otrok na oddelek ter z dopuščanjem zmanjšanja notranje igralne površine na otroka oz. s podaljševanjem obdobja za doseganje 3 m² notranje igralne površine za otroka. Država potemtakem občinam ni stopila naproti z izdelano strategijo, s pomočjo katere bi lahko dosegle ustrezne prostorske pogoje ob povečanem vpisu otrok v vrtce. V veljavo sta stopila opisana ukrepa, ki občinam omogočata reševati prostorsko stisko v vrtcih s podaljševanjem obdobja za doseganje minimalne notranje površine na otroka do leta 2017. Posledice takšne neuravnotežene politike nosijo dnevno na svojih plečih vzgojiteljice skupaj z otroki v vrtcih na premajhnih površinah. Pomembno vprašanje v tem trenutku je, kaj pomeni zmanjševanje razpoložljivih površin v vrtcu oz. povečevanje števila otrok na skupino za kakovost bivanja in izvajanje dejavnosti. Ali morda obstajajo doslej neraziskani vplivi gneče v prostoru na dejavnost predšolske vzgoje ali celo na zdravje otrok in zaposlenih? Gre recimo za izjemno pomembno vprašanje kvalitete notranje zračne klime, ki se pri enakem volumnu igralnic in povečanem številu otrok zagotovo spremeni. Ali za vprašanje morebitne povečane obremenjenosti s hrupom v notranjih prostorih vrtca, saj stavbe vrtca (in šole) tudi z akustičnega vidika doslej niso bile predmet resne strokovne obravnave na sistemski ravni. Po nekaterih informacijah ponekod tovrstne vplive že spremljajo, vendar ne sistemsko. Vsekakor menim, da bi za načrtovanje in uveljavljanje premissljene investicijske politike potrebovali tudi odgovore na ta vprašanja.

V zvezi z razpoložljivimi površinami v vrtcu, naj navedem še nekaj hitrih izračunov, narejenih na podlagi javno dostopnih podatkov ter primerjavo z osnovnimi šolami v šolskem letu 2014/15. Po podatkih iz *Dolgoročne strategije za spodbujanje naložb energetske prenove stavb* znaša površina stavb vrtcev v RS skupaj 356.000 m². Po podatkih SURS je bilo lani vpisanih v vrtce 84.750 otrok, kar pomeni, da je imel v RS lani otrok v vrtcu v povprečju na razpolago 4,20 m². Seveda to niso notranje igralne površine, ki naj bi po pravilniku za vrtce znašale najmanj 3 m² na otroka. Gre za površine vrtca v celoti, te pa bi morale po pravilniku za vrtce znašati najmanj 7,1 m² na otroka, kar pomeni, da pri vpisu 84.750 otrok v vrtce glede na minimalni površinski normativ iz veljavnega pravilnika zanje manjka več kot 245 tisoč m² površin. Če te površine prevedemo v stavbe za 6-oddelčni vrtec, ki naj bi po pravilniku obsegal 940 m², manjka danes v RS glede na število vpisanih otrok po golem izračunu 261 stavb 6-oddelčnih vrtcev.

Za primerjavo navajam še analogne podatke za osnovno šolstvo: po teh podatkih znaša površina stavb osnovnih šol v RS skupaj 2.017.000 m²; v osnovne šole je bilo lani po podatkih MIZŠ vpisanih 167.361 učencev. To pomeni, da je bilo v RS lani v osnovnih šolah razpoložljivih v povprečju 12,05 m² na učenca, kar skoraj 3-krat presega povprečno velikost prostora, ki ga ima na razpolago otrok v vrtcu. Pri osnovnih šolah so sicer v te površine vključene tudi telovadnice, vendar je nesorazmerje kljub temu nedopustno, saj tudi vrtcem pripadajo športne površine. Razmerje bi se po primerjalnem izračunu smernic MIZŠ (največ 10,68 m²/učenca v šoli : 7,10 m²/otoka v vrtcu) smelo v povprečju gibati največ 3 (šola) : 2 (vrtec). Dejanska razlika v razpoložljivih površinah pa danes kaže povprečno razmerje 3 (šola) : 1 (vrtec) po izračunu (12,05 m²/učenca v šoli : 4,20 m²/otoka v vrtcu). Menim, da bi morali imeti izračunano nesorazmerje za kazalnik, nesprejemljiv z vidika zagotavljanja enakih možnosti – v tem primeru prostorskih možnosti v vrtcih v primerjavi z osnovnimi šolami.

Ob doslej navedenih prostorskih povprečjih v vrtcih in šolah na nivoju države je pomembno tudi vprašanje prostorskih razmerij v posameznem

konkretnem okolju. Tudi ta bi morali podrobneje analizirati, skupaj z demografsko sliko vsakokratne lokacije vrtca ali šole. Logično je, da je v urbanih in primestnih okoljih v primerjavi z ruralnimi območji demografsko nihanje močnejše in hitrejše. To se neposredno odraža pri zagotavljanju prostorskih pogojev za vrtce in šole. Po eni strani obstajajo ekstremna demografska nihanja, kot npr. pospešena demografska rast v preteklih letih v nekaterih občinah, ki jo je izzvala prej neuravnotežena ali morda kar strokovno nesprejemljiva občinska prostorska politika, npr. pospešena gradnja stanovanj za trg brez paralelnega načrtovanja predvidenih učinkov za potrebe v (pred)šolskem prostoru. Po drugi strani so za Slovenijo značilna ruralna območja z nizko demografsko sliko, kjer šolski resor izvaja dosledno politiko ohranjanja majhnih vrtcev in šol. Menim, da gre za eno boljših politik tega resorja, čeprav je – razumljivo – nenehno podvržena kritiki, češ da je neracionalna. Ti očitki prihajajo od predstavnikov urbanih okolij, in po nekaterih mednarodnih kazalcih tudi z vedno novimi zahtevami po večji racionalizaciji, ki naj bi jo zagotovilo zapiranje majhnih šol. Prepričana sem, da je politika ohranjanja majhnih šol in vrtcev, ob hkratnem enakomernem razvoju urbanih okolij, eden pomembnejših temeljev za zagotavljanje socialno naravnane prostorskega razvoja v Sloveniji. Na tej točki bi se morali bolj kot na razvite velike zahodne države nasloniti na dobre šolske sisteme v državah s primerljivo velikostjo, reliefom in poselitvenimi vzorci.

Je pomembno, da se projekte za vrtce izbira na javnih natečajih? Če ja, zakaj? Kaj za vas predstavlja kakovostno arhitekturo vrtca?

Javni natečaj za izbiro strokovno najprimernejših rešitev prostorskih ureditev in objektov, namenjenih vrtcem, je zagotovo primeren in strokovno nujen način za pridobivanje najboljših rešitev, tako glede umestitve stavbe v dano lokacijo kot tudi glede njene zasnove. Pomemben vidik pri natečaju se mi zdi predvsem možnost primerjave, ki jo pridobi investitor z več rešitvami. Prav prepoznanje razlike med njimi je namreč tisti mehanizem, ki z dosledno in s premissljeno strokovno primerjavo omogoča izbiro višje kakovosti prostorskih rešitev. Kot višjo kvaliteto bi pri stavbah vrtcev označila lastnosti stavbe s preprostimi arhitekturnimi rešitvami in karakteristikami, kot so: spoštljivo umeščanje v neposredno naravno in grajeno okolje; dosledno spoštovanje delovanja naravnih fizikalnih zakonov pri osvetlitvi, prezračevanju in akustiki; iskrenost in zadržanost v izboru materialov, oblikovanju in pri barvni obravnavi; možnost doživetja skromnega, hkrati pa iskričevega, radoživega ter otroku razumljivega detajla pri uporabi prostora v vrtcu; odprtost, preglednost in pretočnost notranjih in zunanjih prostorov, ki omogočajo dobro orientacijo; in hkrati zagotavljanje zavetja in umika majhni skupini otrok, tudi posamezniku.

Če naj se vrnem k javnemu natečaju, ne moremo mimo zakonodajnih podlag, potrebnih za pripravo natečajne naloge. Na tem mestu želim opozoriti na velike spremembe, ki so bile v zadnjih 20-ih letih sprejete na področju splošne gradbene zakonodaje, vendar po moji presoji strokovno niso bile dovolj kritično obravnavane. Pojavile so se nove gradbene tehnologije s spremljajočimi vgradnimi sistemi, kar je bilo kot v paketu izjemno hitro privzeto in doslej premalo raziskano. Izrazite odklone pri načrtovanju in gradnji je vnesla zakonodaja o racionalni rabi energije s tendenco po hermetičnem zapiranju stavb, ki je preseгла smiselne meje zahtev po tesnjenju fasadnega ovoja. Cilju t. i. nič-energijskih stavb, ki naj bi mu sledili pri gradnjah do leta 2020 ali 2030, je dala zakonodaja z načinom zapisa in obravnave razmerja med naravnim in mehanskim prezračevanjem strukturno prioriteto. To je, kot kaže, večino načrtovalcev prepričalo, da se moramo kar posloviti od naravnega prezračevanja. Gre za zelo veliko spremembo, ki vpliva na bistvene lastnosti stavb, tudi na načrtovanje zasnove stavb in se praviloma uporablja brez resnih predhodnih in nujnih strokovnih premislekov. Govorimo lahko skoraj že o težnji po posnemanju tehnologije gradnje podmornic ali vesoljskih ladij, torej tiste vrste gradnje, ki štiti človeka pred okoljem, kjer sicer ni mogoče preživeti. Cilj nič-energijske gradnje namreč zadeva tudi vprašanje stopnje zračnega pretoka skozi fasadni plašč, ki ga poganja temperaturna razlika zunanaj-znotraj; gre za pojav, ko kot pravimo, stavba diha. S ciljem nič-energijske gradnje naj bi dihanje stavbe zmanjšali na minimum, po možnosti ukini, zato pa bi ga nadomestili z mehanskim dovajanjem zraka. Pri gradnji, namenjeni običajnemu bivanju, kamor sodi tudi vrtec, pomeni ta zamenjava po mojem mnenju

absurden korak, ki ukinja eno temeljnih nalog arhitekturne stroke, namreč skrb za zagotavljanje ustrezne notranje zračne klime z iskanjem smiselnih arhitekturnih rešitev v skladu z zunanjimi mikroklimatskimi pogoji. Gre za način gradnje, ki ga človeštvo pozna, vse odkar gradi svoja bivališča. Kaže pa, da smo soočeni s trenutkom, ko ponuja tehnološki napredek nekaj drugega kot tisto, kar zares potrebujemo za običajno bivanje.

Pri zakonskih podlagah za gradnjo vrtcev (in šol) je zato nastala vrzel, tudi neskladja in konfliktna situacije, ki jih šolski resor še ni uspel zadovoljivo zaznati, obravnavati, kaj šele ustrezno uskladiti. To stanje se odraža na vseh ravneh, od načrtovanja in gradenj do zdaj že opaženih negativnih vplivov na kakovost bivalnega okolja, kot so poslabšanje zračne klime v igralnicah ali že zaznani škodljivi učinki, povišanje koncentracij radona v vrtcih in šolah, katerih lokacije je vse več. Uporabniki v vrtcih nam tudi sporočajo, da jim novodobni graditelji in upravitelji stavb vrtcev omejujejo, celo preprečujejo odpiranje oken, ponekod jih celo sploh ni več mogoče odpreti. Skoraj neverjetno je, da je nastopil čas, ko se moramo boriti za ohranitev naravnega prezračevanja oz. za pravico do odpiranja oken v igralnici vrtca, da moramo opozarjati na najpreprostejši ukrep zagotavljanja zdrave notranje zračne klime, ki pomeni hkrati pomemben del dnevne rutine v vrtcu. Odpreti okno pomeni trenutek učenja o pravilnem ravnanju, pomeni pa tudi eksistenčno izjemno pomemben stik z zunanostjo pri bivanju v prostoru. Tega se morda doslej nismo dovolj zavedali, saj si je težko predstavljati kaj bolj samoumevnega, kot odpreti okno, ko zaznamo, da je to potrebno. V zvezi s tem vprašanjem bi si želela na ministrstvu široko in poglobljeno interdisciplinarno strokovno razpravo.

Skratka, v državi z zavidljivo pestrostjo naravnega okolja, z biotsko raznovrstnostjo, pripoznano v svetovnem merilu, obstaja absurdna težnja po zapiranju otrok in odraslih v zrakotesne, hermetično zaprte in pretesne hiše z mehanskim dovodom zraka preko nadvse sofisticiranih sistemov – po besedah vzgojiteljic so v stavbe vrtcev vgrajene *Nasa postaje*, s katerimi imajo vrtci nepopisne težave. Zato sistemi pogosto ne delujejo.

Tudi pri odmerjanju zunanjih igralnih površin vrtcev se pogosto najde kup razlogov za opustitev načrtovanja zadostnih površin glede na zmogljivost vrtca. Obenem pa se pri odmerjanju zemljišč daje prednost načrtovanju npr. velikih parkirnih površin, še vedno najdemo dovolj razkošnih površin za namen nakupovalnih centrov ali podobnih potrošniških hramov. Opravka imamo z nasploh skrajno neuravnoteženo politiko gradnje in urejanja prostora. Zato menim, da je naloga šolskega resorja, da prav v primeru načrtovanja vrtcev, javnih zgradb za institucionalno vzgojo najmlajših, pristopi k boljšim sistemskim rešitvam, k bolj poglobljeni in preiščeni obravnavi, čeprav gre za občinsko pristojnost.

Po drugi strani se sprašujem, zakaj v naši državi ne znamo (ali nočemo) zmanjšati vplivov resničnih onesnaževalcev okolja, npr. pretiran osebni in tranzitni promet, ali zakaj ne znamo (ali nočemo) obrzdati največjih energijskih porabnikov in onesnaževalcev, npr. industrijo aluminija. Se morajo zares prav pri vrtcih združiti vsakršne težnje po racionalnosti in »racionalnosti«? Te imajo, kot kaže, vse pogosteje za posledico absurdne izvedbe sodobnih gradenj vrtcev. In vse to se dogaja v imenu racionalne rabe energije ter zmanjševanja toplogrednih plinov zaradi spoštovanja evropskih direktiv, kot nam pojasnjujejo zagovorniki evropskih usmeritev.

Koliko ima MIZŠ vpliva na končne objekte vrtcev z vidika njihove podobe, izbire materialov in oblikovanja?

Strokovna služba MIZŠ sodeluje pri projektih vrtcev, ki so bili izbrani na razpisu za sofinanciranje, vendar se občine ali načrtovalci obračajo na nas tudi direktno za projekte, ki niso v programu. V vsakem primeru gre za t. i. usklajevanje projekta, ki pa se dogaja v zelo omejenem obsegu, saj so občine kot investitorji pri načrtovanju vrtcev avtonomne. To je tudi razlog, da MIZŠ pravzaprav nima pregleda, koliko gradenj vrtcev izvajajo na območju cele Slovenije in kakšne te gradnje so.

Če sprašujete o vplivu MIZŠ na končne objekte vrtcev z vidika njihove podobe, izbire materialov in oblikovanja, moram reči, da gre za tisti del arhitekturne obravnave, ki je praviloma prepuščen sodelovanju med arhitektom in investitorjem. Morda je prav, da obstaja ločnica med tem, kar lahko prispeva strokovna služba MIZŠ, ter avtonomnim delom arhitekta, ki mora sodelovati z investitorjem. Menim pa, da bi v sedanjih situaciji, ko smo soo-

čeni s precejšnjimi sistemskimi dilemami glede gradenj nasploh, moral šolski resor privzeti večjo vlogo tudi na tem področju. Moral bi vzpostaviti razvojno službo, ki bi sistematično analizirala stanje na terenu, sledila problematiki ter v sodelovanju s strokovnjaki za posamezna področja predlagala dopolnitve oz. drugačne sistemske rešitve.

Dober začetek in prvi korak k temu cilju je bil zagotovo zastavljen na strokovnem seminarju *Arhitektura in gradnja vrtcev*, ki je potekal na MIZŠ 18. decembra 2014; v sklopu seminarja je bil podan predlog, naj se imenuje ter vzpostavi nacionalna skupina, ki bo pripravila smernice za načrtovanje in gradnjo vrtcev v Sloveniji. Ta dogodek je tako rekoč »ujel za rep« in obeležil 60. obletnico posveta *Od stare k novi šoli*. Takratni posvet je potekal leta 1954 v organizaciji Društva arhitektov v Ljubljani ob udeležbi povabljenih strokovnjakov s treh ključnih strokovnih področij, ki se srečajo v stavbi šole: pedagogov, zdravnikov in arhitektov. Prispevki s posveta o gradnji sodobne šole pa so bili objavljeni v reviji *Arhitekt* 12/13/1954.

Seminar *Arhitektura in gradnja vrtcev*, po 60-ih letih, je z vsebinskega vidika pomemben mejnik, ki bi ga moral matični resor bolj upoštevati. Pomeni zasuk v pravo smer kot poskus ponovne vpeljave strokovnega razmisleka o (pred)šolskem prostoru, danes v novih okoliščinah. Zamišljen je bil kot začetni seminar v nizu nadaljevanj, zato je bil posvečen stavbam vrtcev, torej »prvem segmentu« šolskega prostora. Menim, da je bil to izjemen dogodek. Lahko bi rekli, da je bil kot pogumna vzporednica tistemu pred šestdesetimi leti, zastavljen v širšem strokovnem kontekstu srečanja filozofije, arhitekture in krajinske arhitekture, medicine, pedagogike, psihologije, gradbene fizike in mnogih drugih ved, ki vstopajo danes v prostor vrtca. V prisotnosti seniorjev arhitekture Rotije Badjura, Jožeta Dobrina, Stanka Kristla in Milana Štruklja, načrtovalcev prvih javnih vrtcev na naših tleh, se je razprl tudi v zgodovinsko dimenzijo. Morda smo lahko prav zaradi njihove prisotnosti bolje zaznali današnji trenutek. Ob izjemnih strokovnih prispevkih (razvidnih iz zbornika povzetkov v publikaciji *Arhitektura in gradnja vrtcev*) in vzporednih pestrih razpravah, ki so več kot burile nekatere duhove, smo jasneje zagledali današnjo problematiko načrtovanja in gradnje vrtcev, ki je po moji presoji akutna.

Vzporedno je potekala razstava *Iz malega raste veliko: Pol stoletja slovenskih vrtcev*, avtoric arhitektk Špele Nardoni Kovač in Damjane Zavišek Hudnik, kustosinjske galerije Dessa. Ob tem dogodku je s podporo Zavoda za šolstvo RS izšla tudi publikacija *Arhitektura in gradnja vrtcev*, zbornik povzetkov, ki ga je uredila Ksenija Bregar Golobič z Urada za razvoj izobraževanja MIZŠ. Žal za izdajo knjige ni bilo mogoče pridobiti sredstev. Enako se je zgodilo že leta 2009 ob mednarodni konferenci *Šola in trajnostna arhitektura*, ki ga je organiziralo MIZŠ skupaj z OECD. Takrat smo poleg številnih domačih gostili tudi nekatere eminentne tuje avtorje s področja arhitekture in oblikovanja šolskih prostorov, kot sta nizozemski arhitekt Herman Hertzberger in finski arhitekt Juhani Pallasmaa. Tudi tedaj ni bilo mogoče pridobiti finančnih sredstev za izdajo knjige. Tako smo zamudili že dve izjemni priložnosti, da bi prišli do dodatnega, zares bogatega strokovnega gradiva, ki bi lahko spodbudilo razvoj dejavnosti na tem področju.

Kako sodelujete s projektanti vrtcev? In z njihovimi naročniki?

Gre za proces t. i. usklajevanja projekta, ki lahko poteka v katerikoli fazi – od idejne zasnove do izvedbenega projekta. Poskušamo se držati načela, da pri tem procesu sodelujejo vsi, ki se jih projekt dotika, ne le investitor in načrtovalci, temveč tudi predstavniki vrtca ali šole. Glede na to, da je bilo v zadnjih letih zgrajenih veliko vrtcev brez procesa načrtovanja, ki bi ga lahko označili kot sodelovanje, bi bil pravi in prvi razvojni pristop prav enakovredna vključitev vseh, ki jih projekt zadeva. Skratka, pri usklajevanju projektov za gradnjo vrtcev (in šol) bi morali vzpostaviti obvezen proces sodelovanja predstavnikov najmanj treh strani: investitor–načrtovalci–uporabnik. Načrtovani prostor zadeva predvsem uporabnika, v primeru vrtca so to ravnateljice in ravnatelji, vzgojiteljice in vzgojitelji ter starši z otroki. Toda uporabnik danes formalno ni vključen v proces načrtovanja. Vključitev predstavnikov vrtca v načrtovanje je danes odvisno od volje investitorja in/ali arhitekta. Vendar je prav uporabnik v vrtcu tisti člen v procesu načrtovanja, ki ima zagotovo največ izkušenj s prostorom, ker pač v njem biva. Zato ima tudi specifično predstavo o tem, kakšen prostor potrebuje za predšolsko vzgojno-izobraževalno delo. Dodala bi še, da lahko naj-

brž ravno iz vrtca pridobimo največ neposrednih dragocenih izkušenj in spoznanj o prostoru. Morda celo največ v okviru celotne šolske vertikale, saj je dimenzija bivanja kot »pravega bivanja« v vrtcu gotovo širša od dimenzije bivanja v šoli, ki se usmerja bolj v učenje.

Za vzpostavitev sodelovanja in usklajevanja vseh treh strani je potreben čas. In zanj se moramo boriti. Naj pri tem povem, da smo v pretekle tri razpise za sofinanciranje vrtcev in osnovnih šol vstavili klavzulo o nujnosti usklajevalnega postopka projektne dokumentacije; prepričani smo bili, da bosta tako zagotovljena čas in okolje, potrebna za pripravo kvalitetnega projekta. Prav v tej točki smo imeli kot strokovna služba vedno največje težave s pravnimi in finančnimi vidiki javnega razpisa. Ti predvidevajo zaključene projekte »na zalogo« in ne poznajo procesa premišljenega načrtovanja, ki pomeni tudi spreminjanje. Sam projekt pomeni proces, pomeni razvoj. Brez sprememb ni razvoja projekta. In temu konceptu sledi zakonodaja, ki določa po moji oceni res dobro zapisane potrebne stopnje projektne dokumentacije. Problem nastopi v praksi kratkoročnega proračunskega načrtovanja, kjer je ukinjena ta razvojno časovna dimenzija. Zato se s finančnega in pravnega vidika praviloma vedno pričakuje zaključen projekt, ki se ne spreminja, kljub drugače zapisani zakonodaji o pripravi projektne dokumentacije, ki podpira posamezne stopnje projekta in s tem postopni razvoj.

Na prioritetni listi za investicije je okrog sto vrtcev. Približno polovica projektov predvideva novogradnje, tretjina adaptacije, ostali pa oboje. Kaj pomeni ta prioriteta lista?

Vprašanje se verjetno nanaša na rezultate zadnjega razpisa MIZŠ za sofinanciranje investicij v vrtce v letu 2011. Rezultat razpisa je bila objava prioritete liste prijavljenih projektov v vrtce, izdelane na podlagi treh razpisnih kriterijev. Med temi je imel največjo težo iz statističnih podatkov izpeljan kriterij pomanjkanja prostora v vrtcih v občini prijaviteljici (možnih 50 % pri točkovanju projekta). Druga dva, manj »težka« kriterija sta zajemala demografsko sliko in stopnjo pripravljene dokumentacije.

Občine so prijavile 87 investicijskih projektov v vrtce v skupni vrednosti 156 mio eur, s pričakovanim deležem MIZŠ v višini 62,4 mio eur. Ker je bilo takrat v proračunu MIZŠ razpoložljivih zgolj 7,4 mio eur, porazdeljenih na tri leta, smo lahko za sofinanciranje izbrali le 11 projektov. Do leta 2015 so se proračunska sredstva v programu sofinanciranja vrtcev tako zelo zmanjšala, da je sofinanciranje podaljšano do leta 2018 in še čez.

Danes, ko gledam nazaj na obdobja priprav zadnjih treh razpisov za sofinanciranje investicij v vrtce (tudi v osnovno šolstvo) v letih 2007, 2008 in 2011, menim, da so bili trije razpisni kriteriji dovolj solidni. Tudi v bodoče bi jih lahko uporabili za izdelavo prioriteten list investicijskih vlaganj v (pred)šolske objekte. Vsaj dva kriterija (demografska slika in pomanjkanje površin) sta za vrtec res relevantna in bi bila uporabna tudi pri izdelavi dolgoročnih prioriteten list investicijskih vlaganj, za sestavo t. i. načrta razvojnih programov (NRP), ki je vgrajen v vsak zakon o izvajanju proračuna RS. Veljavna zakonodaja torej že predvideva dolgoročno investicijsko načrtovanje, ki pa ga ne izvajamo! Le zakaj? Investicije brez dolgoročnega načrtovanja (denimo vsaj 8–10 let) so obsojene na propad. Brez dolgoročnosti je vnaprej zapostavljena nujna faza doslednega in korektnega načrtovanja. To pomeni sistemsko ignoriranje dela inženirjev in vseh drugih načrtovalcev. S takšnimi razmerami se še posebej soočamo zadnja leta. Projekte naj bi delali »na zalogo«, kot je pogosto slišati iz ust politikov, željnih investicijskih uspehov. Tako razmišljanje je tuje strokovnemu pogledu, saj v izhodišču prezre celotno časovno, krajevno in socialno razsežnost vpetosti posameznega projekta v lokalno okolje. Prav proces načrtovanja je namreč tista dimenzija, ki lahko pripelje do zares pozitivnega rezultata – seveda pod pogojem, da so vključeni vsi, ki jih projekt tako ali drugače zadeva, ter da sta jim odmerjena ustrezen čas in podporno okolje.

Nova finančna perspektiva predvideva za področje energetike v obdobju 2014–20 obsežne energetske sanacije javnih objektov, kamor sodijo tudi vrtci. Kje vidite prednosti in pasti tovrstnih projektov?

Energetska sanacija obstoječih objektov, ki jo diktirajo evropske smernice, je zagotovo pravilna usmeritev, saj lahko z ustrežno gradbeno obravnavo javnega stavbnega fonda zares prihranimo veliko energije. Bolje lahko

usmerimo javna sredstva ter predvsem bistveno prispevamo k zmanjšanju obremenjenosti s CO₂ ter omejevanju onesnaževanja okolja, ki ga povzroča gradbeništvo. Vendar je usmeritev pravilna le načeloma, kolikor ne bo javno razločno izražena pomembna strokovna dilema, kaj pomeni »ustrezna gradbena obravnava« prav v okviru novih finančnih perspektiv, ki imajo v svojem naslovu vedno zapisano zgolj in samo energetiko ter na ta način v izhodišču preozko usmerijo razmišljanje investorjev. Vsi, ki delamo na področju načrtovanja in gradenj, vemo, da je energetika le manjši del »ustrezne gradbene obravnave«; tako so nas učili na fakultetah, tako nam nalaga veljavna zakonodaja. Naša strokovna naloga je celostna obravnava vsakega posameznega objekta, kar pomeni najmanj urbanistična in krajinska obravnava lokacije, statična in protipotresna obravnava, arhitekturna obravnava stavbe s prostorsko organizacijo ter seveda tudi energetska, požarna, varnostna in glede na posebnosti lokacije in objekta še marsikatera druga, npr. ureditev ustreznih evakuacijskih poti, sanacija zaradi povišanih koncentracij radona ali drugih škodljivih vplivov. Načrtovanje javnih gradenj je v bistvu ena pomembnejših preventivnih dejavnosti, namenjenih zagotavljanju javnega zdravja in varnosti.

Skratka, povedati želim, da so razpisi za sofinanciranje energetskih sanacij obstoječih objektov zgrešen cilj, kolikor ostajajo naravnani zgolj na prihranke energije in ne bodo hkrati na sistemski ravni zagotovljena sredstva za celostno gradbeno obravnavo objektov. To bi omogočilo gradnjo, skladno z veljavno zakonodajo. Sredstva, potrebna za celostno gradbeno obravnavo objektov, pa pomenijo bistveno večja investicijska sredstva, kot jih terja zgolj energetska sanacija. Kako in od kod zagotoviti ta večji del nujnih investicijskih sredstev, to je po mojem mnenju v tem trenutku pomembna naloga za politični vrh. Ta mora najprej prepoznati dejanske gradbene potrebe na naših tleh, s pripoznanjem specifičnih razlik v primerjavi z gradbenimi potrebami bogatih vodilnih držav severne in zahodne Evrope, ki diktirajo prioriteto energetskih sanacij. Gre za razlike, povezane z značilno tektonsko sestavo tal na slovenskem ozemlju (potresna ogroženost, plazovitost, hribovitost ipd.). Hkrati bi morali nujno vzpostaviti sodobne gradbene tehnologije, ki bi izhajale iz razpoložljivih naravnih virov lokalnega okolja. Na prvem mestu je prav gotovo vzpostavitev lastne sodobne lesne gradbene tehnologije, ki bi lahko zaradi velikega pomanjkanja prostorskih zmogljivosti v vrtcih ob ustreznem razvojnem impulzu z izvirnimi načrtovalskimi rešitvami veliko prispevala h gospodarnosti in k neodvisnosti.

V lanskem letu sem zato na MIZŠ predlagala razvojno zamisel gradnje lese-nih vrtcev v okviru Operativnega programa za izvajanje Evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020 (osnutek 9. 7. 2014). Vendar ta predlog ni bil pripoznan kot razvojni projekt, vreden pozornosti. Prislunil pa mu je arhitekt dr. Aleš Vodopivec, profesor na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Skupaj z drugimi fakultetnimi mentorji je v študijskem letu 2014/15 omogočil pripravo celoletnega seminarja Leseni vrtci. To obliko izobraževanja so v okviru posodabljanja študijskega procesa na FA začeli uspešno uvajati že v predhodnem študijskem letu. Seminar je potekal ob široko zastavljenem nizu interdisciplinarnih predavanj za študente vseh letnikov in ob odprtem medmentorskem sodelovanju. (publikacija mag. Anje Planišček: *Vrtci v lesu*, Fakulteta za arhitekturo, 2015).

Zato naj ne bo odveč, če ponovim: Le odločna politična volja za jasno definirano podporo strokovno pravilnim pristopom h gradnjam in upoštevanje dejanskih potreb, kot so tektonske in druge specifične lokalnega okolja, lahko dajeta osnovo za izhod iz naše krize gradbeništva. Diktat evropskih skladov za financiranje zgolj energetskih sanacij je, kot kažejo dosedanje izkušnje, preprosto preglašen in premočan.

Kaj je vloga vrtca?

Kot arhitektka prepustim odgovor na to vprašanje bolj poklicanim. Ne želim uporabljati tiste, arhitektom tako ljube izjave o »prostoru kot tretjem učitelju« – zaradi spoštovanja, ki ga gojim do pedagoškega poklica in vseh poklicev, posvečenih vzgoji ali izobraževanju. Prostor je seveda pomemben in ima večji vpliv, kot je to videti na prvi pogled. Vendar kot tak ni dovolj. V vrtcu imajo odločilno vlogo odrasli, vzgojiteljice, od katerih je odvisno, kako bo otrok doživljal prostor, se od njega in v njem tudi učil. Zato je za arhitekta, za vse načrtovalce pomembno sodelovanje z uporabnikom. Oblikovanje prostora mora biti rezultat dobrega sodelovanja, vse prepogo-

sto pa se dogaja, da arhitekt sam ustvarja prostor za uporabnika. Zato bi se želela na tem mestu posebej zahvaliti za možnost dolgoletnega aktivnega sodelovanja pri razmislekih o dejavnosti in o prostoru v vrtcu filozofinji dr. Evi D. Bahovec, profesorici na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani, psihologinji Kseniji Bregar Golobič z Urada za razvoj izobraževanja na MIZŠ in vzgojiteljici Darji Rakovič iz vrtca Zagorje ob Savi. V svojem raziskovalnem delu vse tri vztrajno negujejo temo prostora kot eno pomembnejših vzgojno-izobraževalnih tem. Posebej me veseli, da se je uredništvo AB odločilo, da jih kot raziskovalke na področju vrtcev in prostora povabi k sodelovanju pri pripravi te številke revije. To povabilo mi namreč zbuja upanje, da se vzpostavljajo prave strokovne vezi za več poglobljene in interdisciplinarnega sodelovanja v prihodnosti.

Moja izkušnja kratkotrajnega poučevanja na gimnaziji v začetku 1990-ih ter lastno starševstvo, oboje mi daje slutiti neizmernost »nemogočih poklicev vzgojiteljev in pedagogov«. Zato se raje umaknem in poskušam kaj razumeti. Kot mama pa menim, da je vloga vrtca predvsem dajati zanesljivo, kakovostno in široko dostopno oporo družinam pri njihovem vsakdanjem življenju, s spoštovanjem vseh raznolikosti ter negovanjem dostojanstva posameznika.

Zakaj je pomembna javna mreža vrtcev?

Veseli me, da sprašujete po javni mreži vrtcev, saj je ta povezana (poleg vprašanj, ki se dotikajo dejavnosti predšolske vzgoje) s prostorsko problematiko. Najprej direktni odgovor: javna mreža vrtcev je pomembna za starše in otroke zaradi zagotavljanja enakovrednih možnosti in dostopnosti različnih programov predšolske vzgoje, kot podpora pri njihovem vsakdanjem življenju. Menim, da bi moral šolski resor narediti več prav z vidika prostorskega vprašanja javne mreže vrtcev. Pri tem mislim na enotne podlage, ki bi služile občanom kot boljša osnova za načrtovanje mreže vrtcev glede na demografsko gibanje v šolskih okoliših. Gre za segment, ki se dotika občinskih prostorskih načrtov (OPN) in bi ga bilo mogoče na sistemski ravni pripraviti z enotno metodologijo kot podlago za boljše načrtovanje same mreže in prostorskih zmogljivosti vrtcev. Delni poskus takega pristopa je predstavljal razpisni kriterij pomanjkanja prostora v vrtcih v občini, ki smo ga pripravili v naši službi za razpis leta 2011. Mislim, da bi bilo potrebno na tej točki delo nadaljevati. Ker povprečni izračuni kažejo, da na nivoju države ne dosegamo potrebnih prostorskih zmogljivosti, je po mojem mnenju ena pomembnih nalog tega resorja podpreti občine s strokovno poenotenim pristopom.

Še posebej pa je javna mreža vrtcev v tem trenutku pomembna zaradi mnogih družin, ki jih je skupaj z otroki doletela usoda beguncev in iščejo ali bodo iskali zatočišče in oporo v naši državi. Dostopna mreža javnih vrtcev je praviloma prva in verjamem, da tudi prava možnost za vključitev otrok in družine v novo okolje. Vrtci so že v preteklosti odigrali izjemno pomembno vlogo, npr. pri vključevanju otrok beguncev v času vojne na tleh bivše Jugoslavije. V bodoče bodo imeli še večjo odgovornost pri vključevanju begunskih otrok in družin iz še oddaljenejših okolij v naše socialno okolje. Posebno pozornost in dodatno podporo potrebujejo tudi zaradi tega vidika, ki je prav danes žal ponovno aktualen. Vendar vrtci in občine pri tem poslanstvu potrebujejo več podpore države.

Po čem se zgledujejo normativi? Na kakšni podlagi se jih spreminja? Kakšna je zgodovina slovenskih normativov za vrtce?

Vprašanje se nanaša na *Pravilnik o normativih in tehničnih pogojih za prostor in opremo vrtca* (pravilnik o vrtcih), ki daje arhitektom temeljne smernice pri načrtovanju vrtca. Iz neuradno prečiščenega besedila št. 5 (gl. UR) je razvidno, da je bila prva verzija sprejeta 19. 8. 2000, spremembe in dopolnitve pa so bile sprejete petkrat: v letu 2005, dvakrat v letu 2008 ter v letih 2010 in 2013.

Prva različica veljavnega pravilnika o vrtcih je nastala na podlagi publikacije *Standardi in normativi za družbeno vzgojo in varstvo predšolskih otrok* (Skupnost otroškega varstva Slovenije 1982). Ugotovimo lahko, da se temeljna izhodišča za načrtovanje vrtcev od leta 1982 niso bistveno spremenila. Razlika je npr. v statusu večnamenskega prostora, ki sodi danes med t. i. normativne površine, takrat pa je pomenil nadstandard. Ali pa v priporočeni velikosti igralnice, ki lahko meri po veljavnem 21. členu 50 m², ne sme pa biti manjša od 42 m². Vendar pri odločitvi o povečanju površine

igralnice ali pri drugih podobnih dilemah glede sprememb prostora v vrtcu pogrešam jasno definirano strokovno analizo obstoječega stanja. Šele ta bi pokazala, katere prostorske rešitve so dobre in katere slabe. Potrebovali bi tudi mednarodne primerjave, metodološko sorodne pristopom h kurikularnim spremembam konec 1990-ih. Šele na podlagi teh spoznanj bi bilo mogoče pripraviti predloge sprememb, ki bi jih morali obravnavati interdisciplinarno. Poleg tega je pri ukvarjanju s prostorskimi problemi zelo pomembna grafična ponazoritev, ki zahteva drugačno branje kot npr. besedilo v pisni obliki. Menim, da brez grafičnega prostorskega branja ni mogoče pripraviti ustreznih sprememb prostorskih normativov za vrtce. Zgolj besedni zapis povečanja igralnice na 50 m² sicer potrjuje, da igralnica s 42 m² ne ustreza več sodobnim potrebam za eno skupino otrok, vendar se na ta način problem rešuje zgolj deloma. Ena pomembnih vprašanj bi bilo na primer, ali je t. i. garsonjerski tip igralnice še primeren za izvajanje sodobnega vzgojno-izobraževalnega procesa v vrtcu.

Če povem še drugače: posebej pri stavbah vrtcev je potrebno določiti zmogljivost stavbe. To pomeni, da je treba določiti največje število otrok, ki jih vrtec lahko sprejme glede na obstoječe prostorske pogoje. To doslej kot sistemska rešitev ni bilo mogoče, mislim pa, da je določitev zmogljivosti stavb VIZ, posebej vrtcev v konkretnih razmerah, ena izmed bodočih specifičnih nalog tega resorja.

Kaj pričakujete od novega pravilnika?

Pravilnik za gradnjo vrtcev bi sodil najprej med gradbene predpise v strukturi naše zakonodaje, torej v okvir *Zakona o graditvi objektov* (ZGO) in ne v okvir *Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (ZO-FVI) ter *Zakona o vrtcih* (ZVrt), kamor sodi veljavni *Pravilnik o normativih in minimalnih tehničnih pogojih za prostor in opremo vrtca*. To je prvi pravni zaplet in ovira.

Obstoječi ZGO v 9. členu jasno določa, da se z gradbenimi predpisi za posamezne vrste objektov opredelijo njihove tehnične značilnosti; tako naj bi ugotovili, ali ti objekti glede na svoj namen izpolnjujejo eno, več ali vse bistvene zahteve. V nadaljevanju je naštetih šest bistvenih zahtev in za stavbe vrtcev velja, da morajo biti izpolnjene vse: (1) mehanska odpornost in stabilnost, (2) varnost pred požarom, (3) higienska in zdravstvena zaščita in zaščita okolice, (4) varnost pri uporabi, (5) zaščita pred hrupom, (6) varčevanje z energijo in ohranjanje toplote.

Nato je v prvi alineji (2) odstavka 10. člena ZGO že predvideno, da gradbene predpise, ki se nanašajo na stavbe, izdaja minister, pristojen za prostorske in gradbene zadeve, popoln predlog takšnega predpisa pa lahko posreduje tudi pristojni resorni minister, v katerega delovno področje sodi posamezna vrsta stavb.

Veljavna gradbena zakonodaja v ZGO torej že omogoča, da šolski resor pripravi predlog gradbenih predpisov oz. tehnične smernice, ki so specifične za stavbe vrtcev in šol. Naloga šolskega resorja pa je, da najprej prepozna dimenzije te potrebe, imenuje ustrezno strokovno delovno skupino, ki bo kos takšni nalogi, ter ji omogoči čas in podporno okolje, da bo svoje delo lahko opravila.

Kakšna je/bo vloga komisije za prenovu pravilnika vrtcev?

Predlog, naj se imenuje ter vzpostavi nacionalna skupina za pripravo smernic za načrtovanje in gradnjo vrtcev v Sloveniji (podan na strokovnem seminarju *Arhitektura in gradnja vrtcev* na MIZŠ decembra 2014), doslej še ni bil realiziran. Kolikor vem, je problem spet v zagotavljanju potrebnih finančnih sredstev. Zunanje strokovnjake je treba namreč plačati. In prav je tako. Vendar je bila namera ministrstva na seminarju javno izražena in zato lahko upravičeno pričakujemo njeno uresničitev.

Že februarja 2015 je bila ustanovljena 11-članska delovna skupina za prenovu pravilnika. Naloga te skupine je, da »preveri ustreznost veljavnega pravilnika o vrtcih ter v primeru ugotovitev o večjih odstopanjih sedanjih rešitev od spoznanj stroke in prakse pripravi novo besedilo pravilnika najkasneje do konca leta 2015«. Sestavljena je iz predstavnikov MIZŠ (4), skupnosti vrtcev (2), skupnosti občin (3), zdravstvenega inšpektorata (1) in Ministrstva za okolje in prostor (1).

V delovno skupino, ki je imela doslej pet srečanj, sem imenovana tudi sama. Pozdravljam odločitev, da je pravilnik potreben sprememb, težje pa

soglašam z načinom pristopa, ki preprosto sledi branju členov pravilnika. S tem pristopom nekritično sprejemamo pravilnik kot tak, njegova struktura in pravna umeščenost nista postavljeni pod vprašaj. V tekoči obravnavi so pisno zbrane pripombe skupnosti vrtcev in občin, kar je dobra osnova za spremembe, vendar to ni dovolj. Opozorila o večjih odstopanjih, npr. izračunan kazalnik povprečnega pomanjkanja prostorskih zmogljivosti v vrtcih ali vprašanje prezračevanja pri sodobni gradnji vrtcev, so bila sicer tudi že večkrat tema burnih razprav. Toda doslej v zapisnikih niso niti evidentirana. Zagotovo so to vprašanja, ki v okviru delujoče skupine ne morejo biti deležna ustrezne obravnave. Bojim pa se, da zato sploh ne bodo evidentirana kot »večja odstopanja sedanjih rešitev od spoznanj stroke in prakse«. Moja naloga je torej doseči navedbo v zapisniku, da smo v okviru delovne skupine ugotovili in obravnavali tudi večja odstopanja, ki morajo postati predmet širše strokovne obravnave.

Ali MIZŠ predvideva posebna izobraževanja za arhitekto s področja pedagogike, potrebe otrok in načrtovanja vrtcev? In izobraževanja za ravnatelje o kakovostnih prostorih?

Težko bi s svojega mesta odgovorila na to, kaj predvideva ministrstvo na področjih, o katerih sprašujete. Iz dosedanjih odgovorov je mogoče razbrati, da v okviru ministrstva na temo načrtovanja, gradenj ali nasploh prostora v vrtcih (ali šolah) ne obstaja skupna enoznačna vizija ali razvojna tendenca. Obstajajo dolgoletna posamezna strokovna prizadevanja in opozarjanje, da je potrebno k temi pristopiti sistemsko, interdisciplinarno. Naštetem pa lahko nekaj pomembnih aktivnosti in odmevnih dogodkov na temo arhitekture vrtcev in šol, ki so rezultat omenjenih posameznih prizadevanj na ministrstvu: najprej izdajo knjige Maje Ivanič in Špele Kuhar iz leta 2008 *Sodobna arhitektura šol v Sloveniji 1991–2007*; potem mednarodno konferenco *Šola in trajnostna arhitektura*, ki jo je ministrstvo organiziralo v sodelovanju z OECD leto kasneje (2009). V nadaljevanju je bil omogočen raziskovalni projekt v letih 2010–2012 *Arhitektura šolskega prostora v funkciji prikritega kurikula* (izvajalec Pedagoška fakulteta UP v sodelovanju s Filozofsko fakulteto UL), katerega osrednji del je bil leta 2012 objavljen v posebni tematski številki *Sodobne pedagogike Arhitektura v šoli, šola v arhitekturi*. Konec leta smo 2014 izpeljali omenjeni strokovni seminar *Arhitektura in gradnja vrtcev*, ki bi lahko pomenil novo prelomnico v bolj sistematičnem in celovitejšem pristopu k urejanju tega posebnega področja. V letu 2015 velja omeniti poleti zaključeni ESS projekt, katerega namen sta evidentirati šolske objekte in ovrednotiti prilagoditev fizičnega prostora učencem s posebnimi potrebami (nosilec projekta 2013–15 je bil Geodetski inštitut Slovenije), ter tudi zgodovinsko pomembno potujočo razstavo *Iz malega raste veliko - pol stoletja slovenskih vrtcev* (organizatorja galerija Dessa in Zavod za šolstvo). Vseeno torej ne morem reči, da ministrstvo za to posebno področje v razvojnem smislu v zadnjih letih ni postorilo ničesar. Nasprotno, trdim, da omenjene aktivnosti predstavljajo še kako pomembne prispevke in prave mejnike. Vendar ostajajo zaenkrat nepovezani, v času razpršeni, tudi zato morda bolj kot ne pozabljeni, osamljeni, neustrezno dokumentirani ali nadgrajeni (npr. s publikacijami). Predvsem pa vsi ti prispevki niso uporabljeni, vgrajeni v sistem (ministrsko investicijsko službo, ministrsko razvojno službo).

Odnos do arhitekture kot stroke znotraj ministrstva mi vzbuja vtis občasne koristnosti, ko gre za konkretne rešitve, vendar ni zaželeno, da bi z arhitekturnega vidika odpirali dileme ali opozarjali na resne sistemske probleme, ki zadevajo med drugim tudi vprašanje smiselne uporabe evropskih direktiv. Bojim se, da je to razlog, zakaj ministrstvo kot pristojni resor doslej še ni ustanovilo nacionalne skupine za pripravo smernic za načrtovanje in gradnjo vrtcev, ki bi vključevala kompetentne strokovnjake, kot denimo v primeru strokovnega sveta za izobraževanje v obdobju uvajanja devetletnega šolanja. Večkrat omenjam vzporednico s strukturo, ki je bila postavljena za kurikularno prenovalo konec 1990-ih. Področje arhitekture in gradnje vrtcev in šol bi potrebovalo podoben nacionalni strokovni svet. Šele tako bi se lahko na ravni države resno lotili tudi prostorskega vprašanja v vrtcih in šolah.

Zakonodaja narekuje, da morata biti za vpis v razvid javno veljavnih programov vrtca ali šole izpolnjeni dve paralelni zahtevi: zagotavljanje ustreznih kadrovskih in prostorskih pogojev. Mehanizmi za izpolnjevanje prve zahte-

ve – zagotavljanje ustreznih kadrovskih pogojev – so vzpostavljeni, medtem ko so mehanizmi za zagotavljanje druge zahteve – zagotavljanje ustreznih prostorskih pogojev – prepuščeni razmeram, ki sem jih skušala opisati.

Kaj bi bilo na tem področju še mogoče/potrebno storiti? Kakšen je dejanski vpliv ministrstva na »arhitekturo, ki vzgaja«, torej na prostorski vidik prikritega kurikula?

Nekaj odgovorov na prvo vprašanje sem, vsaj upam, že podala. Glede drugega vprašanja je morda najbolje, da bralce napotim na prispevek *Kurikularna prenova vrtcev: prostor kot integralni del (prikritega) kurikula* avtorice Ksenije Bregar Golobič, ki izpostavlja za naše okolje nov pomen prostora. Prispevek je objavljen v pričujoči publikaciji AB in razkriva doslej premalo raziskane pomene prostora, ki so vgrajeni v potek vsakdanjega življenja in dela v vrtcu ali šoli. Ponudi tudi nekaj zgornjih rezultatov ovrednotenja prostora v vrtcu. To so obenem obče veljavne vsebine, ki širše zadevajo vsakršno bivanje v prostoru, zato bi morali biti arhitekti pozorni nanje. Menim, da bi morala biti tema »*prostor kot del (prikritega) kurikula*« vključena tudi v študij arhitekture kot relevantno stično področje s humanističnimi vedami.

Ob vprašanju, kaj bi bilo še potrebno storiti, lahko znova poudarim, da potrebujemo pravilno usmerjeno implementacijo veljavne gradbene zakonodaje ter dopolnitve tehničnih predpisov, ki so specifični za stavbe VIZ. Naštela bi vsaj tri pomembne specifične lastnosti, ki bi jih morali posebej obravnavati ob stavbah vrtcev in šol: osvetlitev, prezračevanje in akustika. Pri ugotavljanju vseh drugih posebnih lastnosti (pred)šolskih stavb, ki narekujejo pripravo ustreznih tehničnih smernic, pa potrebujemo razvojno strategijo načrtovanja in gradenj vrtcev (in šol).

Zato potrebujemo jasno podporo političnega vrha, ki bo razumel in znal zagovarjati resnične gradbene potrebe glede na tektonsko sestavo tal in klimatske pogoje v Sloveniji. Potrebujemo, skratka, odločno politično voljo, ki bo vzpostavila in ustrezno podprla delovanje nacionalne delovne skupine ter bo sposobna uveljavljati rezultate njenega dela tudi v primeru odstopanj od privzetih gradbenih tendenc iz bogatih zahodnih držav. Te namreč preko evropskih finančnih skladov narekujejo način gradnje, prilagojen svojim lastnim interesom.

Lektorirala: Martina Soldo

Slovenski vrtci – včeraj in danes

Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik

Vrtci so okolje, v katerem otroci doživijo prva srečanja z vrstniki, z avtoriteto, s sistematičnim delom, pa tudi z okoljem, ki jim ni domače. Vrtci – njihovi notranji in zunanji prostori – morajo otroke spodbujati k najrazličnejšim dejavnostim, od skupinske do individualne igre, od plesa in prepevanja do tihega branja, od teka do vadbe fine motorike, od proste igre do strukturiranega raziskovanja.

V arhitekturni galeriji Dessa je bila konec leta 2014 pripravljena razstava *Iz malega raste veliko*, ki je zasledovala razvoj slovenskih vrtcev od povojnega obdobja do danes. V reviji smo zbrali materiale z razstave, izbor vrtcev pa deloma razširili in oblikovali v kataložni pregled.

Retrospektivo in pregled arhitekture slovenskih vrtcev začnemo s temle uvodnim zapisom. V njem razložimo, kako so vrtci vključeni v institucionalno vodeno izobraževanje in vzgojo otrok ter kakšne so povezave med vrtci in arhitekturo – torej stavbo, v kateri poteka predšolska vzgoja in njeno funkcijo –, podrobneje predstavimo že omenjeno razstavo in izbor vrtcev ter skušamo analitično izluščiti glavna vprašanja, na katera so vrtci s svojimi arhitekturnimi zasnovami v določenih obdobjih odgovarjali.

Vrtci kot del države

Vrtci so neločljivo povezani z družbeno ureditvijo oz. političnim sistemom in vizijami le-tega. Ne gre le za to ali ono politično opcijo; razumevanje vrtca in njegove vloge je povezano z globljo ideologijo: ideološko predstavitevjo koncepta matere, vzgoje, družine, tudi otroka oz. otroštva (Bahovec, 1996). Predvsem se seveda tiče zaposlovanja žensk, ki je bistveno povezano z dostopnostjo in s kakovostjo organiziranega otroškega varstva.

Vrtci opravljajo različne funkcije, od »zavetišča« za otroke, ki naj bi starše, stare starše oz. sorojence razbremenilo skrbi za najmlajše, preko vzgoje in socializacije otrok pa do zgodnjega izobraževanja. Omenjene naloge države regulirajo različno. V tistih, kjer je več poudarka na varovanju otrok, je mreža javnih vrtcev manj razvita, ne obstaja kurikulum, pa tudi vključenost otrok je manjša. V onih z večjim poudarkom na vzgoji in izobraževanju je mreža javnih oz. koncesijskih vrtcev bolj razvita, kurikulum določa država, v vrtce pa je vključena večina otrok. Sklepamo lahko, da je v državah, kjer spadajo vrtci pod ministrstvo za šolstvo, poudarek na izobraževanju, v tistih, kjer so pod okriljem drugih ministrstev, pa na socialni.

V Sloveniji so vrtci programsko v pristojnost Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, njihovo upravljanje, gradnja in vzdrževanje pa je v domeni občin. *Kurikulum za vrtce* (Področna kurikularna komisija za vrtce, 1999) opredeljuje načela ter cilje vzgoje in izobraževanja v vrtcih, zasebnim vrtcem pa mora njihove programe potrditi bodisi Svet RS za splošno izobraževanje bodisi mednarodna združenja.

Mreža javnih vrtcev je v Sloveniji dobro razvita: leta 2010 je bilo v vrtce vključenih 87 % otrok, ki so dopolnili 4. leto starosti, kar nas umešča nad evropsko povprečje (Bela knjiga, 2011). Zakonsko določene naloge vrtcev so: pomoč staršem pri celoviti skrbi za otroke, izboljšanje kakovosti življenja družin in otrok ter ustvarjanje možnosti za otrokov celostni razvoj.

Predšolska vzgoja oz. varstvo v Sloveniji izhaja iz 19. stoletja; najprej pod okriljem dobrodelnih organizacij in cerkve, kasneje pa so *zavetišča* in *zabavišča* pod vodstvom države in občin priključili osnovnim šolam. Po 2. svetovni vojni so vrtci postali pomemben del organizirane (ideološke) vzgoje in (socialnega in zdravstvenega) varstva otrok. V začetku so se imenovali *dom igre in dela*, po letu 1951 *otroški vrtci*, po letu 1961 pa *vzgojno-varstveni zavod*. V 50-ih in 60-ih je bilo vanje vključenih vse več otrok, ustanavljala pa so jih podjetja, stanovanjske skupnosti in občinski odbori. V 70-ih se mreža vrtcev s pomočjo samoprispevkov širi, vrtci dobijo svoj zakon (*Zakon o vzgojno-varstvenih dejavnostih za predšolske otroke*) in leta 1979 še program. V 80-ih vrtci postanejo integralni del izobraževanja in vzgoje otrok, programsko so povezani s šolo. Po osamosvojitvi pridejo pod

šolsko ministrstvo, pomembnejši dokumenti pa so *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* (1995 in 2011), *Zakon o vrtcih* (1996) in *Kurikulum za vrtce* (1999), *Bela knjiga*, (2011).

Arhitektura vrtcev

Vrtci so arhitektura za otroke; uporabnik je poznan, s pomočjo različnih disciplin so dobro raziskane in opredeljene tudi njihove potrebe in lastnosti. Če ima grajeno okolje vpliv na zdravje in počutje ljudi, potem to lahko najbolj jasno zaznavamo pri vrtcih – stavbah, ki najmočneje spregovorijo o povezavi med arhitekturo in izkustvom prostora. Otroci se odzivajo intuitivno, zato lahko vpliv različnih prostorov opazujemo preko sprememb obnašanja in počutja otrok v njih. S tem razmislekom odpremo veliko možnosti, kaj vse lahko prinese dobro zasnovana arhitektura vrtcev. Znane so prostorske zahteve različnih pedagoških pristopov, npr. zaobljeni in organski prostori waldorfskih vrtcev, ki izhajajo iz arhitekture Rudolpha Steinerja (Dudek, 1996). Zanimiv primer je tudi vrtec Fuji arhitektov Tezuka, katerega naloga je bila spodbujanje fizične aktivnosti otrok. Vrtec je zasnovan kot neskončni prostorski obroč, raziskave pa kažejo, da so otroci, ki ga obiskujejo, nadpovprečno fizično aktivni (A Collection of Exemplary Design of Kindergarten Facilities, 2010; The best kindergarten you've ever seen, 2015).

Stavba vrtca mora sama po sebi zadostiti več funkcijam. Vrtci morajo otrokom zagotavljati zdravo in varno okolje, ki omogoča različne dejavnosti in konfiguracije ter spodbuja raziskovanje, čutenje, čudenje. Prostori lahko spodbujajo raznolike življenjske izkušnje otrok, krepijo vezi med izobraževalnim sistemom in starši, otroke pripravijo na vstop v šolo, izboljšujejo fizično pripravljenost otrok, promovirajo inkluzivno vzgojo (A Collection of Exemplary Design of Kindergarten Facilities, 2010), spodbujajo samostojnost in spoštovanje avtoritete, koncentracijo in sprostitve, druženje in samostojno razmišljanje (Dudek, 1996).

Prva in morda najbolj pomembna je varnost – tako v fizičnem kot psihološkem pomenu. Fizično varnost otrok zagotavljajo predpisi, občutek varnosti pa jim daje primerno oblikovanje prostorov, npr. otroški detajli, merilo, mehki materiali, umirjene barve, mehka oprema. Vsekakor morajo biti varni in neškodljivi tudi vsi materiali, vgrajeni v vrtce.

Poleg varnosti je pomembna svoboda: pogosto imajo otroci v vrtcu več prostora kot doma, lahko so glasnejši, na voljo so jim urejena in varna igrišča. Vrtci so za otroka stavba, v kateri se prvič sreča z zunanjim svetom in z njegovim ustrojem. Otroci v vrtcu razvijajo razumevanje družbenega sveta. Možnosti za oblikovanje prostorov vrtca, ki spodbujajo kreativnost otrok, je mnogo: interaktivni, prilagodljivi, enotni in spremenljivi prostori, v katerih je mogoče opazovati naravne pojave. Seveda mora arhitekturna zasnova zagotoviti primerno orientacijo, zaščito pred hrupom in prometom, osončenost in komunikacijo z okolico. Poleg tega je pomembno tudi, kako se vključi v obstoječe urbano ali vaško tkivo in naravo. Pri projektiranju vrtcev je treba vnaprej razmišljati o zunanjih prostorih, saj so integralni del prostora vrtca.

V *Kurikulumu za vrtce* (1999) je prostor naveden kot eno njegovih bistvenih načel. Prostor vrtca naj bi bil varen, zdrav in prijeten. Zagotavljal naj bi zasebnost in intimnost otrok, vedno naj bi bil na voljo prostor za umik, obenem pa naj bi bil prilagodljiv. Glede opreme priporoča vključevanje premičnih kosov pohištva, za pregrajevanje pa okrasje – otroške izdelke oz. umetniške reprodukcije. Poleg tega je prostor vrtcev določen z normativi, zapisanimi v *Zakonu o vrtcih* (1996).

Razstava *Iz malega raste veliko*

Pričujoča retrospektiva in pregled slovenskih vrtcev sta nastala na podlagi razstave *Iz malega raste veliko: Pol stoletja slovenskih vrtcev*, ki sta jo v produkciji arhitekturne galerije Dessa zasnovali Špela Nardoni Kovač in Damjana Zaviršek Hu-

dnik. Razstava je bila na ogled v Ljubljani (Dessa, 22. 12. 2014–14. 2. 2015), Mariboru (Hiša arhitekture, 21. 5.–15. 6. 2015), Cerkevniku (Vrtec Pikapolonica 16. 6.–16. 7. 2015), Škofji Loki (Sokolski dom, 17. 9.–16. 10. 2015), predvidena pa so še nadaljnja gostovanja po Sloveniji. Na razstavi je 23 projektov vrtcev; 12 starejših (1963–81) in 10 novejših (1996–2015). Vrtci iz sekcije retrospektiva so predstavljeni s fotografijami, nastalimi ob njihovi izgradnji, in s sodobnimi fotografijami Blaža Jamška, Blaža Budje in Bora Dobrina.

Kustosinji sta pri izboru upoštevali umestitev v prostor, prostorsko in oblikovno skladnost s kontekstom, sodobno prostorsko zasnovo, sodobno razumevanje tradicionalnih in avtohtonih arhitekturnih elementov, inovativnost detajlov, smiselnost uporabe barv, materialov, teksture in svetlobe ter preiščljeno oblikovanje prostora z upoštevanjem merila in potreb otrok. Odločali sta se za najbolj značilne objekte določenega obdobja, ki programske in funkcionalne zahteve dopolnijo s kakovostno oblikovanim prostorom in arhitekturo.

Retrospektiva in pregled

Za pričujočo številko revije smo izbor z razstave dopolnili, tako da je predstavljanih skupaj 34 vrtcev (13 retrospektivnih in 21 sodobnih). Med retrospektivnimi so trije iz 60-ih, sedem iz 70-ih in trije iz zgodnjih 80-ih. Razen dveh v Mariboru so vsi zgrajeni v Ljubljani: 4 v središču mesta, 3 v stanovanjskih soseskah, ostali drugod po mestu. Najpomembnejši arhitekti slovenskih vrtcev do 80-ih so Jože Dobrin, Rotija Badjura, Milan Štrukelj, Drago Klemenčič, Stanko Kristl in Jovan Milošević. Retrospektivo dopolnjujejo intervjuji s Stankom Kristlom, z Jožetom Dobrinom in Milanom Štrukljem.

Danes je pomembno vprašanje adaptacija objektov, zato smo pri starejših vrtcih dodali opombe o njihovi prenovi. Večina vrtcev je spremenila svojo arhitekturno podobo, najpogosteje zaradi menjave barv in nadomeščanja materialov. Posebna »nevarnost« za podobo vrtcev je energetska sanacija, ki se izvaja, razen v redkih primerih, ko se vanjo vključi arhitekt, ne oziraje na materialno podobo vrtca.

Med sodobnimi vrtci je eden iz 90-ih, štirje iz let 2000–10, ostalih 16 pa je nastalo po letu 2010 (kar 9 v letu 2014). Večina (8) jih je v Ljubljani, preostalih 13 pa v različnih krajih po Sloveniji. Arhitekti, ki so v tem obdobju načrtovali največ vrtcev, so Jure Kotnik; Mojca Gregorski, Miha Kajzelj, in Matic Lašič; Boris Briški in Sabina Les Zohil ter Klemen Pavlin in Boštjan Kikelj.

Prvi slovenski povojni vrtci so nastajali v predelanih vilah in drugih preurejenih stavbah. Namenska gradnja se je začela v 60-ih, ko pravilniki še niso obstajali, zato je bila arhitektura bolj eksperimentalna in je izhajala iz osebnega angažmaja arhitekta, njegovega sodelovanja s pedagogi in z ravnateljji. Opremo so pogosto načrtovali arhitekti sami, prav tako zunanje ureditve. Pomemben dejavnik načrtovanja so bile materialne in tehnične omejitve.

Pravi razcvet gradnje vrtcev je bil v 70-ih. Ugled te naloge najbolj kaže dejstvo, da je v tem obdobju podeljena edina nagrada Prešernovega sklada (1977) za arhitekturo vrtcev. Zala Dobnik, Hugo Porenta in Milan Štrukelj ter Alenka Velkavrh in Jože Dobrin jo prejmejo za *arhitektonske rešitve v vzgojno-varstvenih zavodih* (Nagrade Prešernovega sklada 1961–2012, 2012). Predšolska vzgoja dobi krovni *Zakon o vzgojno-varstvenih dejavnostih za predšolske otroke*. Vrtce se gradi z denarjem, zbranim s samoprispevkom. Največkrat so zgrajeni v okviru novonastalih stanovanjskih sosesk, ki zagotavljajo tako bivališča kot tudi varstvo. Poleg predstavljenih na razstavi se zgradi še številne druge stavbe vrtcev, pogosto na podlagi tipskih načrtov, mnogo se razmišlja o modularni gradnji.

Arhitekti poudarjajo pomen svetlobe, svežega zraka in dostopa do zunanjih igrišč oz. teras (npr. Vrtec pod Gradom Milana Štruklja). Bistven je higienski vidik gradnje. S tega stališča je zanimiv Vrtec Vetrnica Stanka Kristla, zgrajen v tradiciji organskega brutalizma in zato zelo eksperimentalen. Arhitekt je uporabil svoje izkušnje iz načrtovanja bolnišnic in načrtoval ločene čiste in umazane poti. Poleg higiene je pomembno preprečevanje prenašanja okužb, kar skušajo reševati tudi z ločenimi vhodi za posamezne igralnice (npr. Vrtec v Rožni dolini Rotije Badjura ima ločene vhode za po dve igralnici). V 70-ih se začne bolj poudarjati skupne prostore vrtcev, ki postanejo večji, s tem pa uporabni tudi za širšo skupnost.

V 80-ih se gradnja vrtcev bolj ali manj ustavi. Z odcepitvijo Slovenije prevzame predšolsko vzgojo Ministrstvo za zdravje, družino in socialne zadeve, leta 1993 pa Ministrstvo za šolstvo (danes Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport). Občinske oblasti prevzamejo načrtovanje in financiranje vrtcev – zato izginejo tudi tipski projekti.

V zadnjih letih je pri gradnji vrtcev vse bolj pomembna energetska učinkovitost. Prvi tovrsten pri nas je vrtec v Šentrupertu (2010, biro Esplanada), nekaj pa jih je

v našem izboru: vrtec v Smedniku Silvije Kajzer (prvi vrtec z zeleno streho) in vrtec Storžek v Preddvoru Renata Repšeta.

Poudarek je na večnamenskih prostorih, ki jih lahko vrtci po zaključku dejavnosti oddajajo drugim uporabnikom, spet so bolj pogoste kombinacije s šolo, npr. vrtec Kidričevo, kjer sta ob gradnji vrtca nastali tudi šolska jedilnica in telovadnica, in vrtec Cepetavček v Mirni Peči.

Pri arhitekturni zasnovi je poudarjena doživljajska komponenta prostorov. Skozi vrtec Pikapolonica v Cerkevniku biroja Superform poteka učna pot, ki določa prostorsko organizacijo igralnic na razgibanem terenu. Z vidika prostorske organizacije je prostorsko bolj drzen tudi vrtec Mavrica v Brežicah, ki je zasnovan kot krožna pot z izhodi na teren v več nadstropjih. Z interaktivnimi fasadami se igrajo vrtci Jureta Kotnika: Kekec in Jelka v Ljubljani ter Ajda v Ravnah na Koroškem – ta je zanimiv tudi zato, ker je poskus hitrega in cenenege reševanja prostorske zagatice vrtca z uporabo kontejnerjev.

Pri zasnovi novega vrtca bi morali tako naročniki kot načrtovalci razumeti, da obstajajo različni principi vzgoje in izobraževanja otrok in da imajo ti pogosto različne prostorske zahteve. Vodje vrtcev in njihovi zaposleni bi morali pred odločitvijo za gradnjo razmisliti, kakšne poudarke ima njihov program v vrtcu, in v skladu s svojimi zahtevami, željami in principi dela zastaviti projektno nalogo. Pred pripravo projektne naloge velja razmisliti, kakšno okolje je zaželeno: bolj ali manj nadzorovano, večja ali manjša samostojnost otrok, več ali manj poudarka na fizični aktivnosti, raziskovanju, glasbi, ročnih spretnostih in še čem. Vrtce je mogoče zasnovati drugače – s posebnimi delavnicami, z veliko skupnih prostorov, s povezanimi igralnicami, z več manjšimi kotički, s pokritimi zunanji prostori in še čim. A vse to je treba določiti že v fazi zasnove, ne šele naknadno.

Zaključek

V zadnjih letih smo znova doživeli razcvet kakovostnih vrtčevskih gradenj. To po eni strani kažejo številne realizacije (veliko jih je tudi v našem izboru), nastanek doktorskega dela o vrtcih *Zasnova sodobnega vrtca po principu hibridizacije* (Kotnik, 2014), strokovni seminar *Arhitektura in gradnja vrtcev*, ki ga je (prvič po 60 letih) organiziralo Ministrstvo za izobraževanja, znanost in šport, skupni seminar-ski projekt na Fakulteti za arhitekturo *Viharniki – 02 – Vrtci v lesu* ter nenazadnje tudi prej predstavljena razstava in pričujoča revija. Ponovno odkritje pomembnosti naloge vrtca se kaže tudi s strokovnimi priznanji: v letu 2015 je bila prvič v zgodovini Plečnikovih nagrad podeljena Plečnikova medalja za stavbo vrtca: Mojca Gregorski, Miha Kajzelj in Matic Lašič so jo dobili za vrtec Poljčane. Za isti vrtec so avtorji dobili tudi nagrado Zlati svinčnik. ZAPS jo je pred tem za vrtec podelil samo enkrat: leta 2008 Mojci Gregorski in Ajdi Vogelink Saje za vrtec Kidričevo.

Vrtci so prve stavbe, v katerih se otroci srečujejo z javnim življenjem in s skupnimi prostori. Izkušnja vrtčevskega prostora, ki jo otroci doživijo v pomembnem trenutku svojega razvoja, je ključna za njihovo kasnejše razumevanje prostorov. Prostor vrtca je za otroke lahko izziv, saj jih spodbudi k raziskovanju; zanimiv, saj jih spodbudi k interakciji; prilagodljiv, saj omogoča različna vzdušja in konfiguracije. Predvsem pa naj otrokom da svobodo za prosto uporabo prostorov. Otroci z odhodom iz domačega okolja v vrtec prvič vstopajo v svet družbe in javnih ustanov, srečujejo se s stavbami drugačnega merila in drugačne organizacije. Hkrati je to eno najpomembnejših obdobij razvoja otrok. Arhitektura vrtcev je arhitektura, ki vzgaja.

Literatura

- A Collection of Exemplary Design of Kindergarten Facilities Based on the revisions to the Guidelines for Designing Kindergarten Facilities (2010). Committee for Study of Case Examples in Response to the Revisions to the Guidelines for Designing Kindergarten/ Elementary School/ Junior High School Facilities. Dosegljivo na <https://www.nier.go.jp/shisetsu/pdf/e-kinder.pdf> [20. 9. 2015]
- Dolar Bahovec, E., Kodolja, Z. (1996). *Vrtci za današnji čas*. Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave: Ljubljana.
- Dudek, M. (1996). *Kindergarten architecture*. E & FN Spon: London, Glasgow, Weinheim, New York, Tokyo, Melbourne, Madras.
- Kotnik, J. (2014) *Zasnova sodobnega vrtca po principu hibridizacije*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Kurikulum za vrtce*. (1999). Področna kurikularna komisija za vrtce. Dosegljivo na http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf [12. 9. 2015]
- Nagrade Prešernovega sklada 1961–2012 (2012). Dosegljivo na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/o_ministrstvu/Presernov_sklad/nagrajenci/3_Nagrada_Presernovega_sklada_1962-2012.pdf [12. 9. 2015]
- Tezuka, T. (2015). *The best kindergarten you've ever seen*. Takaharu Tezuka's TED talk. Dosegljivo na https://www.ted.com/speakers/takaharu_tezuka [20. 9. 2015].
- Zakon o vrtcih (1996). *Uradni list*. 12/1996. Dosegljivo na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199612&stevilka=569> [13. 9. 2015]

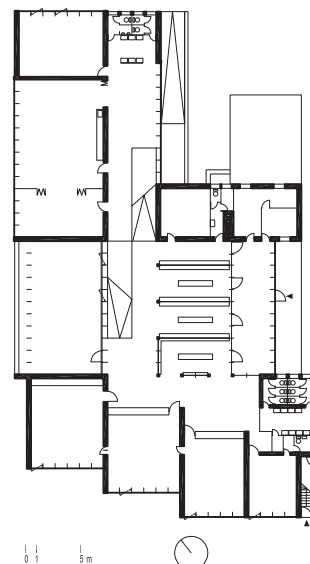
Vrtec pod Gradom, enota Prule

01

Vrtec Pod gradom, Enota Prule / nekdanja Otroška ustanova Prule
 Naslov: Praprotnikova 2, Ljubljana
 Naročnik: Občina Center
 Avtorica: Rotija Badjura
 Sodelavci: inž. Gvardjančič
 Projektivno podjetje: Urbanistični zavod Projektivni atelje (UZPA)
 Leto projekta / izvedbe: 1960–62 / 1963
 Avtorja fotografij: Rotija Badjura, Blaž Jamšek

Pri vzdrževanju objekta se je spreminjala barva notranjih prostorov. Prvotno ograjo ob klančini je zaradi zahtev pravilnika nadomestila višja in bolj polna ograja, ki vpliva na dožemanje, osvetljenje in preglednost osrednjega komunikacijskega prostora.

Otroška ustanova Prule, danes vrtec Pod gradom, je eden prvih objektov, ki so bili v Ljubljani in v Sloveniji načrtovani in grajeni za varstvo in vzgojo predšolskih otrok. Arhitektka je pri načrtovanju tesno sodelovala s tedanjo ravnateljico Deso Mušič. Ker za načrtovanje vrtcev še ni bilo pravilnikov, zasnova tega objekta izhaja iz dobrega sodelovanja med arhitektom in pedagogom/uporabnikom ter njenega poznavanja potreb otrok. Stavba je premišljeno umeščena v urbani prostor. Z inovativno tlorisno zasnovo brez hodnikov in s klančino namesto stopnišča še danes predstavlja edinstven primer v našem prostoru. Čeprav je bila stavba zgrajena pred pol stoletja, so prostorske možnosti, ki jih ponujajo igralnice, še vedno na visokem nivoju – ob večini igralnic je manjši prostor/kotiček, igralnice imajo veliko naravne svetlobe. Z razširitvami prostora pred igralnicami in s klančino se prostor komunikacij namesto v hodnik spremeni v večnamenski prostor za igro, telovadbo in prireditve. Arhitektka je ob spremembah objekta, pri katerih je sodelovala, iskala rešitve, s katerimi je ohranjala kvalitete prvotne zasnove. Na podlagi izkušenj pri načrtovanju tega objekta je arhitektka kasneje načrtovala vrtece nekoliko drugače. Eden najpomembnejših razlogov je bil zdravstveni vidik. Vrtece je načrtovala z več vhodi za manjše število otrok (manj otrok »na eno kljuko«, manjša možnost prenosa okužb, neposreden stik staršev in vzgojiteljice).

Retrospektiva vrtcev

Vrtec Črnuče, enota Ostržek

02

Vrtec Črnuče, Enota Ostržek / nekdanji VVZ ČRNUČE

Naslov: Dunajska 400, Ljubljana Črnuče

Naročnik: Občina Bežigrad

Avtor: Milan Štrukelj

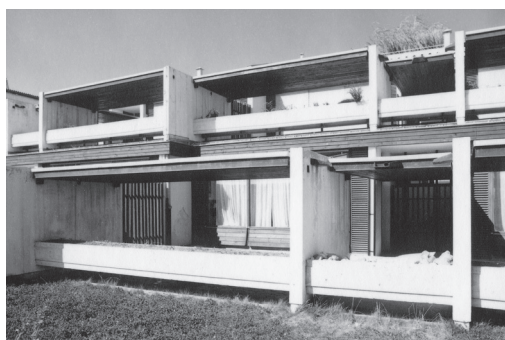
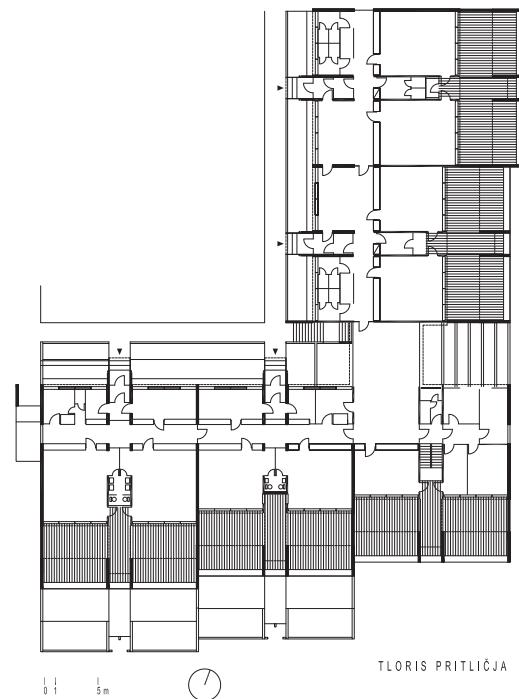
Projektivno podjetje: Stanovanjsko podjetje Dom

Leto projekta / izvedbe: 1967 / 1969

Avtorja fotografij: Vladimir Furlan, Blaž Jamšek

Energetska sanacija objekta v zadnjem letu je povsem spremenila prvotno podobo vrta. Z uvajanjem novih detajlov ter uporabo močnih barv se pozornost otroka odvrta od bistvenih/značilnih elementov v prostoru.

Vrtec Ostržek v Črnučah je spretno umeščen na zahtevno zemljišče v območju stanovanjske pozidave. Zasnovan je v obliki črke L – pravokotno na pritlično lamelo, ki leži na ravnem delu zemljišča, je v brežino umeščena južna lamela, ki ima pritličje in klet. Južna lamela se terasasto spušča po brežini. Z roba ježe se odpirajo dolgi pogledi v okolico. Igralnice so v pritličju in v kleti. Po dve igralnici v pritličju imata skupen vhod. Preostale štiri v kleti imajo z upravnimi prostori skupen vhod, urejen s pokritega atrija. Ta je z zelenimi terasami oblikovan kot avditorij za zunanje prireditve. Vse igralnice se odpirajo na terase pred njimi. Teraso so delno pokrite z betonskimi senčnicami, ki ustvarjajo zaščitene ambience za igro otrok. Teraso zamejuje korito za zelenje. Iz igralnic v južni lameli imajo otroci pogled na pokrajino in na veduto grajskega hriba. Prostor igralnic je zasnovan sodobno, tj. z uporabo nadsvetlobe, ki omogoča navidezno prehajanje prostora in svetlobe. Čeprav je vrtec z 12-mi oddelki sorazmerno velik, je volumen zasnovan tako, da ohranja merilo okoliških stanovanjskih hiš. S premišljeno umestitvijo v prostor, oblikovanjem volumna, uporabo vidnega betona, kontaktnega ometa in lesa, s preprostimi, domišljenimi detajli je arhitekt ustvaril objekt s prijetnimi ambience za otroško igro.

Retrospektiva vrtcev

Vrtec Kolezija, enota Kolezija

03

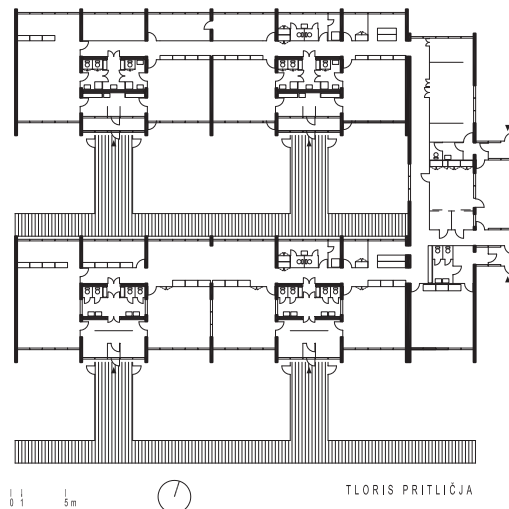
Naslov: Rezijanska 22, Ljubljana
 Naročnik: Občina Vič / zgrajen s samopriskom
 Avtorica: Rotija Badjura
 Projektivno podjetje: Urbanistični zavod Projektivni atelje (UZPA)
 Leto projekta / izvedbe: 1965 / 1969
 Avtorja fotografij: Rotija Badjura, Blaž Jamšek

Stavbo prenavljajo postopoma. Z vzdrževalnimi deli in v procesu prenove se izgubljajo značilni elementi prostora: leseni strop, zasteklitev v lesenih okvirih, pločevinaste strehe s srebrne barve so zamenjale težje strehe v antracit barvi, barvanje nosilnih stebrov nadstrešnice v pisane barve.

Vrtec Kolezija je eden od vrtcev, v katerih je arhitektka najbolj dosledno sledila zdravstvenim načelom načrtovanja vrtcev. Predvidela je več vhodov: manj otrok »na eno kljuko«, manjša možnost prenosa okužb, manj gneče in stresa ob prihodu v vrtec, starši predajo otroka neposredno vzgojiteljem, ... Vrtec z devetimi igralnicami je zasnovan v dve lameli, ki ju povezuje trakt upravnih in gospodarskih prostorov s kuhinjo. Po dve igralnici imata skupen vhod, le deveta ima lastnega. V nadaljevanju vhoda so skupna garderoba in sanitarije. Razgibana streha nad enostavnim stavbnim volumnom in nadstrešnica po celotni dolžini stavbe dajeta objektu značilno arhitekturno podobo. Nadstrešnica do vsakega vhoda je značilna poteza, s katero merilo približa otroku in že takoj ob prihodu ustvarja intimnejše območje, ločeno od širšega prostora igrišča. Med nadstrešnico in igralnicami se ustvari zaščiten prostor zunanje igralnice oz. atrij med obema lamelama. Notranjost je oblikovana tako, da z nadsvetlobami omogoča prehajanje prostora med igralnicami in garderobami ter navzven. Nadsvetloba s severne strani zagotavlja naravno prezračevanje in dobro osvetlitev prostorov v globini objekta. Stropi so obloženi z leseno oblogo, kar je dobro po eni strani za akustiko, po drugi za otroka, da se lahko pred spanjem umiri s pogledom na les. Arhitektka je premišljeno oblikovala vse kose pohištva. Vrata z okroglo zastekljeno površino spodaj in zgoraj omogočajo poglede med prostori tako otroku kot vzgojitelju.

Retrospektiva vrtcev

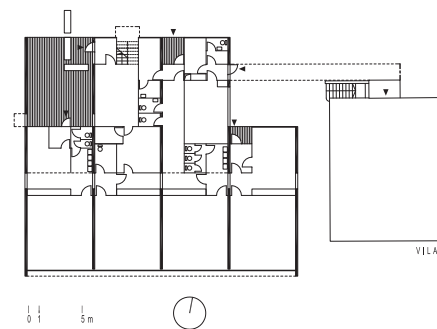
Vrtec Mladi rod, enota Čira-Čara

04

Vrtec Mladi rod, Enota Čira-Čara / VVZ Savsko naselje
Nagrada Prešernovega sklada za vrtnice, 1977
Naslov: Belokranjska 27, Ljubljana
Naročnik: Občina Bežigrad / zgrajen s samoprispelkom
Avtorja: Jože Dobrin, Alenka Škofič
Projektivno podjetje: Biro 71, podjetje za projektiranje, p. o.
Leto projekta / izvedbe: 1973–74 / 1975
Avtorja fotografij: Jože Dobrin, Bor Dobrin

Vrtec ima ohranjeno podobo, ki sta jo zasnovala arhitekta. Z neprimernimi posegi se je spremenila predvsem podoba povezovalnega hodnika/mosta med objektoma.

Vrtec Čira-Čara je v Savskem naselju, tj. v eni od prvih povojnih ljubljanskih blokovskih stanovanjskih sosek. Ob stanovanjsko vilo, v kateri je že deloval vrtec, sta arhitekta umestila novo stavbo vrtnca, ki je z opečnim ovojem in lastno značilno podobo zasnovana tako, da ne konkurira staremu objektu. Samostojni stavbi, postavljeni na rob parka, povezuje le hodnik/most. Da bi ohranila čim več zemljišča za igro otrok na prostem, sta novo stavbo zasnovala v dveh etažah, s štirimi igralnicami v pritličju in tremi v nadstropju. Vrtec ima tri vhode in veliko pokrito zunanjo avlo, ki v deževnem vremenu ali sončni pripeki postane pokrito igrišče. Arhitekta sta namenila posebno pozornost osvetlitvi prostorov z naravno svetlobo. Vse igralnice se z zasteklitvijo odpirajo proti JV, s SZ strani pa so osvetljene z nadsvetlobo. Servisni prostori v notranjosti objekta so osvetljeni z okni s strehe/svetlobniki. Igralnice v novem objektu se z zasteklitvijo in s pogledi odpirajo tako na igrišče kot v prostor garderob, ki ga je mogoče uporabljati tudi kot prostor za igro. Igralnice so tlorisno pravokotne oblike. Premišljena zasnova prereza stavbe z dvema enokapnima strehama in nadsvetlobo jih naredi volumsko ne- navadne ter daje občutek odprtosti/povezanosti z zunanjim prostorom.

Retrospektiva vrtcev

Vrtec Mladi rod, enota Vetrnica

05

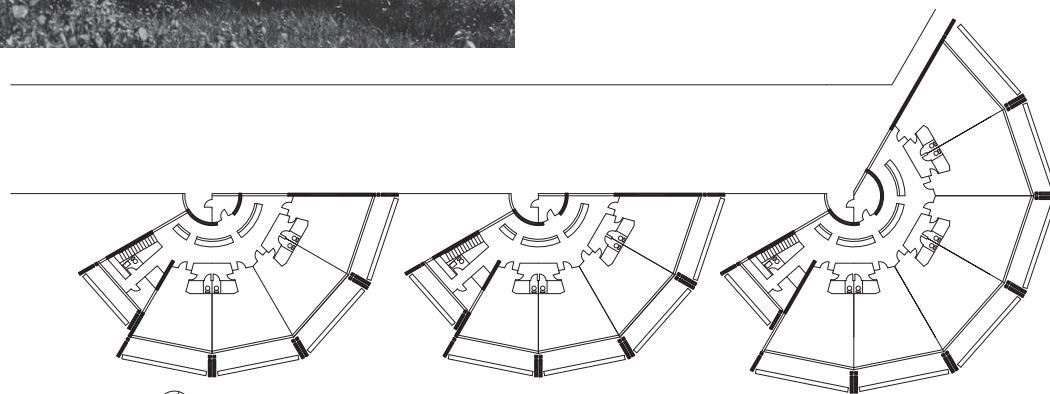
Župančičeva nagrada, 1976
 Naslov: Črtomirova 12, Ljubljana
 Naročnik: Občina Bežigrad / zgrajen s samopriskom
 Avtor: akad. prof. dr. Stanko Kristl
 Sodelavci: Marjana Vidmar, Tomaž Vrbole, Janez Duhovnik
 Projektivno podjetje: GP Obnova
 Leto projekta / izvedbe: 1972 / 1972
 Avtorji fotografij: Janez Kališnik, Janez Suhadolc, Blaž Budja

Zaradi precejšnje prepoznavnosti, ki jo vrtec uživa v slovenskem prostoru, ni bil veliko spremenjen. Kljub temu je lesen strop v eni od »vetrnic« nadomestil strop iz mavčno kartonskih plošč. Neprimerne so tudi poslikave na vidnem betonu.

Pri načrtovanju vrtca Vetrnica se je arhitekt ukvarjal z vprašanjem prvinskega prostora in nezavedne prostorke izkušnje, ki jo ob rojstvu prinesemo na svet iz maternice. Iz tega razmišljanja je nastal eden najbolj nenavadno in zanimivo oblikovanih vrtcev v našem prostoru. Arhitekt si ga je zamislil kot sklop treh organskih, v »vetrnic« oblikovanih paviljonov z igralnicami, ki so med seboj povezane z vzdolžnim krilom upravnih in servisnih prostorov. »Vetrnice« so zasnovane kot armiranobetonske lupine z otroškimi igralnicami, ki lebdijo nad zelenjem. Igralnice niso pravokotne oblike – pri oblikovanju prostorov vrtca je upošteval psihologijo in fiziologijo otrok, dejstvo, da prostor zaznavamo z vsemi čutili, otroško merilo in potrebo po občutku zavetja. Pri načrtovanju tega vrtca je prvič uporabil sanitarnotehnične izkušnje, pridobljene pri projektiranju bolnišnic – ločevanje nečistih in čistih con, poti staršev so ločene od poti otrok in vzgojiteljic. Povezanost vrtca z naravo je dosegel s podaljšanjem notranjega prostora igralnice na teraso. Celotna fasadna opna proti terasi je zastekljena in se nanjo odpira z drsnimi okni. Okna segajo do tal, kar vsem otrokom (tudi najmlajšim, ki se še plazijo) omogoča pogled iz prostora.

Retrospektiva vrtcev

TLORIS PRITLIČJA

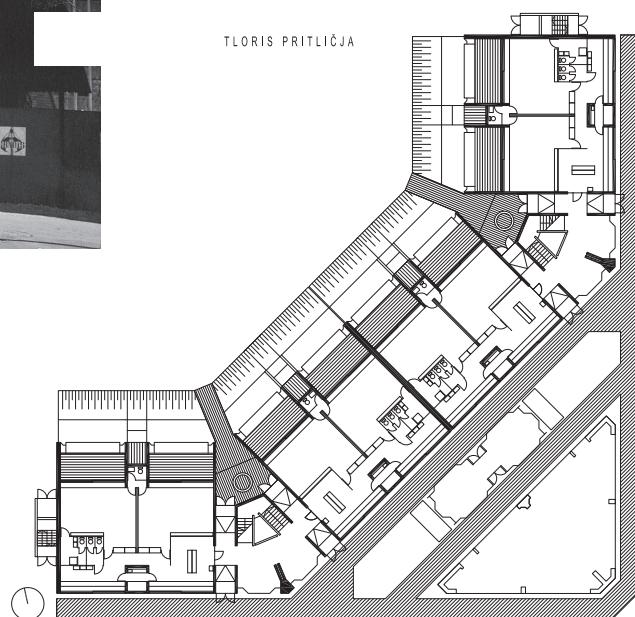
Vrtec Ledina

06

Vrtec Ledina / nekdanji VVZ Ane Zihelr
Nagrada Prešernovega sklada za vrtnice, 1977
Naslov: Čufarjeva 14, Ljubljana
Naročnik: Sklad ljubljanskih občin pri TIS za gradnjo OŠ, VVZ
Avtorji: Milan Štrukelj, Hugo Porenta, Alenka Velkavrh, Zala Dobnik
Projektivno podjetje: Biro za lesno industrijo Atelje '71
Leto projekta / izvedbe: 1973 / 1976
Avtorji prenove igrišča: Studio Akka
(Ana Kučan, Luka Javornik, Gaja Trbižan, Mojca Kumer)
Avtorja fotografij: Vladimir Furlan, Blaž Jamšek

Zunanja podoba vrtnice je ohranjena. Prostor igralnic je osiromašen zaradi menjave steklenih sten z drsnimi vrati, ki so vizualno povezovala igralnice in terase, z zasteklitvijo v pvc okvirjih in pvc parapetnimi polnili. Vsi prvotni lamelni stropi so bili zamenjani z rastriranimi mavčno kartonskimi stropi. Uporaba živih barv na stopnišču (rdeča tla) in na ostalih komunikacijah spodbuja hitenje. Leta 2011 je bilo prenovljeno igrišče na strehi podzemnega zaklonišča. Poleg peskovnika in standardnih igral igrišče spodbuja ustvarjalne igre.

Vrtec Ledina je urbani vrtec in s šestindvajsetimi oddelki eden največjih slovenskih vrtnic. S preišljenim oblikovanjem stavbnih volumnov je arhitektom uspelo ustvariti stavbo, ki je spretno umeščena v obstoječe grajeno tkivo Resljeve in Čufarjeve ulice. Stavba vrtnice je zasnovana v štirih nadstropjih (klet, pritličje, dve nadstropji) in skupaj s 4-nadstropnim poslovnim objektom tvori vogal stavbnega niza. Vrtec je funkcionalno samostojen objekt, sestavljen iz dveh delov. Vsak del ima dva vhoda, stopnišče in izhod na igrišče ter po šest igralnic. Fasadni ovoj z ulične strani deluje zaprto, na dvoriščni strani pa se igralnice terasasto spuščajo in odpirajo proti zelenemu igrišču. Tudi igralnice in večnamenski prostor v kleti so vizualno povezani z igriščem. Vse igralnice so po vertikali zamaknjene zaradi boljšega osonečenja in orientacije proti J in V. Vse igralnice bile zasnovane tako, da so se z drsnimi vrati odpirale na terase. S tlorisnim zamikom se ob osrednjem delu igralnice oblikuje manjši kotiček. Oblikovanje je narekovala želja po prostorih brez hodnikov, dobro osvetljenih z naravno svetlobo. Nadsvetloba nad vgradnimi omarami omogoča naravno osvetlitev globoko v notranjost objekta in hkrati vizualno povezuje notranje prostore. Večnamenski prostor v kleti je umeščen tako, da ga vrtec lahko oddaja tudi zunanjim uporabnikom.

Retrospektiva vrtnic

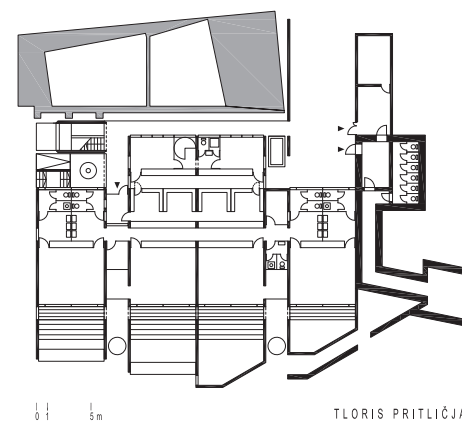
Vrtec Pod gradom, enota Stara Ljubljana

07

Naslov: Ulica na Grad 2a, Ljubljana
 Naročnik: Sklad ljubljanskih občin pri TIS za gradnjo OŠ, VVZ
 Avtorja: Milan Štrukelj, Alenka Velkavrh
 Projektivno podjetje: Biro za lesno industrijo Atelje '71
 Leto projekta / izvedbe: 1972 / 1974
 Avtorja fotografij: Vladimir Furlan, Blaž Jamšek

Podoba objekta se je z vzdrževalnimi deli skozi desetletja precej spremenila. Nepremišljena uporaba močnih barv na fasadi objekta in na igrišču z željo po »otroški slikovitosti« je ustvarila nemiren prostor, ki odvrta pozornost otrok od naravne slikovitosti, ki obdaja vrtec na pobočju Grajskega hriba.

Vrtec Stara Ljubljana je umeščen na rob starega mestnega jedra v zeleno okolje Grajskega hriba. Arhitekta sta sledila kulturnovarstvenim smernicam in oblikovala objekt z osmimi igralnicami, torej sorazmerno velik, ki pa ohranja merilo okoliškega stavbnega tkiva in se volumensko staplja z njim. Dostop je urejen z dvorišča na južni strani objekta. Igralnice v nadstropju imajo vhod z zunanje odprtega hodnika/ganka vzdolž vzhodne strani objekta. Dvoetažni objekt s pritličjem in z nadstropjem/mansardo prekriva dvokapna streha, ki na vzhodni strani prehaja v terase pred igralnicami, ki se odpirajo z veliko stekleno steno. Arhitekta sta namenila posebno pozornost osvetlitvi prostorov z naravno svetlobo. Pas strešnih oken po celotni dolžini igralnic v nadstropju je omogočil raznoliko osvetlitev. Nadsvetlobe med igralnicami in garderobami omogočajo boljšo osvetljenost prostorov v globini objekta. Z uporabljenimi materiali (podstavek, zunanje stopnišče in zunanji hodnik/gank iz vidnega betona, kontaktna fasada, opečna strešna kritina, opečno tlakovanje teras) sta arhitekta ustvarila izrazno bogato in skladno podobo objekta, ki ne izstopa iz mestnega tkiva. Teraso so tlakovane z opečnimi tlakovi, ki se ob pogledu z Grajskega griča zlijejo z opečno strešno kritino.

Retrospektiva vrtcev

Vrtec Ciciban, enota Ajda

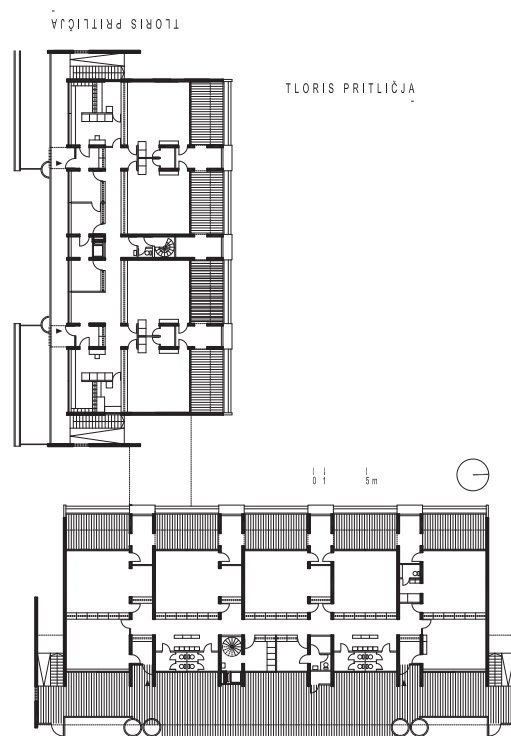
08

Vrtec Ciciban, Enota Ajda / nekdanji VVZ SOSESKA B57
 Naslov: Ulica prvoborcev 16, Ljubljana
 Naročnik: Sklad ljubljanskih občin pri TIS za gradnjo OŠ, VVZ
 Avtorji: Milan Štrukelj, Hugo Porenta, Alenka Velkavrh
 Projektivno podjetje: Biro za lesno industrijo Atelje '71
 Leto projekta / izvedbe: 1972 / 1974
 Avtorja fotografij: Vladimir Furlan, Blaž Jamšek

Pri vzdrževanju objekta je bila spremenjena njegova barvna podoba: barvanje vidnega betona v različne žive barve, spremenjena barva strešne kritine.

Ograje s koriti za zelenje na terasah so nadomestili s kovinskimi ograjami. Povišali in spremenili so ograjo, ki zamejuje območje vrtca. Nizko leseno ograjo ob vhodu z vrati, ki so jih lahko otroci sami odprli, so iz varnostnih razlogov nadomestili z visoko ograjo.

Vrtec je bil s sredstvi samoprispjevka zgrajen kot del infrastrukture soseske Ruski car v Ljubljani. Dva med seboj pravokotna objekta sta zgrajena na dobro osončenem ravnem zemljišču. Orientirana sta proti jugu in vzhodu in oklepata igrišče vrtca. Pritlični objekt s štirimi oddelki za prvo starostno obdobje je s hodnikom v kleti povezan z drugim objektom, v katerem je v pritličju in nadstropju devet oddelkov drugega starostnega obdobja. Z zamikom etaže nadstropja je vrtec pridobil veliko pokrito vhodno ploščad ter boljšo osončenost igralnic. Ta vhodni prostor ob deževnem vremenu postane pokrito igrišče. Vhodi v objekt so z zunanjega hodnika, ki je arhitektom omogočil organizacijo notranjega prostora brez hodnikov. Značilno arhitekturno podobo vrtca ustvarjata nesimetrični dvokapni strehi s frčadami, ki poudarjajo vhode. Vse igralnice se z velikimi steklenimi površinami odpirajo na delno pokrito teraso. Arhitekti so namenili posebno pozornost osvetlitvi prostorov z naravno svetlobo. Nadsvetlobe povezujejo notranji prostor z zunanjim ter omogočajo boljšo osvetljenost prostorov v globini objekta. Igralnice so oblikovane tako, da je v njih manjši igralni kotiček. S premišljeno uporabo vidnega betona in lesa na fasadi, vlakno cementnih plošč na strehi, s preprostimi domišljenimi detajli so arhitekti ustvarili izrazno bogato in skladno podobo objektov.

Retrospektiva vrtcev

Vrtec Vrhovci, enota Rožnik

09

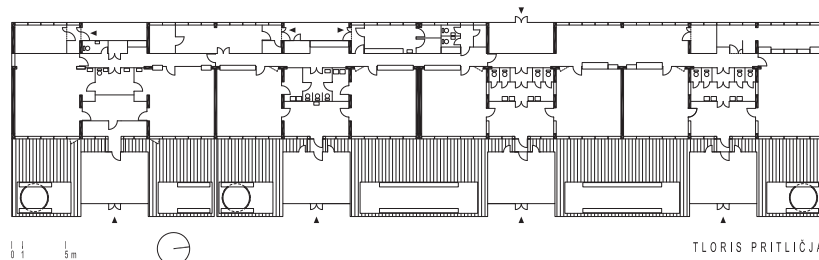
Naslov: Cesta na Brdo 30, Ljubljana
 Naročnik: Občina Vič / zgrajen s samoprispevkom
 Avtorica: Rotija Badjura
 Projektivno podjetje: Urbanistični zavod Projektivni atelje (UZPA)
 Leto projekta / izvedbe: 1973 / 1974
 Avtorja fotografij: Rotija Badjura, Blaž Jamšek

Pri prenovi je stavba navzven ohranila osnovne arhitekturne značilnosti, spremenila se je njena barvna podoba. Z nadomeščanjem prvotnih materialov v notranjosti se je spremenila tudi jasnost zasnove.

V načrtovanju vrtca Rožnik arhitektka nadaljuje zasnovo vrtcev po zdravstvenih načelih, ki omogočajo otrokom neposreden dostop do igralnice skozi čim manj vrat in gneče. Tako je možnost okužb manjša, okolje pa bolj prijetno in domače. Vrtec je zasnovan kot dolga lamela, v kateri je nanizanih osem igralnic. Po dve igralnici na en vhod sta dostopni preko garderobe, ki ji sledijo skupne sanitarije. Igralnice se z velikimi okni odpirajo na terase, dodatno so osvetljene tudi preko nadsvetlobe z dolgega notranjega hodnika z okni na stiku strešin. Z nadsvetlobo med prostori je arhitektka ustvarila učinek prehajanja prostora. Preprost stavbni volumen je nadgrajen z nizom poudarjenih razširjenih vhodov. Zasnovani so večnamensko kot kombinacija vhoda in zunanje igralnice. Levo in desno od vhoda se po dve igralnici odpirata na leseno teraso s peskovnikom. Arhitektka je v objektih vrtcev, ki jih je načrtovala, posebno pozornost in inovativen pristop posvetila otrokovemu bivalnemu in igralnemu zunanjemu okolju. Značilnost vrtca Rožnik je pot v vrtec skozi veliko betonsko cev, vgrajeno v zeleno vzpetino. Hribček štiti prostor igrišča pred hrupom in pogledi z ulice, s cevjo pa otroku ustvari varno okolje v njegovem merilu.

Retrospektiva vrtcev

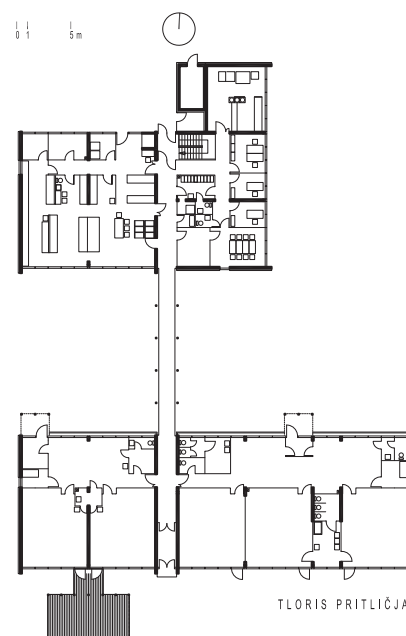
Vrtec Miškolin, enota Novo Polje

10

Naslov: Novo Polje c. VI/1, Ljubljana
 Naročnik: Sklad ljubljanskih občin pri TIS za gradnjo OŠ, VVZ / zgrajen s samopriskevkom
 Avtorja: Jože Dobrin, Alenka Škofič
 Projektivno podjetje: Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije (IZTR)
 Leto projekta / izvedbe: 1977–78 / 1979
 Avtorji fotografij: Janez Kališnik, Jože Dobrin, Miha Dobrin

Vrtec je bil pravkar prenovljen in je primer dobrega sodelovanja med arhitektom in naročnikom. Tudi z energetske sanacije je ohranil prvotno podobo. Potrebne spremembe je s premislekom o celoti zasnoval avtor sam.

Vrtec Novo Polje je postavljen v zeleno okolje gozdička na robu stanovanjskega naselja. Arhitekta sta ga zasnovala iz dveh paviljonskih objektov, ki sta povezana s steklenim hodnikom. Prehajanje med obema deloma spominja na hojo po zunanjem prostoru. Ena lamela je namenjena upravno-gospodarskim prostorom s kuhinjo, v drugo, ki je pomaknjena proti igrišču, pa je umeščenih pet igralnic. Dostop do igralnic, ki vodi ob igrišču oz. preko njega, je ločen od upravnega dela stavbe. Vhod je umeščen med igralnice tako, da jih razdeli na dva dela. Vsak del ima svoje sanitarije in garderobe. Igralnice so dodatno osvetljene z okni s strehe. Oba volumna sta enostavno oblikovana in imata ravno streho. Prostori igralnic se odpirajo na obe igrišči s prosojno opno v značilni kombinaciji oken in lesenih polnil v opečno rdeči barvi. Vrtcu da poseben značaj stekleni hodnik, ki povezuje obe lameli. Objekt z enostavno in jasno zasnovano, inovativnim pristopom do programskih zahtev, smiselno umeščenostjo v prostor in lepimi arhitekturnimi detajli ustreza vsem pogojem kvalitetne stavbe vrtca.

Retrospektiva vrtcev

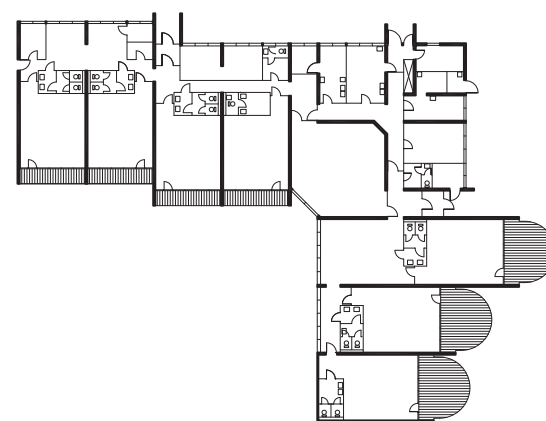
Vrtec Otona Župančiča, enota Mehurčki

11

Naslov: Prešernova 10, Maribor
 Naročnik: Občina Maribor / zgrajen s samopriskevkom
 Avtor: Drago Klemenčič
 Projektivno podjetje: Komuna projekt, Maribor
 Leto projekta / izvedbe: 1980 / 1982
 Avtorja fotografij: Drago Klemenčič, Blaž Jamšek

Objekt je tik pred prenovo. Z vzdrževalnimi deli so bili predvsem na fasadi izvedeni neprimerni posegi, tj. delno prekritje betonskih fasadnih elementov s kontaktno fasado ter zamenjava zasteklitev v lesenih okvirjih s pvc izvedbo v beli barvi. Arhitekturno osiromašenje objekta se toliko bolj vidi, ker je del fasade še originalen.

Pritlični objekt vrtca s sedmimi oddelki je umeščen med višjo pozidavo stanovanjske soseske na V strani in pozidavo enodružinskih hiš na Z. Objekt se s členitvijo volumna na posamezne igralnice in z višinskim gabaritom navezuje na pozidavo enodružinskih hiš. Vhodni del objekta z ravno streho je nižji, bolj zaprt, s poudarjenima vhodoma. Volumni igralnic z enokapnimi strešinami se prostorsko odpirajo proti igrišču. S preprosto oblikovanimi montažnimi fasadnimi elementi iz vidnega betona v kombinaciji z lesenim stavbnim pohištvom je arhitekt zasnoval usklajeno in izrazno bogato zunanjo podobo objekta. Veliko pozornost je namenil osvetlitvi objekta po celotni globini. To je dosegel s strešnimi kupolami in »svetlobnimi režami« na stikih strešin, ki prostor osvetljujejo iz različnih smeri. Igralnice se z zasteklitvijo po celotni širini odpirajo proti J in V. Arhitekt je s premišljeno zasnovano prereza in tlorisa ustvaril volumsko razgiban in raznolik notranji prostor, ki ga dodatno poudarja lesena stropna obloga v temnosivi barvi. Ta prostorski poudarek se nevsiljivo prepleta nad prostori igralnic in hodnika skozi celoten vrtec. Fasadni elementi iz vidnega betona so likovno bogati s preprosto delitvijo in reliefnim poudarkom v višini otroka.

TLORIS PRITLIČJA

Retrospektiva vrtcev

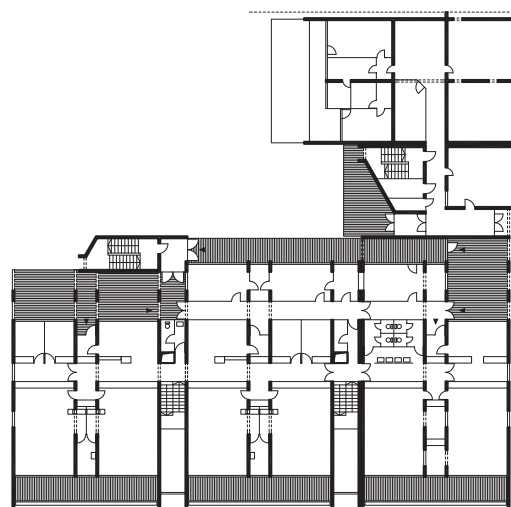
Vrtec Otona Župančiča, enota Oblakova

12

Naslov: Oblakova 5, Maribor
 Naročnik: Občina Maribor / zgrajen s samopriskevkom
 Avtor: Jovan Milošević
 Sodelavec: F. Murovec
 Projektivno podjetje: Stavbar Maribor
 Leto projekta / izvedbe: 1977 / 1980
 Avtor fotografij: Blaž Jamšek

Vrtec ima še razmeroma ohranjeno podobo, ko si jo je zamislil arhitekt. V sklopu vzdrževalnih del so bile zamenjane zasteklitve v lesenih okvirih s pvc izvedbo, senčenje teras pa je bilo urejeno s premičnimi tendami.

Vrtec Oblakova je bil zasnovan kot del stanovanjskega kompleksa mariborske Nove vasi. S svojim volumnom zaključuje južno stranico kareja. Čeprav je konstrukcijsko povezan s stanovanjskim blokom in tudi oblikovno njegov sestavni del, predstavlja vrtec jasno ločen volumen. Sedemnajst oddelkov vrta je terasasto umeščeni v pritličju in dveh nadstropjih, v klet so umeščeni gospodarski postori. Objekt se s fasadnim ovojem zapira proti ulici in s terasami odpira proti igrišču. Za igralnicami in garderobami je v pritličju umeščena uprava, v nadstropju pa se zunanji hodniki za dostop do posameznih sklopov igralnic odpirajo proti osrednjemu delu kareja. Arhitektov smisel za oblikovanje za otroke se kaže predvsem v igralnicah, ki jih je zasnoval z igralnimi kottički. Po dve igralnici se z velikima okroglima zasteklitvama vizualno povezujeta med seboj. Vse igralnice se odpirajo na terase. Lesene ograje imajo pravokotne odprtine na nižji višini, ki tudi otrokom omogočajo pogled v okolico. Igralnice so z vgradnimi omarami in nadsvetlobo ločene od garderobnega prostora. Zunanji dostopi v posamezne sklope igralnic omogočajo ureditev notranjega prostora brez hodnikov – garderobe so lahko del igralnega prostora. V zadnjem nadstropju je na terasi/strehi urejena igralnica na prostem.

TLORIS PRITLIČJA

0 1 5m

Retrospektiva vrtcev

Viški vrtci, enota Jamova

13

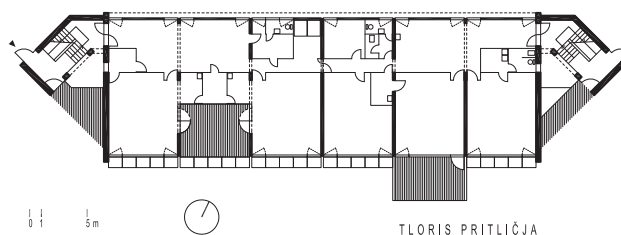
Viški vrtci, Enota Jamova / nekdanji VVZ Milana Česnika
 Naslov: Jamova 23, Ljubljana
 Naročnik: Skupnost samoprispevek II Ljubljana
 Avtorja: Jože Dobrin, Alenka Škofič
 Projektivno podjetje: Biro 71, podjetje za projektiranje, p. o.
 Leto projekta / izvedbe: 1980 / 1981
 Avtorji fotografij: Janez Kališnik, Jože Dobrin, Bor Dobrin

Stavba je ohranila dokaj neokrnjeno zunanjo podobo. Izvedeni so bili posegi v kletnem delu, ki pa izvorne celostne podobne niso spremenili. Ustrezna je bila menjava senčil na južni strani stavbe.

Vrtec Jamova, nekdanji vrtec Ivana Česnika, je umeščen v pretežno stanovanjsko okolje ob Jamovi cesti. Zasnovan je kot enostavna lamela v treh nadstropjih. Arhitekta sta objekt postavila na severni rob parcele in tako ohranila kar največji del zemljišča za zunanjo igro otrok. Nad upravno-gospodarskim delom v (pol)kleti sta dve nadstropji z enajstimi igralnicami. Dostop do upravnega dela je po klančini ob Jamovi cesti. Vhoda za otroke skupaj s stopniščema sta na skrajnih delih lamele, na obeh krajših stranicah. To omogoča enostaven in hiter dostop otrok do igralnic. Vse igralnice so z velikimi okenskimi odprtini obrnjene proti jugu. Samo dve imata teraso. Na sever so umeščeni servisni prostori, sanitarije in garderobe. Pred igralnicami sta arhitekta oblikovala razširjene prostore za igro – ti se z inovativno razporeditvijo oken, ki dajejo igrivost tako notranjemu kot zunanjemu prostoru, obračajo na ulično stran. Gosta zasaditev dreves na J senči objekt med poletno pripeko. Volumen z blago dvokapno streho je tudi za današnje razmere sodobno oblikovan. Vhodna dela na obeh krajših stranicah predstavljata trdnejši del stavbe, ki je obdelan s fasadno opeko. Stavba na J komunicira s prostorom igrišča, na severu z ulico. Na ulični strani je bolj prosojna fasadna opna iz oken dopolnjena z vidno strukturo fasadnih zidakov.

Retrospektiva vrtcev

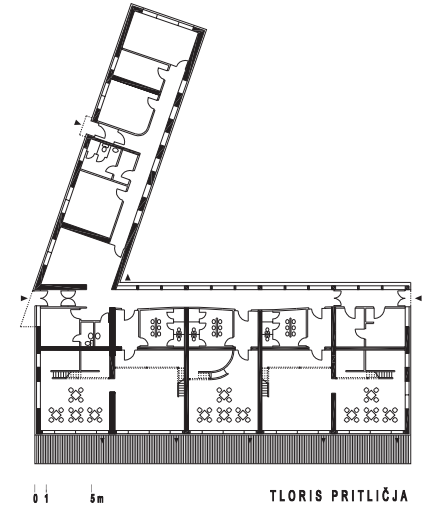

Vrtec Jarše, enota Rožle

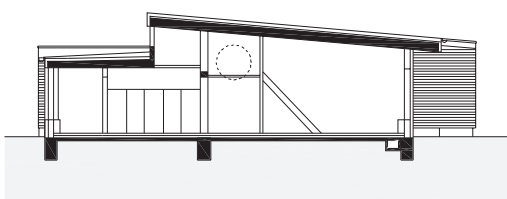
14

Naslov: Rožičeva 10, Ljubljana
 Naročnik: Vrtec Jarše, MOL – Oddelek za predšolsko vzgojo,
 izobraževanje in šport
 Avtorja: Boris Briški, Nena Gabrovec (projekt opreme)
 Sodelavki: Karolina Knavs, dr. Živa Deu
 Projektivno podjetje: Arhé, d. o. o., Ljubljana
 Leto projekta / izvedbe: 1996 / 1997
 Avtor fotografij: Bogdan Zupan

Vrtec Rožle, zgrajen leta 1997, stoji na mestu nekdanjega objekta, ki je bil za potrebe vzgoje in varovanje predšolskih otrok predelan iz začasnega objekta za sezonske delavce. Prostorsko, programsko in statično je bil prvotni objekt neprimeren za delovanje vrtca. Novi objekt je ohranil tlorisne gabarite prvotnega z dvema krakoma. V enem delu je uprava, v drugem pa igralnice za tri skupine otrok, dve za drugo in ena za prvo starostno obdobje. Paviljonski objekt, ki ga oklepajo večstanovanjski objekti, je pritličjen. Vse igralnice so obrnjene proti jugu. Domišljeno zasnovan prerez objekta omogoča naravno osvetlitev prostorov v globini objekta, enostavno naravno prezračevanje ter izvedbo galerije nad delom igralnice. Vrtec ima obešeno leseno fasado, ki v sedemnajstih letih od izvedbe ni potrebovala nobenega vzdrževanja. Dvorišče in igrišče vrtca je hkrati dvorišče stanovanjskega naselja. Bližnje večetažne stanovanjske stavbe »varujejo« vrtec, ta pa soustvarja živahnost, družabnost in barvitost bivalnega okolja soseske.

Pregled vrtcev

Vrtec Šentvid, enota Mravljinček

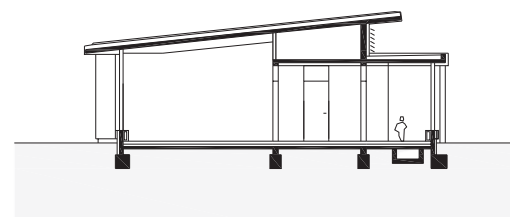
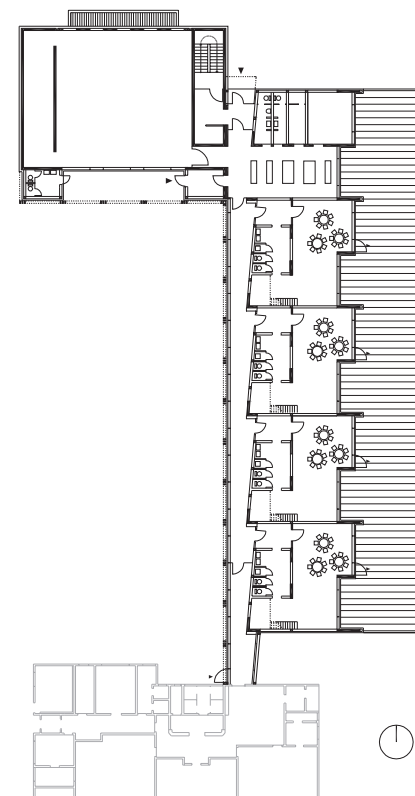
15

Naslov: Martinova pot 16, Ljubljana
 Naročnik: Vrtec Šentvid, MOL – Oddelek za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport
 Avtorja: Boris Briški, Sabina Les Zohil
 Sodelavci: Anton Berce, Jakob Lovšin, Marcel Turk, Peter Žargi
 Projektivno podjetje: Arhé, d. o. o., Ljubljana
 Leto projekta / izvedbe: 2002–03 / 2004
 Avtor fotografij: Boris Briški

Stavba vrtca Mravljinček, izvedena leta 2004, skupaj s prvotnimi objekti vrtca objema skupno otroško igrišče in dvorišče. Želja po ohranitvi prostornega, z drevjem poraslega dvorišča je narekovala oblikovanje vzdolžnega objekta s štirimi igralnicami in športno sobo/telovadnico. Igralnice so obrnjene proti V, povezuje pa jih dobro osvetljen in razgiban hodnik, ki se navezuje na starejši del vrtca, pogledi z njega se odpirajo na dvorišče. Igralnice imajo predprostor z omaricami in s toaletami. Domišljena zasnova prereza objekta omogoča izvedbo galerije nad delom igralnice. Odprtine v stenah igralnic omogočajo otrokom kukanje iz igralnic na hodnik in dvorišče ter s hodnika v igralnice. Športna soba/telovadnica se navezuje na skupne garderobe ob vhodu v vrtec in se hkrati odpira proti dvorišču vrtca, saj je namenjena vseh otrokom vrtca. Preprosto zasnovan linearen volumen objekta ima fasadni plašč, ki ga sestavljajo osnovni arhitekturni elementi (slopi, stebri, preklade, stene), fasadne obloge ga strukturirajo in obarvajo. Horizontala, ki povezuje volumen telovadnice in volumen igralnic, navidezno niža objekt in ga približa merilu otroka.

0 1 5m TLORIS PRITLIČJA

Pregled vrtcev

Vrtec Najdihojca, enota Biba – LEK

16

Naslov: Ulica Alme Sodnik, Ljubljana

Naročnik: Lek, d. d.

Avtorji: Boris Briški, Sabina Les Zohil, Christian Volpi, Lidija Frankovič (projekt opreme)

Sodelavci: Anton Berce, Jakob Lovšin, Vlado Menard

Projektivno podjetje: Arhé, d. o. o., Ljubljana

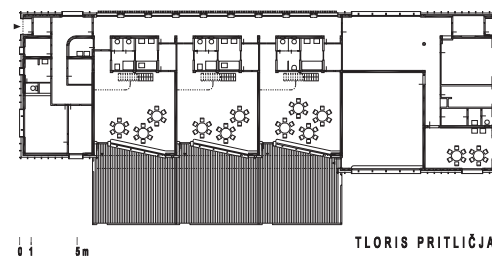
Leto projekta / izvedbe: 2007 / 2008

Avtor fotografij: Dan Briški

Vrtec Najdihojca, enota Biba, je umeščen v območje industrijske cone, ob tovarniški kompleks družbe Lek. Ta je l. 2007 ob obstoječem vrtcu, urejenem v medvojni stanovanjski vili, zgradila novega, da bi se omogočilo boljše pogoje varstva in dela. Novi pritlični objekt ima štiri igralnice, športno in likovno sobo ter razdelilno kuhinjo. Vse igralnice se z velikimi okni odpirajo na vzhod ter imajo neposreden dostop na igrišče. Vsaka igralnica ima ločene sanitarije, kotičke ... Objekt ima premišljen prerez, ki omogoča v delu igralnica ureditev 2-višinskega prostora/galerije. Prvotno načrtovan fasadni plašč iz naravnega lesa so med gradnjo zamenjale lamele iz kompaktnih plošč, členjene z letvami iz masivnega macesna. Objekt se proti dvorišču »odpira« z velikimi okenski površinami, s cestne strani pa je njegova podoba bolj zaprta – zastekljen povezovalni hodnik ob igralnicah zaslanjajo lesene vertikalne letve v linearnem zaporedju, ki zakrivajo poglede v notranjost, iz notranjosti pa omogočajo pogled na ulico.

Pregled vrtcev

0 1 5m

OŠ Borisa Kidriča, enota vrtec Kidričevo s šolsko jedilnico

17

Naslov: Kajuhova 10, Kidričevo
 Naročnik: Občina Kidričevo
 Avtorici: Mojca Gregorski, Ajda Vogelnik Saje
 Sodelavec: Žiga Mišjak / grafično oblikovanje
 Projektivno podjetje: Mojca Gregorski, Ajda Vogelnik Saje
 Leto projekta / izvedbe: 2006 / 2008
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Zasnova vrtca povzema značilnosti modernističnega naselja Kidričevo (grajene lamele in vmesne odprte zelene površine) ter ohranja prostorske kvalitete prepletanja zelenega in grajenega. Takšna oblika stavbe ustvarja vrsto različnih javnih, poljavnih in internih prostorov. Stavbo vrtca sestavljajo trije pritlični sklopi z vmesnimi funkcionalno deljenimi atriji. Dve različno oblikovani krili, ločeni po starostnih obdobjih, sta povezani s transparentnim večnamenskim skupnim prostorom. Tretje krilo, sestavljeno iz uprave, kuhinje in šolske jedilnice, se geometrijsko in funkcionalno navezuje na šolo. Na prvi pogled introvertirani volumen se razpre proti notranjim atrijem. Fasadni ovoj sestavljajo kompozitne in osb plošče obešene fasade ter steklene površine. Antracitno siva in bela barva se izmenjujeta z barvo lesa. Velike steklene površine se odpirajo na terase pred igralnicami, linijska okna v višini otrok na hodnikih pa usmerjajo poglede v zelene atrije med lamelami. Notranjost objekta preseneti s svetlimi prostori, različnimi višinskimi učinki ter medsebojno povezanostjo. Igralnice se preko širokih dvokrilnih vrat, otroških toboganov in stenskih kupol povezujejo s svetlim hodnikom, ki prevzame funkcijo razširjenih igralnih površin. Zložljiva predelna stena med telovadnim prostorom in osrednjo garderobo omogoča povezavo v manjšo prireditveno dvorano.

Pregled vrtcev

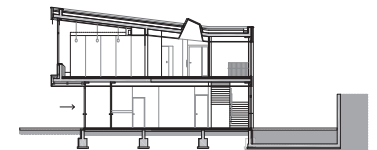
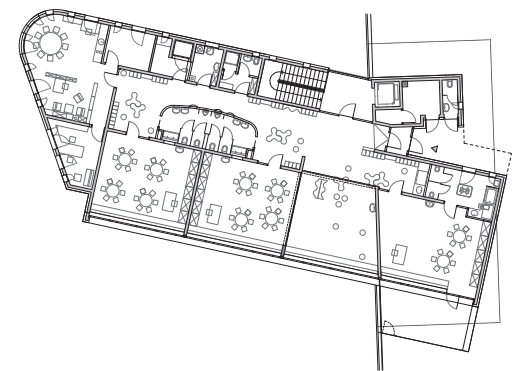

Vrtec Zvezdica, Rakovnik

18

Naslov vrtca: Rakovniška 5, Ljubljana
 Naročnik: zasebni
 Avtorji: Katja Florjanc, Ajda Vogelник Saje, Andraž Seifert
 Ilustracije: Alenka Vogelnik akad. slik.
 Leto projekta / izvedbe: 2008 / 2009
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Zvezdica je zasebni mestni vrtec, postavljen na rob izrazito zelenega okolja ob vznožju Golovca. Zemljišče zaznamuje strmo pobočje hriba, kar je narekovalo oblikovanje pol vkopane objekta, ki se v nadstropju poveže z razgibanim zelenim igriščem. Na napol vkopano pritličje, ki je umeščeno za nevtralen betonski zid, je položena bolj barvita horizontalna lamela nadstropja, kamor so umeščeni štiri oddelki vrtca. V pritličju so servisni prostori, vhodna avla in večnamenska dvorana – dopoldne je športna telovadnica vrtca, popoldne plesni studio, včasih tudi prireditveni prostor. Ker dvorana ni namenjena izključno otrokom in združuje različne programe, je vhodna avla oblikovana v kombinaciji nevtralnih naravnih materialov – vidnega betona in lesenih oblog. Rumene stopnice obiskovalce iz vhodne avle vabijo navzgor v pisan otroški svet. Igralnice so prostorne in svetle. Raznoliki, igrivi ambientni imajo velike okenske odprtine, skozi katere se odpirajo pogledi v okolico. Različne barve in ilustracije označujejo igralnice posameznih skupin. Zaradi specifične lokacije na pobočju hriba je iz nadstropja mogoč neposreden izhod na zeleno igrišče, poraslo z jablanami in s hruskami. Igrišče je nivojsko razgibano; tobogan je umeščen na hrib, tu so še ploščad s peskovniki, tribune na prostem, krožna pot/cesta idr.

Pregled vrtcev

Vrtec Ravne, enota Ajda

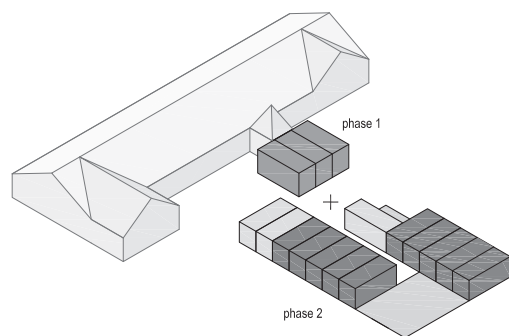
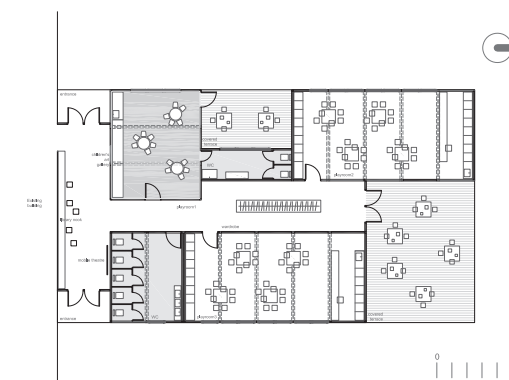
19

Naslov: Javornik 56, Ravne na Koroškem
 Naročnik: Občina Ravne na Koroškem
 Avtor: Jure Kotnik
 Sodelavci: Andrej Kotnik, Tina Marn, Tjaša Mavric
 Projektivno podjetje: Arhitektura Jure Kotnik
 Leto projekta / izvedbe: 2011 / 2011
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Z uporabo modularnih zabojnikov so v vrtcu Ajda na Ravnah hitro rešili veliko prostorsko stisko. Novi del vrtca s tremi enotami sestavlja 16 po višini prirejenih/povišanih zabojnikov. Razporejeni so tako, da med sklopi igralnic tvorijo prostor za garderobe in dve terasi. Posebno zlaganje modulov je omogočilo nižjo ceno na kvadratni meter uporabne površine vrtca in s tem večje igralnice (77 m²) in pokrite terase (80 m²), kot so predpisane minimalne površine zanje. Igralnice so svetle, saj so deli vrtca v celoti zastekljeni, pogledi pa se odpirajo proti igrišču in naravi. Pokriti leseni terasi omogočata varno igro skozi vse leto, neodvisno od vremenskih pogojev. Inovativna didaktična magnetna fasada (prva te vrste) je glavna posebnost. Sestavljajo jo fasadne plošče antracitno sive barve ter lahki, gibljivi magneti pisanih barv, ki jih otroci sami zlagajo v različne pomenske ali imaginarne oblike ter na ta način skozi igro spoznavajo barve, oblike, razmerja med njimi ipd. Ob tem si krepijo ustvarjalnost, um in čustveno inteligenco, motorične sposobnosti ter koordinacijo oči in rok. Vzgojiteljem didaktična fasada omogoča, da z uporabo magnetov ponazorijo dejavnosti v vrtcu, letne čase ipd. Objekt je tako lahko vsak dan drugačen in zato vedno znova zanimiv, k čemur prispevajo tako otroci kot zaposleni v vrtcu. Z inovativno preobrazbo in nadgradnjo modularnih zabojnikov je arhitektu uspelo ustvariti kakovostne, z nekaterih vidikov celo nadpovprečne prostore za igro otrok in delo zaposlenih v vrtcu.

Pregled vrtcev

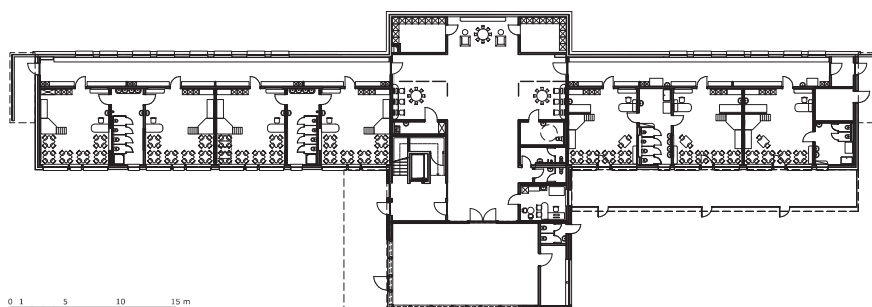
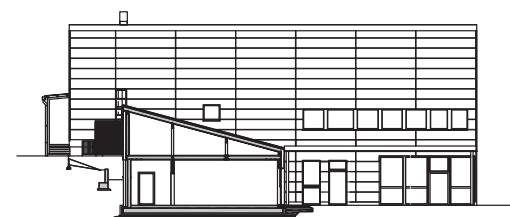

Vrtec Storžek, Preddvor

20

Naslov vrtca: Šolska 7, Preddvor
 Naročnik: Občina Preddvor, Jelovica Hiše
 Avtor: Renato Repše
 Projektivno podjetje: Atelje REPŠE, Renato Repše s. p.
 Leto projekta / izvedbe: 2011 / 2012
 Avtorji fotografij: Jelovica d. d., Renato Repše

Vrtec Storžek je energetske visoko učinkovita zgradba, z masivno leseno konstrukcijo v pasivnem standardu. Osrednji del stavbe je 2-etažen, na vsako stran ga dopolnita pritlična kraka s skupaj sedmimi igralnicami. Zasnova omogoča, da se lahko vrtec poveča še za dva oddelka. V osrednjem delu so športna igralnica in večnamenski prostori, v nadstropju upravni in gospodarski prostori. Vrtec ima masivno leseno konstrukcijo – križno lepljene stropne plošče, konstrukcijski sistem zunanjih sten Jelovica s povečano izolativnostjo. Fasadni plašč je iz macesnovih fasadnih oblog. Vračanje toplote v sistemu prezračevanja je urejeno s centralno rekuperacijo. Celoten strojni del je v podstrešnem delu vrtca. Na strehah dveh pritličnih krakov vrtca je postavljena sončna elektrarna. Pred vrtcem je igrišče z zunanjimi igrali, ozelenjeno in senčeno z drevesi. Tri igralnice imajo pokrite terase in izhode na vrt. Vrtec iz lesa in naravnih materialov omogoča otrokom prijetno in zdravo bivanje, hkrati pa ustreza zahtevam energetske učinkovitosti.

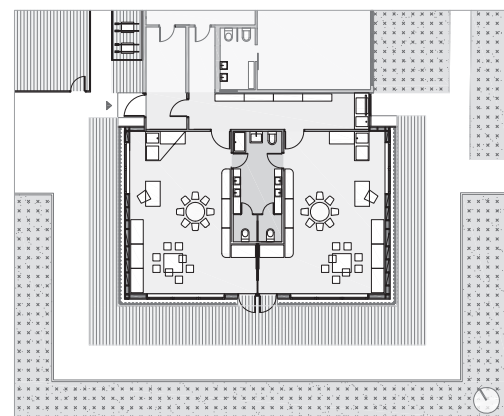
Pregled vrtcev

Vrtec Jarše, enota Kekec

21

Naslov : Hermana Potočnika 13, Ljubljana
 Naročnik: Mestna občina Ljubljana
 Avtor: Jure Kotnik
 Sodelavci: Andrej Kotnik
 Projektivno podjetje: Arhitektura Jure Kotnik
 Leto projekta / izvedbe: 2009 / 2010
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Obstoječemu montažnemu objektu vrtca Kekec iz 1980-ih sta bili prizidani dve igralnici. Novi objekt z igralnicama je prav tako montažna gradnja z leseno skeletno konstrukcijo. Fasadni ovoj je delno ometan, delno pa ga sestavljajo lesene vrtljive lamele. Te so z ene strani pobarvane v spektru pisanih barv, z druge strani pa je naraven les. Otroci med igro spoznavajo barve in les kot naraven material, hkrati pa imajo redko priložnost, da lahko sami spreminjajo zunanjo podobo svojega vrtca, torej so z njim v neposrednem stiku. Preprosta, a inovativna zasnova fasadnega ovoja kot oblikovnega, funkcionalnega, didaktičnega in igralnega elementa daje nekdanjemu uniformnemu objektu značilno prepoznavno podobo. Igralnici sta kompaktni in pravilne oblike, a zasnova notranje opreme omogoča različne postavitve, ustvarjanje kotičkov in prostorov za individualno igro. Med igralnicama so sanitarije, ki so delno zastekljene in omogočajo boljšo preglednost ter navidezno večajo prostor. Igralnici sta naravno osvetljeni s treh strani – z obodnih sten in s strehe. Vrtljiva senčila na fasadi omogočajo vedno nove poglede v zunanji prostor ter raznolike svetlobne in prostorske razmere v notranjem prostoru. Garderoba, umeščena v vmesni prostor med igralnicama, ima nizke omare s predali na izvlek, ki so v racionalno odmerjenem prostoru po potrebi tudi klopi za preobuvanje.

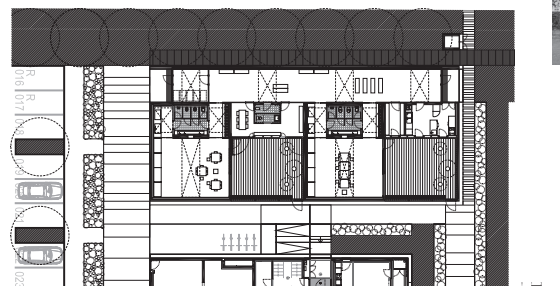
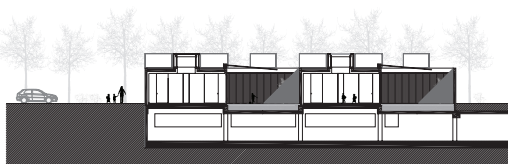
Pregled vrtcev

Vrtec Miškolin, enota Zajčja dobrava 2

22

Naslov: Zadobrovska 12, Ljubljana Polje
 Naročnik: MOL / Javni stanovanjski sklad MOL
 Avtorji: Matija Bevk, Vasa J. Perović, Davorin Počivašek, Jure Kozin, Josef Kalčík
 Projektivno podjetje: Bevk Perović arhitekti d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2012
 Avtor fotografij: Miran Kambič

2-oddelčni vrtec je umeščen v zeleni pas na robu stanovanjske soseske, zgrajene leta 2012. V sosesko je bil umeščen naknadno. Intenzivna pozidava okolice je narekovala zasnovano zaprtega introvertiranega atrijskega modela stavbe z osvetlitvijo od zgoraj. Tlorisno je vrtec zasnovan v obliki glavnika z dvema ozelenjenima atrijema – odprtima lesenima sobama, ki sta podaljška igralnic. Zeleni in grajeni sistem sta neposredno povezana z veliko stekleno steno – ob vstopu v vrtec se preko hodnika odpira pogled v zelenje za njim. Fasada vrtca je izvedena v vidnem betonu, z leseno obdelavo atrijev in s svetlobniki na strehi, ki v mraku postanejo svetlobna telesa – znaki vrtca. Programsko je objekt v vzdolžni smeri razdeljen v tri pasove, ki hkrati pomenijo tudi »filtre« prehodnosti in dostopnosti – od vhodne avle, ki je javna, do igralnic in atrijev, ki niso javno dostopni. Prvi javni pas so vhod, ki je hkrati avla vrtca, hodnik in večnamenski prostor, razvit po celi dolžini objekta. Pas je osvetljen preko strešnih svetlobnikov ter zastekljenih vstopnih stranic, ki omogočajo, da se notranji prostor vizualno nadaljuje v zunanost. Sledi pas zenitalno osvetljenih servisnih prostorov (garderoba, previjalnica in sanitarije, skladišče, razdelilna kuhinja) in prostor za strokovne delavce. V tretjem pasu sta zaporedno nanizani igralnici, vsaka z lastnim lesenim atrijem.

Pregled vrtcev

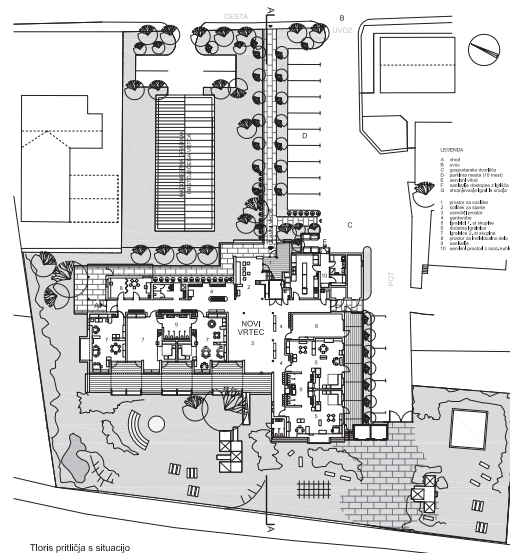
Vrtec Smlednik – novi

Naslov: Valburga 26, Smlednik
 Naročnik : Občina Medvode
 Avtorica: Silvija Kajzer
 Sodelavca: Tadej Renar, Mojra V. Škerlj
 Statika: dr. Bruno Dujčič
 Projektivno podjetje: LINEAR d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2012
 Avtorica fotografij: Ana Ambrož Strle

Valburga je homogeno naselje z vmesnimi zelenimi površinami. Struktura pozidave je nizka, členjena in aditivna. Vrtec se oblikovno prilagaja tradicionalni gradnji okolja. V bližini stoji dvorec Valburga. Nova stavba je umeščena ob dotrajani vrtec, ki je bil ob zaključku del predviden za rušenje. Stavba vrtca je pritličen objekt s šestimi igralnicami in se s pogledi odpira na okoliška polja. Nad vhodnim delom so v mansardi umeščeni prostori za osebje vrtca. Ostrešje je nesimetrična dvokapnica, ki nakazuje smer notranje komunikacije. Strehe so ekstenzivno ozelenjene, podaljški z večjimi nakloni so kriti s tradicionalnimi klanimi macesnovimi skodlami. Vrtec je nizkoenergetski leseni objekt, ogrevan na vodne sonde preko toplotne črpalke z rekuperacijo, ki jo ima tudi notranje segmentirano prezračevanje. Večina elementov stavbe je lesenih: konstrukcija objekta, izolacije, zaključni sloji, tlaki, notranja oprema, igralne galerije, stopnišča ... Izhodišča za gradnjo so sledila: namembnosti s prilagoditvijo merilu otroka, tradiciji, povezanosti z naravo, orientaciji in dostopnosti. Hiša je lahkotna in zračna gradnja, oblikovana tako, da daje otrokom občutek doma, sanj, topline objema, zaščite, velikosti in majhnosti obenem, ritma, bivanja v povezanosti z naravo. Pripomogla naj bi k razvoju osebnosti otrok v dojemanju sebe v danem prostoru, času in družbi.

Pregled vrtcev

Tloris pritličja s situacijo

Vrtec Mavrica, Trebnje

24

Naslov: Ražunova 8, Trebnje

Naročnik : Občina Trebnje

Avtorji: mag. Aleš Prinčič , Tomaž Jelovšek , Roberto Righi, Gorazd Mihelj

Sodelavca: mag. Barbara Klopčič , dr. Ljudmila Koprivec

Projektivno podjetje: Arhitekt ur ing., M&M Consulting

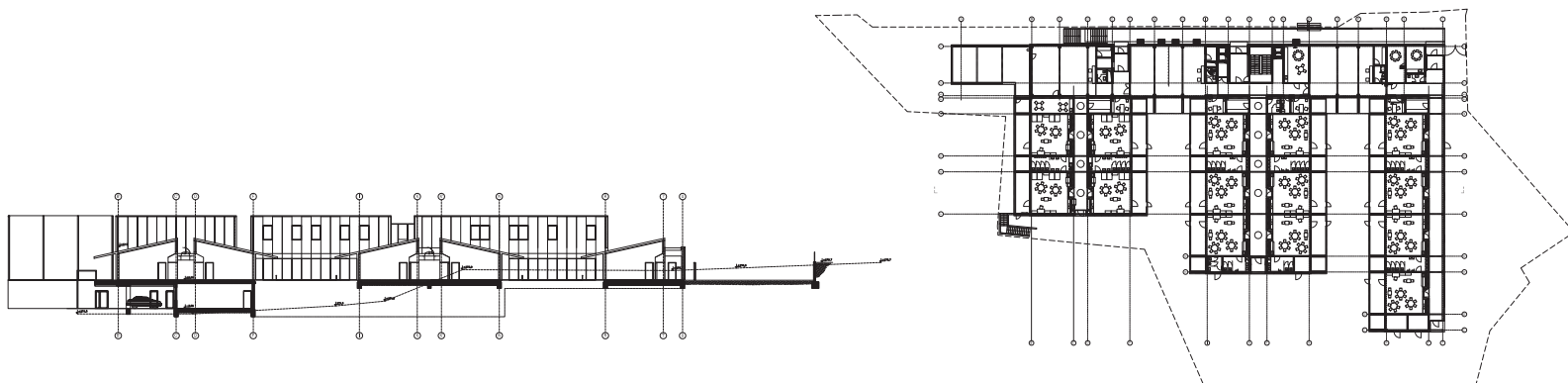
Leto projekta / izvedbe: 2010–11 / 2011

Avtorja fotografij: Miran Kambič, Matevž Paternoster

Arhitekti zasnovajo objekt povezujejo s tesnim prepletanjem dojemanja barv in otroške igre. Barve želijo otroku približati neposredno z barvitimi volumni vrtca. Dolga nadstrešnica ločuje prostor ulice od prostora vrtca ter s svojo višino optično niža vhodni prostor in ga bliža merilu otroka. Trakti pritličnih igralnic se po principu glavnika zjedajo v vzdolžni trakt ob ulici. Na točkah, kjer se stikajo, se le-te razširijo v večnamenske dvorane/avle. Zadnja avla, v kateri je umeščena športna soba/telovadnica, pa se neposredno navezuje na zunanje igrišče na terasi. Velike steklene površine omogočajo kontinuirane poglede v zunanost ter brišejo mejo med notranjim in zunanjim prostorom. Fasadni plašč oblikujejo modularni kovinski elementi, ki jih prav različne barve naredijo mehkejše in bolj igrive. Arhitektom je z uporabo barv in razgibanim oblikovanjem volumnov uspelo ustvariti objekt vrtca, ki je presegal uniformnost in postal razpoznavni element v kraju.

Pregled vrtcev

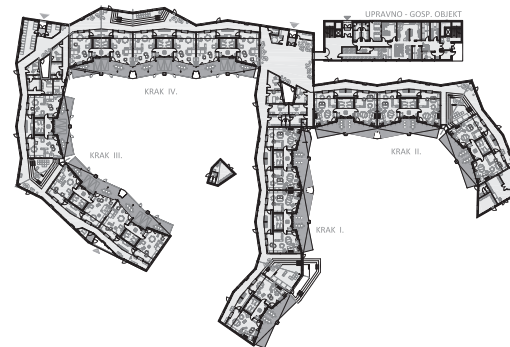

Vrtec Ribnica

25

Naslov: Majnikova 3, Ribnica
 Naročnik: Občina Ribnica
 Avtorji: Bojan Mrežar, Renato Rajnar, Peter Rijavec
 Projektivno podjetje: Arhi-tura d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2014
 Avtor fotografij: Jorg Ceglar, arhiv arhitektov

Vrtec Ribnica je rezultat zmage na javnem anonimnem natečaju, ki ga je leta 2009 razpisala Občina Ribnica v sodelovanju z ZAPS-om. Ima 20 oddelkov in obsega 4000 m². Objekti vrtca so na ravno zemljišče umeščeni tako, da tvorijo obliko dveh črk U oz. dveh žepov ali zalivov, ki sta med seboj različno orientirana. Stavba je členjena na 4 krake igralnic in upravno-gospodarski objekt. Stavba vrtca je nizkoenergijska in lesena, gradnja pa je bila sofinancirana s sredstvi iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. Zasnova po posameznih krakih je omogočala gradnjo v več fazah. Modul vrtca tvori po dve igralnici s pripadajočimi sanitarijami, garderobami in razgibanim hodnikom. Notranjost je osvetljena z naravno svetlobo, notranji prostori pa so oblikovani v barvite niše. Stropi so razgibani. Vrtec je na parcelo umeščen tako, da po dva in dva kraka igralnic objema ti dve zunanji igrišči – bolj zaprto za mlajše otroke in bolj odprto za otroke druge starostne stopnje (kmalu bodo odkorakali v širni svet). Arhitekti so izhajali iz načela, da je predpogoj za uspešen razvoj otroka varen, topel prostor, v katerem se v miru in sproščeno spozna s svetom in z družbo, pri čemer ga spremlja občutek topline in varnosti.

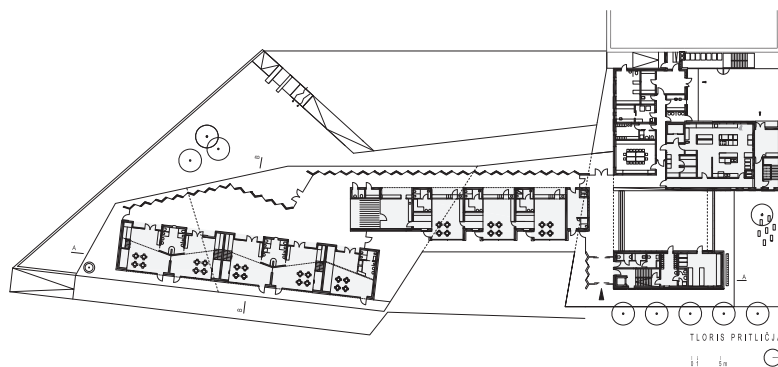
Pregled vrtcev

Vrtec Otona Župančiča – Slovenska Bistrica, enota Poljčane

26

Naslov: Dravinjska 28, Poljčane
Naročnik: Občina Poljčane
Avtorji: Mojca Gregorski, Miha Kajzelj, Matic Lašič
Projektivno podjetje: Modular arhitekti
Leto projekta / izvedbe: 2012 / 2014
Avtor fotografij: Miran Kambič

Vrtec je zasnovan iz štirih volumnov, preko katerih je položena lebdeča lomljena streha, ki mehko prelije motiv gričevnatega sveta proti ravnici pod Bočem. Na vse strani previsna lesena strešna plošča ustvarja kontinuiran pokrit prostor, ki se povezuje z interierjem in briše meje med notranjimi in zunanjim prostori za igro. Arhitekti so vrtec zasnovali kot »malo mesto« z »ulicami in trgi«. Prostor med igralnicami ni prostor hodnika, temveč pot po ulici čez trg, tu pa se odpirajo pogledi v naravno, kjer se igrajo sence, kjer te prese- neti dogajanje za vogalom. Lahkotna fasadna opna je zasnovana kot linija lesenih, izmenično postavljenih V-slopov. V interierju ustvarjajo neskončno zgubano razstavno steno za otroške izdelke. Igralnice so višinsko raznolike, z vmesnimi podprostori in podesti, medsebojnimi povezavami, kukalnimi nišami in posebnimi prostorski doživetji. Povezane so s »trgi in ulicami« kot tudi z zunanjimi nadkritimi terasami in igriščem. Svetlobniki v lomljeni strehi odpirajo prostor na vse strani. Igra, ki se odvija v celotnem objektu, se podaljša v zunanji prostor.

Pregled vrtcev

Vrtec Šoštanj

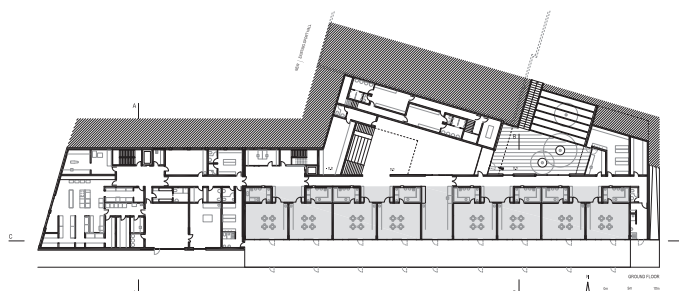
27

Naslov: Koroška 13, Šoštanj
 Naročnik: Občina Šoštanj
 Avtorji: Mojca Gregorski, Miha Kajzelj, Matic Lašič
 Projektivno podjetje: Modular d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2014
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Novi vrtec Šoštanj je umeščen na mesto nekdanje šole ob spomeniško zaščiteno vilo Mayer s čudovitim gajem redkih dreves in ob mestno športno dvorano. Podolgovata 2-etažna stavba vrta koristi reliefno raznolikost terena/višinsko stopnjo. Umestitev je omogočila ureditev 2-nivojskega igrišča v obstoječem parku vile Mayer – na zgornjem nivoju za starejše, na spodnjem za mlajše otroke. Razgibanost terena je vplivala tudi na oblikovanje notranjega prostora z medetažno zasnovano komunikacij. Pot z vhodne ploščadi se po vstopu v objekt razdeli na stopnišče za dostop do igralnic prve starostne skupine v pritličju in na klančino za dostop do igralnic druge starostne skupine v nadstropju, celoten vrtec pa je povezan v centralni avli. Centralno stopnišče je amfiteater za prireditve in oblazinjena igralna površina s toboganom. Oblikovanje objekta izhaja iz igralnice kot osnovne prostorske enote vrta. V nadstropju sta po dve in dve igralnici povezani v »dvojčke«: znotraj s sanitarnim sklopom ter z enotno obdelavo vhodnih niš in stropov igralnic, zunaj pa dvojice tvorijo volumne, ki v podobi mesta ustvarjajo podobo »hišic« v merilu otroka. »Dvojčki« s konzolno pozicijo v nadstropju omogočajo naravno senčenje igralnic v pritličju in pokrivajo terase pred njimi. V cezurah med dvojicami igralnic v nadstropju so široke terase. Posebna pozornost je bila namenjena senčenju objekta – pred velike steklene površine igralnic v nadstropju so nameščena vrtljiva vertikalna senčila. Servisno-upravni del vrta je umeščen ob glavni cesti z direktnim dostopom do servisnega dvorišča. Iz upravnega dela v nadstropju je dober pregled nad vhodno ploščadjo in igriščem. Ob gradnji vrta so bili pridobljeni dodatni prostori za obstoječo športno dvorano. Umeščeni so v 2-nivojsko lamelo med vrtem in dvorano. Zasnova stavbe je v prerezu in tlorisu urejena tako, da v vse prostore prihaja veliko svetlobe. Konstrukcijski sistem vrta je kombinacija armiranobetonske, opečne in lesene gradnje. Izvedba volumnov igralnic v nadstropju z lesenimi križno lepljenimi masivnimi ploščami je omogočila uporabo steklenih površin z velikimi razponi. Objekt je nizkoenergetski – pri zasnovi je bil poudarek na varčevanju z energijo in zagotavljanju bivalnega udobja za otroke. Grafični motivi v vrtcu so abstraktne karikature in sodobna interpretacija dogodkov iz življenja družine Mayer, ki je zaznamovala razvoj Šoštanja.

Pregled vrtcev

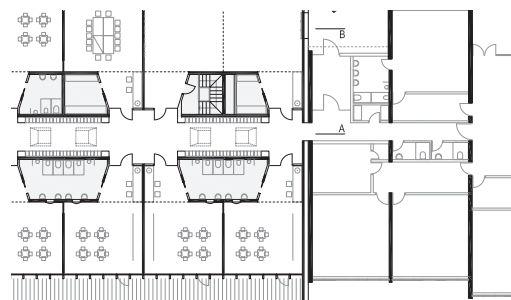

Vrtec Polzela

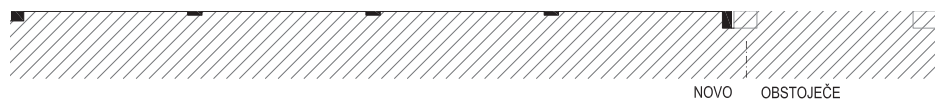
28

Naslov: Dravinjska 28, Poljčane
 Naslov: Glavni trg 1, Polzela
 Naročnik: Občina Polzela
 Avtorji: Mojca Gregorski, Matic Lašič
 Projektivno podjetje: Modular d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2014
 Avtor fotografij: Miran Kambič

Vrtec Polzela z medgeneracijskim centrom je bil načrtovan kot prizidek k obstoječemu 10-oddelčnemu vrtcu v središču Polzele. Arhitekturna zasnova nove stavbe povzema geometrijo obstoječega vrtca. Dozidava štirih novih lamel pomeni nadaljevanje obstoječega niza ob upoštevanju in uporabi novih tehnologij in materialov. Tlorisna zasnova je enostavna: prostori v štirih lamelah se preko zastekljenih sten odpirajo proti vzhodu ali zahodu, medtem ko sta ostali dve stranici polni. Vsi prostori igralnic in centra za starejše sledijo enakemu rastru (modulu). Telovadnica zavzema dva modula in jo je možno z vmesno steno spremeniti v dve dodatni igralnici. Volumni z 2-stransko umeščenimi igralnicami, telovadnico in medgeneracijskim centrom se na obeh straneh podaljšujejo v skupne pokrite terase, ki optično povečajo in podaljšajo razmeroma majhne notranje prostore. Igralnice so medsebojno povezane z vertikalnim oknom na stiku s servisnim jedrom, kar daje občutek enotnega prostora z vstavljenimi jedri. Sredinski del s servisi in z garderobami služi hkrati kot povezovalni hodnik s starim objektom. Prav predelava in reorganizacija dela starega objekta z izvedbo novega vhodnega vetrolova sta izboljšali pogoje obeh objektov kot celote. Vse štiri nove lamele pokriva gubana lesena streha, ki se na stranskih fasadah zapogne do tal. Tako objema vsebino hiše ter pri pogledu navzven uokvirja poglede v pokrajino. Objekt je bil načrtovan v arhitekturnem izrazu, ki iskreno kaže uporabljene materiale; vidni sta notranja lesena lupina ter obloga strehe, v fasadi opazna kot dodatna plast strehe. Premišljeno zasnovana lesena konstrukcija je znižala stroške stenskih in stropnih obdelav, saj vidne lesene stene in strop ne potrebujejo dodatnih oblog. Igralnice nimajo spuščениh stropov, prezračevanje in druge inštalacije so razpeljane samo v osrednjem delu stavbe. Lesene stene v kombinaciji z lesenim stropom ustvarjajo akustično in prostorsko prijeten prostor. Vsaka igralnica ima ob vhodu pult z umivalnikom in visečo odprto polico – edini fiksni element opreme. Vsa druga oprema je sestavljena iz manjših pomičnih in prestavljivih elementov, tako da si uporabniki sami organizirajo prostor igralnice.

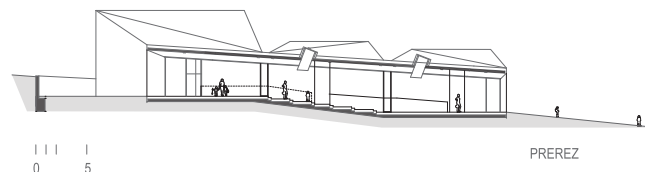
Pregled vrtcev

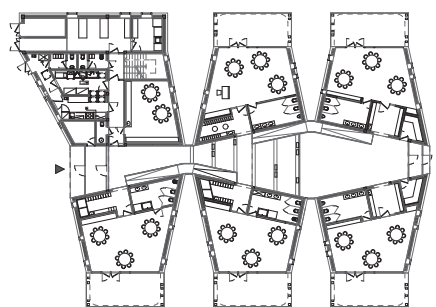
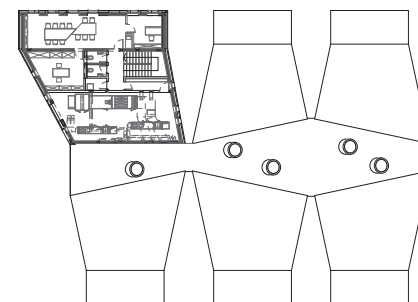
Vrtec Pikapolonica, Cerkevnik

29

Naslov: Cerkevnik 34, Cerkevnik
 Naročnik: Občina Cerkevnik
 Avtorja: Anton Žižek, Marjan Pobiljšaj
 Sodelavci: Špela Gliha, Meta Žebre, Boris Janje
 Projektivno podjetje: Superform d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2014
 Avtor fotografij: Luka Kaše / Superform

Vrtec se nahaja v naselju Cerkevnik, v središču Slovenskih Goric, za katere je značilna tradicionalna individualna gradnja nizkih podolgovatih hišk na slemenih gričev. Zasnova vrta upošteva in nadgradi znamenito Klopotčevo učno pot, ki vodi mimo vrta. Le-ta je zamišljen kot nadaljevanje poti skozi stavbo in zato zasnovan longitudinalno. Igralnice so ritmično nanizane ob podolgovatem členjenem osrednjem skupnem prostoru, ob njem pa si sledijo zanimivosti za otroke. Notranji prostor jim ponuja zanimive prostorske izkušnje in tako postane pokrita učna pot. Stavba nadaljuje vzorec grajenega in naravnega okolja s sodobnim arhitekturnim jezikom. Po merilu ne presega merila enodružinskih hiš in daje uporabniku, otroku, prijeten občutek doma. Novi vrtec se neločljivo povezuje z naravnim okoljem dreves in igral.

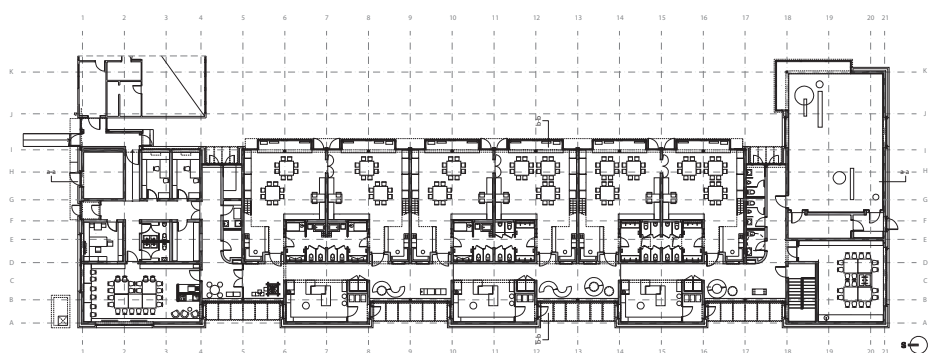
Pregled vrtcev

Vrtec Šentvid, enota Mravljincek

30

Naslov: Martinova 16, Ljubljana
 Naročnik: MOL – Oddelek za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport
 Avtorji: Boris Briški, Sabina Les Zohil, Christian Volpi, Peter Žargi
 Sodelavci: Anton Berce, Jakob Lovšin, Nevenka Škrabe
 Projektivno podjetje: B-arhitektura d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2014
 Avtor fotografij: Dan Briški

Novi objekt vrtca Mravljincek s šestimi igralnicami, manjšo telovadnico, sobo za likovno ustvarjanje in zakloniščem se kot četrta stavba pridružuje obstoječim šestnajstim enotam. Stavbe vrtca so nastajale v različnih časovnih obdobjih. Združuje jih lepo, veliko in z drevjem bogato obraslo igrišče. Navezava nove pritlične zgradbe na obstoječe igrišče sledi temu principu. Zasnovo vzdolžne zgradbe, ki je v prostor umeščena vzporedno z Martinovo potjo, je narekovala želja po krepitvi uličnega stavbnega tkiva, ohranjanju čim več zelenih površin, enakovredni osvetlitvi vseh šestih igralnic, lahkemu dostopu staršev in otrok z ulice v objekt ter neposredni povezavi igralnic z obstoječim igriščem. Daljši hodnik, ki ga s seboj prinaša vzdolžna zasnova objekta, je optično skrajšan z razpršenimi vhodi in igralnimi kotički, ki na več mestih širijo notranji koridor. Stavba vrtca se okolju, kjer prevladuje individualna, razdrobljena stanovanjska gradnja, prilagaja s tlorisnimi oz. volumenski zamiki (členjenje fasade) vzdolž Martinove poti. Heterogenim in kaotičnim oblikam okoliških stavb pa se upira z disciplinirano in s ponavljajočo uporabo fasadnih elementov in skoraj elementarnim oblikovanjem gradbenih mas. Na ulični, severni strani je fasadni ovoj oblikovan s polno opeko, na južni strani pa se vrtec z zastekljenimi okenskimi pomoli odpira proti zelenim površinam igrišča.

Pregled vrtcev

Vrtec Mavrica, Brežice

31

Naslov: Šolska 5, Brežice

Naročnik: Občina Brežice

Avtorji: Breda Bizjak, Lidija Dragišič, Katja Florjanc, Emir Jelkič, Ajda Vogelšek Saje

Projektivno podjetje: BB arhitekti, Studio 360

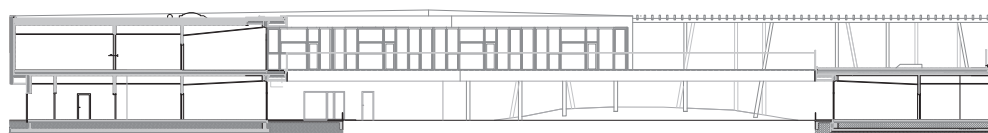
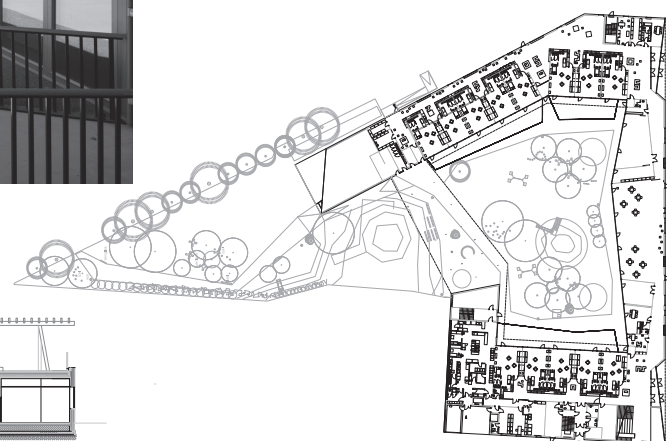
Leto projekta / izvedbe: 2011–12 / 2013–14

Avtor fotografij: Miran Kambič

Novi objekt vrtca Mavrica v Brežicah je rezultat zmage na javnem anonimnem natečaju, ki ga je leta 2011 razpisala Občina Brežice v sodelovanju z ZAPS-om. Vrtec za 20 oddelkov predšolskih otrok je umeščen na dokaj utesnjeno, ravno zemljišče med kompleks osnovne šole in stanovanjske bloke. Značilnosti zemljišča so vplivale na zasnovo stavbe, ki poteka po robovih zazidalnega območja. Arhitekti so ustvarili introvertiran objekt, ki obdaja centralno dvorišče/igrišče ter ustvarja občutek varnosti in povezanosti otrok vseh oddelkov vrtca. Stavba je zasnovana kot kontinuirana prostorska zanka, ki se s severnega igrišča preko široke ozelenjene klančine dvigne na nivo nadstropja ter kot zvezno vzpenjajoča se streha postopoma zaokroži okrog atrija na nivo strehe drugega nadstropja ter se zaključi kot pergola, ki pokriva igrišče na strehi objekta. Stavbni volumen vrtca je deluje navzven zaprto – jasno loči urbano okolje od prostora otroške igre. Igralnice se odpirajo proti osrednjemu igrišču/dvorišču, ki se oblikuje med posameznimi lamelami, umeščenimi na robove gradbene parcele. Sodobni in enoviti objekt deluje kot ločilni in varovalni element med naseljem in parkirnimi površinami na jugu lokacije ter ozelenjenimi, intimnimi površinami na igrišču/dvorišču. Osrednja igralna površina je pregleda, dobro prehodna, omogoča enostavno dostopnost, prehajanje med različnimi ambientmi ter povezavo z zelenjem. Organizacija notranjega prostora vrtca zagotavlja dobro in kakovostno povezovanje programov, prilagodljivost ter ustvarja domiselno okolje za igro, učenje, raziskovanje in druženje otrok. Arhitektom je uspelo na lokaciji z veliko prostorskimi omejitvami oblikovati objekt, ki omogoča otrokom doživeti raznolike in domiselne prostorske situacije in ambiente za ustvarjalno igro in druženje.

Pregled vrtcev

Vrtec Bled – energetska sanacija in rekonstrukcija

32

Naslov: Trubarjeva 7, Bled

Naročnik: Občina Bled

Avtorji: dr. Peter Šenk, mag. Polona Filipič, Marko Pretnar,

Primož Špacapan, Ajda Vogelink Saje, Katja Florjanc

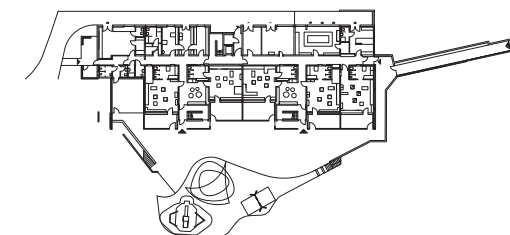
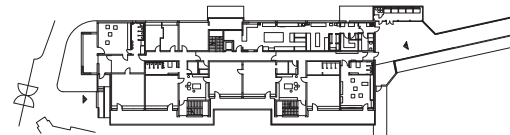
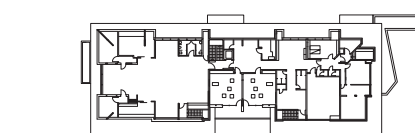
Sodelavci: Nataša Mrkonjič, Klemen Muha, Mateja Kovač

Projektivno podjetje: Studio Stratum / Arco d. o. o.

Leto projekta / izvedbe: 2013 / 2014

Avtorica fotografij: Virginia Vrecl

Leta 1978 zgrajena stavba vrtca Bled je umeščena v kotanjo ledeniške morene. Zasnovana je kot lamela, ki se z igralnicami odpira proti zelenim površinam. Celovita prenova izkorišča danosti obstoječega volumna stavbe ter zagotavlja boljšo organizacijo programov s čim manjšimi posegi. Programsko je prenova obsegala ureditev vhodov, garderob, stopnišč in hodnikov, skupnih in servisnih prostorov, prostorov uprave, ureditev dveh novih igralnic, popolno preureditev igralnic z dodanimi sanitarijami za najmlajše v pritličju, popolno prenavo kuhinje ter ureditev in razširitev večnamenskega prostora – športne igralnice na mansardi, ki je namenjena tudi širši skupnosti. Z energetska sanacijo so se zagotovili boljši rezultati pri porabi energije, ugodnejši bivalni in delovni pogoji. Prenovile so se instalacije ter ovoj stavbe (tla, fasadni ovoj, streha). Namesto dostopa čez hrib je izveden nov vkopan neposreden nivojski dostop do dveh glavnih vhodov v vrtec. V območju naravne vrednote (morena) in kulturne dediščine so urejene razširjene zunanje igralne površine. Vsi dodani elementi, ki se pripenjajo na obstoječi volumen stavbe, so leseni. Z organizacijo novih vhodov/izhodov, dostopov do zunanjih igrišč ter dostopov za servis se stavba vrtca bolje naveže na okolico. Oblikovanje vhodov, terase in nadstreškov dopolnjuje podobo prenovljenega vrtca.

Pregled vrtcev

Zavod sv. Stanislava – Vrtec Dobrega pastirja

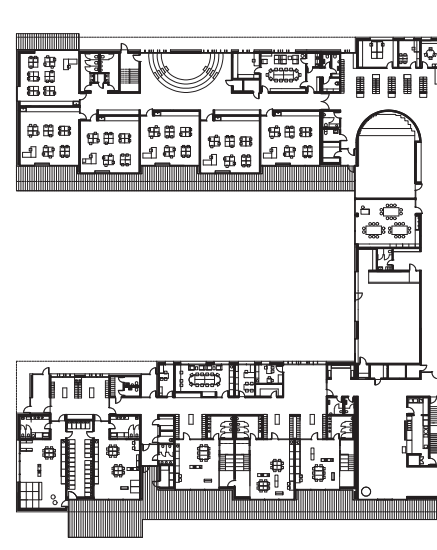
33

Naslov: Štula 23, Ljubljana Šentvid
 Naročnik: Zavod sv. Stanislava
 Avtorji: Boštjan Kikelj, Mojca Magajne,
 Klemen Pavlin, Tomaž Faganeli
 Projektivno podjetje: Studio UR.A.D. d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2012 / 2014
 Avtor fotografij: Boštjan Kikelj

Vrtec Dobrega pastirja je del novega objekta Osnovne šole Alojzija Šuštarja v sklopu Zavoda sv. Stanislava. Stavba šole in vrtca je umeščena tako, da tvori skladno celoto z obstoječim centralnim objektom, oblikovno pa je podrejena. Nadaljuje obstoječo osno zasnovo z nizanjem programskih sklopov z vmesnimi atriji na obeh straneh te centralne osi. Novi objekt sestavljajo štirje funkcionalno ločeni trakti. Eden med njimi je vrtec, ki je umeščen v pritličje na JZ stran objekta, tako da igra otrok na igrišču ne moti pouka v učilnicah šole. Š šolo je povezan preko niza skupnih prostorov: jedilnice, prostora za ples ter gimnastiko, umetniške in likovne sobe, ki so vsi namenjeni tako vrtcu kot prvi triadi osnovne šole. Vse igralnice so orientirane proti jugu, odprte proti kvalitetnemu zunanjemu prostoru in dodatno osvetljene preko strešnega svetlobnika. Igralnici za nižje starostno obdobje imata skupni prostor, namenjen spanju otrok. V igralnici starejših otrok je umeščen enotno oblikovan element, namenjen igri in branju pravljic. Vsaka igralnica ima lastno kopalnico. V notranjosti prevladujejo naravni materiali, umirjene naravne barve in dekorativni potiski, ki ustvarjajo nevsiljivo in subtilno okolje, v katerem se otroci z veseljem vračajo.

Pregled vrtcev

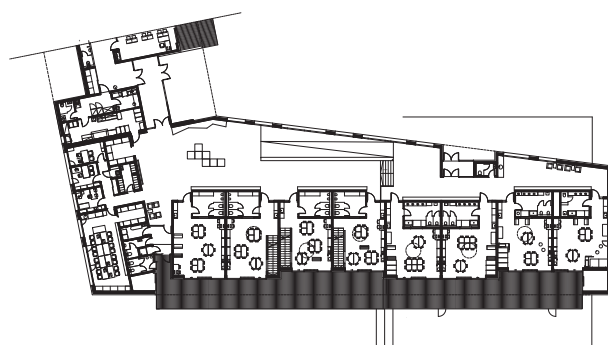

Vrtec Cepetavček, Mirna Peč

34

Naslov: Postaja 1, Mirna Peč
 Naročnik: Občina Mirna Peč
 Avtorji: Boštjan Kikelj, Mojca Magajne,
 Klemen Pavlin, Tomaž Faganelli
 Projektivno podjetje: Studio UR.A.D. d. o. o.
 Leto projekta / izvedbe: 2010 / 2013
 Avtor fotografij: Boštjan Kikelj

Vrtec je del Osnovne šole Toneta Pavčka v Mirni Peči. Objekta sta umeščena na rob naselja, ob gozdno mejo, kjer začne topografija terena valoviti. V krajše odseke lomljena dolga lamela se prilagaja danostim terena in sledi robu gozda. Vrtec z osmimi oddelki je umeščen v enega od končnih segmentov lamele. Ker se program vrta in šole izključujeta, je vrtec orientiran stran od šolskih prostorov, proti jugu. Taka orientacija je optimalna, ker se otroci v vrtcu zadržujejo tudi popoldne, medtem ko je šola zaradi pretežno dopoldanske rabe orientirana proti vzhodu. Predpisana velikost igralnic je glede na število otrok zelo majhna, zato je izkoriščen naklon strehe na tak način, da so v višjem delu objekta v igralnicah urejene mansardne spalnice. Taka organizacija brez dodatnih stroškov poveča velikost igralnic in hkrati omogoča, da spi samo del otrok, drugi pa se še vedno lahko igrajo. Skupni prostori (avla, večnamenski prostor, garderobe ...) so združeni v večjo avlo, ki je vrtci drugače nimajo. Avla nepravilne, razgibane oblike je povezana s prvo triado šole in ponuja različne možnosti rabe. Uporabljajo jo lahko tudi otroci prvih razredov, varovanci vrta pa druge prostore šole (knjižnica, trim kabinet, glasbena soba itd.). Fasada vrta je izraz njegove notranje organizacije. Glede na kvalitetno naravno okolje so vsi prostori čim bolj povezani z zunanostjo. Izhodi iz igralnic so na fasadi umaknjeni v drugi plan, tako da sam objekt tvori nadstrešek. Ta del je zaradi občutka topline v celoti obložen z leseno macesnovo oblogo (tlak, stene, strop in leseno stavbno pohištvo).

Pregled vrtcev

Pri prostorskem oblikovanju vrtcev ne bomo nikoli dovolj občutljivi

Intervju z akad. prof. dr. Stankom Kristlom, 24. 4. 2015

Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik

Stanko Kristl (1921), akademik, profesor, raziskovalec prvinskosti prostora in življenja nasploh. Diplomiral je leta 1954 pri prof. Edvardu Ravnikarju. Zanimale so ga družbene zgradbe. Univerzitetni klinični center (UKC) je njegov najodmevnejši projekt. Poleg bolnišnic se je poglobljeno in z veliko mero raziskovalnega duha loteval različnih projektov, vrtca, šole, stanovanjskih stavb pa tudi oblikovanja in urbanističnega načrtovanja. Pred upokojitvijo je bil redni profesor na Fakulteti za arhitekturo UL.

Kakšni so vaši spomini na otroštvo?

Rodil sem se v Ljutomeru, v hiši na Glavnem trgu št. 1. Oče je bil davčni uslužbenec. Stari oče je bil tesarski mojster, z bratrancem zidarjem sta prevzemala gradnjo objektov. Še danes čutim vonj sveže tesanih lesenih hišnih ogrodij z zanimivimi lesnimi zvezami. Stari oče po mamini strani pa je bil glasbeni zanesenjak. Vodil je ljutomersko godbo na pihala in gostišče s plesno dvorano, ki je obratovalo ob sobotah, nedeljah in praznikih. Poleg nemškega jezika je obvladal tudi madžarščino in tudi gostje, poleg domačinov, so prihajali iz Avstrije, Hrvaške in Madžarske. Vse tri hčere je poslal na Dunaj v gostinsko šolo, tako da sta mu mlajši dve na veselje otrok vedno priskočili na pomoč. Moje družinsko okolje in vzgoja sta bila precej svobodnjaška. Oče je bil sokol, liberalec. V cerkev ni hodil, tudi molili nismo doma, čeprav je bila mama verna. Bil pa je toleranten do politično različno orientiranih, kot je bila takrat lastnost naših meščanov. Prijateljeval je z enimi in z drugimi. Opazna pa je bila zadržanost do nemške manjšine. A vendar ni zavračal hotela z restavracijo v neposredni bližini, ki je bila last enega od njih ... Zanimal me je naš rodovnik. Kristli izhajajo z območja benediktinskega samostana Admond, Spodnja Štajerska. Sledimo jim lahko do 400 let nazaj. Bili so upravitelji admondskih posestev, zdravniki, obrtniki, skratka burgerji – svobodnjaki, nevezani na zemljo, ki so se razkropili po širši okolici. Zanimivo se mi zdi, da sta bila deda v četrtem in petem kolenu kirurga, kar pa z današnjimi kirurgi seveda ni primerljivo. Podobno se je dogajalo z materinim rodnom, katerega izvor sledimo z levega brega Mure, takratne Madžarske. Nekaj stoletij nazaj se pojavljajo Sereci v Ljutomeru kot tkalci, strugarji, sodarji, knjigovezi, skratka obrtniki.

Ob vsem tem se mi zdi zanimiva zahteva staršev, da mora vsak otrok obvladati glasbilo. Moj osebni izbor je bil klavir, a sem se moral zadovoljiti z violino. Pri enajstih sem izgubil očeta. Zaradi padca pod voz sem se tudi sam istočasno znašel kot nekajdnevni pacient na kirurškem oddelku iste bolnišnice. Bolnišnično okolje, vključno z zdravniki, opremo in s stenami, je bilo dosledno v belem. Moja fizična in duhovna bol sta še danes povezani z belino. Poznejši odnos do oblikovanja bolnišničnega okolja je krojilo spoznanje, da mora arhitekturna, likovna in prostorska predstavitev delovati kot terapevtski (so)dejavniki, torej kot optimistično, barvno in prostorsko spodbudno okolje.

Obiskoval sem gimnazijo v Murski Soboti. Veljala za eno boljših gimnazij, za pedagoge pa je bila nekakšna sibirija; pošiljali so nam levo usmerjeni svobodomiselni pedagoški kader. Dobili smo odlične profesorje in profesorice. Snov so podajali sodobno, z vključevanjem debate. Eden od profesorjev je že uvodoma oznanil: »Knjige o zgodovini imate, moja razlaga pa bo pogled na dogajanje z drugih zornih kotov.« Tudi ocenjeval nas je po zavzetosti v debatah.

In na študij arhitekture?

Pomembno je dejstvo, da smo prišli na študij arhitekture ljudje z medvojnimi življenjskimi izkušnjami. Izgubljena leta smo želeli nadomestiti. Arhitektov je bilo malo – bili so gospodje, etično občutljivi; med njimi, študenti in mladimi arhitekti je vladalo spoštovanje.

Na študij v Ljubljano sem šel na slepo, brez vnaprejšnjega dogovora, kam. Na vlaku sem srečal dobrega znanca oficirja, gradbenika. Ko je opazil mojo zadrego, me je povabil k sebi; prva leta sem bival pri njem. Sprva so bila predavanja skupaj z gradbeniki na Stari tehniki. Za arhitekturne predmete sta poskrbela profesorja Vurnik in Plečnik. Želel sem študirati moderno arhitekturo, zato sem izbral Vurnikov seminar.

Po prenovi stavbe nekdanje avstroogrske šole na Grabnu se je oddelek za arhitekturo začel širiti. Plečniku in Vurniku so se pridružili najprej Edo Mihevc, nato Boris Kobe, potem pa še Edvard Ravnikar in Marjan Mušič. Odločil sem se za Ravnikarjev seminar.

Vse izpite sem opravil v štirih letih, a nisem želel diplomirati prezgodaj. Diplomiral sem po devetih letih, v vmesnem času sem se preživljal z nalogami profesorja in natečaji. Pet let po diplomi sem bil pri profesorju Ravnikarju asistent za javne zgradbe.

Kakšne so bile prve arhitekturne izkušnje? Kdaj ste imeli prva gradbišča in realizacije?

Po odhodu s fakultete mi je prof. Milan Sever ponudil, da prevzamem asistenturo njegovega predmeta arhitekturnih konstrukcij. Področje se mi je zdelo preveč vsaksebi z mojim prejšnjim delovanjem. Raje sem se odločil za soliranje in svobodnjaštvo. Delo sem pridobival preko natečajev. Udeležil sem se nad 50 natečajev. Prvih nagrad je bilo 13, ostalih nagrad enako, odkupov pa okrog 30. Pridobljene naloge sem potem izvajal v sodelovanju z arhitekturnimi biroji. Tako sem npr. gradil Osnovno šolo dr. Franceta Prešerna v Kranju preko Projektivnega ateljeja (PA) s sedežem na Kersnikovi ulici v Ljubljani. Za njihovo uporabo sem načrtoval 14 vrstnih hiš v Umagu v obliki ribje kosti ter zasnovo porodniškega oddelka za Ptujsko bolnišnico. Izdelal sem tudi idejni projekt za Šempetrsko bolnišnico, v katero je bil vključen obstoječi skelet posteljnega objekta. Iz tega obdobja izhajajo tudi znani vrtci Vetrnica na Črtomirovi ulici.

Ste kdaj delali tudi v domačem okolju, v Ljutomeru?

Prva naročila, še v času študija izhajajo iz domačega okolja. Najprej sem zasnoval stanovanjsko hišo v močvirnem področju, postavljeno na betonskih količkah. Nekoliko predelana stoji še danes. Nato sem zgradil hiše, za železničarja, lončarja ter vinskega trgovca (zanj sem izdelal tudi buteljčne vinske etikete). Delal sem na projektu urbanizma domačega kraja, vendar pristojni razvoja mesta niso izvajali po mojih načrtih, razen umeščanja hipodroma in športnega centra z bazenom. Omenil bi še umestitev stanovanjske gradnje na južna pobočja mesta, ki mi niso ravno v čast. V želji nadgraditi okolje izjemne krajinske lepote s stanovanjsko pozidavo višje kakovosti sem naivno posegel v območje kakovostnih vinogradniških zemljišč. Moja iniciativa je bila na lokalnem nivoju zlorabljena s samovoljno stihijsko pozidavo. Še danes občutim poseg v to deviško pokrajino kot greh.

Kako ste prišli do načrtovanja vrtca?

Kot rečeno, je Vetrnica sad internega natečaja, katerega se je udeležila tudi ena od članic Projektivnega ateljeja, s katerim sem sodeloval. Načrtoval sem atrijsko zasnovo. Opozorili so me, da se s podobno zasnovo ukvarja tudi kolegica, zato sem se odločil za popolnoma antipodno rešitev. Predlagal sem podvojitev števila otrok na nekaj več kot 300 z zasnovo treh med seboj popolnoma ločenih gradbenih enot, saj je bilo tedaj po normativu število varovancev zaradi zdravstvenih razlogov omejeno na 150. Ločene enote našega vrtca so bile zunaj nivojsko povezane za oskrbo in osebje. Čeprav se nisem držal razpisnih pogojev, so idejo sprejeli z naklonjenostjo. Po organskem oblikovnem izrazu se objekt približuje otroškemu dožemanju prostora. Tega nezavedno nosimo v sebi od varnega bivanja v maternici, preko dojenja ob njenih prsah, kar je v nasprotju s splošno uporabljenim evklidskim/šklatlastim oblikovanjem vrtcev. Od nekdanj me je zanimala prostorska prvinskost.

Kaj vam pomeni prvinski prostor?

Vprašanje prvinskega prostora sem načel s samostojno raziskovalno nalogo, že davno pred svojim nameravanim doktoratom na to temo. V njej sem raziskoval prva bivališča oz. zaklone človeka pred živalmi in težkimi naravnimi pogoji, prva prirejena bivališča, razvoj le-teh tudi zaradi selitev (nabiranci hrane, lovci) do poznejših grajenih stvaritev. Nato sem se lotil vprašanja shrambe izkušenj prostorskega doživljanja iz obdobja razvoja človeške vrste do sledenja reakcij ploda v materinem uterusu in tako naprej. Seveda je tu še veliko neraziskanega, pa tudi mnogo špekulacij.

Na kaj ste se navezovali pri načrtovanju vrtca? Vas je navdihovalo lastno otroštvo?

V spomin sem si želel priklicati svoje najzgodnejše življenjsko obdobje. Bil sem tretji otrok, rojen v 7. mesecu nosečnosti zaradi padca mame na ledu. Čeprav še ni bilo inkubatorjev, sem preživel. Prav gotovo pritiče zahvala skrbni strokovni in domači negi. Danes že več vemo o razvoju otroka v maternici, vključno z dožemanjem okolja v zgodnjem obdobju po rojstvu in našim prvim zavedanjem neposrednega prostora. ***Iz varnega zavetja v materinem trebuhu smo se prisiljeni spopasti z nepoznano drugačnostjo. Kako naj otroku v vrtcu spet vzbudimo občutja varnosti in zavetja, ki jih v engramih prinaša s***

seboj v novo okolje? Je to organska prostorska oblika, so to gradiva, toplota, mehkoča? Kaj pa vonj, glas? Prav gotovo bi morale biti prostorske rešitve za dojenčka v vrtcu popolnoma drugače oblikovane kot za že gibajočega varovanca. ***Pri prostorskem oblikovanju vrtcev ne bomo nikoli dovolj občutljivi. Menim, da bi v izobraževanje na Fakulteti za arhitekturo morali vključiti predmet prostorske psihologije, točneje raziskovanje prostorskega dožemanja. Gre vendar za počutje človeka v grajenem prostoru: otrok, najstnik, odraslih, starostnikov, zdravih, bolnih, prizadetih ...*** Mnogo premalo vemo o našem dožemanju prostora, o prostorski avri, pa tudi pre malo se trudimo, da bi sploh preišljali o tem.

Ko govorimo o prvinskem prostoru, ne moremo prezreti razvoja človeške vrste. Vemo, da ne temelji zgolj na rasi, saj temu manjka izvirnosti, spontanosti, tudi organskosti. F. L. Wright je svojim učencem svetoval: Pustite knjige, pojdite v naravo in jo proučujte.

Pri načrtovanju stavb, tudi vrtca, ste se navezali na psihologijo. Sodelovali ste z dr. Trstenjakom ...

Psihologija me je zanimala že v gimnazijskih letih. Ker sem vsako nedeljo pomagal v ljutomerski knjižnici pri izposoji knjig, sem imel pregled nad vso knjižno zbirko. Zdi se mi, da sem bil v tistem obdobju precej dobro poučen o dogajanju na tem področju. Skozi leta sem razširjal obzorje tudi preko načaka, ki je študiral psihologijo. To velja še danes, čeprav je magister psihiatrije. Kot arhitekt pa sem že dokaj zgodaj navezal stike z akademikom Trstenjakom prav zaradi iskanja odgovorov o prvinskem prostoru. Ker sva rojaka, oba Prleka, sva hitro našla skupno temo. Po nasvetu profesorjev na oddelku za psihologijo v Ljubljani sem ga prosil za mentorstvo pri mojem nameravanim doktoratu o prvinskem prostoru. Na žalost ga na fakulteti niso sprejeli kot mentorja, ker ni imel doktorata iz psihologije, temveč iz teologije. Kljub dejstvu, da je napisal največ knjig o psihologiji. Nato sem za doktorat poiskal temo, ki je najbližje prvinskemu prostoru: prvi kontakt novorojenčka z »vesoljem«.

Ste se pri projektiranju vrtcev zgledovali po tujini? Kako ste prišli do tuje literature?

Ne, sploh ne. Razmišljal sem, kako sem to obdobje doživljal sam. Moram priznati, da predvsem raziskovalno. Sprva v okviru stanovanjskega obsega, nato dvorišča, vrta, mestnih predelov itn. Vsak dan sem v osvajanju novih prostorskih segmentov odkrival nekaj novega. Pomembno je spodbujanje otroške radoznalosti. Ko sem dobil kot asistent arhitekt na univerzi nalogo, da zasnujem stanovanjski objekt za asistente, mi je bilo takoj jasno, da z ozirom na mladost asistentov in pričakovano število otrok okna ne smejo imeti parapetov. Biti morajo zastekljena do tal, saj bo v hiši prebivalo veliko število otrok, od »plazilčkov« naprej. Prav tako mora biti čim manj prostorskih zamejitev, zato tudi odprt stanovanjski tloris. To so prvi objekti s prostorsko prelivajočo povezavo dnevnega prostora, jedilnice in kuhinje, na isti normativno določeni površini.

Vrtec Vetrnica je bil na mednarodni razstavi Kindertagesstaedten 1976 v Berlinu opažen zaradi svojega nekonvencionalnega pristopa.

Vrtec je bil zgrajen leta 1972, torej pred UKC-jem, kjer je tudi vse zaobljeno, npr. vrata, vogali, na nek način organsko ... Kako ste dosegli, da so to naredili?

UKC je bil od sprejetja natečajnega projekta zgrajen v štirih letih in pol, in to od izdelave izvedbenih projektov, projektov za opremo in površinskih načrtov z zunanjo ureditvijo vred. Danes takega zaloga ne zmoremo.

Zaobljenost, mehčanje ravninskih prehodov, okrogline ... so namenjeni vzburljenju naših bolj ali manj nezavednih občutij prvinske organskosti. Otroku in tudi zdravstveno prizadetemu je nagovor prav gotovo bližji kot zdravemu.

Ko me je gradbeni odbor za nameravano gradnjo splošne bolnišnice za 600 postelj konec leta 1959 povabil k pripravi gradbeno-tehnične dokumentacije, sem jim pojasnil, da v zadnjem stoletju v Jugoslaviji nismo zgradili nobene več 100-posteljne bolnišnice, zato z gradnjo bolnišnic nimamo nobenih izkušenj. Preskočiti moramo dobrih sto let. Potrebna je temeljna raziskava problematike, ki si jo lahko pridobimo s proučevanjem novozgrajenih objektov in situ, s študijem tozadevne strokovne literature, s povezavo z ustanovami, ki se ukvarjajo z bolnišničnim snovanjem, z arhitekti, ki gradijo bolnišnice, z udeležbo na kongresih in tako naprej. Povedal sem jim, naj ne pričakujejo, da bomo že čez dve leti začeli graditi, da pa smo pripravljene poročati vsak mesec, do kakšnih zaključkov smo prišli. Gradbeni odbor je naše zahteve sprejel in postavil pogoj, da delamo 10 ur na dan, vključno s sobotami, osebno pa se ne smem udeležiti nobenega natečaja. Po dobrem letu in pol smo lahko predstavili že prve idejne zasnove posteljne objekta s še danes najkrajšimi sestrskimi potmi v oskrbnih enoti. Delovne prostore smo imeli v kleti poliklinike. Idealna lokacija tako za nas kot za medicinsko osebje, da so iz bifeja mimogrede stopili še k nam. Ti interdisciplinarni kontakti so se nam bogato obrestovali. Med prvimi smo na primer v sodelovanju z zdravniki zasnovali intenzivno terapijo po tripartitni organizacijski shemi z ozirom na urgentnost pacienta. Ta organizacijski pristop smo zasledili pri obravnavi strelnih poškodb ameriških vojni enot v Vietnamu. Ranjenci, pri katerih gre za sekunde, so obravnavani v enem šotoru, tisti, ki lahko počakajo nekaj minut, v drugem, neproblematični pa v tretjem.

Med gradbenim odborom, zdravniki in arhitekti se je stkalo polno zaupanje, kar je nujen pogoj pri vsakem zahtevnem projektu. Orali smo ledino, kakšen bo končni rezultat, pa ni vedelo niti zdravniško osebje niti mi. Svetovno znani srčni kirurg iz Hustona, DeBakey, mentor naših srčnih kirurgov, je ob obisku po operaciji in ogledu centra dejal, da pozna le pet tako dobro zasnovanih bolnišnic na svetu. Osebno mislim, da je imel prav. Do danes nisem zasledil bolnišnice, ki bi imela z eno vertikalno povezane vse terapevtske enote od helikopterja, intenzivne terapije, operacijskega bloka, urgence do lekarne in sterilizacije. Po drugi strani pa je prav nezaupanje največja težava pri zahtevnih realizacijah. Še vedno sem uradni izvajalec programske-projektne naloge z idejno funkcionalnimi zasnovami za dozidavo DTS objekta in prometnega terminala. Poskušam reševati problematiko in zablode, do katerih prihaja v današnjem času. Zavedam se, da ostajam avtor vseh objektov in zanje tudi avtorsko odgovarjam, ministri pa se menjujejo ...

Koliko šol ste načrtovali?

Eno šolo, en vrtec, eno bolnišnico ... Bolnišnic je bilo dejansko več, vendar iz tako različnih okolij, da je bila vsaka enkratna, neponovljiva pripoved od likovnega izraza do funkcionalno-tehnoloških rešitev. Moram priznati, da me nikoli ni zanimala konfekcijska gradnja. Vsak arhitekturni objekt, ki ima lastno sporočilo, je enkratna, neponovljiva pripoved. Prave sporočilnosti ne vidim niti v konfekcijskem ponavljanju niti v perfekcionizmu, pač pa v novem načinu razmišljanja, v hotenju stopiti korak naprej. Slednje je bil moj natečajni moto. Seveda je od natečajne komisije odvisno, ali to sploh

zazna. Če v ocenjevalni komisiji za opero ne bi bilo Eera Saarinen, danes ne bi imeli Sydneyjske opere, saj je bil projekt že med prvimi izločen.

Kakšna se vam je zdela razlika med načrtovanjem vrtca in šole?

Že kot študent sem v natečajih stanovanjskih blokov eliminiral hodnike. Hodnik se mi je zdel izgubljen prostor. Zato sem v projektu za šolo hodnik razširil do prostorne avle. Tudi v Vetrnici ni hodnikov. So med seboj prelivajoči prostori s fizičnimi pregradami, vizualno povezani v enovit prostor.

V zadnjem času se povojne vrtnice veliko obnavlja. Se ravnatelji pred obnovo vaših vrtnic posvetujejo z vami kot z avtorjem projektov?

Vrtec Vetrnica je bil zgrajen pred zaključkom gradnje UKC, vendar sem se pred tem že več kot deset let ukvarjal z bolnišnično problematiko. Tako sem določena vedenja, npr. ločitev čistih in nečistih poti, prenesel iz bolnišničnih izkušenj v vrtec. Starši se ustavijo ob pultu za predajo otrok, naprej ne morejo. Tudi osebje ne more izstopiti iz čistega v nečisto cono. Prejšnja upraviteljica vrtca je ta filter odpravila. Ker gre za bistven poseg, skazitve ideje objekta, ki je pod zaščito kulturne dediščine, bom poskrbel, da se vzpostavi prvotno stanje. Prav tako so v času delovanja iste upraviteljice zamenjali lesene strope v vseh enotah z mavčnimi ploščami. Konoidna oblika stropa je tako postala vizualno nečitljiva, deluje, kot da je strop zrvan. Pred leti smo začeli vračati strope v prvotno stanje. Saniran je bil sklop 4 igralnic srednjega paviljona, nato so dela zastala. Računam, da bomo v prihodnjem letu lahko nadoknadili zamujeno. Zaradi samovolje nekoga ponižno in v nedogled plačujemo državljani.

Je pa tudi res, da so v kleti izvedli dvorano po naših načrtih. Ko so imeli težave z zamakanjem terase ob svetlobnih jaških, je prišel projektant vprašat za dovoljenje in je tudi upošteval zasnovo. V tem primeru bi morda sam bolj popustil in dovolil izravnavo svetlobnih jaškov.

Glede na to, da ste projektirali različne vrste stavb, družbenih zgradb, kakšen se vam je zdel odnos družbe do projektiranja stavb za otroke?

Je bila ugodna tema?

Arhitekti smo vrtnice radi načrtovali. Takrat se je gradilo mnogo stanovanj in vrtci so bili dobrodošla, nova ter še neraziskana tema. Pomemben del načrtovanja vrtca se mi zdi (podobno kot pri bolnišnicah) dolžina oskrbnih poti. Začeli smo se spraševati o psiholoških vprašanjih otroškega prostorskega dožemanja, o merilu, prilagojenem otroku, o taktilnosti gradiv, materialov in tako naprej.

Arhitektura vrtnic naj bi otroke vzgajala. Je takrat ta zvest bila; danes se zavedamo, da je ni?

Ni bila. Doba moderne je morala prebiti zahtevo klasicizma po urejenosti in simetriji. Pred moderno so bili objekti nekako tipizirani, serijski, vse je bilo urejeno. **Funkcionalnost moderne je potrebno nadgraditi in poskrbeti tudi za dušo, saj je človek simbioza fizične in psihološke/duhovne narave. Za bolnišnice velja, da je arhitektura terapevtski (so)dejavnik.**

Še danes mi misli čisto odplavajo v čas, ko smo med močnimi koreninami mogočnih dreves, rastočih ob robu glinokopa, gradili naše »gradove«, hiške. V seminarju na arhitekturi in tudi na oddelku za krajinsko arhitekturo sem študentom pogosto dal za nalogo predstavitev bivalnega zatočišča v neokrnjeni naravi bivačnega osebka ali pa oblikovanje bivalnega prostora v krogelni zamejitvi. Prav o tem sem razmišljal tudi v nalogi vrtca Vetrnica. **Arhitekt mora biti izredno senzibilen ali dojemljiv za naša bolj ali manj nezavedna engramska sporočila prostora.**

Vso kariero ste bili samostojni arhitekt, veliko ste delali, gojili pa ste tudi šport. Kako ste si uspeli organizirati dan in delo?

Po asistenturi sem sem se šel svobodnega umetnika tudi po statusu. Birojev, ki so bili razen redkih izjem državni, sem se izogibal, ker so bolj ali manj neposredno posegali v odločitve arhitekta/projektanta. Ves čas sem se vzdrževal z

delom sam. V začetku z manjšimi »fuši« (individualne gradnje, grafično oblikovanje), s prvo nagrado za plakat za velesojem sem se preživljal pol leta, z arhitekturno nagrado pa tudi leto in več. Kot že rečeno, sem vsa svoja splošna naročila iz tistega časa pripravljala v sodelovanju z Projektivnim ateljejem. Ker je bila tam zaposlena moja žena, sem poskrbel, da je bila ves čas zasedena z mojimi nalogami. To je bil čas, ko sem našel tudi uro, dve za 10-kilometrski tek po golovškem hribovju. Za razgibanje sem skrbel tudi pri gradnji UKC. V roke me je vzela najstarejša hčerka, zdravnica športa, maratonka, večletna prvakinja jugovzhodne Evrope. Seveda sem bil za njo nezanimiv tekač.

Verjetno pa niste delali povsem sami?

Seveda ne. Že od študentskih let naprej sem pri velikem številu natečajev sodeloval s kolegom, dobrim prijateljem Ilijo Arnautovičem.

Ko sem prevzel pripravo tehnične dokumentacije za bolnišnico s 600 posteljami, mi je gradbeni odbor omogočil zaposlitev določenega števila sodelavcev. Izbiral sem večinoma mlade, še neindoktrinirane arhitekto.

Najbrž ste veliko skicirali?

Skiciral sem res veliko. Študentje so skico prenesli v risbo s pomočjo povečevalnega stekla, tako da so izmerili. Trdili so, da so v merilu 1 : 500.

Kako so vas poklicali k projektiranju bolnišnic?

Že kot študent sem pred diplomom sodeloval s profesorjem pri pripravi idejnih projektov za gradnjo 300-posteljne kirurške klinike za prof. Boža Lavriča, ki je bil na plovbi z Galebom maršalov spremljevalec. Kasneje sem kot Ravnikarjev asistent v znameniti učilnici taksas predlagal, da bi se s študenti spoprijeli s problematiko zdravstvenih domov. Gradbeni odbor za gradnjo nove 600-posteljne splošne bolnišnice je vodil inženir, stric mojega študenta v taksasu. Ta mu je povedal o našem delu na seminarju, o projektih za kirurško kliniko, ki sem jih pripravljala s prof. Ravnikarjem, in tudi o moji leto in pol trajajoči izkušnji bolnišnic med vojno. Po odhodu s fakultete sem pred načrtovanjem UKC-ja pripravljala tudi projekte za ptujsko porodnišnico in šempetrsko bolnišnico. Njegov stric me je zaradi vsega navedenega priporočil gradbenemu odboru za gradnjo splošne bolnišnice.

Zadnjih deset let pred upokojitvijo ste bili zaposleni kot profesor na ljubljanski arhitekturi. Kako bi opisali to obdobje, vas je delo s študenti veselilo?

Delo z mladimi ljudmi je vedno spodbujajoče in zanimivo, če znaš prisluhniti njihovemu neobremenjenemu razmišljanju. Zlasti v nižjih letnikih so študenti bolj spontani, sploh če jih k temu spodbujamo. Pri mojih arhitekturnih realizacijah sem se ves čas srečeval z dilemami prostorskega oblikovanja, od prvih kontaktov novorojenca z novim okoljem, otroka v vrtcu, šoli do zdravstveno prizadetega v bolnišnici, ter oblikovanjem bivalnega prostora. Pri prostorskem okolju, namenjenemu tako raznovrstnim človeškim osebkom s tako raznolikimi fizičnimi zahtevami, psihično in duševno zrelostjo, se logično vprašam, kakšen naj bo odgovor na vprašanje optimalnega prostorskega oblikovanja za posamezen razvoj, kako oblikovati prostorsko avro, ki ni le fizični odgovor na potrebe posameznika, pač pa gre tudi za zadovoljitev njegovih duhovnih pričakovanj. S temi in sličnimi dilemami sem se loteval dela na šoli. Zame je bil to čas prehoda od fizičnih naporov na raziskovalno torišče s stroko neobremenjenimi ljudmi.

Že od nekaj me je delo s študenti izredno veselilo, vem pa, da nisem bil nezahteven. Navajanje na »sitzleder« je bil vzgojni prijem od Wagnerja, ki je bil preko Plečnika in Ravnikarja v manjši meri prisoten tudi v mojem seminarju. Ponosen sem na vrsto odličnih arhitektov, ki so se odločili za moj seminar.

Kakšen je vaš vsakdanjik, koliko delate na dan?

Zavedam se, da sta pomembni fizična in umska aktivnost. Na Grad ali Golovec moram zjutraj, sicer mi razne nujne in odvečne obveznosti mimogrede posrkajo čas. Seveda zdaj naredim manj, saj več časa porabim zase.

Vsak dan sem za mizo, zavedam se, da preveč. Tu so še kultura, potovanja, projekti v dobrem in slabem, družinske in družbene obveznosti. Arhitekt ne more biti upokojenec, saj mu vedno zmanjkuje časa. Ne vem, če bom kdaj sploh začel s pisanjem o gradnji UKC, ki ga pripravljam že 10 let, pa je šele v posameznih opazkah. Ne zanima me faktografija, pač pa le pristop arhitekta k nalogi in njegov odnos do realizacije.

Ali imate občutek, koliko ste zgradili?

Več razmišljam, česa vse nisem zgradil. Rehabilitacijski center v Kuvajtu, na katerem sem delal pet let, je bil moj najboljši projekt. Kragujevska bolnišnica, za katero sem dobil prvo povišano nagrado, tudi ni bila zgrajena. Naj navedem še nekaj projektov: 18-etažni posteljni objekt UKC v obliki hrastovega lista z najkrajšimi sestrskimi potmi, klinični center in medicinska fakulteta s polikliniko v Novem Sadu (cca 500.000 m²), urbanistična arhitekturna rešitev starega mestnega jedra v Ljutomeru z ureditvijo glavnega trga, študentsko naselje, projekt stanovanjskega stolpa študentskega naselja v Rožni dolini, projekt stanovanjskih stolpičev za profesorje na Mirju, splošna bolnišnica v Šempetru z vključitvijo obstoječega skeleta ...

Kaj vas je v življenju navdihovalo?

Ko sem dobil nalogo, da pripravim tehnično dokumentacijo za rehabilitacijski center v Kuvajtu, sem po faktografskih podatkih v državi, njenem nastanku in ureditvi, ... vzela v roke njihovo poezijo in glasbo. Z islamsko arhitekturo sem bil dokaj dobro seznanjen. Kot je pri nas po nepotrebnem v prvem planu funkcija, je pri njih likovna estetska izraznost, pripoved, sporočilnost. Mislim, da mi je največ sporočala uglasbitev njihovih pesmi. Torej bi na vaše vprašanje odgovoril, da me je navdihovala predvsem glasba. Če bi lahko igral klavir, bi morda razmišljal o študiju glasbe, kdo ve.

Mislím, da vprašanje, ali bi se še enkrat odločili za isti poklic, ni potrebno.

Kako ste odločili za študij arhitekture?

Že v šestem razredu gimnazije sem razmišljal, kaj hočem postati. V knjigi nasvetov o poklicih je pisalo, da arhitekt ne sme imeti višinske vrtoglavoce. Ko sem to preverjal s cerkvenega zvonika, nisem bil popolnoma prepričan. Ščasoma sem na to pozabil, posebej pri letenju z jadralskim letalom. V Ljutomeru smo imeli močan aeroklub z dvema jadralskima letaloma in tretjim v delu. V klubu so bili tudi študentje, v kolikor so sploh bili prisotni. **Vedel sem že, da se arhitekturna misel ali ideja poraja v glavi. Ostalo je bolj ali manj tehnično ali tehnološko vprašanje. Predvsem pa je pomembno zavedati se, da smo ljudje fizična in duhovna bitja, da racio pri arhitekturi ni alfa in omega. Po vseh stranpoteh morajo taka postati tudi naša prostorska okolja, grajena v duhu miline srednjeveških mest.**

V času gimnazijskega bivanja v dijaškem domu so mi prepovedali igranje violine, češ da je čas za študij, ne za igranje. Temu se nisem upiral, saj violina ni bila moja izbira. Če bi se ukvarjal s klavirjem, bi se morda odločil celo drugače. Glasba mi danes pomeni soustvarjalko arhitekturne misli. Profesor Mušič se je na fakulteti poetično izrazil, da je arhitektura poezija v kamnu. Kot najstnik sem tudi pesnil. Nekaj pesmi je bilo celo objavljenih. Vsekakor je zame arhitektura še vedno poezija, ki me zapolnjuje in osrečuje.

Kot arhitekt moraš snovati take stavbe, da je mogoče zraven še kaj zgraditi

Intervju z Jožetom Dobrinom, 5. 3. 2015

Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik

Jože Dobrin (1931), športnik, oblikovalec, predvsem pa arhitekt z velikim veseljem do vsega, česar se loteva. V svoji karieri je gradil vse, od državnih razstav in poslovnih objektov do dobro premišljenih individualnih hiš. Projektiranje vrtcev ima v njegovi karieri posebno mesto.

Kakšni so vaši spomini na otroštvo?

Kot otrok sem vse počitnice preživel pri stricu, na kmetih. Pomagal sem pri konjih in kravah, sodeloval pri kmečkih opravilih in plezal po drevesih. In bilo mi je v užitek.

V gimnazijskih letih smo s šolo obiskali Plečnikov stadion, na katerem so tekmovali olimpijci v orodni telovadbi. To me je tako pritegnilo, da sem pristopil in vprašal, kje bi lahko poskusil. In moja pot se je spremenila: začel sem telovaditi in bil zelo uspešen. Kasneje sem prešel na skoke v vodo in skoke na smučeh. Bil sem študentski prvak v smučarskih skokih na univerzijadi v Chamonixu 1952. V Planici sem skakal tudi na Planiških tednih in bil na svojih zadnjih 8. v mednarodni konkurenci. V tistem času so skakali Janez Polda, Bine Rogelj, Janez Gorišek, Lojze Gorjanc, Jože Zidar in drugi. V skokih sem zelo užival. Ker sem videl, da delo trenerjev zaradi vplivanja funkcionarjev ni enostavno, sem svoje skakalne smuči po zadnjem skoku na Planiškem tednu podaril otrokom. Od takrat sem pozimi študiral, poleti pa gojil šport, torej skoke v vodo. S skoki v vodo sem se resno ukvarjal v obdobju 1948–59 in osvojil številna republiška in državna odličja.

In na študij arhitekture?

Študiral sem sorazmerno dolgo, saj sem začel delati, ko sem bil še v tretjem letniku fakultete. Doma nismo imeli veliko denarja, zato sem se začel ukvarjati z grafiko (koledarji, prospekti, knjižne opreme), oblikovanjem (razstave, razstavne konstrukcije) in notranjo opremo. Prva dela sem dobil prek svojih športnih zvez. Zraven sem hodil še na fakulteto, poslušal predavanja in naredil kakšen izpit. Diplomiral sem pri profesorju Ravnikarju, leta 1961, potem ko sem se vrnil iz vojske.

Kako ste projektirali vrtnice – ste dobili navdih iz otroštva? V vrtnice najbrž niste hodili?

Sem Ljubljčan in sem hodil v vrtnice. Tedaj smo stanovali v Mostah. Vrtnice je bil v večji hiši ob današnji Povšetovi, na križišču z Zaloško. Starši so naju z dve leti mlajšo sestro dali v vrtnice. Prav tam, na moščaskem koncu, sem tudi začel projektirati vrtnice.

Kakšne so bile prve izkušnje z delom arhitekta?

Nekateri kolegi so moje takratno delo (razstave in sejmi) imeli za aranžerstvo. Še kot študent sem projektiral postavitve razstav, sejmskih razstavnih prostorov in opremo, razvil sem celo svoj modularni sistem razstavnih konstrukcij. Ostalim arhitektom se je tako delo zdelo pod častjo.

Na fakulteti je arhitekt France Ivanšek organiziral tečaj Barva in oblika, na katerem so predavali švedski arhitekti. Veliko sem se naučil.

Kasneje sem projektiral večje razstave. Na primer za tekstilno industrijo Ljubljana, za skupno 54 podjetij, sem postavil 2000 m² veliko razstavo na sejmišču v Beogradu. Bilo je leta 1962 ali 1963. Odločil sem se, da ne bomo razstavljali izdelkov po proizvajalcih, ampak v barvnem krogu. Običajni normativ za razstavne konstrukcije je bila višina 2,2 m. Za uspešno predstavitev tekstila sem potreboval višino 4 m. Upravo sejma sem opozoril, da

bomo udeležbo odpovedali, če ne dovolijo zelene višine, in so potrdili projekt. Iz visokih lesenih okvirnih elementov smo sestavili polkroge in z njimi ustvarili osrednji prostor. V nastali zelo obsežni prostor smo postavili otoke s klopmi in zelenje z reflektorji. Nad ta prostor smo s kupole objekta obesili nov lahкотen osvetljeni strop v obliki velikih krožnikov. Ekspozate in razstavni tekstil pa so aranžerji v polkrogih uredili vsakega v svojem tonu barvnega kroga. Za predstavnike razstavljalcev smo uredili večji skupni prostor, prostor za konference in prostor za bar in kavo, vse pod galerijo objekta. V času zaključnih del sta prišla na ogled direktor sejmišča in arhitekt objekta. Vprašala sta, kdo je arhitekt postavitve. Čestitala sta mi, rekoč, da se tako dela razstave. Beograjski časopisi so se razpisali o »razstavi na razstavi«. Naslednje leto smo jo postavili na sejmu Moda v Ljubljani na Gospodarskem razstavišču v hali B.

Projektiral sem tudi mnoge razstave jugoslovanskega gospodarstva v tujini; v obdobju 1961–79 sem jih postavil v Kinšasi, Nairobiju, Tunisu, Abu Dabiju, Hannoveru, Stockholmu, Dunaju, Trstu, Gradcu, Celovcu in Londonu. Veliko sem potoval.

In kako vas je zaneslo v projektiranje vrtcev?

V študentskih letih sem se veliko ukvarjal tudi z oblikovanjem in opremo. Znan sem postal že v času študija. Pogosto sem obiskoval mizarske delavnice, saj me je les vedno privlačil. Arhitekt Ivan Kocmut, rekli smo mu Manček, me je povabil, naj opremim vrtnice Angele Ocepke v Mostah, ki ga je takrat projektiral in je bil v gradnji. Zasnoval sem notranjo opremo pa tudi zunanjo ureditev. Še posebej je bila zanimiva ureditev igrišča, saj smo oblikovali in uredili naravna plezala. V sodelovanju s podjetjem Rast smo iz Tržiške Bistrice pripeljali ogromne konglomeratne skale in jih razporedili po igrišču.

Kasneje me je tovarišica, takrat so bile tovarišice, ki je na občini Moste skrbela za otroško varstvo in ji je bila vseč moja oprema vrtca Angele Ocepke, povabila, da bi projektiral vrtnice. Odgovoril sem ji, da se ukvarjam samo z notranjo opremo. Pa je rekla, saj ste vendar arhitekt, boste že znali zasnovati vrtnice po svojih videnjih. In se sem ga lotil skupaj z arhitektom Boštjanom Hafnerjem. Šlo je za večji vrtnice v Zajčji Dobravi, ki je nastajal v letih 1964/65. Imel je več oddelkov, razporejenih longitudinalno, zunanje pokrito igrišče pa je zagotavljala dolga nadstrešnica. Pred gradnjo je nastopila finančna kriza in so rekli, da bodo postavili kar Marlesov vrtnice. Predlagal sem zmanjšanje na prvi del, drugi del bi zgradili kasneje, ko bo denar, zato so v prvi fazi zgradili le 3 ali 4 igralnice. Do izvedbe druge faze ni nikoli prišlo, žal tega vrtca tudi niso lepo prenovili.

Naslednje delo je bila obnova vrtca v Vevčah, v 2-stanovanjski vili, ki jo je bilo treba prenoviti po tedanjih zahtevah v obsegu prostorskih možnosti. Sledila sta vrtnice na Selu v Mostah in vrtnice v Zadvoru.

K sodelovanju me je povabil tudi arhitekt Ivan Kocmut – k projektu stolpnice Dela. Dobil ga je na natečaju, a je celoten projekt trajal deset in več let, vmes se je večkrat spremenil in ustavil zaradi takšnih in drugačnih kriz ... Projekti za vrtnice so bili gotovo veliko manj stresni od projekta poslovne stolpnice!

Katere materiale ste uporabljali pri snovanju vrtcev?

Pri izbiri materialov smo bili svobodni, seveda pa je bil izbor zelo omejen. Tako sem pri gradnji uporabljal predvsem opeko, beton in predfabricirane siporeks plošče za stropne. Gradnja je morala potekati zelo hitro, zato smo temelje in nosilno konstrukcijo zgradili v betonu. Razpone je bilo na primer najbolj enostavno premostiti s siporeks prefabriciranimi nosilci oz. ploščami, ki so bile široke 60 cm, dolge pa do 6 m. Zato so bili razponi večinoma 6-metrski. Objekte sem vedno dobro toplotno, prostore pa zvočno izoliral. Za zunanjo oblogo sem predvidel fasadno žgano opeko in les.

V vrtce smo najprej vgrajevali linolej, ker je bil najbolj primeren tlak zaradi čiščenja, toplote in negorljivosti. Kasneje so zahtevali uporabo plastike ali celo vinaz plošč (vinilne azbestne talne plošče). Na vse načine smo se temu upirali, a brez uspeha. Komisija je določila normativ, da se ne sme uporabiti parketa, linolej je bil predrag ... Sam sem jim skušal dopovedati, da se, čeprav je v začetku nekoliko dražji, material splača na dolgi rok.

Menim, da danes nastajajo zelo lepi vrtci, predvsem glede boljšega nabora materialov in večje prostorske svobode.

So bili vsi vaši vrtci opremljeni z avtorsko opremo?

Opremo za vrtce smo zasnovali in posamezno izdelali le do nekega obdobja, potem pa so nastopile firme (Slovenijales, Lesnina ...) in oprema je postala tipiska. Vrtce so opremljala trgovska podjetja.

V zgodnejšem obdobju sem istočasno opremljal šolo v Zeleni Jami in vrtec v Mostah. Izvajalec notranje opreme za oba objekta je bil isti, za vrtec in šolo enake mize so bile izdelane sočasno. Šola je bila pred tem nedokončana, nekaj let izpostavljena vremenskim nepravilnostim. Ker so jo hoteli kljub mojim opozorilom o preveliki vlagi objekta in škodi, ki se lahko pokaže na opremi, na vsak način odpreti, sem svoje opozorilo vpisal v gradbeni dnevnik. V vrtcu se je oprema krasno obnesla, v šoli pa so se čez čas začele mizne plošče upogibati. Poklicali so celo sodnega izvedenca, a sem s svojim dnevniškim vpisom dokazal, da krivda ni moja.

Kaj pa načrtovanje zunanjih prostorov vrtcev?

Glede na velikost objekta si moral zagotoviti zadostno kvadraturu tudi za igrišče. Zunanjo ureditev smo ponavadi zasnovali kar arhitekti. Sam sem sodeloval z arhitektko Bredo Dobovišek, ki je tudi magistra hortikulture.

Kako ste pridobivali projekte za vrtce?

V začetku sem naročila dobival neposredno. Potem so uvedli samoprispevek in z njim komisije: tehnološko, finančno in druge. Za vsak nov objekt so pridobili tri idejne projekte. Na izbrani projekt si dobil pripombe, tudi take, da načrtovani objekt nekoliko odstopa od pričakovanj. S samoprispevkom se je področje gradnje vrtcev precej uredilo, nastali pa so tudi normativi.

Na kakšen način je potekala gradnja vrtcev, financiranih iz samoprispevkov?

Samoprispevek je bil izglasovan za, na primer, celo Ljubljano. Določili so, koliko vrtcev se bo zgradilo letno, in jih razporedili po območjih. Za vsak vrtec so

povabili po tri arhitekta, se odločili med njihovimi projekti. O projektih so odločale komisije, ki jih je sestavil Centralni zavod za napredek gospodinjstva.

Kakšen je bil vpliv Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva?

Centralni zavod za napredek gospodinjstva je nastal v začetku 1950-ih, skrbel pa naj bi za izboljšanje stanovanjskih pogojev, prehrane, modernizacijo gospodinjstva in gospodinjskih opravil, pa tudi za organizacijo varstva otrok. Zadolženi so bili za modernizacijo celotne Jugoslavije na področju kuhinj in stanovanj, saj smo bili v Sloveniji najbolj napredni. Arhitektka France in Marta Ivanšek sta že leta 1956 organizirala razstavo *Stanovanje za naše razmere* – v nedokončanem Kozolcu, kjer so prikazali več vzorčnih stanovanj. Zavod je približno desetletje kasneje predstavil svojo dejavnost in uspehe na tem področju na Zagrebškem velesejmu. Razstava je bila narejena po mojem projektu.

Zaradi ukvarjanja z otroškim varstvom so bili zadolženi za izbiranje projektov za vrtce, kar je vodila arhitektka Branka Tancig, Zavod sam pa je dolga leta vodila Tina Tomlje, ki je kasneje postala tudi županja Ljubljane.

Na podlagi česa so bili določeni normativi?

Normative so pripravljali na ministrstvu in na Zavodu za napredek gospodinjstva, predpisi so bili ločeni za vrtec in za šole. Določeni so bili glede na število otrok, določali so, koliko prostora pripada otroku glede na starost. Urbanistična zasnova ni bila zelo definirana. Dobil si lokacijsko informacijo in v parcelo si glede na okolje po svoji zamisli vkomponiral objekt. Pri vrtcih je bila določena orientacija igralnic na jug zaradi zadostne osvetlitve, a si jo lahko prilagodil danostim lokacije oz. svoji zasnovi. Na Zemljemski, na primer, sem projektiral vrtec, kjer je bila glede na program in prostorske možnosti orientacija igralnic možna le proti vzhodu, na nasprotni strani ceste pa stoji velik stanovanjski blok. Zato sem odrezal del strehe nad okni in to nadomestil z okni v naklonu ter tako zagotovil dovolj svetlobe v igralnicah in skupnih prostorih tudi v globini. Vrtec ima vsekakor zanimiv prerez.

Ste pri načrtovanju vrtcev sodelovali z ravnateljicami, vzgojiteljicami?

Seveda, še posebej sem sodeloval z ravnateljicami. Po nekem obdobju obratovanja sem vedno šel v vrtec preverit, kako funkcionira. Spraševal sem jih, kaj se jim zdi narobe. Pogosto so se temu čudili, jaz pa sem se s tem želel česa naučiti za bodoče projekte.

Ste se pri projektiranju zgledovali po tujini?

Nekoč sem potoval na Švedsko, kjer sem pripravljala razstavo. Ogledal sem si tudi par vrtcev. Zanimivo se mi je zdelo, da so bili v igralnicah otroci različnih starosti. Poleg tega sem opazil, da so kar v čevljih hodili iz igralnice na igrišče in nazaj. Pri nas je bilo preobuvanje zelo strogo zapovedano, čeprav sem mnenja, da vrtec ne more biti povsem čist, saj vedno neke prihaja do mešanja čistih in umazanih poti. Mislim, da je pomembnejša čistilka, ki čisti prostore. Na kakšnem organiziranem izobraževanju o načrtovanju vrtcev nisem bil nikoli.

V zadnjem času se povojne vrtce na veliko obnavlja. Se z vami kot z avtorjem projektov ravnatelj/ce posvetujejo?

Bolj poredko, veliko je odvisno od ravnateljic. V vrtcu Trnovo so me poklicali, ko so načrtovali prenovo. S sinom Miho, ki je tudi arhitekt, sva povečala stavbo – dozidali smo upravne prostore, nad njimi pa za otroke uredili večnamenski športni prostor. V vrtcu Novo Polje, katerega sem pred mnogimi leti projektiral, so naju povabili k preveritvi možne razširitve (izvedbi že originalno načrtovane druge faze ter izgradnji telovadnice), k energetske sanaciji vrtca pa žal ne več. Projektant sanacije je bolj po naključju stopil v kontakt s sinom in je upošteval najine sugestije.

Kaj menite o energetskih sanacijah in uvajanju prisilnega prezračevanja vrtcev?

Mislim, da ni tako velike potrebe po umetnem prezračevanju. Po mojem je veliko bolje odpreti okna in prezračiti. Svoje vrtce sem vedno zasnoval tako, da imajo okna na vsaj dveh nasprotnih straneh, da je prostore mogoče zvečer ali čez noč temeljito prezračiti in ohladiti.

Nekdaj se je intenzivno gradilo stanovanjske soseske. So bili vrtci tudi del tako načrtovanih sosesk?

V Ljubljani so bili v soseskah vrtci načrtovani. Mislim pa, da drugod pogosto ni bilo tako. Na primer, projektiral sem stanovanjske bloke v Idriji, a vrtca tam nismo zgradili. Vrtce sem vedno projektiral tako, da bi se jih dalo kasneje preurediti, tudi za druge potrebe. V Mostah je zdaj eden postal center za starejše.

Kakšne odnose ste imeli z izvajalci vrtcev?

Lahko bi se reklo, da so v tistem času gradbeni tehniki vzeli oblast v svoje roke!

Ko so gradili vrtec na Rjavi cesti v Polju, je gradnjo nadziral inženir Bricelj. Bil je zelo izkušen, saj je sodeloval že pri gradnji ljubljanskega Nebotičnika. Natančno je nadziral delo, pogosto prihajal na gradbišče. Pri obračunu je dosledno zavrnil strošek del, ki niso bila opravljena. Če je opazil kakšno napako ali spremembo, je zahteval, da jo popravijo. Izvajalci so se ga na vsak način hoteli znebiti, na koncu jim je tudi uspelo. Pred tem so me mnogokrat neupravičeno klicali na gradbišče, za neumnosti, potem pa tudi mene niso več klicali.

Nadzorna služba (gradbeni tehniki) je včasih, v ihti »varčevanje med gradnjok«, zagrešila tudi kakšno neumnost. V vrtcu na Jamovi sem v nadstropju pred okni predvidel zunanja korita v višini predpisanega parapeta. Po izved-

bi nadstropne plošče so me veselo obvestili, da so zmanjšali stroške in izpuščili korita. Zgrozil sem se in jim povedal, da niso nič prihranili, ampak podražili. Vsako odstopanje od projekta prinese kup nepredvidenih težko rešljivi problemov, s katerimi se moramo ukvarjati projektanti, pogosto na škodo projekta.

Koliko je bila med kolegi cenjena naloga vrtcev?

V času, ko se je veliko gradilo, projektiranje vrtcev ni bilo preveč cenjeno. Zanimivejši so bili večji projekti: javne zgradbe, stanovanjski objekti in hoteli.

Vso kariere ste bili samostojni arhitekt. Kako je bilo organizirano vaše delo?

Najprej sem imel status umetnika, tega je podeljeval DOS. Njegov predsednik je bil takrat arhitekt Ivo Spinčič. Društvu si predložil svoja dela in so te sprejeli ali pa ne. Sam sem za status zaprosil pol leta po diplomi, takrat sem že kar nekaj del. Arhitekturne projekte, ki so vključevali gradnjo, pa sem moral vedno peljati skozi neko podjetje, zato sem sodeloval s številnimi projektantskimi podjetji. Ko sem končal fakulteto, so me starejši kolegi kmalu povabili v upravni odbor DAL-a. Zanj sem najprej naredil razstavo profesorja Rainerja z Dunaja. Arhitekta Cacek in Cackova sta ga poznala in predlagala DAL-u, da bi njegovo razstavo z Dunaja prenesli v Ljubljano, v Moderno galerijo. Ob eni od menjav v DAL-u sem bil izvoljen za predsednika. To funkcijo sem opravljal 5 let, od 1970 do 1975. V tem obdobju smo organizirali več javnih arhitekturnih natečajev. Veliko mladih arhitektov ni imelo službe in so želeli pridobiti status, s katerim bi lahko samostojno delali. Miho Jazbinška, tudi člana upravnega odbora DAL, smo zadolžili, da z Zavodom za pokojninsko zavarovanje uredi status umetnika za diplomirane arhitekte. To nam je uspelo.

Verjetno pa niste delali povsem sami?

Ne. Pri meni so pri različnih projektih ali drugih nalogah sodelovali tako Mihevčevi kot Ravnikarjevi študentje. Ti so se razlikovali med seboj: Mihevčevi so potegnili črto in bili hitro prepričani, da je dobra, Ravnikarjevi pa s(m)o vedno dvomili in preverjali druge možnosti. Med številnimi je z menoj najdlje, med leti 1972 in 1992, sodelovala arhitektka Alenka Škofič.

Če bi se še enkrat odločali, bi se spet odločili za isti poklic?

Bi! Pa veste, zakaj? Ker lahko sam izbiraš, kaj boš delal. Moral sem veliko delati, ampak sem z veseljem. Pred kakimi petimi leti sem nehal hoditi v biro. Sinovoma sem odsvetoval poklic arhitekta, saj to ni poklic, v katerem nehaš misliti na delo, ko končaš delovni dan. Pa me nista poslušala

Prav je, če arhitekt pri svojem delu upošteva dosežke kolegov preteklih generacij, jih nadgrajuje, ne začenja vedno znova od začetka, kot da ni bilo še nič narejenega ...

Intervju z Milanom Štrukljem, 27. 3. 2015

Kristina Dešman, Špela Nardoni Kovač, Damjana Zaviršek Hudnik

Milan Štrukelj (1938), arhitekt, ki je na začetku poklicne poti po spletu okoliščin začel načrtovati vrtce, potem pa je to delo postalo zanj vir veselja in navdiha. S prostorom za predšolske otroke se je ukvarjal celovito – zanje je poleg objektov načrtoval tudi notranjo opremo in grafične podobe. Načroval je več kot trideset vrtcev pa športne objekte, objekte s področja zdravstva in socialnega varstva, industrijske objekte. Leta 1977 je s soavtorji arhitekti Hugom Porento, Alenko Velkavrh in Zalo Dobnik Komac prejel nagrado Prešernovega sklada za arhitekturne rešitve v vrtcih.

Kakšni so vaši spomini na otroštvo?

Stanovali smo na Šmartinski cesti blizu Žal. Mladost sem preživel na bregovih Save, tam smo bili poleti in pozimi vsi otroci iz Novih Jarš. Sava je bila naše igrišče.

In na študij arhitekture?

Pravzaprav sploh nisem vedel, da je arhitekt samostojen poklic. Glede študija sem imel tri želje: gradbeništvo, arheologijo ali umetnostno zgodovino. Potem pa mi je moj sosed, karikaturist Borut Pečar, ki je bil takrat že v višjem letniku arhitekture, razložil, kaj arhitekt dela, da oblikuje objekte in prostor, pa sem se takoj odločil. Zdelo se mi je, da je to poklic zame.

Moja generacija je bila tista, ko je bil prvič naval za vpis na arhitekturo. Prej je bilo vpisanih po 25 študentov ali še manj. Nas je bilo ob vpisu preko 100, na koncu pa 40. Ne vem, kako je sedaj, ampak včasih je bilo poleg študija bistveno tudi druženje. Kot letnik smo držali skupaj, dobivali smo se v »letniku«. To je bila matična učilnica, kjer smo se družili tudi ob sobotah in nedeljah, od tam pa hodili na ples ali v kino ali pa smo cel večer predebatirali, veliko tudi o arhitekturi, tako da nas je večkrat hišnica, ga. Glorija, ob polnoči spodila domov. Diplomiral sem pri profesorju Mihevcu leta 1963.

Kako ste projektirali vrtce – ste dobili navdih iz otroštva?

V vrtec najbrž niste hodili?

Ne, v vrtec nisem hodil, ker je bila mama doma. Sem pa velikokrat črpal iz lastnih občutkov, kako sem se kdaj počutil. Hkrati so bili otroci, sprva nečaki, nato moji otroci, vedno blizu, z njimi sem živel, jih opazoval. Ko sem ga projektiral, si objekta nikdar nisem predstavljal kot »otroški objekt«, ampak kot sodoben objekt, v katerem se otrok že od začetka navaja na bivalno kulturo, torej materiale, prostore, in na sodobno arhitekturo. Prepričan sem bil, da mora arhitekt vplivati le do neke meje – ustvariti pogoje za bivanje v prostoru, nato pa otroci in vzgojiteljice doprinesejo svoje v prostor. Ne da arhitekt naredi povsem končni izdelek. Recimo, nekatera sodobna igrala se mi zdijo tako »butasta« – prevzemajo neke pravilnične oblike, otrok gre, se pretegne, zadrša dol, vmes ga nekaj požgečka, nato pa pristane na nečem mehkejšem, da se ja ne bi udaril. Arhitekt mora pri oblikovanju ustvariti pogoje, nekakšno mikroklimo z obrisom dokončnega prostora, v katerem potem otroci sami ustvarjajo svoj prostor.

Kakšne so bile prve izkušnje z delom arhitekta?

Med študijem sem veliko delal na razstavah in na posnetkih obstoječih objektov v Stari Ljubljani. Študente je najel za to delo Zavod za Staro Lju-

bljano, delo pa je bilo kar zahtevno, glede na zapletenost objektov. Ker takrat še ni bilo raznih laserskih merilnih naprav, smo morali plezati po podstrešjih, merili smo diagonale ...

Po diplomi sem dobil službo na Stanovanjskem podjetju Vič, ki ni imelo svojega projektivnega biroja. Mislim sem, da bom dobil sposobnega šefa, ki mi bo o projektiranju kaj več povedal, a ni bilo iz tega nič. Hkrati z mano so zaposlili še kolegice s fakultete Alenko Velkavrh (takrat se je pisala Bajec), ki tudi še ni imela projektantskih izkušenj. Takoj sva dobila v izdelavo zelo zahteven projekt velikega industrijskega objekta pekarnice na Viču. Ko se je začela gradnja, je bil postavljen za vodjo gradbišča inženir, ki mu je bilo to prvo vodenje gradnje. Tako smo bili vsi skupaj vrženi v vodo in morali smo plavati.

In kako vas je zaneslo v projektiranje vrtcev?

Pravzaprav je bilo slučajno. Stanovanjsko podjetje Vič, v katerem sem delal, se je združilo s Stanovanjskim podjetjem Center. Tam je bil tudi biro, kjer so projektirali stanovanjske objekte. Imeli so precej projektov, in ko so dobili od občine Center naročilo za vrtec, so ga predali meni v delo, ker sami niso imeli nikogar, ki bi se s tem ukvarjal. Mene je projekt takoj zanimal.

Ste se zgledovali po tujini?

Po tretjem letniku sem bil v študentskem kampu na Norveškem. Delal sem v tovarni rib na severu Norveške v Hamerfestu. V kampu nas je bilo več kolegov in kolegic iz letnika. Iz Hamerfesta sem šel domov na avtostop in si, predvsem po zaslugi prijatelja Marjana Vrtovca, ki je že dobro poznal ta del Evrope, med potjo ogledal veliko skandinavske arhitekture. Ko sem začel projektirati vrtec Vodmat, je k nam v biro prišel starejši kolega, arhitekt Niko Bežek, ki je več let delal v Stockholmu. Z njim sem se veliko pogovarjal o skandinavski arhitekturi, o pristopu k projektiranju in gradnji, dal mi je tudi nekaj literature. Tako da sem imel kar pravo predstavo in informacije, kako tam gradijo takšne objekte. Drugače pa je bilo na voljo zelo malo literature z arhitekturno vsebino. V tehnični knjižnici si z veliko težavo dobil novejšo arhitekturne revije. V podjetjih, kjer sem delal, nas niso pošiljali na izobraževanja. V okviru sindikalnih izletov smo obiskali kakšen strokovni sejem – dvakrat sem bil v Kopenhagnu. Da bi nas, arhitekto poslali kam študijsko, to pa ne.

Kako ste v tem prvem obdobju načrtovali vrtce?

Prvi je bil vrtec na Vodmatu. Načrtovan je bil leta 1965, zgrajen 1966. Takrat še ni bilo samopriskevka. Investitor je bila občina Center, in ko smo začeli projektirati, so oblikovali ekipo, ki jo je vodil načelnik družbenih služb. V ekipi smo bili sekretarka, ki je bila občinska uslužbenka in je vodila

celotno administracijo do pridobitve gradbenega dovoljenja, bodoča ravnateljica vrtca, zdravnica pediatrija in jaz kot projektant. Zdi se mi, da sem ta vrtec naredil najbolj tako, kot je prav. Nekaj sem se ravnal po svojih občutkih iz otroštva in glede na izkušnje z otroki. Vrtec Vodmat je imel 4 igralnice (dve večji smo kasneje predelili), ki so se odpirale v dva atrija. Objekt je imel razdelilno kuhinjo, sanitarne prostore, opremljene tudi s sušilnico za mokra oblačila, na igrišču pa poleg igral čofotališče in prostor za ognjišče. Sušilnica in ognjišče se nista prijela, čofotališče uporabljajo še danes. Pri vrtcu Vodmat sem razmišljal tudi o tem, da bi bile igralnice določene po interesu, ne po starosti. Da bi bili skupaj tisti, ki jih bolj zanima na primer glasba, likovno ustvarjanje ali druge dejavnosti, ne pa da so združeni po starosti. Zdelo se mi je dobro, da so v skupini malo mlajši in malo starejši skupaj. No, tega takrat nismo uresničili ... in na žalost tudi kdaj kasneje ne. Vrtec Vodmat je bil zelo uspešen. Ljudje, ki so se s tem ukvarjali, so ga pohvalili in nato sem dobil nova naročila. Naslednji je bil vrtec v Črnučah.

Kaj pa normativi za prostore vrtca?

Pri določanju velikosti igralnic sem si pri prvem vrtcu pomagal z normativi iz tujine, nekaj z Neufertom, veliko so pomagale ravnateljice vrtcev ... Potem so že kmalu prišli normativi. Na začetku so bili kar pametni – niso preveč določali. Kasneje je prišla delitev na čiste in nečiste poti, pri čemer pa so pretiravali, tako da so nas precej omejili. Nato so začeli s tem tudi pri hrani – nismo je smeli voziti po istih hodnikih. In tako smo imeli že trojne poti! K sreči so bili vsi sanitarni inšpektorji, s katerimi sem imel stik, pripravljeni sodelovati, tako da ni bilo nobenih problemov pri soglasjih za gradbeno dovoljenje. Ko smo začeli projektirati v času samoprispevka, smo dobili program vrtca s kvadraturami in z oceno investicije, kar je predstavljalo projektno nalogo.

Kakšen je bil vpliv Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva?

Vplival je na razvoj standardov in normativov. Imel je zelo široko delovanje, izdelava normativov za vrtce, lastna trgovina, prirejanje razstav, izdajanje literature o različnih temah itd. Zavod je bil vsekakor koristen, a sem bolj malo sodeloval z njimi; dal sem nekaj pripomb pri izdelavi normativov glede orientacije prostorov in še nekaj predlogov, ki pa niso bili sprejeti.

Ste pri načrtovanju vrtcev sodelovali z ravnateljici/cami, vzgojiteljici/cami?

Če je bilo že določeno, katera bo ravnateljica bodočega vrtca, potem sem z veseljem sodeloval. Na primer pri vrtcu Vodmat je bilo tako. To se je po tem navadno dobro končalo. Nisem imel slabih izkušenj – spoštovala so naše delo. Zelo sem gledal, da sem določil bistvene stvari, ki sem jih zagovarjal in na njih vztrajal. Pri tistih, ki se mi niso zdele bistvene, sem popuščal. To je bilo dobro, ker ima sogovornik občutek, da ga upoštevaš. Pri bistvenih stvareh sem se pa boril in največkrat tudi uspel.

Kaj ste na podlagi izkušenj tega prvega vrtca v naslednjih objektih spremenili, kaj ohranili?

Principe, ki sem jih uvedel v prvem vrtcu, sem v naslednjih nadaljeval. Saj so programske zahteve ne glede na lokacijo enake. Povsod (ne le v jaslih, kjer je bila terasa določena) sem k igralnemu prostoru dodal tudi zunanji prostor, teraso ali atrij, kot prehoden prostor med igralnico in igriščem. To se mi je zdelo bistveno in ta princip sem obdržal pri vseh vrtcih. Prav tako sem se vedno trudil, da bi bila igralnica in terasa »en prostor«.

Katere materiale ste uporabljali?

Materialov je bilo res malo na razpolago ... Uporabljali smo opeko, beton, les. Ni bilo raznih fasadnih oblog, materiali so se še razvijali ... Pri prvem vrtcu sem imel kar srečo. Za fasado sem uporabil fasadno opeko – večinoma je bil na voljo le omet, opeka je bila že draga. Tlak v atriju je bil iz lesenih čokov. Les smo uporabljali za oblaganje fasad, parapetov, za ograje – toliko smo še uspeli narediti z lesom, kaj več pa ne. Les ni bil zaželen, ker so se investitorji bali vzdrževanja, čeprav smo ga arhitekti predvsem pri tovrstnih gradnjah veliko uporabljali. Lesena so bila tudi okna in vrata. Za talne obloge smo uporabljali linolej, včasih parket. Vinaz plošč nisem nikjer predvideval. Prizadeval sem si za čim bolj kakovostne materiale. Velikokrat so me klicali: »Tovariš arhitekt, ali lahko pridemo k vam, da boste izbrali talno keramiko?« Sem rekel: »Kar rdečo dajte, ni treba nič hoditi sem.« Na voljo so bile namreč le rumene in rdeče ploščice. Če smo uspeli narediti sekundarni strop, je bilo to super. V vrtcu

Ledina na Resljevi je bil nizek strop, morali smo uporabiti perforirano oblogo stropa, ki je optično zvišala prostor, da je delovalo bolj zračno.

Koliko je bil na fakulteti poudarek na znanju detajla?

Na fakulteti kakega pretiranega poudarka na detajlih ni bilo. V okviru projekta za PGD si po svoji presoji izrisal tiste detajle, ki so se ti zdeli potrebni. Zelo zahtevni so bili detajli oken in vrat. Velikokrat pa so se detajli reševali kar na gradbišču z vpisovanjem v gradbeno knjigo. Pogosto sem hodil na gradbišča, tudi ob sobotah in nedeljah. Vedno se mi je to zdelo zanimivo, ko primerjaš projektirano z izvedenim, in moram reči, da se mi je velikokrat zdelo v resnici bolje kot na papirju. Na začetku, pri prvih izvedbah projektov, še nimaš pravega občutka, predvsem glede dimenzije gradbenih elementov (širine vencev, velikosti odprtih, dolžine konzol itd.), vendar kmalu dobiš pravi občutek, zato je zelo pomembno, da obiskuješ gradbišče, ne samo ob za to določenih urah, in ko te povabijo.

V črnuškem vrtcu ste uvedli vratne podboje, ob katerih se otroci ne morejo uščipniti. Od kod zamisel?

Za takšna vrata mi je povedal ta starejši kolega, ki je delal na Švedskem. Narisal sem detajl, ki je dobro funkcioniral. Ta vrata so še vedno v uporabi.

Kako pa ste načrtovali zunanje prostore vrtcev?

Da, zasnovali smo tudi igrišče. Na splošno je projektant vrtca projektiral tudi igrišče. Arhitekt mora ustvariti pogoje – na primer igrišče z različnimi materiali, vzpetinami, s kakšnimi parapeti, torej da osnovo prostora, v katerem se gibljejo otroci. Oblikovali smo veliko elementov igrišča iz lesenih čokov in hlodov, npr. peskovnike, igrala ...

Kaj menite o samoprispevku? Kako ste projektirali v tem obdobju?

S samoprispevkom se je gradilo predvsem vrtce in šole. Velika stvar je bila, da so bili ljudje za to, da prispevajo. Tisti z večjo plačo so prispevali več, tisti z manjšo manj. Nastalo je ogromno objektov. Moramo se vprašati, kaj bi bilo danes, če teh objektov ne bi bilo. Gradnjo je organiziralo mesto. Imeli so svoj, neke vrste inženirring, ki je skrbel za pripravo, izbor izvajalca, kasneje za nadzore, projektante pa so najemali. Izbirali so jih na podlagi referenc. Tako so najeli tudi našo skupino. Sicer se mi zdi, da je bilo dobro organizirano. Kvadrature so bile z normativi že določene – tu nisi smel odstopati. V okviru predvidene investicije si moral narediti projekt. Cena projektov je bila 2–3 % od investicije. Samo takrat je bila lokacijska dokumentacija že narejena – to je bilo bolj ugodno, ker je bila kar velika postavka, poleg tega pa so bili v njej podani vsi pogoji projektiranja, od urbanističnih do komunalnih. Raznih elaboratov ni bilo potrebno delati; bila je arhitektura, popis del, statika, elektro- in strojne instalacije ter kanalizacija. Tako da je nekako finančno šlo skozi. Znotraj normativov in znotraj cene smo imeli svobodo pri projektiranju. Če si imel srečo, da se je kdo potegnil za tvoj projekt, si lahko vkomponiral tudi kakšen večnamenski prostor – če nisi preveč presegel investicije. Recimo na Vodmatu (v tretjem objektu) smo dodali večnamenski prostor in so še danes zadovoljni. Spraviti si ga moral v kvadraturu hodnikov – malo si moral kombinirati.

Kako ste pridobivali projekte za vrtce?

Prvi vrtec sem projektiral pravzaprav po naključju, kasneje pa na podlagi referenc. Takrat za vrtce ni bilo natečajev. Bil pa je razpisan veliki jugoslovanski natečaj za gradnjo in tipizacijo vrtcev. Udeležba na natečaju je bila res močna – projektanti iz Zagreba, Novega Sada, Sarajeva, Beograda ... Dobili smo prvo nagrado. Na podlagi te nagrade nismo dobili nobenega dela. Smo pa vrtec v Velenju (Šalek) načrtovali v smeri tipskega objekta, ki smo ga razvili za omejen natečaj. Osnovna enota je bila garderoba, sanitarije, 2 igralnici in atrij. Te enote so se dodajale glede na število otrok. Žal so že med gradnjo nekaj spreminjali, tako da končna oblika ni enaka natečajni.

V tistem času se je intenzivno gradilo stanovanjske soseske. So bili vrtci tudi del tako načrtovanih sosesk?

Da. Ko se je postavljala soseska, se je v njej načrtovalo tudi vrtec in šola. V zmagovalnem natečaju smo prikazali razvoj stavb vrtcev, ko otroci zrastejo in se soseska postara. Prikazali smo, kako se objekti vrtcev lahko spremenijo v knjižnice, mladinske centre, dnevne centre za starejše. Pri starej-

ših gre za podobne potrebe – dnevno varstvo, hrano bi vozili, starejši bi ostali v soseskah, v svojem okolju.

Ste načrtovali kakšen vrtec v stanovanjski soseski?

V soseski Ruski car sta me Marjan Bežan in Nives Starc, ki sta z Vladimirjem Mušičem načrtovala sosesko, predlagala za projektanta vrtca Ajda. V Ljubljani sem načrtoval tudi vrtec v soseski BS3 – del vrtca so kasneje, ko se je število otrok zmanjšalo, spremenili v glasbeno šolo – in vrtece v soseskah Nove Fužine, Novo Kodeljevo (Štepanjsko naselje) in Dravljje.

Je gradnja vrtcev enako pospešeno potekala tudi drugod po Jugoslaviji?

Pri nas je potekala najbolj intenzivno. V Sloveniji se je gradnja začela, nato pa so se izkušnje prenašale po Jugoslaviji. Ekipe Mušič in Bežan je v Splitu načrtovala dve veliki stanovanjski soseski Split 3 in so me povabili k sodelovanju. Tam smo delali še tri vrtece (dva sta bila zgrajena v Splitu, eden pa v naselju Sučidar).

Ste za vrtece načrtovali tudi notranjo opremo?

V času projektiranja prvega vrtca na Vodmatu na tržišču ni bilo veliko tovrstne opreme. Ni bilo serije tipske opreme, ki bi imela vse potrebne elemente, zato sem načrtoval tudi celotno opremo. Naredil sem jo iz lastne želje po kakovostnem objektu, brez posebnega naročila. Pri Lesnini, ki je dobila naročilo za opremljanje vrtca, so spoznali, da gre lahko za dober posel. Povezali so me z njihovim izvajalcem Mizarstvom Grosuplje, kjer so naredili vzorce. Lesnina je prodala kasneje še veliko te opreme, sam pa od tega nisem imel nič, mislim finančno, imel sem zadovoljstvo, ker je bila oprema res dobra. Kasneje sem nadaljeval sodelovanje z Mizarstvom Grosuplje. Bili so v redu ljudje, zagnani, skupaj smo razvijali opremo naprej. Vsa oprema v vrtcih v Črnučah, v Stari Ljubljani in na Bratovševi ploščadi je bila narejena v Mizarstvu Grosuplje. Mizice, stolčki, omare, kotički, ... razen ležalnikov. Od vsega začetka so bili zložljivi Kraljevi ležalniki. Le omare sem načrtoval brez dna, da so vzgojiteljice ležalnice z lahkoto pospravile vanje.

Koliko je bila med kolegi cenjena naloga vrtcev?

Med projektanti ni bilo velikega zanimanja, ker je bilo drugega dela veliko. Raje so projektirali stanovanjske objekte, banke, hotele itd. Spomnim se, ko se je samoprispevek začel, je bilo med arhitekti, pa tudi med različnimi firmami, veliko interesa, ker so pričakovali velik posel. A ko si projektiral, si moral biti v okviru kvadratur, v okviru investicije, in če tega nisi dosegal, si moral popravljati. Bilo je ogromno dela, tako da so kar odpadali. Res, ni bilo lahko.

Se je o te vrste objektih veliko pisalo, se jih objavljalo?

Prej ne, v obdobju samoprispevka pa se je o teh objektih ogromno pisalo. Vendar ne v strokovnih krogih, bolj v občinskih glasilih.

Kakšne odnose ste imeli z izvajalci vrtcev?

Moram reči, ker sem veliko hodil po gradbiščih, da je bil odnos gradbiščnih šefov do projektantov nekaj zelo v redu. Tudi ljudje, s katerimi sem sodeloval na občinah, so zelo spoštovali delo arhitekta – arhitekti smo imeli lep ugled. Ampak so bili tudi mojstri taki, da smo razne detajle mnogokrat dorekli na gradbišču. Gradbeni inženir je bil šef čez vse, nato je bil gradbeni tehnik in delovodja – takrat so bili to strokovno izobraženi ljudje. Danes pa firma/inženiring dobi posel. To sta dva ali trije lastniki, običajno niso iz gradbene stroke, ki poiščejo kakšnega priučenega tehnika, če ga sploh dobijo, on je potem vodja gradbišča, in ker ima bolj malo strokovnega znanja, vsakodnevne probleme na gradbišču rešujeta nadzornik in projektant brez plačanega projektantskega nadzora. Izvajanje je bilo nekaj na strokovnem nivoju. Ko si kot mlad, neizkušen arhitekt prišel na gradbišče, si tudi marsikaj izvedel od njih, ker so se spoznali na svoje delo. Izvajalci so objekte naredili več ali manj po našem popisu. Kdaj pa kdaj so skušali kaj zamenjati, kakšne materiale, a je naročnik stal za nami.

V zadnjem času se povojne vrtece na veliko obnavlja. Se z vami kot z avtorjem projektov ravnatelj/ce posvetujejo?

Ne, samo iz vrtca Ledina so stopili v stik z nami zaradi povišanja ograje in z Vodmata za soglasje k energetske sanaciji, ki jo je izdelal drug projektant. Tudi drugače nas večinoma niso vključevali ob prenovah in vzdrževalnih de-

lih. Po izgradnji sem še sodeloval z ravnateljicami, ki so bile poleg, ko se je vrtec načrtoval. Z njimi sem dobro sodeloval, saj niso bile takšne, da bi na silo želele uveljaviti nekaj, kar bi slabo vplivalo na objekt. Kar ni vplivalo na arhitekturo, predvsem funkcionalne stvari, smo upoštevali. Ko pa so ravnateljice zamenjale, se nove ob raznih spremembah in vzdrževalnih delih niso posvetovale z mano, razen zdaj ravnateljici Vodmata in Ledine. Vedno sem se trudil, da bi bila igralnica in terasa »en prostor«. V vrtcu Ledina smo uspeli z drsnimi vrati – sploh ne vem, kako! Prav tako v vrtcu Stara Ljubljana. A oba vrtca imata zdaj, po zamenjavi oken, parapete, tako da od enotnega prostora igralnica–terasa ni ostalo nič. Materiale sem uporabljal večinoma naravne, beton, les, opeka, v njihovih naravnih barvah. Vrtec Stara Ljubljana so povsem neprimerno pobarvali, že zaradi okolja, v katerega je umeščen.

Kaj menite o energetskih sanacijah in uvajanju prisilnega prezračevanja v vrtcih?

Z energetske sanacije je pa takole. Do neke mere je koristna in upravičena, potem se pa že začne neumnost in nepotrebno zapravljanje denarja. Z lahkoto se zamenjajo okna, dostopne toplotne izolacije, strešne kritine ali pa enostavno ometane fasade. Težave nastopijo pri zahtevnejših fasadah, kot je npr. fasada iz opeke ali kakih drugih naravnih materialov. Največji problem pa je, da se zaradi energetskih sanacij fasade spreminjajo objekti, ki predstavljajo neko arhitekturno vrednost. Zato bi bilo treba nujno ugotoviti, kakšen energetski prihranek taka sanacija prenese in kako velik je v primerjavi z investicijo v energetske sanacije. Predvsem pa bi bilo potrebno obnavljati objekte celostno, saj niso potresna varnost, požarna varnost in dostopnost objektov za ovirane osebe nič manj pomembne teme.

Delali ste velike vrtece. Tudi danes so nekateri res veliki. Kakšna se vam zdi optimalna velikost?

Največ 8 enot. Vrtci z 20 enotami se mi zdijo preveliki. Ne vem, zakaj so danes trendi takšni. V normativu je določeno največ 6 enot na vrtec. In če se ne držimo tega, kaj bi potem v normativih še upoštevali.

Od kdaj se varnosti v vrtcih tako zelo poudarja?

Včasih je bil poudarek bolj na zdravstveno-higienski varnosti. Tudi zdravniki so bili poleg. Predpisovali so, kako naj bo videti zdravo okolje v vrtcu, da je dovolj zunanjih površin, čist zrak ... Danes je v ospredju varnost otrok pred fizičnimi poškodbami. Ker je otrok veliko, gre precej ukrepov v smeri, da se lajša delo vzgojiteljici. Tisti normativi, ki so na splošno veljali za objekte (npr. višina ograj), so veljali za vse – ni bilo drugače za vrtece. Višina parapeta v vrtcu je bila ista kot v stanovanju. Prav tako ograje. Danes ni več tako, v vrtcu morajo biti višje. Razmiki prečk na ograjah so takšni, da otrok niti roke ne more dati več skozi ograjo na terasi.

Celotno delovno kariero ste bili zaposleni v birojih in delovali v skupini.

Kako je to funkcioniralo?

Jaz sem vedno delal v ekipi, in to ni vedno tako enostavno. V ekipi so le neki odnosi, potrebna je toleranca in medsebojno spoštovanje. Tako rekoč od začetka sem deloval z arhitektko Alenko Velkavrh, arhitektom Hugom Porento ter kasneje arhitektko Zalo Dobnik Komac. Znali smo se uskladiti glede različnih zadev in nismo imeli med sabo trenj. Zato smo tudi delali tako dolgo skupaj. En je bil bolj za ene vrste problemov, drug za druge – objekt pa je tako sestavljen iz veliko stvari in podrobnosti. Drugače smo bili enakovredni glede projektiranja, sestankov, ogledov gradbišč ... Projekte za vrtece sem vodil jaz, ker sem jih delal že prej, preden smo formirali našo skupino. Pred tem sem naredil že vrtca Vodmat in Črnuče in potem so se naročniki obračali name. Druge projekte je vodil kdo od sodelavcev.

Tudi hči Andreja je arhitektka. Ali imate kakšno sporočilo za današnje mlade arhitekte?

Ja, s hčerko sva se kar ujela pri delu v biroju – nisva imela posebnih medgeneracijskih trenj. Ne samo v arhitekturi, za Slovence je značilno, da mlajša generacija zanemarja predhodno, ker se med njima čuti konkurenca. To je bilo vedno tako. Mi na arhitekturi nismo izvedeli nič o tistih projektantih pred nami. Pomembno se je zavedati, da je nekdo nekaj že naredil, da ti to nadaljuješ in da bo za tabo tudi nekdo nadaljeval. Da ne izumljaš vedno znova od začetka, ampak nadgrajuješ že narejeno.

Vrtci v arhitekturi

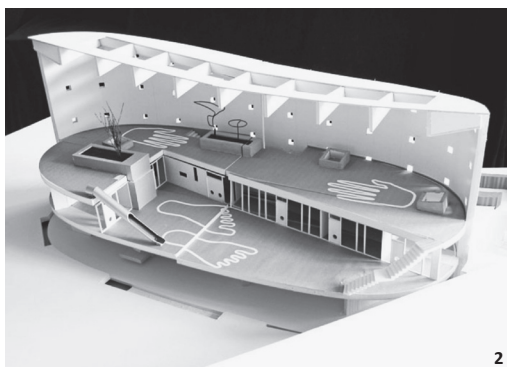
Jure Kotnik

Povzetek

Vrtci so okolje, v katerem se otroci prvič srečajo z organiziranim izobraževanjem, s sistemom in z državo. Čeprav projektiranje vrta kot naloga dolgo časa ni uživalo zelo velikega ugleda med arhitekti, se to v zadnjem času spreminja. V prispevku predstavimo nekaj primerov dobre prakse in povezave med prostorom in načini vzgoje. Dobre prakse oblikovanja interierja vrta srečamo predvsem v okoljih s tradicijo raziskovanja in eksperimentiranja in odprtosti za novosti.

Ključne besede

vrtec, vzgoja, inovativni prostori vrtcev

Sl. 1: Vrtec na strehi Unite d'habitation (Le Corbusier).

Sl. 2: Predelava nekdanje cerkve v vrtec z 2-etažno igralno krajino (Bolles+Wilson).

Sl. 3: Eden prvih projektov učne krajine – Fawood Children's centre, London.

Sl. 4: Shema prehoda na novo tipologijo (Kotnik, 2015).

Sl. 5: Ključne lastnosti sodobnih vrtčevskih okolij.

Sl. 6: Vrtec Fuji (Takaharu Tezuka) – prvi vrtec z oceanskim tlorisom.

Umestitev v družbo in arhitekturo

Vrtci so pomemben del sistema, ki omogoča učinkovito delovanje več segmentov sodobne družbe. Gre za instrument, ki zagotavlja otrokom ustrezen čustveni, miselni in telesni razvoj, hkrati pa zaposlenim staršem omogoča neovirano poklicno kariero. Je tudi okolje, v katerem se otroci prvič srečajo z organiziranim izobraževanjem/sistemom/državo. Vrtci so lahko tudi pomemben pokazatelj razvojne stopnje neke družbe, saj se ta kaže tudi (ali predvsem) v pristopu do socialne infrastrukture tistih slojev, ki težko poskrbijo zase. Nastali kot socialni eksperiment, kot odgovor na potrebe takratnega časa v obdobju industrializacije in v veliko pogledih se do danes niso posebej spremenili. Mogoče je kot trend vračanja v naravo še največje odkritje t. i. gozdni vrtec, vrtec v naravi, ki žanje izjemne uspehe, je skladen s sodobno filozofijo, hkrati pa predstavlja minimum ali pa celo nič arhitekture.

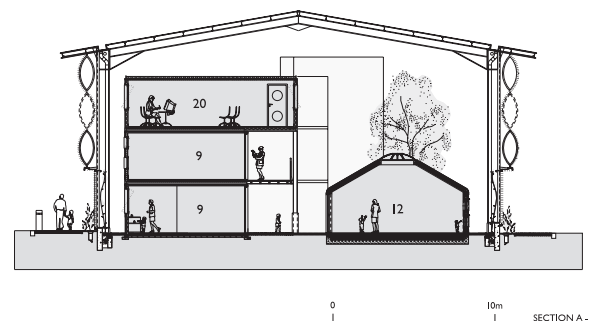
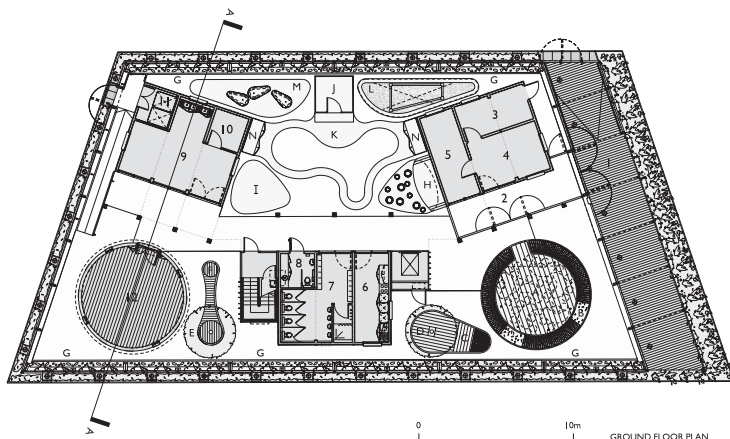
V stroki je čas vrtcem naklonjen. Po letih velikopoteznih projektov na prelomu tisočletja prihajajo, še posebej v zadnjih petih letih, v ospredje tudi manjši projekti javnega dobrega, in mednje spadajo tudi vrtci. Doslej je bila vrtčevska arhitektura postavljena bolj na stranski tir. Tako Christian Schittich v številki revije *Detail*, posvečeni vrtcem, ugotavlja, da to področje nikoli doslej ni veljalo za vstopnico v »Panteon arhitekture«. Zaradi večje medijske prisotnosti arhitekture vrtcev, pomanjkanja večjih projektov ter splošne usmeritve k vidnejši vlogi socialne infrastrukture znotraj arhitekturnih tokov postajajo vrtci vse bolj zanimivi tudi za večja imena arhitekture, prav tako pa so lahko odlična odskočna deska za manjše, še ne uveljavljene biroje in arhitekte.

Več razlogov je, zakaj so bili vrtci sorazmerno zapostavljeni v arhitekturi. Eden je velikost projekta; večinoma gre za manjše projekte, torej je tudi honorar primerljivo manjši. Poleg tega področje vrtcev regulirajo bolj ali manj restriktivni predpisi, za katere se zdi, da do določene mere vendarle omejujejo kreativnost. Nadalje, ker je gradnja vrtcev po svetu praviloma financirana iz proračunov lokalnih skupnosti, torej iz omejenih virov, je veljal projekt za manj zanimivo nalogo (omejene možnosti razvoja detajlov, uporabe posebnih materialov ipd.). Zaradi lokalnega financiranja so bili natečajni za vrtece manj pogosti kot za šole in univerzitetne kampuse, zato niso bili polja merjenja kreativne moči med arhitekturnimi biroji. Ti in podobni razlogi najbrž botrujejo dejstvu, da med avtorji vrtcev najdemo le peščico znanih arhitektov.

Med najbolj znanimi je zagotovo Le Corbusier, avtor vrta na strehi znamenitega Unite d'habitation v Marseillu in tudi manj poznanega samostojnega v Krakovu (edina Le Corbusierjeva realizacija na Poljskem!). V 80-ih in na začetku 90-ih sta vrtec zasnovala še dva Pritzkerjeva nagrajenca, Toyo Ito in Jean Nouvel. Ito v Frankfurtu leta 1993, torej še preden je postal resnično globalno poznan, Nouvel pa s Francoisem Seigneurjem v Trelissacu leta 1974.

Med dela vidnejših arhitektov sodi tudi projekt Fawood Children's centre Willa Alsopa v Londonu. Gre za otroški center, ki izvaja predšolsko vzgojo, primerljivo z vrtci pri nas. Zasnovan je tako, da je celotna parcela vrta pokrita s streho, stranice pa so zaprte s kovinsko mrežo. Igralnice so v ladijskih zabojnikih, med njimi se razteza igralna krajina z različnimi ambientami. Gre za enega prvih primerov topologije tlorisa vrta, ki jo omogoča hibridni prostor med igriščem in igralnicami. Igralna krajina je sestavljena tako, da pokriva celoten spekter aktivnosti, od motoričnih in športnih koticov do površin različnih materialov in tematskih prostorov (celo mongolska jurta) za spoznavanje različnih kultur. Z napol transparentno streho kljubuje muhastemu angleškemu vremenu in zagotavlja igro na prostem skozi vse leto, poleg tega pa zamrežena struktura ustvarja varno okolje za otroke iz sicer sorazmerno nevarne soseke južnega Stonebridgea. Igralnice se zvečer spremenijo v šolo za odrasle in v prostore za razne aktivnosti v soseki (Kotnik 2008). Projekt je vpet v svojo okolico, je generacijsko koheziven, varčen in dobro izkoriščen. S temi kvalitetami je bil leta 2005 nominiran tudi za RIBA Sterlingovo nagrado.

Kasneje je podobno, na krajino vezano oblikovanje zasnoval tudi biro Bolles+Wilson (2013) s predelavo cerkve St. Sebastiana iz sredine prejšnjega stoletja. Arhitekti so v pritličju uredili klasičen program vrta, nadstropje pa nadgradili s privlačno igralno krajino v dveh etažah, nad katerima je prost volumen do strehe nekdanje cerkve. Med vrtci znotraj starih stavb velja omeniti tudi prenavo, ki jo je v dunajski palači Schönbrunn zasnoval biro aap.architekten (2008). Vrtec je sicer v palači obstajal že vse od 50-ih let, a sčasoma zaostajal za sodobnimi standardi. Med prenavo so arhitekti rešili problem slabe akustike in visokih stropov s tem, da so uvedli dva nivoja in vpejali serijo majhnih izobraževalnih koticov. Primer kaže, da je mogoče tudi znotraj zgodovinsko zaščiteneh struktur vzpostaviti sodobna izobraževalna okolja za najmlajše (Kotnik 2014). *Slika 1, 2, 3*

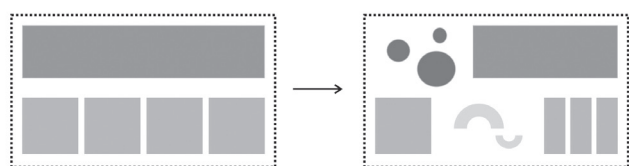
Sodobna gradnja vrtcev in načela dobre prakse

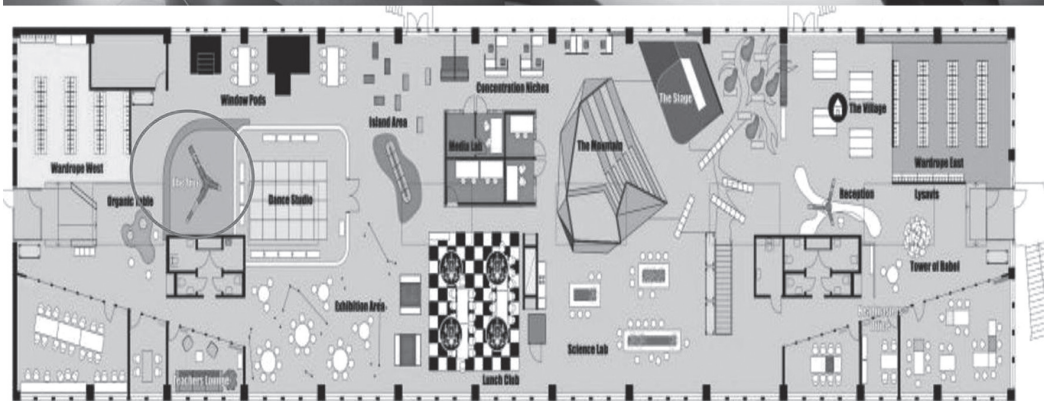
Dobra praksa vrtčevske arhitekture zajema vse tiste projekte, zasnovane tako, da lahko dajo ustrezen prostorski in oblikovni odgovor na raznovrstne zahteve sodobne predšolske vzgoje, seveda ob upoštevanju že ustaljenih klasičnih načel dobrega arhitekturnega oblikovanja. So prilagodljivi in se zlahka odzovejo na prostorske zahteve raznoterih programov in njih spremembe. To je najlažje doseči z odprto organizacijo prostora, ki jo zelo pogosto spremlja premična oprema, torej pohištvo na kolesih, kar omogoča različne prostorske razporeditve. Sodobne vrtece odlikuje tudi večuporabnost prostorov, torej jih bolj določajo dejavnosti kot pa poimenovanja. S tako miselnostjo se hodniki enostavno spremenijo v podaljške igralnic, stopnišča v tribuno za gledališče ipd., pogosto je večuporabno že samo pohištvo. Zasnova tovrstnih prostorov sama po sebi spreminja togo strukturo klasičnih vrtcev v vse bolj v raznovrstno učno krajino, sestavljeno iz različnih tematskih koticov, ki jih otroci zlahka uporabljajo (slika 4).

Pri tem se pojavi še pomembna lastnost sodobnih učnih okolij: otrokom so lahko dostopna, spodbujajo jih k dejavni uporabi in jim odpirajo možnost za samoučenje oz. ga spodbujajo (slika 5).

Sodobne vrtece odlikuje zelo raznolika tipologija gradnje in cela paleta arhitekturnih in oblikovnih rešitev, a primerov, ki bi prispevali ali sooblikovali premike v sodobni predšolski vzgoji je malo. Ponovno lahko omenimo Fawood Center v Londonu, ki je učne krajine uvedel že leta 2004, v istem letu pa je nastal tudi eden bolj izpostavljenih sodobnih vrtcev, vrtec Fudži na Japonskem, avtorja Takaharu Tezuke. Gre za prvi vrtec, ki vnaša v svoje okolje tipologijo oceanskega tlorisa – torej enotnega odprtega prostora. Prednost odprtega tlorisa je, da neposredno omogoča in s tem spodbuja sodelovanje med različnimi

skupinami otrok. Elipsoidna oblika s skupnim notranjim dvoriščem združuje vse otroke, kljub običajnemu ločevanju mlajših in starejših. Vrtec je nastal z veliko osebno angažiranostjo ravnatelja in arhitekta, ki je znal ravnateljve želje prevesti v primerno arhitekturno obliko. Za vrtec Fudži je značilna tudi dosledna transparentnost prostora, saj v njem ni predelnih sten, tiste neobhodno potrebne pa so zastekljene. Oblika prav tako pomaga pri preglednosti. Zaradi elipsoidne oblike lahko ravnatelj v vsakem trenutku vidi v prav vse koticke vrtca. Sorazmerno milo podnebnje omogoča, da so velika drsna okna in vrata odprta večji del leta, zato lahko otroci nemoteno prehajajo iz notranjega v zunanji prostor. Na strehi je lesena terasa, kjer lahko otroci tekajo in se igrajo. Namesto na igralih z omejenim številom iger so v ospredju osnovne igre, npr. skakanje čez elastiko (gumitvist), plezanje po japonskih javorjih - zelkovi ali pač tekanje naokoli, in to tako uspešno, da vsak dan v povprečju prehodijo ali pretečejo do pet kilometrov. Primerjalno gledano imajo otroci vrtca Fudži boljše pogoje za razvoj motorične dejavnosti – zgolj zaradi večuporabne pohodne strehe. Odlika vrtca je tudi dobra povezanost z naravo. Na lokaciji so ohranili obstoječa stara drevesa in jih vključili v stavbo obkrožene z manjšimi atriji. Prostor med drevesom in objektom je zaščiten s pohodno mrežo, krošnje pa so namenjene plezanju. OECD je vrtec Fuji razglasil za najboljši vrtec na svetu (*Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011*). Njegova inovativna zasnova je bila na določenih elementih revolucionarna in za časa nastanka celo mestoma ni bila skladna z obstoječimi japonskimi predpisi o gradnji vrtca. Z vztrajnostjo ravnatelja in s pritiskanjem na pristojne ustanove so le uspeli spremeniti del japonske zakonodaje (slika 6).

7

Naslednji primer inovativnega vzgojno-izobraževalnega prostora predstavlja leta 2012 odprta šola Vittra na Švedskem, delo danskega biroja Rosan Bosch. To je dejansko prva šola brez sistema klasičnih učilnic. Čeprav zasnova odprtega tlorisa ni dosledno izpeljana in so nekateri prostori ločeni med sabo, so največja kakovost šole različni ambient, ki ustrezajo posameznim dejavnostim v prostoru. Del šole je prejet kot arhitekturni krajinski projekt, ki oblikuje učno krajino s serijo različnih neformalnih prostorov. Arhitektka pravi, da je s takim pristopom želela čim bolj zbrisati razlike med zabavo in delom v šoli (Rosan Bosch 2013). Pri projektiranju se je v ta namen po koristne nasvete obrnila tako na učitelje kakor na učence. V pogovorih so izluščili, kaj si želijo, in nato opredelili, kakšno prostorsko ureditev bi zahteval tak izobraževalen pristop. Nastali so različni prostori, ki dovoljujejo učencem, da sami izberejo sebi najbolj ustrezen način učenja, torej lahko ustvarjajo lastne učne scenarije za razvoj ustvarjalnost, logičnega mišljenja, odgovornosti in širino pogledov. Ta primer kaže, kako stavba in njena notranja ureditev lahko vplivata na učni proces, da otroci razvijejo svoje zmožnosti (Vanja Hočevar 2013). Novost pristopa je še, da se učenci združujejo pri pedagoškem procesu glede na znanje in ne na starost.

Pred šolo Vittra (2012) sta Rosan Bosch in Rune Fjord zasnovala tudi prenovo interierja šole Ordup (2006) v Gentoftu, ene prvih t. i. protiinstitucionalnega trenda. Vodstvo šole je ob prenovi in razširitvi kar leto in pol pripravljalo in usklajevalo projektno nalogo. Za uspeh je bilo ključnega pomena, da je bil naročnik usmerjen v spremembe in pripravljen na raziskovanje, kar je posledično omogočilo nove rešitve. Projektiranje je vodila usmeritev, da učni prostori niso samo učilnice, temveč vse šolske površine. Tako so na hodnikih zasnovali učne kotičke in spodbujali otroke k uporabi teh prostorov z usmerjenimi nalogami.

Sl. 7: Šola Vittra na Švedskem (Rosan Bosch) je prva brez klasičnih učilnic.

Sl. 8: Piramida učenja kaže, katere aktivnosti pomenijo najbolj učinkovito učenje, zato je potrebno prilagoditi novo vrtčevsko arhitekturo skladno tem spoznanjem. Vir: National Training Laboratories, Bethel, Maine.

Otroci torej v različnih okoljih delajo naloge in se učijo samostojno ali skupaj. Šolski zvonec so ukinili, saj je, kot ugotavlja Ken Robinson, še ostanek industrijske revolucije. Rezultat tega ukrepa je, da se čas v šoli ne deli na pouk in odmor – v šoli je ves čas namenjen vsem dejavnostim, tudi počitku. V knjigi *Učenje za življenje* (orig. *Learn for Life*) Ehman in Borges ugotavljata, da so hibridni prostori šole Ordup dejansko orodja za aktivno učenje, diferencirano podajanje znanja in kreativno razmišljanje, saj se lahko otroci učijo in razmišljajo na različne načine, ustrezno oblikovana okolja spodbujajo prilagodljivost in sodelovanje, hkrati pa so šolski prostori vseeno zasnovani starostnim skupinam primerno (Ehmann in Borges 2012). Otroci v šoli Ordup imajo nadpovprečno dobro koncentracijo, odpiranje vrat v razrede jih ne zmoti posebej, saj so tudi sami navajeni precej poljubnega prihajanja v razred in odhajanja iz njega. Učni prostor obsega vse površine, zato ni nenavadno videti učence in učitelje, ki rešujejo naloge kar na stopnišču ali sedijo na blazinah na hodniku. S takšnimi pristopi se spodbuja sproščenost, neformalnost, briše se meja med institucijo in domom.

Podoben primer učne krajine, a v precej bolj zadržani obliki, je tudi šola Uto (2011) na Japonskem arhitektov Coelcanath Cat. Pravijo ji tudi »šola brez zidov«. Seveda jih ima, ime pa je dobila zaradi odprtosti med notranjimi prostori ter med notranjostjo in zunanostjo (Jan Dominik Geipel 2013). Pri odprtosti prostora je pomembno vedeti, da tako številne študije kot praktične izkušnje ljudi v odprtih, oceanskih tlorisih pričajo o omejenem potencialu, saj lahko hrup postane pomembna ovira za mnoge dejavnosti. Dobra arhitektura sodobnega vrtca mora torej zajeti tako prostore, ki so odprti in povezovalni, kakor tudi prostore, namenjene za bolj mirne dejavnosti, pri katerih je potrebno več zbranosti (slika 7).

Eden prvih vrtcev novega tipa v naši soseščini je Medo Brundo arhitekturnega biroja Njirić+Njirić v Zagrebu. Povzema t. i. tipologijo ploščice s serijo majhnih atrijev, ki je na robu dvignjena štiri nadstropja visoko. V tem dvignjenem delu so upravni del, telovadnica in pokrito otroško igrišče, namenjeno vožnji s kolesom, igrami z žogo ipd. Glavna značilnost vrtca je visoka stopnja transparentnosti. Stene med prostori so nadpovprečno zastekljene in zato ponujajo vpogled v vse, tudi servisne dejavnosti, npr. kuhanje, šivanje, hišnikova popravila ... Gre torej za pasivni didaktični moment, ko otroci spoznavajo procese, različne dejavnosti in opravila, ki naj bi jih uvajali v pravo življenje.

Zlasti na severu Evrope so podobne principe uporabili še marsikje, posebej pri (pol)odprtih kuhinjah, kjer dobijo otroci neposreden stik z osebjem, ki skrbi za njih. Mark Dudek navaja tudi primer Španije, kjer je kuhar pomemben člen pedagoškega procesa in imajo otroci možnost, da ga opazujejo pri delu (Dudek Mark 2000). Podobno je politika kakovostne prehra-

ne ena glavnih prioritet javnega zdravstva v Franciji, zato uvajajo v vrtce in šole t. i. pedagoške kuhinje – niso samo prostori srečevanja in kuhanja, temveč predvsem izobraževanja o pripravi hrane, o lokalnih jedeh in zdravi uravnoveženi prehrani, saj so prav otroci pogosto žrtev nezdrave (preslane, presladke in z ojačevalci okusa pripravljene) hrane. Na tak način pridobivajo znanje o pravilni prehrani, tudi če tega znanja ne dobijo doma (Suzanne Deoux 2010).

Primere dobre prakse oblikovanja interierja vrtca srečamo predvsem v okoljih, ki so odprta za novosti in imajo tradicijo raziskovanja in eksperimentiranja. Arhitektura vrtcev je na splošno podvržena sorazmerno togemu sistemskemu nadzoru, zato so spremembe na področju predšolske vzgoje uvajajo počasi. Zastavonoše so večinoma zasebni vrtci, praviloma tisti pod okriljem uspešnih podjetij, ki ustanavljajo lastne vrtce za otroke svojih zaposlenih in z družini prijazno politiko dvigujejo svoj ugled. Večina teh podjetij, ki so praviloma visokotehnološka in inovativna, tudi svoje prostore zasnuje na načelih odprtih tlorisov in raznolikosti delovnih ambientov. Večkrat angažirajo priznane arhitekta (npr. Alberto Campo Baeza za Benetton) in jim omogočijo dovolj sredstev za kakovostno izvedbo projekta. Uspešne novosti, nastale pri takšnih razvojnih projektih, se pogosto kasneje uveljavijo v javnih vrtcih, ki pri arhitekturi praviloma manj pogosto eksperimentirajo.

Med najbolj razvite sodijo tudi nekateri vrtci na Danskem, kjer zasnova arhitekture pogosto izhaja iz dejstva, da so otroci med sabo različni, zato se tudi učijo z različno hitrostjo in na različni način. Otrokom skušajo ponuditi čim bolj pestro okolje s široko ponudbo dejavnosti, kjer se lahko izobražujejo s pomočjo pedagogov, ki jih usmerjajo in vodijo. Otroci so v tem procesu precej samostojni in se lahko sami odločajo, kaj bodo v vrtcu počeli, kar se odraža tudi na uporabi prostorov. Otroci so razporejeni po celem vrtcu, enkrat v skupini, drugič sami. Zagotovljeni so jim enostavni prehodi med igralnicami, s čimer se spodbuja učenje mlajših otrok od starejših vrstnikov, kar je zelo uspešna metoda pridobivanja znanja. Glede na piramido učenja se namreč ljudje največ naučimo, medtem ko poučujemo druge. Takrat nam uspe ohraniti do 90 % znanja, 75 % znanja nam ostane od tistega, česar se učimo z udeleževanjem in s sodelovanjem. Vsega tega ni mogoče prakticirati, če so otroci med seboj izolirani po skupinah, zaprti v svoje igralnice. To je eden od argumentov za spodbujanje uporabe bolj odprtega tlorisa v vrtcih. (slika 8).

Da bi spodbudili interakcijo, imajo v nekaterih vrtcih na Danskem med igralnicami majhne line z zavesami, skozi katere lahko svobodno prehajajo otroci, v drugih vrtcih pa imajo preprosto politiko odprtih vrat, ki omogoča otrokom spoznavanje vrtca in sovrstnikov. Da bi pridobili čim več površin za raznovrstne dejavnosti, so v pedagoške namene izkoristili različne kotičke na hodnikih, v garderobah in drugje. Kot so ugo-

tovili pedagogi na šoli Ordup, se otroci, če ni ločnice med odmorom in poukom, obnašajo drugače. Na hodnikih so bolj umirjeni in manj glasni, hrupa praktično ni, celotno doživljanje učenja je drugačno.

Drugačni, bolj neformalni pristopi zahtevajo temu prilagojeno arhitekturo. Vse spremembe, tako na področju pedagogike kot na področju tehnologije, življenjskih stilov itd., pa so dober povod za eksperimentiranje z zasnovami novih vrtcev in vedno lepa priložnost za boljšo arhitekturo.

Literatura

Bosch, Rosan. "Vittra School Södermalm / Rosan Bosch." *ArchDaily*. Accessed January 9, 2013.

Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011. Paris: OECD Publishing, 2011.

Dudek, Mark. *Kindergarten Architecture*. Taylor & Francis, 2000.

Ehmann, S., and S. Borges, eds. *Learn for Life: New Architecture for New Learning*. Gestalten, 2012.

Geipel, Jan Dominik. "Uto, eine Schule ohne Waende." *Bauwelt*, May 7, 2013.

Hočevar, Vanja. "Šola, ki otroka navdušuje." *City Magazine*, September 2, 2013.

Kotnik, Jure. *Guidelines*, Moscow, 2015, World Bank.

Kotnik, Jure. *New Kindergarten Architecture*. Links International, 2011.

Kotnik, Jure. *New Designs in Kindergartens - Design Guide + 31 Case Studies*. Barcelona: Links Books, 2014.

Schittich, Christian. "Unconventional Solutions in Spite of Strict Rules." *Detail*, 2008.

Shmis T., Kotnik J., Ustinova M., Creating New Learning Environments: Challenges for Early Childhood Development Architecture and Pedagogy in Russia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 146, 2014.

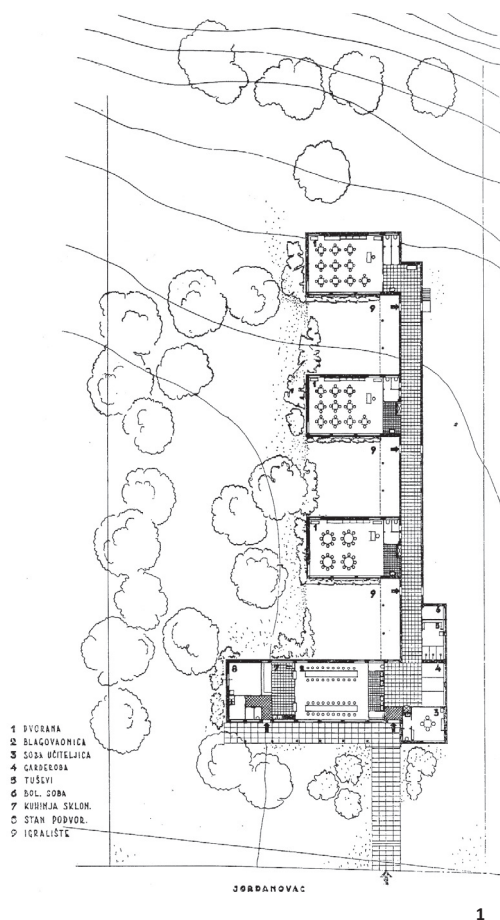

Tri razvojne stopnje arhitekture otroških vrtcev na Hrvaškem

Three Developmental Stages of Kindergarten Architecture in Croatia

Mia Roth Čerina

prevod: Kristina Dešman

Sl. 1: Zavetišče ob šoli Jordanovac, Zagreb, Ivan Zemljak, 1938 (Zemljak, I: *Nova dječja skloništa u Zagrebu*, "Voda i plin" 5, 1939).

Sl. 2: Tipski vrtec za 100 otrok, Boris Magaš, 1962 (Magaš, B: *Tip dječjeg vrtića*, "Arhitektura" 3-4, 1962).

Sl. 3: Tip HV1, Krunoslav Vitanović, 1967 (City of Zagreb Building Department Archives).

Sl. 4: Tip Megas, Mladen Anđel, Radovan Tajder, 1976 (Arhitekturna zbirka Muzej umetnosti in obrti, Zagreb).

Prostorski okvir vrtcev lahko beremo kot odsev kulturnih in socialnih ambicij določene družbe. Torej za medvojno obdobje postavljanja temeljev in utelešnje konvergence pedagoških, higienskih in arhitekturnih paradigem v nov didaktični jezik; za povojni optimizem določanja novih ciljev vzgoje, prostorskih standardov in organizacijskih tipov, s katerimi lahko zajamemo vse večje število otrok proletariata. Ustvarjanje prostorov za vzgojo v zgodnjem otroštvu na Hrvaškem zadnjih 25 let zaznamuje aritmija – na eni strani med produkcijo, ki bi zadostila naraščajočim potrebam, in zastarelimi prostorskimi programi ter na drugi med izstopajočimi arhitekturnimi eksperimenti, ki kažejo na nove vzgojne scenarije z redefinicijo tradicionalne prostorske sintakse. Vse to moramo presojati v kontekstu njihovih predhodnikov, zato lahko zadnjih 100 let arhitekture vrtcev na Hrvaškem razdelimo na tri značilna obdobja.

Pionirji arhitekture modernega vrtca

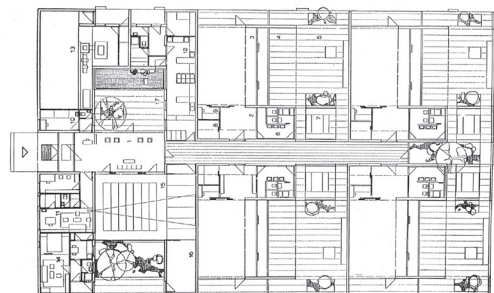
Arhitektura vrtcev, ki se je kot nova funkcionalna tipologija pojavila pred stoletjem in pol, je vse od svojega nastanka polje intenzivnega arhitekturnega raziskovanja, v kateri se odsevajo nove teorije pedagogike in otroške psihologije. Svpadanje pedagoških, higienskih in arhitekturnih ambicij, pa tudi zgodnje izkušnje šol na odprtem (open-air school) in preboja metod Marie Montessori, Rudolpha Steinerja, Johna Deweya, Ovidea Decrolyja, Helen Parkhurst, Alexandra S. Neilla in drugih so spodbudili razvoj novih izobraževalnih okolij. Po drugi strani je potreba po skrbi za otroke zaposlenih mater spodbudila razvoj zavetišč za otroke¹.

Ta tip varstva otrok je postavil temelje za moderno arhitekturo vrtcev kot napredno interpretacijo sodobnih prostorov zgodnjega otroštva. Na Hrvaškem so bili pogoji, ki so oblikovali to novo okolje, vezani na enega samega avtorja – Ivana Zemljaka. Zaradi svojega zanimanja za moderne teorije izobraževanja in s pomočjo svoje vloge pri zagrebškem mestnem oddelku za gradnjo je Zemljak postavil temelje za nov jezik, ki je v sledečih letih zaznamoval vokalno izobraževalnih stavb². Njegove projekte vrtcev, ki so se po navadi držali šol (katerih avtor je bil pogosto tudi sam), lahko povežemo z vplivi *open-air* šol in pojavom paviljonske šole³.

Standardizacija okolja predšolske vzgoje

Po 2. svetovni vojni sledi hiter razvoj institucionaliziranega socialnega varstva predšolskih otrok. Prioritete dostopnega, vladno zagotovljenega dnevnega varstva otrok, ki naj bi postalo sestavni del izobraževalnega sistema, implicirajo razvoj zakonodaje, ciljev izobraževanja in izobraževalnih programov. S tem je zagotovljen okvir za razvoj mreže vrtcev. Čeprav je v povojnem obdobju prednost dana otrokom zaposlenih mater, je vlada želela zagotoviti institucionalizirano varstvo za vse otroke, saj je bil prvi korak v izobraževanju prepoznan kot bistven za ustvarjanje temeljev nove družbe. Potreba po dnevnem varstvu otrok je sicer nastopila že takoj po vojni, a bolj množična gradnja vrtcev se je začela šele v poznih 60-ih ter doživela vrh v poznih 70-ih in zgodnjih 80-ih. V tem obdobju opazimo več pristopov k načrtovanju vrtcev: moderne objekte, zgrajene znotraj delavskih četrti, dnevna varstva kot sestavni del novih družbenih središč, vstavljanje vrtcev v utrjeno urbano matrico in izvedba tipskih projektov znotraj sodobnih stanovanjskih zadrug. Še posebej slednji so zanimivi in poučen del korpusa vrtcev, zgrajenih na Hrvaškem v obdobju Jugoslavije. Zaznamuje jih ekstenzivno raziskovanje idealne prostorske organizacije, ki je sledila izobraževalnim ciljem in standardizaciji elementov.

- 1 V hrvaščini *skloništa*. Konec 19. in v začetku 20. stoletja je imela Hrvaška dve glavni obliki varstva otrok: zabavišča (osnovana na Fröblovi didaktiki in sodobnih izobraževalnih metodah, predhodniki današnje mreže vrtcev) in *skloništa* (za otroke, stare 3–12 let, ki so potrebovali zatočišče, medtem ko so starši delali; zgrajena so bila na novo, pod vplivom teorije zdravega izobraževalnega okolja). [V Sloveniji so prav tako obstajala zavetišča in zaklonišča. – op. prev.]
- 2 Njegovi izobraževalni objekti so bili napredni in relevantni tudi v zahodnem kontekstu razvoja modernih izobraževalnih pokrajin, kar prikazuje posebna številka revije *L'Architecture d'Aujourd'hui* iz leta 1933, posvečena šolam (Ecoles nouvelles en Yougoslavie – Ivan Zemljak, architecte, „L'Architecture D'Aujourd'hui“ 2, Paris).
- 3 Na primer, zaklonišče blizu njegove šole Jordanovac v Zagrebu je artikulirano kot zaporedje sob, ki se izmenjujejo z razredi na odprtem. Povezujejo jih hodniki, poslikani s stenskimi slikarjami Vilka in Otona Glihe. Podobno shemo ponovi pri več projektih v 30-ih in 40-ih. Najbolj radikalna interpretacija paviljonske sheme je v vrtcu Laščina – vsaka posamezna enota je organizirana kot samostojna hiša, ki je s hodniki in stebrišči povezana z bogato urejenim zunanjim prostorom.

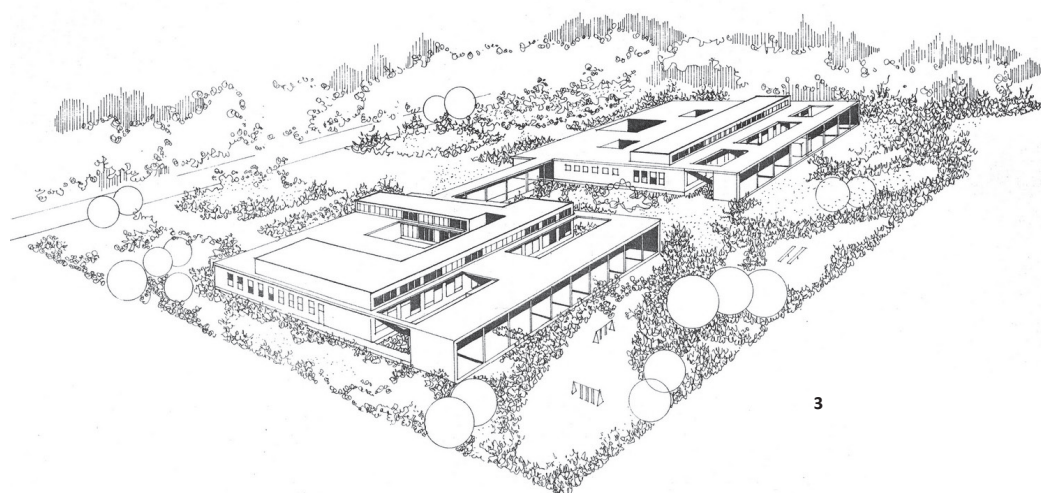

2

The spatial frame of kindergartens can be read as a reflection of cultural and social ambitions of a society – be it the foundation-laying inter-war era of embodying the convergent pedagogical, hygienic and architectural paradigms into a new didactic language, or the post-war optimism of defining new educational goals, spatial standards and organizational types for accommodating the increasing number of proletariat's children. The creation of space for early childhood education in Croatia during the last quarter of a century has been affected by a certain arrhythmia in needed production for increasing accommodation needs, outdated spatial programs and outstanding architectural experiments which imply new educational scenarios through redefining the traditional spatial syntax. They should be observed within the context of their predecessors; the last hundred years of kindergarten architecture in Croatia can thus be accordingly divided into three specific stages.

The Pioneer of Modern Kindergarten Architecture

Emerging as a new functional typology a century and a half ago, kindergarten architecture has since been a field of intense architectural exploration mirroring new theories in pedagogy and child psychology. The coincidence of pedagogical, hygienic and architectural ambitions, as well as the early experiences of open-air schools and the breakthrough methods of Montessori, Steiner, Dewey, Decroly, Parkhurst, Neill and others, brought about the birth of a new educational environment. On the other hand, the need of caring for children of working mothers has given rise to the development of day-shelters¹ – and it was this particular type of day-care through which a progressive interpretation of modern spaces for early childhood laid the base of modern kindergarten architecture. In Croatia, the conditions that shape this new environment were entirely embodied in a single authorial figure – Ivan Zemljak – who, due to his position at the City of Zagreb Building Department and his in-depth interest in modern educational theory, lay the foundation of a new language which will significantly influence the educational building vocabulary in years to come.² His projects of day-shelters, usually placed next to schools some of which he also authored, can be related to the influence of the open-

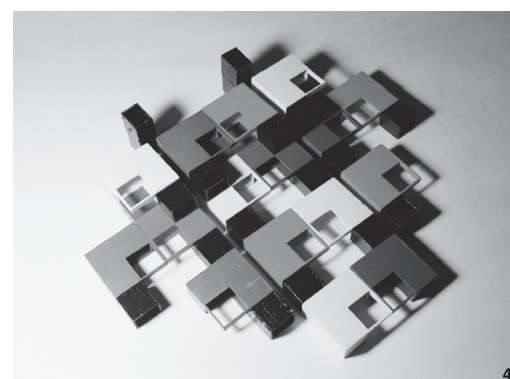

3

air education movement and the emergence of the pavilion school.³

Standardizing the Environment of Preschool Education

After World War II the institutional social care for preschool children develops rapidly. The priority of a widely accessible government provision of day-care as an integral part of the educational system implies the definition of legislation, educational goals and programs which ensure a framework for kindergarten network development. Although the priority in the post war years is given to children of working mothers, the government strives to provide institutional care to all, seeing the first educational step as a vital step in creating the foundation of the new society. Although the need for day-care rises immediately following the war, a widespread construction of new kindergartens commenced from the late 1960's, culminating during the late 1970's and early 1980's. Several approaches in planning kindergartens can be observed during this period: modern facilities built within worker's commu-

4

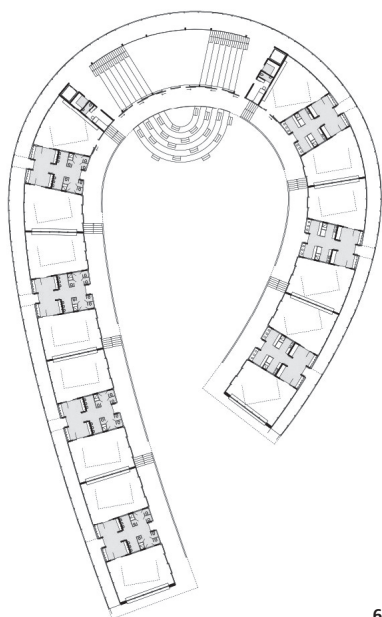
- 1 Croatian: 'skloništa'. There were two predominant types of facilities for young children in Croatia at the end of the 19th and beginning of the 20th century – 'zabavišta' (the forerunners of today's kindergarten network, based on Fröbel's didactics and other contemporary educational methods) and 'skloništa' (aimed at young children aged 3 to 12 primarily in need of shelter as their parents were both working, newly built and influenced by modern theories related to healthy educational environments).
- 2 His educational buildings were progressive and relevant in the international Western context and the development of modern educational landscapes, as shown in the 'L' Architecture D' Aujourd'hui magazine devoted to schools in 1933. (Ecoles nouvelles Yougoslavie – Ivan Zemljak, architecte, „L' Architecture D' Aujourd'hui" 2, Paris).
- 3 For instance, the shelter next to his Jordanovac School in Zagreb is articulated as a sequence of rooms alternating with an open classroom, connected by a corridor painted with murals by Vilko and Oton Gliha, depicting didactic scenes of everyday labour. This is a scheme he repeats in several projects between the 1930's and 1940's. The most radical interpretation of the pavilion scheme can be found in the Laščina kindergarten, where each unit is articulated as an independent house, connected via walkways and porticos, with a richly articulated outdoor space.

Figure 1: Shelter next to the Jordanovac School, Zagreb, Ivan Zemljak, 1938 (Zemljak, I.: Nova dječja skloništa u Zagrebu, "Voda i plin" 5, 1939).

Figure 2: Type-project of a kindergarten for 100 children, Boris Magaš, 1962 (Magaš, B.: Tip dječjeg vrtića, "Arhitektura" 3-4, 1962).

Figure 3: Type HV1, Krunoslav Vitanović, 1967 (City of Zagreb Building Department Archives).

Figure 4: Type Megas, Mladen Anđel, Radovan Tajder, 1976 (Architecture Collection of the Museum of Arts and Crafts, Zagreb).

Sl. 5: Vrtec Malešnica, Zagreb, Hildegard Auf-Franič, Tonči Žarnić, 1994–96 (načrt iz Auf-Franič, H., Bertina, M., Oluić, V., Roth-Čerina, M.: *Arhitektura dječjih vrtića u Zagrebu 1990-2008*, Društvo arhitekata Zagreba, AF Zagreb, 2008; fotografija: Marija Braut).

Sl. 6: Vrtec Sesvete, Goran Rako, Nenad Ravnić, Josip Sabolić, 2004–07 (načrt iz Ivanišin, K.: *Poetičan i precizan mikrosvijet, „Čovjek i prostor“* 644-645, 2008, fotografija: Boris Cvjetanović).

Sl. 7: Vrtec v mestnem kareju, Zagreb, Miroslav Geng, 1997–2000 (načrt iz Bešlić, T.: *Ljepota jednostavnosti, „Oris“* 8, fotografija: Damir Fabijanić).

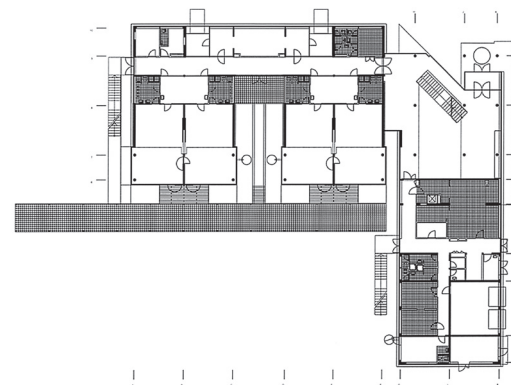
Sl. 8: Vrtec Dubrava, Zagreb, Hrvoje Njirić, Davor Bušnja, 2005–07 (načrt iz Auf-Franič, H., Bertina, M., Oluić, V., Roth-Čerina, M.: *Arhitektura dječjih vrtića u Zagrebu 1990-2008*, DAZ, AF Zagreb, 2008, fotografija: Domagoj Blažević).

Primer je natečaj za tipski vrtec za 50–100 otrok, na katerem je leta 1962 zmagal Boris Magaš. Tipске projekte tega obdobja lahko razdelimo na dve ločeni fazi. Prva obsega projekte poznih 60-ih, ki so bili zgrajeni kot del socialne infrastrukture novih sosesk (glavni primeri so tipski projekt Yugomont Vinka Uhljaka ter tipa HV1 n HV2 Krunoslava Vitanovića). Druga obsega kompleksne projekte⁴, ki so nastajali v birojih Yugodidacta, Žerjavić in A, ter pri arhitektih Radovanu Tajderju, Mladenu Anđelu, Ivanu Antoliću in drugih (tipski projekti Megas, 414, V76). Poleg poskusov s tipskimi projekt so številni antologijski primeri arhitekture hrvaških vrtcev nastali kot posamezne unikatne stavbe, ki so izhajale iz konteksta. Omenimo nekaj primerov: Magašev vrtec na Mihajljevci v Zagrebu, vrtec v Samoborju Ivana Crnkovića in vrtci na Reki Zvonka Žigmana.

Zakone, predpise in normative, ki se tičejo predšolske vzgoje, so začeli razvijati takoj po vojni, jih hitro implementirali, potem pa dopolnjevali vse do nastanka *Odloka o normativih in navodilih za planiranje, programiranje, načrtovanje, gradnjo in opremo otroških jaslji in vrtcev*⁵. Predhodniki tega Odloka so interdisciplinarne raziskave in konferenca, na kateri so se srečali planerji, arhitekti, pedagogi in učitelji⁶. Vse do danes ostaja Odlok najbolj širok okvir, osnovan na sodelovanju vseh vpletenih disciplin, in vse od svojega nastanka se ga uporablja za načrtovanje programov in oblikovanja objektov, namenjenih varstvu otrok.

Sodobna hrvaška arhitektura otroških vrtcev: raziskovanje in javni natečaji

Tretje obdobje razvoja vrtcev na Hrvaškem obsega zadnje četrto stoletje – od razpada Jugoslavije do danes. Zaznamujejo ga razhajanja med sodobnimi praksami izobraževanja in njihovo prostorsko konfiguracijo. Ta so v prvi vrsti posledica počasnosti prilagajanja zastarelih standardov in nezadostnega sodelovanja med različnimi disciplinami, vpletenimi v odločanje o tem, kakšno predšolsko okolje je zaželeno. Vse to je vodilo v posamično raziskovanje možnih dobrih praks v vsaki od disciplin posebej. Omenjeni vrhunec planiranja in programiranja vrtcev leta 1977 (ki sovpada tudi z najbolj plodnim obdobjem načrtovanja bolj univerzalno uporabnih tipskih vrtcev) je močno vplival na prostorske programe vrtcev, zgrajenih še

5

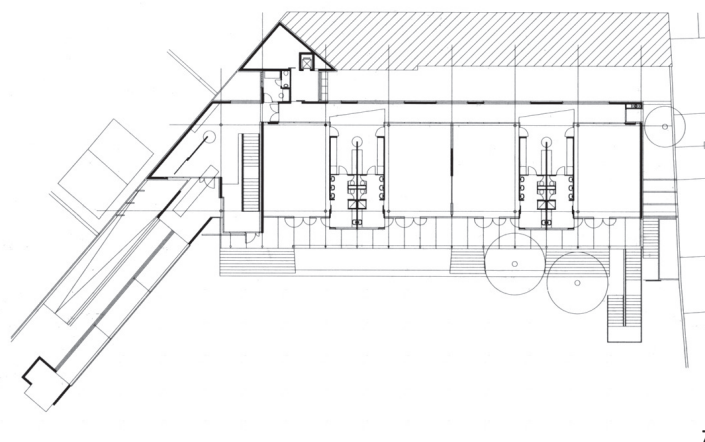
po letu 1991. Seveda pa se je izobraževalna paradigma dotlej spremenila. Njeni temelji so zapisani v *Predlogu zasnove predšolskega izobraževanja (1991)*⁷, a pripadajoča zakonodaja z normativi in s predpisi je sledila precej kasneje ali pa sploh ne. Torej je bilo treba tudi sodobne izobraževalne prakse izvajati znotraj prostorskega okvira, katerega program je temeljil na paradigmi iz preteklosti. To je arhitekta, ki so načrtovali otroške vrtce, vodilo k raziskovanju možnih načinov, na katere bi nove izobraževalne scenarije vključili v dane programe. Rezultat tega je, da se je celotno arhitekturno prizorišče, dejavno v arhitekturnih natečajih za vrtce, spremenilo v arhitekturi laboratorij. Arhitekti, loveč ravnotežje med upoštevanjem predpostavk in lastnimi interpretacijami sodobnih praks, so skušali predvideti bodoče rabe, s čimer so nakazali bolj sodobno interpretacijo okolja za zgodnje izobraževanje.

V 90-ih projektov za vrtce ni bilo prav veliko, vendar pa dva med njimi izstopata. Prvi – vrtec Malešnica v Zagrebu arhitektov Hildegard Auf-Franič in Tonči Žarnić – ustreza urbanistični zasnovi iz poznih 80-ih. Precizno modulira odnos med cesto, dvoriščem in prehajanjem med njima, prek stavbnega ovoja pa sporoča določene elemente notranjosti. Drugi – vrtec v mestnem kareju v Zagrebu arhitekta Miroslava Genga – napoveduje začetek intenzivnega obdobja načrtovanja vrtcev. Zaključen je bil leta 2000, nastal pa je na podlagi prvega od mnogih natečajev za vrtce, objavljenih v letu 1997. Na ta natečaj je prispelo 46 rešitev, med katerimi jih je bilo nekaj zelo inovativnih, npr. projekt Igorja Franića. Miroslav Geng je zmagal z reši-

4 Sestavljivi sistem Yugodidactivega vrtca Megas predstavlja vrhunec raziskovanja tipskih projektov v poznih 70-ih. Tudi najmanjše njegove enote so bile organizirane tako, da so omogočale različne konfiguracije in organizacijske oblike. In nastal je neke vrste oksimoron – unikatni tipski projekti.

5 Odloka o normativih in uputstvima za planiranje, programiranje, projektiranje, izgradnjo in opremanje dječjih jaslji in vrtića [op. prev.]

6 "Savjetovanje 'Racionalno planiranje, projektiranje i izvedba dječjih jaslji i vrtića' – prikaz razvoja koncepcija racionaliziranja u projektiranju dječjih jaslji i vrtića na osnovu normativa 1960.–1977. na primjerima izvedenih objekata", Savez zajednička društvene brige o djeci predškolskog uzrasta SRH, USIZ društvene brige o djeci predškolskog uzrasta grada Zagreba, Savez arhitekata Hrvatske, Zagreb, 1977.

nities, day-care as integral parts of new social centres, interpolating kindergartens into the consolidated urban matrix, and executing type projects in new modern housing cooperatives. The latter is an interesting and instructive segment of the large body of new kindergartens built in Croatia during the Yugoslav period because of the extensive exploration of ideal spatial organizations underlining the educational goals and standardization of elements, beginning with the competition for a type kindergarten for 50 and 100 children, won by Boris Magaš in 1962. Type projects of this era can be divided into two distinct phases – one being the projects of the late 1960's, erected as part of the social infrastructure of new neighbourhoods (prominent examples are type Yugomont by Vinko Uhlik, or type HV1 and type HV2 by Krunoslav Vitanović), and the second phase being the complex projects⁴ stemming from the offices of Yugodidacta, Žerjavić or AS and architects Radovan Tajder, Mladen Anđel, Ivan Antolić and others (type Megas, type 414, type V76). Beside the type project experiments, many anthological examples of Croatian kindergarten architecture built during this time are singular, unique buildings derived from their context, such as Magaš's kindergarten on Mihaljevac in Zagreb, Ivan Crnković's kindergarten in Samobor or Zvonko Žigman's kindergarten in Rijeka, to mention a few.

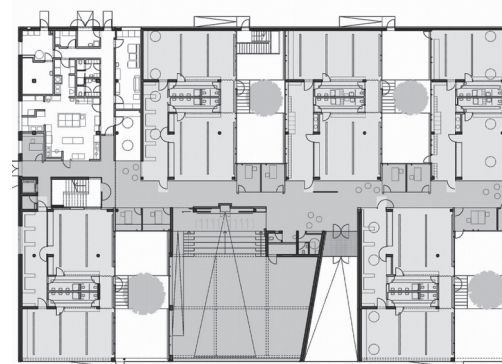
Immediately following the end of the war, new laws, regulations and norms regarding preschool education have been developed, implemented and constantly re-evaluated, peaking in the Guidelines for planning, programming, designing, building and furnishing nurseries and kindergartens from 1977, preceded by interdisciplinary research and a conference bringing together planners, architects, pedagogues, teachers.⁵ To date, these guidelines present the most comprehensive framework based on collaboration of involved disciplines and have since served as a basis of programming and designing child-care facilities.

Contemporary Croatian Kindergarten Architecture: Explorations in Open Competitions

The third stage spanning a quarter of a century – from the dissemination of Yugoslavia until today – is marked by certain discrepancies of various parameters representing contemporary educational practi-

ces and related spatial configurations. This was primarily due to the slow revision of outdated standards and insufficient collaborations between various disciplines engaged in defining a desired preschool environment, leading to individual explorations of possible good practices within separate fields. The mentioned peak of planning and programming that occurred in 1977 (and coincided with the most fruitful era of designing broadly applicable type-projects) heavily influenced the spatial programmes for kindergartens built since 1991. However, the education paradigm shifted and its foundation laid in the Conception of Preschool Education published in 1991⁶, but the accompanying legislation of standards and guidelines followed much later or not at all. Thus, contemporary education practices were to be carried out in a spatial frame whose programme was based on a different paradigm. This led architects designing kindergartens to explore possible ways of implying new educational scenarios within the given programme, turning an entire scene actively engaged in architectural competitions for kindergartens into an architectural laboratory. Balancing between the necessity of respecting the propositions and their own interpretations of contemporary practices, architects have strived to anticipate new uses thus offering an updated interpretation of the early education environment.

The number of projects built during the 1990's is not large, but two stand out during this period. The first is the kindergarten in Malešnica in Zagreb by Hildegard Auf-Franić and Tonči Žarnić, corresponding to the late 1980's urban plan. It modulates the relation-

4 The composable systems of Yugodidacta's Megas presents the peak of type project research of the late 1970's because its smallest units were organized in such a way that they enabled very different configurations and organizational forms, disproving an oxymoron – a unique type-project.

5 "Savjetovanje 'Racionalno planiranje, projektiranje i izvedba dječjih jaslica i vrtića' – prikaz razvoja koncepcija racionaliziranja u projektiranju dječjih jaslica i vrtića na osnovu normativa 1960.–1977. na primjerima izvedenih objekata", Savez zajednica društvene brige o djeci predškolskog uzrasta SRH, USIZ-društvene brige o djeci predškolskog uzrasta grada Zagreba, Savez arhitekata Hrvatske, Zagreb, 1977.

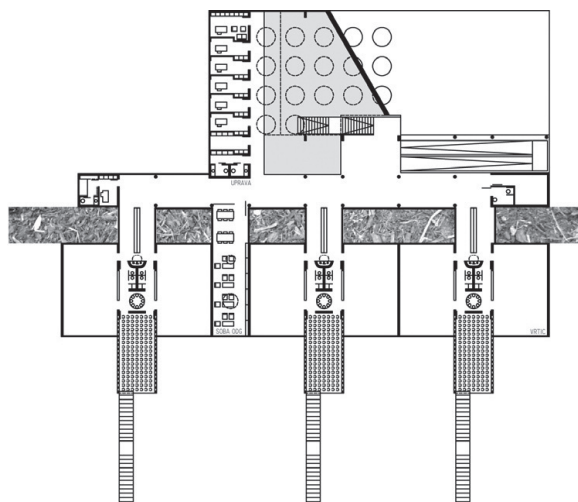
6 "Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja", Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske 7/8, 1991.

Figure 5: Kindergarten in Malešnica, Zagreb, Hildegard Auf-Franić, Tonči Žarnić, 1994–1996 (plan from Auf-Franić, H., Bertina, M., Oluić, V., Roth-Čerina, M., Arhitektura dječjih vrtića u Zagrebu 1990–2008, Društvo arhitekata Zagreba, AF Zagreb, 2008; photo by Marija Braut).

Figure 6: Kindergarten in a city block, Zagreb, Miroslav Geng, 1997–2000 (plan from Bešlić, T.: Ljepota jednostavnosti, „Oris“ 8, photo by Damir Fabijanić).

Figure 7: Kindergarten in Sesvete, Goran Rako, Nenad Ravnić, Josip Sabolić, 2004–2007 (plan from Ivanišin, K.: Poetičan i precizan mikrosvijet, „Čovjek i prostor“ 644–645, 2008, photo by Boris Cvjetanović).

Figure 8: Kindergarten in Dubrava, Zagreb, Hrvoje Njirić, Davor Bušnja, 2005–2007 (plan from Auf-Franić, H., Bertina, M., Oluić, V., Roth-Čerina, M., Arhitektura dječjih vrtića u Zagrebu 1990–2008, DAZ, AF Zagreb, 2008, photo by Domagoj Blažević).

9

10

Sl. 9: Vrtec Lanište, Zagreb, Mia Roth-Čerina, Tonči Čerina, 2005–08 (načrt iz Loher, R: *In Search for the Centre*, "Oris" 59, 2009, fotografija: Domagoj Blažević).

Sl. 10: Nerealiziran zmagovalni projekt za Vrtec Voltino, Zagreb, Hrvoje Njirić, Vedran Škopac, Davor Bušnja, Igor Ekštajn, 2006 (arhiv Društva arhitektov Zagreb).

Sl. 11: Vrtec Krk, Saša Randić, Idis Turato, 2009 (načrt iz Rupnik, I: *A Peripheral Moment*, Actar, 2011, fotografija: idisturato.com).

Sl. 12: Vrtec Dubrava, Zagreb, Hrvoje Njirić, Davor Bušnja, 2005–07, notranja ulica (Bates, S: *A Brave Statement*, "Čovjek i prostor" 644–645, 2008).

tvji, ki stavbo stisne v severni kot trikotnega kareja in zmanjša njeno tlorisno površino tako, da predvidi tudi podzemno etažo. Transparenten vrtec in jasli lebdijo nad tlemi, v zelenje pa gledajo skozi plitvo galerijo.

Pred valom javnih natečajev v sredini 2000-ih je bilo zgrajenih nekaj pomembnejših projektov, izbranih na vabljenih natečajih ali neposredno naročenih. Med njimi sta vrtec Jarun Vinka Penezića in Krešimirja Rogine s pikslasto ovojnico in vrtec v Markuševcu Hidegard Auf-Franić in Tina Franića z osrednjim gledališčem, ki dopolnjuje nezadostno socialno infrastrukturo predmestja, v katerem stoji.

Vse večje število otrok v dnevnom varstvu je pomenilo vedno večji pritisk na obstoječe kapacitete, obenem pa je zakonodaja podpirala institucijo javnega natečaja za javne investicije. Potreba po gradnji novih objektov v poznih 90-ih in prvi polovici 2000-ih ter posledični javni natečaji so spodbudili nastanek kolektivnega arhitekturnega *think-tank* na področju projektiranja vrtcev. Zgrajenih je bilo sicer manj kot pol teh natečajnih projektov, številne pomembne rešitve so ostale le na papirju, a vseeno najbolj zanimivi realizirani projekti tistega obdobja izhajajo prav iz njih. Vrtec Sesvete blizu Zagreba je nastal kot rezultat prvega sklopa odprtih javnih natečajev iz obdobja 2004–08. Nanj je prispelo 45 rešitev. Goran Rako, Nenad Ravnić in Josip Sabolić so zmagali s preprosto gesto kontinuirnega zakrivljenega trakta z zahtevnim prerezom, ki je hkrati reševal potrebe po zaščitenem dvorišču, intimnih igralnicah, ki komunicirajo med seboj, in večnamenski vhodni avli, v kateri se lahko odvijajo različni dogodki, povezani s četrtjo⁷.

Vrtec v zagrebškem predmestju Dubrava Hrvoja Njirića in Davora Bušnja je na natečaju zmagal l. 2005, zgrajen pa je bil l. 2007. Postavljen je na zemljišču, ki ga senči stolpnica. Avtorja sta zasnovala 3-nadstropno zalomljeno stavbo, ki se umakne iz sence in obenem ustvari javni prostor za otroke vzdolž glavne avenije. Najpomembnejši prispevek k sodobnim prostorom zgodnjega izobraževanja sta atomizacija servisnih in administrativnih prostorov v vmesni prostor – notranjo ulico, posejana s fragmenti resničnega življenja, kar spominja na Decrolyjevo *école par la vie pour la vie*, ter oživitve muralov Vilka in Otona Glihe iz Zemljakovih vrtcev.

Desetletje 2000-ih je zaznamovala iniciativa za subvencionirano stanovanjsko gradnjo, večinoma posameznih objektov in par stanovanjskih sosek. V okviru urbanih standardov tega programa so zgradili tudi nekaj vrtcev in šol, npr. vrtec Špansko v Zagrebu Damirja Novoselca in Damirja Vitkovića.

Zadnji projekt, izbran v valu natečajev iz sredine 2000-ih in dejansko zgrajen, je vrtec v Laništu Mie Roth in Tončija Čerine. Stoji blizu zagrebške vpadnice in območje razdeli od glasnega proti tihemu in intimnemu. Vrtec je zavarovan pred okolico, hkrati pa postane vozlišče javne infrastrukture, ki je v času njegove gradnje sploh ni bilo.

Po letu 2008 je bilo organiziranih nekaj okroglih miz in diskusij, na katerih so uporabniki, mestne oblasti in arhitekti razpravljali o svojih izkušnjah vrtcev, zgrajenih na podlagi javnih natečajev. Uporabniki so izrazili nezadovoljstvo zaradi neuskladenosti med prostorskimi programi, ki so izhajali iz predpisov, sprejetih pred 30 leti, ter sodobnih potreb in izobraževalnih procesov, ki se odvijajo v današnjih vrtcih.

Tradicionalna prostorska organizacija je bila shematska, zato so se za najbolj napredne projekte izkazali tisti, ki so vmesne prostore razumeli kot nedoločen prostor, odprt za nove scenarije.

Po letu 2008 se je zaustavilo izvedbo večine natečajno izbranih projektov in širšo skupnost arhitektov bolj ali manj izključilo iz procesov planiranja in oblikovanja vrtcev – čeprav se jih je še vedno gradilo. V zadnjih letih izstopa le par primerov, recimo vrtec za zidom na Krku Saša Randića in Idisa Turata. Zgrajen je med razraščeni družinski hišami, v vse prej kot didaktičnem okolju. Avtorja sta zato otroke zaščitila s ponovitvijo vsem dobro znanega kamnitega zidu, ki zamejuje vrtec kot bolj ambiciozno okolje, z urbanim pridihom, ki v pravi okolici umanjka.

Poleg projektov, nastalih iz javnih sredstev, je velik del novo ustanovljenih kapacitet vzniknil v stanovanjskih ali poslovno-komercialnih prostorih, kar še bolj poudarja manko strategije za vključevanje velikega števila otrok v dnevno varstvo. Zakonodajni okvir se kaže kot povsem inerten tako pri razvijanju novih modelov integracije predšolske vzgoje v gosto urbano tkivo kot pri razvoju strategij, ki bi odgovarjale sodobnim potrebam. Idealu se je, gledano na splošno, najbolj približala produkcija predšolskih ustanov v poznih 70-ih in zgodnjih 80-ih. Tako se nam razjasni tudi lekcija, ki se je lahko naučimo iz opisanih treh Obdobjih: Če je najboljša takrat, ko neposredno fizično artikulira cilje vzgojnih procesov in k njim prispeva kot "tretji učitelj", bi morali arhitekturo vrtcev načrtovati v tesnem sodelovanju med vsemi vpletenimi disciplinami, pred tem pa posodobiti normative in zagotoviti fleksibilne strategije načrtovanja. V nasprotnem primeru ne moremo pričakovati dobro zasnovanega omrežja oz. stavb, proste shematske rigidnosti. Na srečo imamo nekaj primerov vrtcev, nastalih na podlagi javnih natečajev, ki so uspeli prelisičiti idealne procese in ustvariti trden okvir za nastanek novih izobraževalnih praks, ki jih je spodbudilo prav oblikovanje prostora.

7 "Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja", Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske 7/8, 1991.

ship to street, courtyard and transitions with precision and communicates certain elements of the interior with the outside through the envelope. The second marked the beginning of an intense era of designing kindergartens – Miroslav Geng's kindergarten within a city block in Zagreb. It was finished in 2000, based on the first of many architectural competitions for kindergartens published in 1997. It attracted 46 entries, some of which present innovative contributions to this laboratory, such as Igor Franić's entry. Miroslav Geng won the competition, comprising the kindergarten into the northern angle of a triangular inner-city block and minimizing its footprint by introducing a *sous-terrain* level. The transparent kindergarten and nursery, hovering above ground, look out to the foliage through a shallow threshold of galleries. Before the simultaneous wave of public competitions of the mid 2000's, a few significant projects were built as commissions or invited competitions, such as Vinko Penezić-Krešimir Rogina's kindergarten in Jarun with its pixelated envelope or Hildegard Auf-Franić and Tin Franić's kindergarten in Markuševac with its central theatre meant to complement the suburb's lacking social infrastructure. An ever-increasing number of children in day-care induced great pressure onto the existing capacities, and legislation asked for the institution of the public architectural competition for public investments. This brought about a collective architectural 'think-tank' gathered around the numerous competitions motivated by the need for new facilities, carried out between the late 1990's and first half of 2000's. Less than a half of these competitions have actually been built, leaving some of the winning propositions in the paper pool with other, awarded or non-awarded, significant contributions; still, the most significant built projects of this period stem from these competitions.

The kindergarten in Sesvete near Zagreb was the result of the first in a row of open competitions published between 2004 and 2008, attracting 45 teams. Goran Rako, Nenad Ravnić and Josip Sabolić won the competition with a simple gesture of a continuous curved tract, complex in its section, which simultaneously solved the need for a protected courtyard, intimate rooms communicating with each other, and a multipurpose entry hall which can accommodate performative events of the neighbourhood.⁷

The kindergarten in Zagreb's suburb of Dubrava by Hrvoje Njirić and Davor Bušnja, won in 2005 and finished in 2007, is located on a plot shaded by a high-rise. The authors propose a three-level bent 'mat' which retracts from the shade, simultaneously establishing a public space for children along the main avenue. However, the most significant contribution to the contemporary spaces of early education is the atomization of service and administration into the interstitial space – an interior street dotted with didactic fragments of real life, evoking Decroly's 'école-par la vie pour la vie' and bringing Vilko Gecan's and Oton Gliha's murals from Zemljak's shelter to life.

A significant initiative marked the 2000's as well – government subsidized housing, mostly with singular buildings and a few new housing quarters. Within the urban standards of this program, kindergartens and schools were erected, such as Damir Novoselec's and Damir Vitković's day-care in Špansko in Zagreb.

The last awarded project from the mid 2000's competition wave that was actually built is the kindergarten in Lanište by Mia Roth and Tonči Čerina. Near the freeway entering Zagreb, it stratifies zones from loud and public to quiet and intimate, protecting itself from its surroundings and also providing a nexus of public infrastructure where, at the time of construction, there was none.

After 2008, a few public discussions and round tables were organized with contributions by users, city officials and architects about the experiences after completing kindergartens chosen in architectural competitions. These discussions showed a certain dissatisfaction by users, which was the result of an incongruity between spatial programmes based on the guidelines established thirty years earlier with contemporary needs and educational processes practiced in kindergartens today. Interestingly, because of the schematic proposition of the traditional spatial scheme, the most progressive projects in this period are the ones which articulated the in-between as the indeterminate space of new scenarios.

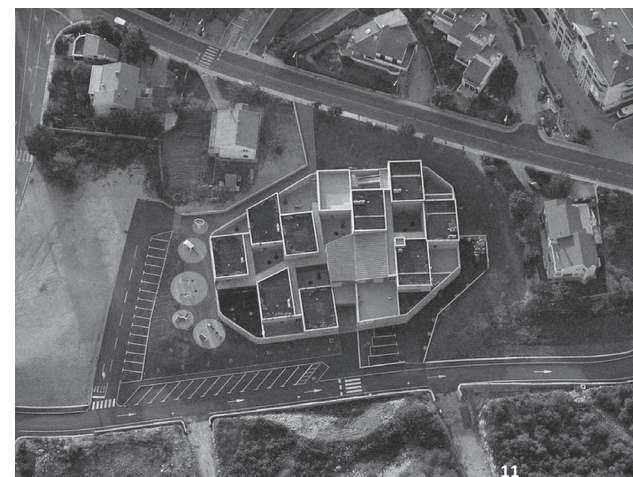
After 2008, a halt was put on the execution of most awarded projects, and the broader architectural community was largely left out of the processes of planning and designing kindergartens – although their production continued. Only a few examples from the last five years emerged as outstanding – such as the walled kindergarten in Krk by Saša Randić and Idis Turato. Placed in a context of overgrown family houses, a surrounding which is many things except didactic, the authors chose to shield the children from it, recreating a familiar motif of the stone wall. Children inside are exposed to a more ambitious environment with an urbanity that the surrounding lacks.

Beside the projects built through public procurement, a high number of newly established facilities today are arranged in borrowed spaces meant for dwelling or commerce, proving a lack of strategy for accommodating the high number of children in day-care. The underlying legislative framework is displaying an inertia in devising new models of integrating the preschool into the dense urban fabric or quick strategies of answering current accommodation needs. The broad production of preschool facilities in Croatia came closest to this ideal of immediate reaction, adequate guidelines and conceptual explorations in the late seventies and early eighties. The incidental lessons of the three periods state the obvious – if kindergarten architecture at its best is a direct physical articulation of the goals of educational processes, and contributes to these processes as a 'third teacher', it should be planned and designed in close cooperation of involved disciplines, preceded by up-to-date standards and flexible planning strategies. If not, we may not witness a well-established network, or buildings free of schematic rigidity. Still, intermittent examples attained through open competitions managed to reverse the ideal process by creating a potent frame for the emergence of new educational practices suggested by design.

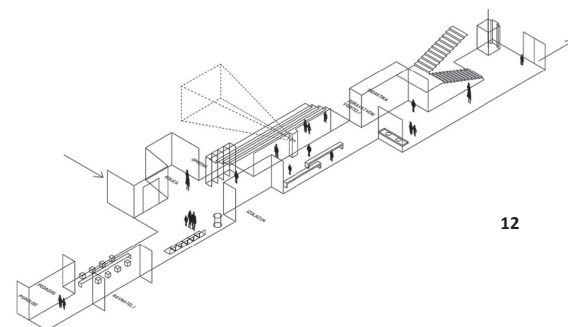
7 The transparent stratification can be related to Neutra's Ring Plan School, with its open courtyard as a protected child forum.

11

11

12

Figure 9: Kindergarten in Lanište, Zagreb, Mia Roth-Čerina, Tonči Čerina, 2005–2008 (plan from Loher, R.: In Search for the Centre, "Oris" 59, 2009, photo by Domagoj Blažević).

Figure 10: Unbuilt winning competition project for a kindergarten in Voltino, Zagreb, Hrvoje Njirić, Vedran Škopac, Davor Bušnja, Igor Ekštajn, 2006 (Zagreb Architects' Association Archives).

Figure 11: Kindergarten in Krk, Saša Randić, Idis Turato, 2009 (plan from Rupnik, I.: A Peripheral Moment, Actar, 2011, photo from idis-turato.com).

Figure 12: Kindergarten in Dubrava, Zagreb, Hrvoje Njirić, Davor Bušnja, 2005–2007, the internal street (Bates, S.: A Brave Statement, "Čovjek i prostor" 644–645, 2008).

Vrtec in vizija spremembe

Ana Tori

Povzetek

Vrtci so imeli vse od svojih začetkov dalje vrsto funkcij, na katere danes pozabljamo ali pa zanje niti ne vemo. Nastali so kot odziv na neenakost družbe, med raziskovanjem in nadgrajevanjem pedagoških teorij in z iskanjem rešitev za ogrožene skupine otrok.

V članku na primeru Ownovega vrtca, pedagogik Montessori in Waldorf, sodobnih hi-tech vrtcev ter sobivanja vrtcev in domov za ostarele predstavljam skriti potencial za celo družbo, ki ga imajo ustanove za najmlajše, ter kako se vrednote ustanoviteljev in pedagogike odražajo v arhitekturnem prostoru.

Ključne besede

vrtec, arhitektura, vzgoja, pedagoška teorija, socialni problem, družbena sprememba, Owen, Montessori, Waldorf, hi-tech, medgeneracijsko povezovanje

Uvod

Vrtci so v naši zavesti stavbe, obkrožene z zelenjem in igrali, kjer je vedno glasno in nikoli nič pri miru. Nanje pogosto gledamo samoumevno: obstajajo zato, da se otroci spoznajo s sovrstniki in da lahko starši brez skrbi hodijo v službo. Namen vrtcev pa ni samo varstvo. V različnih državah in obdobjih so se vrtci pojavili kot odziv na socialne probleme, kot odraz določenih vrednot, želja po izboljšanju odnosa do najbolj ranljivih skupin ali kot neposreden odgovor na družbene razmere.

V članku bom predstavila tako zgodovinske kot tudi sedanje primere vrtcev, ki so nastali kot odziv na socialno stanje, in poskušala poiskati poslanstvo arhitekture vrtcev.

Owen in začetek arhitekture vrtcev

Angleški industrialec in socialni reformator Robert Owen (1771–1858) je svoja prepričanja o socialni družbi in vrednote udejanjal v različnih projektih. Verjel je, da se osebnost oblikuje z okoliščinami, na katere človek nima vpliva, zato je naša naloga ustvarjati čim boljše okolje za otroke od najzgodnejših let. Njegov najbolj poznani projekt je preoblikovanje škotske vasi New Lanark. V vasi z dva tisoč prebivalci so četrtno skupnosti predstavljali revni otroci iz Edinburga in Glasgova. Imeli so zelo malo pravic, živeli v slabih stanovanjskih in higienskih razmerah in bili pogosto izpostavljeni kriminalu ter moralni oporečnosti odraslih.

Svojo vizijo družbe in željo po večji solidarnosti je Robert Owen udejanjal s socialnim modelom, v katerem je vrtec prijazen in spodbudno okolje za otrokov razvoj. S sistematskim izboljševanjem stanovanjskih razmer, skrajšanjem delovnika s 14 ur na 10,5 ure, spodbujanjem ljudi k redu, čistoči in gospodarnosti, z nadzorom prodaje alkoholnih pijač in najpomembnejšim: z investiranjem v izobraževanje je skušal izboljšati življenjske razmere svojih zaposlenih in njihovih otrok.

Owen je imel otroke za nepopisan list z nešteto vprašanji v glavi. Razumel je, da ne morejo delati, ampak jim mora biti dovoljeno, da razvijajo svojo osebnost. Otrokom, mlajšim od deset let, je prepovedal delo in uvedel obvezen pouk. Tistim iz dovolj premožnih družin je dovolil po dopolnjenem 10. letu starosti, ko so drugi začeli delati, še nadaljnje dveletno šolanje.

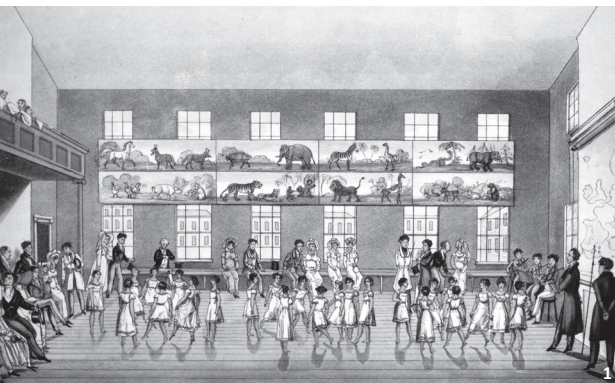
Leta 1816 je odprl prvi vrtec v Veliki Britaniji. V njem so veljala posebna pravila: opustil je tradicionalne vzgojne metode in kaznovanje; v program je vključil dejavnosti, kot sta glasba in ples; za vzgojitelje je izbral najbolj prijazne in potrpežljive vaščane, tiste, ki so se mu zdeli edini primerni za vzgojo; otroci so dobili šolsko uniformo iz najboljšega bombaža in jo zamenjali 3-krat tedensko; pogosto so se jim pridružili starejši sovrstniki in jih učili. Z vrtcem je razbremenil matere in starejše brate ali sestre, da jim ni bilo treba skrbeti za najmlajše.

Vrtec je bil navzven preprost, arhitekturno blizu industrijskim objektom, a zato toliko bolj inovativen v notranjščini. Bil je del šolske zgradbe, v kateri so bile še knjižnica, pet prostornih učilnic za šolo in večerni pouk in velika kopalnica, kjer so otroke kopali in strigli. Prostor vrtca je bil svetel in zračen, zasnovan kot moderna otroška igralnica, z veliko izbranih igračk, z otroški velikosti prilagojeno notranjo opremo in manjšo galerijo za glasbenike, da so igrali otrokom, medtem ko so ti plesali in prepevali. Stene učilnic so krasile velike barvne slike in zemljevidi, da bi naredili učenje otrokom bolj prijetno. Danes to štejemo za prvi primer arhitekture za otroke.

Owov model se je izkazal za uspešnega. Otroke, ki so odraščali v tej skupnosti in bili vključeni v program vrtca, so opisovali kot prijetne, zadovoljne, hvaležne in bolj zdrave. Vrtec torej nima le vloge varstva, temveč je zavetišče zanemarjenim otrokom in prvi korak na poti do boljše družbe. Poleg socialnih so bili sočasno vidni tudi poslovni uspehi, New Lanark pa je postal vzorčen primer za novi red in kraj, ki so ga začeli obiskovati socialni reformisti, predstavniki dvora in drugi.

Montessori in arhitekturni prostor

Izobraževalni princip Montessori se imenuje po italijanski zdravnici, antropologinji in pedagoginji Marii Montessori (1870–1952), ki se je leta 1899 v Rimu začela ukvarjati z izobraževanimi problemi. Osredotočila se je na zapostavljene otroke z motnjami v duševnem razvoju. Osnovala je program, v katerem so otroci s pomočjo didaktičnih materialov razvijali svoje sposobnosti in se naučili spretnosti, za katere ni bilo pričakovano, da jih bodo osvojili. Maria Montessori je odkrila, da lahko pravilno oblikovane igrače, t. i. izobraževalni materiali montessori, pri otrocih zbudijo zanimanje in pritegnejo pozornost. Materiali

Sl. 1: Plesni nastop otrok. Vir: <http://www.newlanark.org/uploads/image/Dancing.jpg>.

Sl. 2: Pogled na New Lanark, objekt na desni je vrtec in šola. Vir: <http://www.theguardian.com/uk/2013/mar/31/new-lanark-heritage-industry-clash>.

Sl. 3: Maria Montessori s sinom na obisku pri najmlajših. Vir: <http://venturamontessori.org/dr-montessori/>.

Sl. 4: Igralnica v waldorfskem vrtcu se poskuša izogibati pravim kotom. Vir: <http://www.waldorftoday.com/2014/09/human-beings-as-the-measure-of-things-on-the-architecture-of-waldorf-schools/>.

Sl. 5: Otroci v okviru vrtca pripravljajo hrano. Vir: <http://www.waldorftoday.com/2014/01/the-role-of-purposeful-work-in-a-waldorf-kindergarten/>.

imajo določen izobraževalni namen in so oblikovani tako, da se z njimi lahko samostojno in spontano igrajo od petnajst minut do ene ure. Po tem otroci niso utrujeni, ampak mirni, ponosni nase in na spoznanje, do katerega so prišli sami. Tako pridobivajo lastnosti, kot so samodisciplina, sposobnost individualnega dela, vedoželjnost. Vzgojitelj ima vlogo usmerjevalca, ne aktivnega člana izobraževalnega procesa. V skupini so združeni otroci, stari 3–6 let. Ker je bila uspešna, je metodo preizkusila tudi pri otrocih brez težav v razvoju. Leta 1907 je odprla prvo hišo za otroke (Case dei Bambini). V program se je prvo leto vključilo 60 otrok iz rimske ubožne četrti San Lorenzo. Maria Montessori je opredelila splošne smernice in ovrednotila pomen lepote prostora. Določila je, da mora biti učilnica dovolj prostorna, barve nežne, pohištvo lahko in prostor estetski, tako da se otroci v njem dobro počutijo. Oblikovan naj bi bil tako, da spodbuja individualno učenje in hkrati občutek za skupnost, sodelovanje. Arhitekti teh vrtcev se pogosto udeležijo izobraževanja za učitelje pedagogike Montessori, da bi res razumeli in pravilno oblikovali prostor. Lokacija vrtca naj bi bila v stiku z naravo, stavbna oblika preprosta, z dovolj dnevne svetlobe in iz naravnih materialov. Zaželeno je, da je učilnica z dveh strani odprta navzven in ima vsaj en neposreden izhod v zunanji prostor. Notranji prostor učilnice omogoča tako prosto gibanje kot tudi dovolj prostora za individualno učenje in raziskovanje.

Ker se otroci učijo iz okolja, ureditev igralnice ne sme biti prepuščena naključju, temveč znanstveno načrtovana in metodološko zastavljena. Odraža vzgojne principe: skupnost, red in neodvisnost. Arhitekturno velik poudarek je namenjen odnosom in učinkom, kompoziciji osnovnih elementov, kot so primerno merilo, raven sončne svetlobe, estetika, glasnost, akustika, vlažnost, toplota, vonj. Tloris je zasnovan tako, da pusti odprt centralni prostor, okrog katerega so razporejeni manjši kotički za morebiten umik oz. individualno igro.

Arhitekturno oblikovanje podpira filozofijo pedagogike, premišljeno usmerja in spodbuja otroke na nezavedni ravni. Učitelj ne ponuja in podaja znanja, ampak so izobraževalni materiali in okolje takšni, da otrok sam posega po znanju. Lahko bi rekli, da je arhitekturni prostor konceptualno zelo podoben materialom: do potankosti načrtovan, omogoča samo-

stojno delo in razvoj otrok, stremi k uporabi naravnih materialov.

Waldorfski vrtec in arhitektura kot primarni element izobraževalne metode

Tudi direktor nemške tovarne cigaret Waldorf Astoria, Emil Molt (1876–1936), je pomembno doprinesel k razvoju vrtcev. Najprej se je lotil šolanja svojih zaposlenih, a kmalu ugotovil, da deluje le, dokler sam krije vse stroške. Če res želi spremembo, mora začeti pri mlajših. Otroci iz nižjih slojev bi po njegovem morali imeti enake možnosti kot tisti iz višjih in dostop do izobrazbe je najboljši način doseganja enakosti v družbi. Ustanovil je šolo za otroke svojih zaposlenih, financirano iz prihodkov podjetja. V sodelovanju s filozofom, pedagogom in arhitektom Rudolfom Steinerjem je zasnoval model waldorfske šole. Leta 1919 je v Stuttgartu prvič odprla svoja vrata.

Waldorfska šola je utemeljena na Steinerjevi pedagoški predpostavki, da otrokov razvoj poteka v treh fazah; vsaka traja 7 let, za vsako so značilni določeni načini učenja in razmišljanja. Waldorfski vrtec je namenjen 1. fazi razvoja, ki jo zaznamuje posnemanje, zato se otroci učijo s pomočjo empatije, ponavljanja in izkustva. V izobraževalni program so vključene dejavnosti iz vsakdanjega življenja, npr. peka, pomivanje, vrtnarjenje, zato so del vrtcev prostori, kakršni so doma, recimo kuhinja in vrt. Tako kot montessori igrače so tudi waldorfske iz naravnih materialov, npr. lesa, blaga, kamna ...

Waldorfska igralnica stremi k domačnosti, izogiba se stiku s sodobnimi tehnologijami, velik del programa pa se odvija na prostem, v vseh vremenskih pogojih. Za razliko od montessori učilnice se prostori waldorfskega vrtca izogibajo pravokotnim zidovom, da se ustvari občutek pretočnosti in zračnosti. Tako kot izobraževalna metoda spodbuja otroka, da postane svoboden, samostojen odrasel, tudi arhitektura ne sme imeti omejitev v formi, temveč mora biti oblikovana organsko in tvoriti prostor, v katerem učilnica odseva skupnost in zagotavlja prostor za razmišljanje. Zidovi naj bi imeli izrazito teksturo in bili v prvi fazi izobraževanja obarvani v tople barve, kasneje, z ostrenjem intelekta pa naj bi odtenki postali bolj hladni in umirjeni. Tako kot je bil Steiner vsestranski mislec, je tudi koncept waldorfske šole in vrtca celovit in usklajen z arhitekturo, ki je primarni element izobraževalne metode.

Najmlajši in najstarejši pod eno streho in arhitektura simbioze

Čeprav se evropska družba stara, mlajše generacije pogosto nimajo stika s starejšimi. Eden od načinov medgeneracijskega povezovanja je sobivanje vrtcev in domov za starejše. Cilj povezave je srečevanje med starejšimi in otroki: starejšim popestri vsakdan, otrokom omogoči stik z naravnim procesom staranja, na obeh straneh pa spodbuja sočutje. Starejši, ki se prostovoljno vključijo v program, pomagajo pri branju, pisanju, ustvarjanju in igri. Med interakcijo z mladimi dobijo možnost prenosa svojega znanja na najmlajše in ponovno pridobijo občutek koristnosti. V domu za upokojnence lahko vrtci le gostujejo ali pa so njegov sestavni del.

Windsor v Coffeyvillu, Kansas, je primer stalnega sožitja. Iz vrtca poročajo o pozitivnih učinki, kot so izboljšane bralne sposobnosti otrok, zmanjšana količina zaužitih zdravil pri starejših in manjši stres pri starejših udeležencih programa v primerjavi s tistimi, ki se družijo večinoma s svojimi vrstniki. Pobudniki niso pričakovali, da se bodo otroci tako dobro počutili med starejšimi, prav tako ne, da jih bodo ti tako pozitivno sprejeli.

Bistvenega poudarka na arhitekturi ni: v domu Windsor so preprosto tri sobe rezidentov preuredili, da je ena namenjena umetniškemu ustvarjanju, druga poučevanju in tretja igri. Stena proti hodniku ima okno z nižjim parapetom, da lahko otroke pridejo pogledat tudi varovanci na invalidskih vozičkih. Vabljeni so, da vstopijo, se vključijo v igro, pomagajo pri umetniških projektih, poslušajo glasno branje ali celo sami berejo. Otrokom je na voljo tudi urejeno zunanje igrišče z mizami.

Dom za upokojnence Sv. Vincent v Seattlu, Washington, je primer gostovanja. O tem uspešnem rednem druženju predšolskih otrok in starejših je bil posnet celo dokumentarec. Film je doživel veliko podpore še pred premiero, kar dokazuje že odmevna spletna kampanja Kickstarter, kjer je njegova režiserka Evan Briggs zbrala sredstva za poprodukcijo.

Rezultati so pozitivni za vse. Dr. David Lipschitz poroča, da naj bi otroci, udeleženi v medgeneracijskih programih, imeli kasneje boljše socialne veščine, bili akademsko uspešnejši, manj izpostavljeni zlorabi drog in čustveno stabilnejši.

Opisana primera zelo enostavno rešita prostorski problem zgolj s spremembo namembnosti prostora. Najbolj pomembni so vzdušje, dosežen namen povezovanja in interakcija generacij.

Posledica medgeneracijskega povezovanja bi bila lahko gradnja novega medgeneracijskega centra. Vrtcev lahko služi svojemu namenu, tudi če je pod okriljem druge ustanove in znotraj arhitekture, ki ni prvenstveno namenjena samo otrokom. Pri ustanavljanju ali prenovi vrtcev bi se bilo smiselno vprašati, kako je sestavljena naša družba, kakšni so vzorci obnašanja in kaj lahko pridobimo z vzpostavljanjem novih povezav. V sodobni družbi so otroci in mladi pogosto prikrajšani za stik s starimi starši, starejšo generacijo. In obratno.

Miselni premik od prostora za posamezno generacijo k večgeneracijskim prostorom je tako lahko pobuda za izboljšanje družbenega problema pomanjkanja medgeneracijskega povezovanja. Seveda bi bila dobrodošla namenska gradnja tovrstnih objektov, a

najprej velja preizkusiti, kako deluje ideja v praksi. Z arhitekturnega vidika bi morala biti stavba, ki združuje tako vrtec kot dom za upokojnence, zelo dobro premišljena. Za obe ciljni skupini veljajo namreč stroge oblikovalske smernice, npr. prilagojeno pohištvo in oprema, visok higienski standard in dostopnost do vseh prostorov, tako z invalidskim kot z otroškim vozičkom. Zasnova objekta, namenjenega vrtcu in domu starejših hkrati, odpira zanimiva konceptualna izhodišča in kreativnost v arhitekturi.

Hi-tech vrtci in novi arhitekturni izzivi

Nekatere osnovne šole na Slovenskem so vključene v program IKT (informacijskokomunikacijske tehnologije), katerega namen je digitalno opismenjevanje otrok in spodbujanje strokovnih delavcev k večji rabi IKT pri pouku. V marsikateri državi s takšnimi programi začnejo že pri predšolskih otrocih in v vrtcih uporabljajo tablične računalnike za učenje besed in števil, fotografiranje in igranje izobraževalnih igrice. V Auburnu, Alabama, je šolski odbor leta 2011 izglasoval, da bodo vsem predšolskim otrokom in njihovim vzgojiteljem v 285-ih javnih vrtcih zagotovili tablični računalnik.

Tehnološki vrtci so dvignili mnogo prahu. Zagovorniki in vzgojitelji poročajo, da so otroci bolj motivirani za učenje, da potrebujejo nove oblike zaposlitve in prenosa znanja, da je »tablica« dober pripomoček pri pripravi individualnega programa za vsakega otroka posebej, saj so klasični načini poučevanja postali za otroke staromodni in nezanimivi. Nasprotniki trdijo, da se morajo otroci v tem obdobju brezskrbno igrati in razvijati svojo domišljijo, da bodo tako ali drugače kasneje (še preveč) izpostavljeni računalniku.

Vsi se zavedamo dejstva, da so otroci izpostavljeni medijem, pogosto brez nadzora staršev. Sodobne tehnologije lahko spoznajo tudi tako, da se že v predšolski dobi seznanijo z algoritemskim mišljenjem in preko preprostih nalog in iger spoznavajo osnovne principe programiranja in informatike. A najbrž je lažje prižgati in podati »tablico« ...

Prostori takšnih vrtcev so drugačni v tem, da se v igralnici poleg igrač pojavljajo še tablični računalniki in mizice, na katerih so postavljeni osebni računalniki. Arhitekturno oblikovanje še ni dalo odgovorov na večjo vključenost IKT v vzgojo in izobraževanje otrok.

Zaključek

Rojstvo in razvoj vrtca sta povezana z velikimi idejami in vizijami o pravičnejši družbi. Do danes smo na področju izobraževanja, pedagogike, pravic otrok in arhitekture vrtcev dosegli velik napredek. Že majhna sprememba programa, npr. obisk doma za upokojnence ali oddelek znotraj neke druge ustanove, lahko prispeva k veliki družbeni spremembi s pogosto daljnosežnimi posledicami.

V istih obdobjih so se ključni pedagogi in socialni reformatorji na problematiko neprimerne odnosa do otrok in neenakih možnosti odzvali tako, da so v ospredje postavljali najmlajše; dr. Molt in dr. Montessori sta poskušala dati možnost nepriviligiranim otrokom, Owen pa je želel s pomočjo vrtca spremeniti celotno skupnost, dolgoročno tudi družbo.

Danes, ko so otroci zaščiteni z zakonom in drugimi mehanizmi preprečevanja zlorab, se bolj ukvarjamo z vprašanji, kako otroke pripraviti na hitro spreminjajoč se svet. Hi-tech vrtci želijo za učenje dojemljive

Sl. 6: Skupaj pri igri. Vir: <https://www.kickstarter.com/projects/1246023967/present-perfect-a-documentary-film-post-production/description>.

Sl. 7: Učenje črk na tabločnem računalniku. Vir: <http://www.bethesdamagazine.com/Blogs/Education-Matters/November-December-2011/Hi-tech-Kindergarten>.

Sl. 8: Sodobna igralnica. Vir: <http://stmaryscatholicsschooleryria.com/wp-content/uploads/2014/01/ipads.jpg>.

Sl. 9: Interaktivno učenje najmlajših. Vir: <http://www.educationnews.org/wp-content/uploads/2011/10/Image-for-Early-Blended-Learning-Success-with-Kindergarten-Classes.jpg>.

otroke pripraviti na tehnološko dobo, v katere vrvežu smo, medtem ko se pri simbiozi vrtcev in doma za upokojske spet vzpostavlja izgubljeni stik in opozarja, kakšne vrednote in odnose moramo ohranjati. Kar je skupno vsem naštetim primerom, je zelo specifična arhitekturna artikulacija ideje. Zanimiva je povezava med pedagoško teorijo in umestitvijo njenih načel v prostor. Pri nekaterih predšolskih izobraževalnih teorijah je še posebej izražena pomembnost vsakega detajla, ker se zavedajo vpliva in moči sugestije kvalitetne arhitekture in okolja na otrokovo dobro počutje, motivacijo in posledično razvoj. Z vsako novostjo se kaže kritičen, pogosto neobremenjen odziv in kreativnost duha dobe. Od pionirskega Ownovega vrtca za danes nepredstavljamimi elementi, npr. živo glasbo, preko igrac Marie Montessori, waldorfskih igralnic brez kotov, stavb, umeščenih v širši prostor in znotraj celostno oblikovanih, z metodološko zastavljenimi učilnicami, do danes, ko se v tehnološko usmerjenih vrtcih otroci igrajo z računalniki ... Nikoli ni odnos do vrtcev zgolj skrb za najmlajše, ampak tudi za prihodnost skupnosti in družbe. Glavno poslanstvo arhitekture pri tem je, da predstavlja medij in zavetje, preko in znotraj katerega se udeležijo pedagoške ideje in vrednote družbe ali posameznika. Včasih je njena vloga bolj, drugič manj izrazita, pogosto pa je jezik arhitekture kljub močni prisotnosti tako tih, da se ga niti ne zavedamo. Z razmišljanjem zunaj okvirjev in natančnim premislekom lahko tudi brez odvečnih besed, zgolj z zgledom, s kakovostno arhitekturo in premišljeno oblikovanimi igračami spodbudimo proces, v katerem postane vrtec prvi korak proti naši viziji spremembe.

Viri in literatura

- Dudek, M. (2000). *Kindergarten architecture: space for the imagination*. London, E & FN Spon.
- Dudek, M. (2007). *Schools and kindergartens: a design manual*. Basel, Birkhäuser.
- Hertzberger, H., & Rike, I. (1998). *Lessons for students in architecture*. Rotterdam, 010 Publishers.
- Lillard, P.P.(2011). *Montessori Today: A Comprehensive Approach to Education from Birth to Adulthood*. New York, Schocken books.
- Tišler, T., & Koren, A. (2006). *Izobraževanje vodstvenih delavcev vzgojno-izobraževalnih zavodov na področju uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije*. Ljubljana, Šola za ravnateljce.
- Video vir:**
- CNN. (2011). *Kindergartners getting iPads*. [Online Video]. 08 April. Dostopno na: <http://cnn.com/video/?/video/us/2011/04/08/dnt.me.ipad.kindergarten.wgme>. [2. 10. 2015].
- Spletna enciklopedija:**
- Children's house 2015. Britannica Academic. Pridobljeno 23. avgusta 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/111287/childrens-house>.
- Montessori system 2015. Britannica Academic. [23. 8. 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/390812/Montessori-system>].
- Preschool education 2015. Britannica Academic. [23. 8. 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/475107/preschool-education>].
- Robert Owen 2015. Britannica Academic. [23. 8. 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/436254/Robert-Owen>].
- Rudolf Steiner 2015. Britannica Academic. [23. 8. 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/565012/Rudolf-Steiner>].
- Waldorf school 2015. Britannica Academic. [23. 8. 2015, s <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/634450/Waldorf-school>].
- Članki na spletu:**
- Association of Waldorf Schools of North America, 2015. *Why Waldorf Works?*. [Online] Dostopno na: http://www.whyywaldorfworks.org/02_W_Education/index.asp. [21. 9. 2015].
- Bjørnholt, M., 2014. Room for Thinking. *The Spatial Dimension of Waldorf Education*. [Online]. 5/1, 115-130. Dostopno na: <http://www.margunnbjornholt.no/wp-content/uploads/2014/08/Room-for-thinking-the-spatial-dimension-of-Waldorf-education.pdf> [13. 9. 2015].
- Borba, M., 2015. *10 cutting edge kindergartens shaping the next generation*. [Online]. Dostopno na: <http://micheleborba.com/blog/10-cutting-edge-kindergartens-shaping-the-next-generation/> [Pridobljeno 22. avgusta 2015].<http://academic.eb.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/EBchecked/topic/111287/childrens-house>.

- Mochner, M., 2014. Human Beings as the Measure of Things. *On the architecture of Waldorf schools*. [Online]. Dostopno na: <http://www.waldorftoday.com/2014/09/human-beings-as-the-measure-of-things-on-the-architecture-of-waldorf-schools>. [21. 8. 2015].
- National Center for Montessori in the Public Sector, 2015. *Montessori School Design*. [Online] Dostopno na: <http://www.public-montessori.org/montessori-school-design>. [16. 8. 2015]. <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/390812/Montessori-system>].
- Združenje montessori Slovenije, 2015. *O pedagogiki montessori*. [Online] Dostopno na: http://www.zdruzenje-montessori.si/?page_id=2. [16. 8. 2015].<http://academic.eb.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/EBchecked/topic/565012/Rudolf-Steiner>.
- Sashin, D., 2015. *Poignant moments unfold at a preschool in a retirement home*. [Online] Dostopno na: <http://edition.cnn.com/2015/06/19/living/preschool-nursing-home-seattle/> [29. 8. 2015].
- Turner, U., 2009. Windsor Place Nursing Home Hosts Innovative Kindergarten Program. *Coffeyville, Kansas, educational program inspired by similar classes in Jenks, Okla., benefits children as well as nursing home residents*. [Online] Dostopno na : <http://www.cappersfarmer.com/humor-and-nostalgia/windsor-place-nursing-home-in-kansas-hosts-innovative-kindergarten-program.aspx> [16. 8. 2015]. <http://academic.eb.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/EBchecked/topic/634450/Waldorf-school>.
- Washuk, B., 2011. *iPads distributed to Auburn kindergartners*. [Online] Dostopno na: <http://bangordailynews.com/2011/09/08/education/ipads-distributed-to-auburn-kindergartners/> [23. 9. 2015].
- Spletne strani:**
- Kickstarter. 2015. *Present Perfect: A documentary film (POST PRODUCTION)*. [Online] Dostopno na: <https://www.kickstarter.com/projects/1246023967/present-perfect-a-documentary-film-post-production>. [30. 8. 2015].
- New Lanark World Heritage Site. 2015. *Children & Cotton*. [Online] Dostopno na: <http://www.newlanark.org/learningzone/>. [21. 9. 2015].

Vrtec Susi Weigel, 2013, Bludenz | Avstrija

Susi Weigl Kindergarten, 2013, Bludenz | Austria

Bernardo Bader Architects

Naloga: Vrtec za pet skupin
 Naročnik: Mesto Bludenz
 Prva nagrada na natečaju
 Arhitektura: Bernardo Bader Architects, Dornbirn
 Avtorji: Joachim Ambrosig (PL), Sven Matt
 Barvna shema: Monika Heiss
 Grafika: Brigitte Mumelter
 Fotografije: Adolf Bereuter, David Schreyer
 Površina: 1200 m²
 Energetska učinkovitost: Pasivna stavba
 Leto: 2013
 Konstrukcija: betonski nosilni zidovi in stropi,
 močno izolirana montažna gradnja

Task: Kindergarten for 5 groups
Client: City Bludenz
Tender: Competition 1st prize
Architecture: Bernardo Bader Architects | Dornbirn
Team: Joachim Ambrosig (PL), Sven Matt | Dornbirn
Colour scheme: Monika Heiss | Thaur
Graphic design: Brigitte Mumelter | Hall im Tiroi
Photograph: Adolf Bereuter | Dornbirn, David Schreyer | Wörgl
Floor space: 1200m²
Energy: Passive house
Structure: Core wall and ceiling in concrete, preassembled construction for highly insulated external elements

Vrtec v manjšem gorskem mestu v zahodni Avstriji so zasnovali v lokalnem biroju Bernardo Bader Architects. Poimenovali so ga po otroški pisateljici in ilustratorici, ki je živela in delala v mestu vse do smrti leta 1990. Zgrajen je iz betona, notranjost je iz svetlega lesa, poudarke pa mu dajejo velike okrogle blazine gorčično rumene in svetlomoderne barve.

Betonska konstrukcija 2-etažne stavbe je deloma vidna tudi v notranjosti. Arhitekti so poiskali lokalni smrekov les za fasado, notranjost pa je obložena z akacijo. Vhod je v severnem vogalu, nekoliko pomaknjen noter. Vodi v osrednjo avlo, v kateri otroci obesijo svoja oblačila in torbe. Drugi vhod v avlo je vrsta steklenih vrat, ki vodi na travnato igrišče ob strani stavbe. Leseno stopnišče jasno kaže pot v zgornjo etažo. Prostori so razdeljeni v območja, ki ustvarijo pet igralnic. V pritličju sta dve, zgoraj pa tri, vsaka ima svoje sanitarije in servisne prostore. V pritličju je del prostora namenjen tudi jedilnici oz. prostoru za skupinske dejavnosti, tam je tudi majhna pisarna oz. sejna soba. Steklena vrata omogočajo pogled skozi stavbo, okrašeno z ilustracijami iz knjig Susi Weigel.

Huge round cushions in shades of mustard yellow and cornflower blue add colour to the pale concrete and timber interior of this kindergarten in western Austria by local studio Bernardo Bader Architects. Bernardo Bader Architects designed Kindergarten Susi Weigel for the small mountain town of Bludenz and named it after the late children's book writer and illustrator Susi Weigel, who lived and worked locally until her death in 1990. The two-storey building has a raw concrete structure, which is left exposed in parts of the interior. The architects sourced local fir to clad the outer walls and used acacia wood to line interior surfaces. The entrance to the kindergarten sits within a wide recess at the northern corner of the building, leading into a central lobby where children can hang up their coats and bags. A row of glass doors forms a second entrance to this space, leading out to a playground lawn at the side of the building, while a wooden staircase provides a clear route up to the first floor. Spaces are divided up into different zones to create five classes. There are two on the ground floor and three upstairs, each with their own storage areas and toilets. The ground floor also features a subdividable space that functions as a canteen or group activity area, as well as a small office and meeting room. Glass doors create visibility through the building and are embellished with illustrations from Weigel's books.

Vrtec Wiesenbach, 2014, Schlins | Avstrija

Kindergarten Wiesenbach, 2014, Schlins | Austria

Bernardo Bader Architects

Naloga: Vrtec za štiri skupine in prenova obstoječega objekta iz 1960-ih let v center otrok in staršev
 Naročnik: Občina Schlins
 Prva nagrada na natečaju
 Arhitektura: Bernardo Bader Architects | Dornbirn
 Sodelavci: Thomas Prattes (PL), Sven Matt, Elisa Hartmann | Dornbirn
 Zasnova barv: Monika Heiss | Thaur
 Koncept igralnic: Landrise | Egg
 Statika: M+G Ingenieure | Feldkirch
 Fotografije: Albrecht Imanuel Schnabel | Rankweil
 Površina: 1.203 m²
 Energetska zasnova: toplotna črpalka, 13 kWh/m²
 Konstrukcija: betonski nosilni zidovi in stropi, močno izolirana montažna gradnja

Bauaufgabe: Neubau 4-gruppiger Kindergarten und Revitalisierung eines Bestandes aus den 60-er Jahren in Eltern Kind Zentrum
Bauherrin: Gemeinde Schlins
Auftrag: Wettbewerb 1. Preis
Architektur: Bernardo Bader Architekten | Dornbirn
Mitarbeit: Thomas Prattes (PL), Sven Matt, Elisa Hartmann | Dornbirn
Farbgestaltung: Monika Heiss | Thaur
Spielraumkonzept: Landrise | Egg
Statik: M+G Ingenieure | Feldkirch
Foto: Albrecht Imanuel Schnabel | Rankweil
Nutzfläche: 1.203m²
Energie: Wärmepumpe mit Tiefensole, 13 kWh/m²a
Struktur: Kernwände und Decken aus Beton, Holzelementbau für hochwärmegeämmte Außenbauteile

Vznemirljiv dialog novega in obstoječega zagotavlja odprte poglede in preišljen odnos do lokacije in obstoječih dreves. Zasnova se ujema z merilom grajenega okolja in tipologijo prostostoječih objektov, značilno za poselitveni vzorec na podeželju.

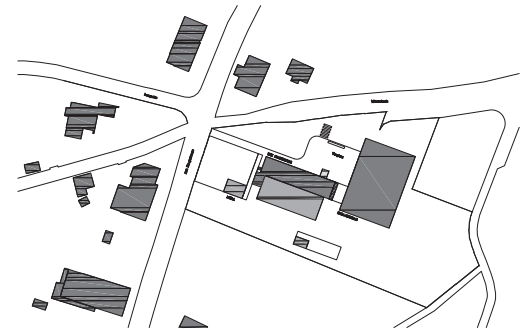
Novogradnja: Vhodni, pešcem namenjeni trg je opremljen z drevesi in s klopmi. Široka ploščad poleg prihodov in odhodov omogoča tudi vožnjo s tricikli in risanje po tleh s kreda. Skozi nadkrito vhodno nišo vstopimo v širokopotezno večnamensko uporabno vhodno avlo. Igralnice in spremljevalni prostori so razporejeni v dve etaži. Oblikovanje in prehodnost prostorskih sekvenc v igralnicah omogočata optimalno razporeditev otrok. Velika pasovna okna imajo široke parapetne niše za sedenje in igranje. Vsi prostori, namenjeni otrokom, imajo visoko ambientalno kakovost ter poglede v vse smeri.

Prenova: V obstoječem vrtcu iz 1970-ih je po prenovi nastal novi center za druženje otrok in staršev. Cilj prenove je bil ohraniti kar največ izvorne substance. Široki hodniki so postali novi prostori za druženje. Zunanja podoba objekta je ostala nespremenjena, fasada in streha sta ohranjeni. Dodana sta le nova vhoda v pritličje in nadstropje, ki omogočata dostop funkcionalno oviranim.

Ein spannungsvolles Ensemble mit einem Bestand erlaubt freie Blickbeziehungen, sowie einen differenzierten Umgang mit dem Gelände und einem hochwertigen Baumbestand. Es entspricht der Maßstäblichkeit und Körnung des baulichen Umfeldes und der Typologie frei angeordneter Einzelbauwerke des ländlichen Siedlungsbildes.

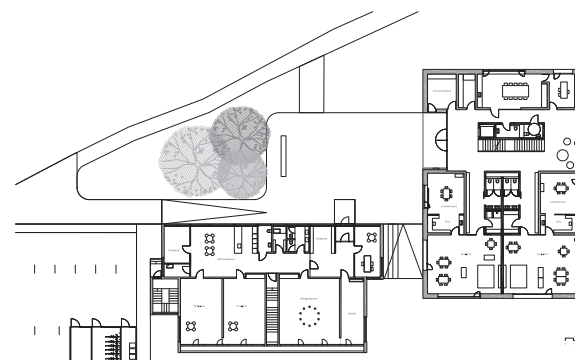
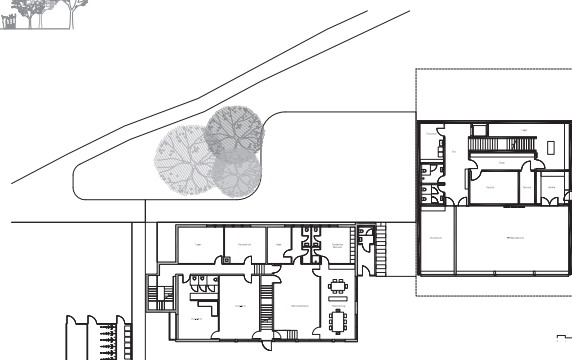
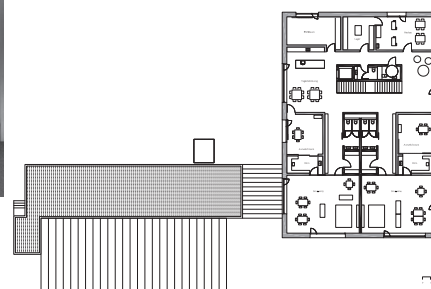
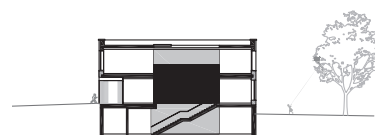
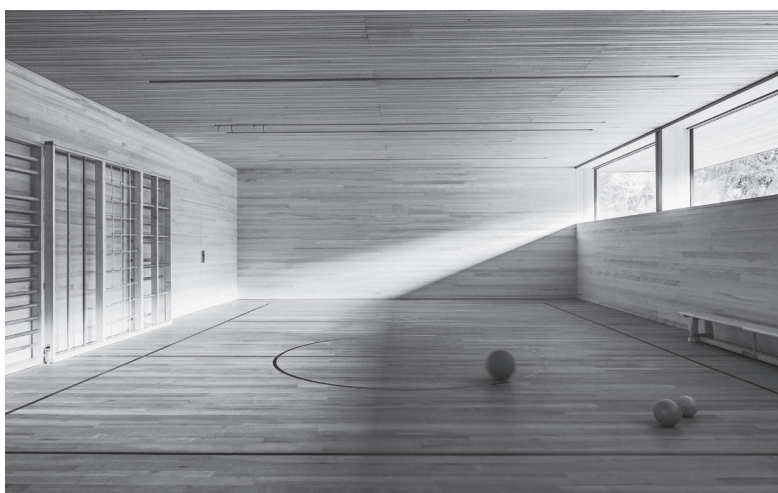
Neubau: Die neue – autofreie und räumlich gefasste – Ankunftssituation wird bestimmt durch einen mittels Bäumen und Sitzmöbel gestalteten Vorplatz. Das großzügige „Ankunftsdeck“ ermöglicht neben dem Kommen und Gehen, Fläche für das Dreiradfahren und Strassenkreidemalereien. Über die wettergeschützte Eingangsnische kommt man in einen großzügigen Aula- und AnkunftsBereich – ein multifunktionales Inneres. Die Gruppenräume samt Nebenräumen verteilsch auf zwei Ebenen. Die Struktur und die Durchlässigkeit der Raumschichten in den Gruppeneinheiten bringen eine optimale Verteilung der Kinder mit sich. Großzügige bandartige Fensterbereiche nehmen in Ihrer Tiefe Sitz- und Spielmöglichkeiten in alle Richtungen auf. Die inneren Raumfolgen sind spannungsvoll, und abwechslungsreich mit einer sehr hohen Aufenthaltsqualität und vielfältigen Ein- und Ausblicken.

Altbau: Im bestehenden Kinderhaus aus den 1970er Jahren wird nach Abschluss der Arbeiten am Neubau das neue Eltern-Kind-Zentrum untergebracht. Erklärtes Ziel der Sanierung und Umnutzung ist, dass die Substanz so weit wie möglich in ihrer ursprünglichen

Gesamtheit erhalten bleibt. Durch das Organisieren des geforderten Raumprogramms im bestehenden Rahmen, werden die bisherigen großzügig bemessenen Gang und Verkehrsflächen zu kommunikativen und hochwertigen Allgemeinflächen aufgewertet. Das Gebäude bleibt in seiner äußeren Erscheinung unverändert. Weder Fassade noch Dachflächen werden verändert. Lediglich die neue Zugangssituationen für das EG und OG in behindertengerechter Form sind in der äußeren Gestalt erkennbar.

Vrtec Covolo, 2003–05, Pederobba, Tržič | Italija

Nursery School in Covolo di Pederobba, 2003–05, Treviso | Italia

C+S ASSOCIATI Architetti, Carlo Cappai, Maria Alessandra Segantini

Arhitektura: C+S ASSOCIATI Architetti Carlo Cappai, Maria Alessandra Segantini
 Sodelavci: Barbara Acciari, Daniele Dalla Valle, Eva Horno Rosa, Davide Testi
 Naročnik: Občina Pederobba, Tržič, Italija
 Gradnja: 2003–05
 Lokacija: Covolo di Pederobba, Tržič, Italija
 Površina: 900 m²
 Investicija: 992.531 eur
 Fotografije: Alessandra Chemollo
 Nagrade: zlata medalja italijanske arhitekture 2006 – izobraževanje - zmagovalec
 nagrada mesta Oderzo 2006 – častna omemba
 Sustainabitally, London 2006 – izbor
 nagrada FarbDesign, Munchen 2009 – častna omemba
 nagrada Architettura&Colore 2008 – častna omemba

Nursery School in Covolo di Pederobba, Treviso
 Architects: Carlo Cappai, Maria Alessandra Segantini
 Collaborators: Barbara Acciari, Daniele Dalla Valle, Eva Horno Rosa, Davide Testi
 Location: Covolo di Pederobba, Treviso, Italy
 Structural engineering: Tecnobrevettis.r.l.
 MEP: Studio Lagreacacolonna
 Work supervisors: Tecnobrevettis s.r.l.
 Client: Pederobba Municipality, Pederobba, Treviso, Italy
 Chronology: 2003–05
 Floor area: 900 m²
 Photographer: Alessandra Chemollo

Zidovi in praznina

Mala parcela, na kateri je zgrajen vrtec Covolo, je poplajena med vinograde in žitna polja. Vrtec je manjšajoči košček, ki dopolni malo urbano središče s cerkvijo z zvonikom (16. stol.) in z dominikanskim kompleksom vile Bellati. Zbirko skromnih stavb povezuje serija kamnitih zidov, prekritih s tanko plastjo grobe ga ometa. Zidovi nas spremljajo vso pot do središča mesteca Pederobba, določajo meje med cestnim omrežjem in obdelanimi polji ter sledijo valjujoči vegetaciji v široki strugi reke Piave.

Projekt vrtca je zahteval pristop, ki sledi obstoječi parcelaciji. Zapolnil naj bi prazno mesto v pokrajini, v glavah otrok, ki ga obiskujejo, pa ustvaril novo miselno krajino. Stavba je obrnjena proti jugovzhodu s pogledom na žitna polja in vinograde. Svoje glavne značilnosti povzema po pokrajini: grob betonski zid se barvno ujema s krajino, njegov agregat pa odbija svetlobo. Zgradba je svoja konstrukcija: zid.

Obodni zid se odpira proti jugu kot veliki loki *barchesse* (skednja s stebriščem, značilnega za beneško regijo) in razkriva masivnost konstrukcije. Zid se mestoma umakne, podvoji in obarva, da bi poudaril prehode. Sledi napetosti tistega, kar obkroža. Zid, ki potuje skozi kompleks, ob njem pa se razvijajo prostori.

Previs, pot, tlakovana s peskom iz Sarone, in osvetlitev poudarjajo prehode. Prostori igralnic so odprti

proti zunanosti in prinesejo vrt z njegovimi zvoki in vonji v notranjost. Prehod tako postane samostojen prostor, ki je zaustavljen med zunaj in znotraj. Predstavlja trenutek obstanka, možnosti, čudenja.

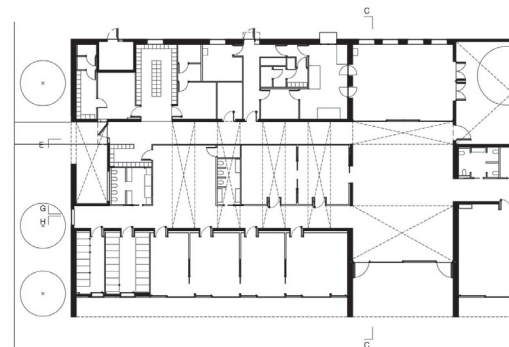
V notranjosti šole obarvani zidovi pomagajo otrokom pri orientaciji: rumena za najmlajše, zelena za malo starejše, modra za učitelje, vijolična za multidisciplinarnost in vertikale, rdeča za prehode. Vse barve se srečajo v osrednjem prostoru, ki ga lahko po koncu pouka večnamensko uporabijo vaščani.

Walls and empty spaces

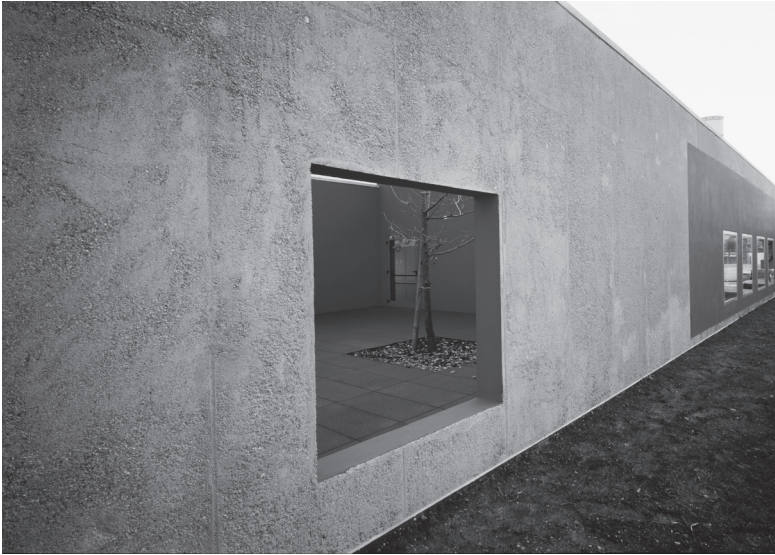
The small plot that hosts the nursery school in Covolo is immersed amongst the vineyards and wheat fields. It appears to be the missing piece necessary to complete the small urban centre, whose stable landmarks include the 16th-century church and bell tower, and the Dominican complex of Villa Bellati. A collection of modest structures is linked by a continuous series of stone walls, held intact by a thin layer of rough plaster. These walls, which accompany us for much of the way into the centre of Pederobba define the boundaries between the network of roads and cultivated fields run adjacent to a meandering mass of vegetation which fills the wide gravelly bed of the Piave River.

The new project to preserves the memory of the place, in anticipation of completing new portions of landscape while simultaneously forming mental landscapes in the minds of the children who live there. The new building forms an enclosure facing south-east, looking over wheat fields and vine-yards. The building is its structure: a wall which opens to the south like the great arches of the barchesse, the huge porticoed barns typical of the region, reveals the massive structure. A wall that retracts, doubles, and colours itself in order to emphasize its passages and thresholds. The wall forms itself in response to the tensions of that which it encloses and travels through the complex, smoothing out while continuing to guide the unfolding of the spaces.

The overhang, the stabilized Sarone gravel paving and the lighting all expand the moment of the threshold, amplifying the classrooms spaces towards the exterior, or bringing the garden, with its sounds and scents, into the school. This operation of extension of the 'door', this transformation of the threshold into an actual space become the imagination of a possible world, different and strange, suspended between inside and out.

PIANTA PIANO TERRA

SEZIONE G-G

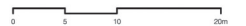
SEZIONE H-H

SEZIONE E-E

SEZIONE C-C

Igranje v prostoru in s prostorom v vrtcu – primeri in izkušnje vključenosti uporabnikov

Darja Rakovič

Povzetek

Podoba in vsebina vrčevskega prostora bistveno zaznamujeta otrokovo izkušnjo z ustanovo in vplivata na njegovo počutje v njej. Prostor vrtca mora otrokom dati občutek odprtosti (kot nasprotje utesnjenosti), domačnosti, udobja, (čustvene) varnosti, jim omogočati (telesno) dejavnost, spodbujati ustvarjalno igro, domišljijo, samostojnost, dati možnost druženja z vrstniki in umika, če/ko ga potrebujejo. Organizacija prostora v vrtcu omogoča (ali onemogoča) uresničevanje zapisanega kurikula in v veliki meri določa potek dnevne rutine. Pri načrtovanju in organizaciji prostorov vrtca zato velja (čeprav ni običajna praksa) upoštevati glas uporabnikov, torej otrok. Ključno vlogo in odgovorno nalogo pri tem imamo vzgojitelji, ki vključujemo otroke ne glede na njihovo starost. Mlajše opazujemo pri igri in jim, glede na to, kaj nam z njo sporočajo, prostor prilagajamo. Starejše navajamo na izkušnjo, da je njihovo sodelovanje za nas pomembno, spodbujamo jih k razmišljanju o prostoru in izražanju želja v zvezi s spremembami le-tega. Bolj kot smo odprti in upoštevamo pobude otrok, večja je njihova želja po soudeležnosti.

Podobno je z vključenostjo (bodočih) uporabnikov vrtca v procesu novogradnje ali prenove. Če vzgojitelji (kot strokovnjaki iz prakse in zagovorniki otrok) sodelujemo z investitorjem, nadzornikom investicije, arhitektom in izvajalcem, se naš prispevek poveča v vseh fazah ustvarjanja prostorov vrtca. Vključujoča komunikacija, medsebojna odprtost deležnikov za predloge in pomisleke, sprejemanje končnih odločitev v dogovoru (in ne pod pritiskom časa) ter dosledno, transparentno beleženje dogovorjenega doprinesejo h kakovosti in k uporabnosti prostorov za naše najmlajše.

Ključne besede

prostor v vrtcu, glas uporabnikov, vključenost otrok in vzgojiteljev, sodelovanje deležnikov

»Otrok s pomočjo prostora in v prostoru vstopa v aktiven odnos z okoljem; prostor in način, kako je le-ta urejen, otroku daje možnosti za gibanje, socialne stike, izbiro prostora ter izbiro in menjavo dejavnosti, umik v zasebnost.« (Bela knjiga 2011, 93)

Otroci imajo željo in potrebo po vključevanju v načrtovanje in organizacijo prostora, katerega del so (doma, v vrtcu, šoli, ...).

V oddelkih 1. starostnega obdobja je pomembno, da vzgojitelji zaznavamo in reagiramo na namige otrok, jih opazujemo pri igri, in smo pozorni, kaj nam z njo (neverbalno) sporočajo. Na osnovi opazovanj otrok in izkušenj s prostorom namenimo prehodni del igralnice ali terase za aktivnejšo igro (sliki 1, 2).

Mirnejši, manj prehodni del igralnice namenimo počitku, udobju, ugodju, domačnosti (slika 3).

V 1. starostnem obdobju imajo otroci posebej izrazito željo po skrivanju in umiku, zato je pomembno, da to vzgojitelji zaznamo in omogočimo (slike 4, 5, 6).

Pri tej starosti je pomembno tudi, da organizacijo prostora prilagajamo otrokom, dopuščamo in omogočamo njihovi domišljiji, da narekuje uporabo prostora, igro v kotičkih ipd., čeprav to največkrat ni v skladu z našimi predvidevanji. Uporaba kotička kuhinja malo drugače (sliki 7, 8).

Za otroke 2. starostnega obdobja je pomembno, da jim vzgojitelji damo vedeti, kako dragoceno in pomembno je njihovo sodelovanje pri načrtovanju in organizaciji prostora v vrtcu. Kot enakovredne sogovornike jih spodbujamo k razmišljanju o prostoru, npr. umeščenost kotičkov, nižjih odprtih omar s policami, žimnic, preprog, pregradnih stojal, zaves, postavitev miz, ...

Igra v prostoru in s prostorom v projektnem oddelku Vrtec za današnji čas – drugače v vrtcu

Oddelku Vrtec za evropskim delovnim časom – drugače v vrtcu je bil naslednik večletnih kulturoloških raz-

iskav o vrtcih, ki sta jih pri nas opravila dr. Eva D. Bahovec in dr. Zdenko Kodelja s strokovnimi sodelavci Centra za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu v Ljubljani. Predstavljal je konkretizacijo omejenih raziskav in eno prvih implementacij novih kurikularnih vsebin v prakso. Deloval je v Vrtcu Ljubljana Center (1994–99), v sodelovanju s Pedagoškim inštitutom in Zavodom RS za šolstvo in šport (1995–96).

Vzgojiteljice in otroci v tem oddelku smo se veliko igrali – tudi s prostorom. Naše ideje so se porajale izmenjaje, pri udejanjanju smo se, ne glede na to, kdo jih je predlagal, drug drugemu pridružili. Vsak dan je bil zgodba zase – načrtovano smo nadgradili, obogatili, popestrili in ob tem uživali. To nam je uspelo, ker smo tako otroci kot vzgojitelji v vsakem trenutku lahko predlagali, se dogovarjali, prispevali, uporabljali in spreminjali.

Igralnica in garderoba oddelka sta pogosto menjali vizualno podobo in vsebino. Pobude otrok so bile besedne, v obliki enostavnih tlorisov ali 3-dimenzionalne (sestavljene iz kock, papirnatih škotel, vejic, kamenčkov ipd.). Naključni obiskovalec je lahko imel občutek, da je igralnica neurejena, nasičena, a mi vsi, ki smo v njej in z njo živeli, smo natančno poznali namen in smiselnost sprememb prostora. Otroci v tem oddelku pred 3. letom starosti niso kazali želje po dodatnih kotičkih in zamikih (igralnica je že imela kotiček za počitek, spodnje dele visokih omar pa odprte in namenjene igri). Igralnica z osrednjim prostorom (omare so bile ob stenah, mize običajno razporejene) jim je ustrezala. Njihova zavzetost za raziskovanje in igro s prostorom se je začela kazati, potem ko so natančno preiskali in osvojili vse dele igralnice (okrog 3. leta starosti). Porajale so se ideje, stekli so pogovori in usklajevanja. Na dogovorjen dan smo začeli premikati nižje omare, stojala, zaboje ..., premeščati in razvrščati material za igro, dajati imena novo nastalim kotičkom. Sledila je igra v novo nastalih delih igralnice, umivalnice, hodnika in garderobe ter določanje in preizkušanje novih pravil igre.

Primeri vključevanja otrok

- Arhitektka Janja Barši je v igralnici predvidela trikotne in pravokotne rastoče mize iz različnega lesa (bor, smreka, jelša) in višine (tako otroci kot vzgojiteljice smo jih zlahka spreminjali). Raznolika uporabnost in prilagajanje po višini sta bila možna kadarkoli.
- Dnevno smo (poleg višine) spreminjali tudi kombinacije postavitev miz. Otroci so jih v dogovoru z vzgojiteljicami izumili povsem drugačne, kot jih je predvidela arhitektka. Najljubša jim je bila t. i. raketa, v kateri je imel eden od njih vlogo pilota.
- Na predlog otrok smo nižje omare odmaknili od stene in v igralnici je nastal skriti kotiček.

Otroci so dnevno spreminjali, pregrajevali in ustvarjali zalive v prostoru z lesenimi waldorfskimi stojali. Zaradi hrupa, nastalega med igro, smo se z otroki dogovorili za premik delovne mize iz igralnice v garderobo. To se je izkazalo za zelo smiselno: Število otrok v igralnici in garderobi se je porazdelilo, igra je potekala umirjeno in v skladu z dogovori, ustvarjanje pri delovni mizi je popestrilo dogajanje v dopoldan večinoma neizkoriščenem prostoru. Stene igralnice so poleg umetniških reprodukcij krasili številni otroški izdelki, ki so jih, kjer je bilo zaradi višine možno, nameščali otroci. Otroci so tla v igralnici, kot največjo igralno površino, uporabljali najpogosteje. Arhitektka je na tleh, kot nadaljevanje nižje odprte omare, predvidela kotiček z lesenimi kockami, ki je bil od ostale talne površine pregrajen s polkrožnim lesenim elementom. Otroci so ga med igro uporabljali kot most, gugalnico..., ko je bilo igranja konec, pa so z njim »zajemali« kocke in jih na enostaven in zanimiv način pospravili na za to določeno mesto.

Igralnica je živela, saj je arhitektka Janja Barši sodelovala pri njenem nastajanju in stalno preverjala uporabo predlaganih prostorskih rešitev v praksi, otroci in vzgojiteljice pa smo bili vključeni v načrtovanje in organizacijo prostora. Otroci so jo zavzeto in samostojno uporabljali, vzgojiteljice smo jih pri tem spodbujale in usmerjale. Sodelovanje arhitektke z vzgojiteljicami se je nadaljevalo vsa leta delovanja projektnega oddelka. Spremljala je uporabnost prostorskih rešitev, obrabo oz. obnašanje posameznih materialov (npr. lesene mize), pogostost in namen uporabe lesenih waldorfskih stojal, trikotnih miz, različnih oblik preprog (okroglih in pravokotnih), zaves, žimnice, ustreznost višine namestitve umetniških reprodukcij, uporabnost lesenih polic (npr. ob prehodu ali v bližini žimnice), prozornega korita za igre z vodo, lesenega zaboja za igro s sipkim materialom ipd. Če se izrazim z njenimi besedami v pogovoru s Ksenijo Bregar Golobič (2004, 114): »Tudi prostoru je treba dati čas.« V tem oddelku ga je nedvomno imel.

Primeri in izkušnje upoštevanja glasu uporabnika v Vrtcu Zagorje ob Savi

»Za slovenske razmere velja, da je glas uporabnika pri načrtovanju in gradnji šole ter končno pri evalvaciji prostorskih razmer v šoli še premalo prisoten in še manj samoumeven. Prav zato se kaže kot pomembna (nova) razvojna tema, ki bi se ji v prihodnosti veljalo bolj sistematično posvečati.« (Bregar Golobič, 2012, 56). Sodelovanje deležnikov v procesu adaptacije bivše tovarne za namen vrtca je in še poteka v vseh fazah (načrtovanje, izvedba, uporaba in vzdrževanje). Od prvih pogovorov dalje smo vključeni vsi: investitor,

nadzornik investicije, projektant in odgovorni arhitekt, izvajalec del in bodoči uporabniki. Skozi izkušnjo sodelovanja se je pokazalo, da smo s tem prispevali h kakovosti izvedbe del (in zato nižjim stroškom vzdrževanja v prihodnosti), k uporabnosti novih prostorov v praksi in h kakovosti bivanja v njih. Pomen zunanje podobe objekta je v primerjavi s pomenom vsebine zgradbe oz. notranjega prostora zanemarljiv, zato je sodelovanje arhitektov z vzgojitelji kot bodočimi uporabniki zelo pomembno. Le skupaj lahko dosežemo, da prostor otroke nagovarja, spodbuja njihove različne igralne izkušnje in se prilagaja njihovim interesom, željam, potrebam.

Tanja Starc, ravnateljica, in Darja Rakovič, pomočnica ravnateljice, sva kot predstavnici uporabnikov v procesu adaptacije sodelovali od samega začetka. Skupaj s predstavniki ustanoviteljice Občine Zagorje ob Savi, nadzornikom investicije Jurijem Repovžem, projektantom in odgovornim arhitektom Stanetom Lasičem in vodjem gradbišča Matjažem Božičem sva bili vključeni v večino dogovorov glede poteka del. Sodelovali sva pri izbiri keramike, stavbnega pohištva, talnih oblog in pohištva za opremo prostorov. Nastale so idejne zasnove, ki smo jih skupaj proučili in po premisleku dokončno potrdili.

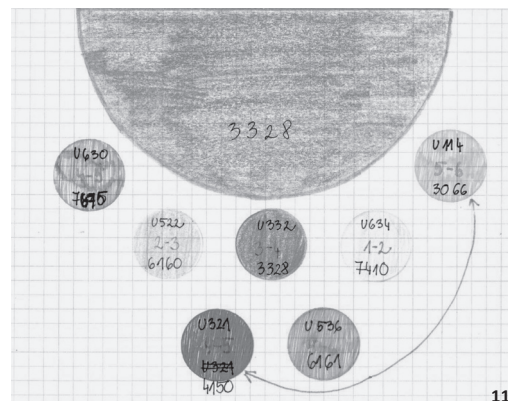
Idejna zasnova izbire barv vrat, PVC talnih oblog in keramike (tla in bordura) v igralnicah in sanitarijah (slika 9). Idejna zasnova vzorca v talni oblogi večnamenskega prostora in izvedba (slika 10, 11). Izvedba nizkih odprtih omar v igralnici (slika 12).

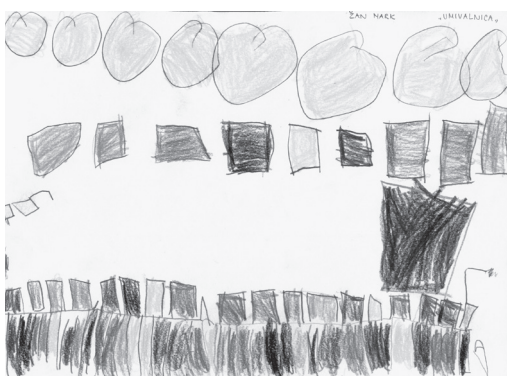
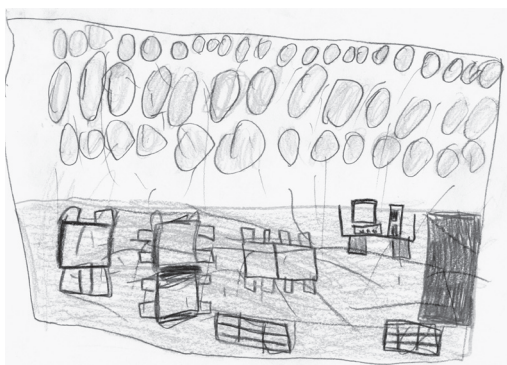
Zaradi predvidenega števila otrok v novi enoti (220 in več) sva zastopnici vrtca investitorja opozorili na problem zvočne izolacije (med pritličjem in nadstropjem, v delu z obstoječimi igralnicami). Kot uporabniki ceni-

OTROCI STAROST	IGRALNICA		SANITARIJ		IGRALNICA STAROST
	VIRATA	TLA	TLA	VZOREC	
3-4	U332	3066	KANT	KANT	A13 A24
1-2	U634	3066	KANT	KANT	A14 A25
2-3	U522	3066	KANT	KANT	A15 A25
5-6	U44	3328	KANT	KANT	A16 A26
4-5	U630	3328	KANT	KANT	A17 A27
4-5	U321	3328	KANT	KANT	A18 A28
5-6	U536	3328	KANT	KANT	A19 A29
4-5-6	U536	3328	KANT	KANT	A20 A30

KOMPATNE PLOŠČE V LAMINATOSTI W330

mo, da je župan Občine Zagorje ob Savi, Matjaž Švagan, naše utemeljitve, kljub nepredvidnim dodatnim stroškom in spremembi poteka gradbenih del, upošteval.

Velika dilema je bila, kaj storiti z zunanjim prostostojnim tovarniškim dimnikom, približno 9 m višjim od strehe. Ker so bili stroški rušitve previsoki, je prevladala odločitev, da dimnik ostane in se vključi v objekt kot zunanja značilnost vrtca. Glede na njegovo velikost (višino) smo ga v novi namembnosti objekta (vrtec) obravnavali kot dominantno (prevladujoči element) v arhitekturni zasnovi. Pooblaščen arhitekt in projektant Stane Lasič je predlagal, da se ga pobarva izstopajoče, a da ne prevlada nad celotnim objektom. Mnenja so bila različna, a na koncu smo predlog sprejeli – in izkazal se je kot smiseln. Visok barvni dimnik je danes prepoznavni znak vrtca.

Dimnik kot prepoznavni znak vrtca (sliki 13, 14). Otroci kot bodoči uporabniki so v spremstvu strokovnih delavcev vrtca in ob doslednem upoštevanju varnostnih ukrepov dnevno spremljali potek del na gradbišču in se (skupaj z nami) veselili novega vrtca (sliki 15, 16). Njihova domišljija in igra sta dobili nove razsežnosti, nastali so zanimivi predlogi glede podobe novih igralnic, sanitarij in igrišča pred vrtcem (sliki 17, 18).

Vzgojitelji (kot strokovnjaki iz prakse in zagovorniki otrok) in hišnik so se vključili, ko so notranji in zunanji prostori vrtca začeli dobivati vsebino. Postavitev (premičnega) pohištva v igralnicah smo le predvideli in ne določili. Prav tako smo se z dobaviteljem opreme dogovorili za postopno dopolnjevanje notranjih in zunanjih prostorov. S tem želimo doseči, da igralnica lahko zaživi s posamezno skupino otrok in strokovnih delavcev. Izkušnje in ideje otrok, njihovih staršev ter povratne informacije in predloge zaposlenih v novi enoti vrtca beležimo in prostorske rešitve v skladu z možnostmi dopolnjujemo in nadgrajujemo.

jemo. S skupnimi prizadevanji ustvarjamo prostore, ki »v veliki meri sodoločajo kakovost življenja otrok v vrtcu [...]« (Kurikulum za vrtce, 1999, 23).

Vzgojitelji so opazili, da se otroci v času bivanja na prostem zelo radi zadržujejo pod drevesi in na njih, zato smo se pri izbiri zunanjih igral z dobaviteljem dogovorili za podest in daljšo drčo, ki stojita pod/med smrekami in povezujeta zgornji in spodnji del igrišča (sliki 19, 20).

Najpomembnejše arhitekturne, prostorske in vsebinske rešitve v novi enoti vrtca

- _ 4 ločeni vhodi in veliko zamikov, da v vrtcu kljub škatlasti obliki zgradbe in velikemu številu vključenih otrok ni občutiti gneče
- _ lesena okna in vhodna vrata
- _ zvočna izolacija v igralnicah in med nadstropjema
- _ vgrajena razsvetljava
- _ odprtost prostora na eni strani in možnost umika
- _ dodatni prostori, knjižnica in večnamenski prostor
- _ odprte omare, tako da je vsebina otrokom dosegljiva
- _ prostorske rešitve v dogovoru z dobaviteljem opreme Atlas oprema d. o. o. za vsak prostor posebej (npr. zaključki v obliki klopi, fotelji, omare za gumijaste škornje in pelerine v garderobah, dodatne police za knjige in domišljijsko igro na stenskih oblogah v igralnicah, ...) (sliki 21, 22).
- _ barve zunanjih delov (fasade, atike strehe in dimnika) se ponovijo v notranjosti in tvorijo celoto
- _ različne barve vrat igralnic ter različne barve in vzorci keramike v sanitarijah posameznih igralnic (barva talne keramike je enaka barvi vrat, barvne kombinacije v borduri so različne, kar otrokom olajša prepoznavanje prostorov)
- _ barva vrat posameznih igralnic se v talni oblogi večnamenskega prostora ponovi (vsaka skupina otrok ima svoj prostor)
- _ prostor za napis na vratih igralnice in morebiten simbol, za katerega se dogovorijo strokovni delavci z otroki, je v višini otrok
- _ v garderobi ima vsak otrok svoj prostor, ki je označen npr. z njegovo fotografijo, senčnim profilom, simbolom ali izdelkom
- _ senzorični elementi v garderobah za otroke (slika 23).
- _ univerzalnost kotičkov, ki ustvarjajo prostor za misliti, spodbujajo ustvarjalno igro, otroško fantazijo in ne omejujejo igralnih možnosti
- _ pokrite terase pred vsemi igralnicami, kar omogoča širjenje igralnic navzven (ne glede na vreme) in s tem več igralne površine na posameznega otroka
- _ zunanje žaluzije za zatemnitev (brez notranjih, ki so bile predvidene poleg zunanjih)
- _ čutna pot in igralo za igre z vodo na igrišču
- _ postopna zasaditev igrišča (v 1. fazi večja drevesa in grmovnice, ki v kratkem času dajejo senco, dodatno ozelenijo in obogatijo zunanje bivalne površine, kasneje nižje grmovnice, zelišča, borovnice, maline, ribez, ...)
- _ na večjih površinah (tla v hodniku, garderobah in večnamenskem prostoru, stene v vseh prostorih vrtca) prevladujejo umirjene barve
- _ predviden prostor v igralnicah za razstavljanje otroških izdelkov, konstrukcij, ki dnevno nastajajo, da jih zaradi čiščenja ni treba umikati, podirati
- _ predviden prostor v igralnicah in drugih prostorih vrtca za otroške stalne in občasne razstave umetniških reprodukcij in izdelkov večjih dimenzij

Zaključek

Pri načrtovanju vrtcev (novogradnje ali adaptacije) je treba v prihodnosti stremeti k predlaganim rešitvam glede pogojev za izvajanje predšolske vzgoje, navedenimi v Beli knjigi (2011, 92-94). Avtorice ugotavljajo, da »med kazalce kakovosti sodi tudi velikost vrtca in velikost prostorov v vrtcu [...]«, zato kot optimalno število v posameznem objektu predlagajo 6–8 oddelkov in med drugim opozarjajo na nujnost upoštevanja »[...] že predpisane kvadrature notranje igralne površine na posameznega otroka v vrtcu, in sicer 4 m² oz. najmanj 3 m² na otroka«.

V vrtcih potrebujemo:

- dovolj prostora (z utesnjenostjo narašča nestrpnost otrok in odraslih)
- naravno osvetlitev (senzorska svetila predvideti le v prostorih brez naravne osvetlitve)
- naravno prezračevanje igralnic z možnostjo odpiranja oken in vrat (če ima igralnica izhod na teraso, igrišče ali v atrij). Otrokom je na ta način ves čas omogočen stik z zunanjim prostorom in samostojnost pri prehajanju (npr. pri uporabi terase, igrišča ali atrija kot podaljška igralnice). V oddelkih 1. starostnega obdobja je možnost takojšnjega zračenja pomembna po hranjenju ali negi otrok (vonj). Z možnostjo naravnega prezračevanja lahko nekoliko uravnava mo tudi temperature, povezane z lego igralnice (npr. v igralnici, obrnjeni proti JV in v nadstropju, je drugačna temperatura kot v igralnici, obrnjeni proti SZ in v pritličju)
- zvočno izolacijo prostorov (npr. med igralnicami v nadstropjih)
- primerne talne obloge, ki otroke vabijo k igri, omogočajo lažjo prepoznavnost posameznega prostora v vrtcu in so enostavne za vzdrževanje (zadostuje običajno čiščenje, premazi niso potrebni)
- notranje in zunanje prostore z domišljijo: praviljične, čutne, svetlobne, plezalne, eksperimentalne sobe, kuhinje za otroke, čofotalnice, skrivalnice, igrišča z drevesi in s skalami za plezanje, štori, debli, jarki, preprostimi gugalnicami, vrvmi ...

Prostori vrtca naj otroke nagovarjajo, spodbujajo različnost igralnih izkušenj, se prilagajajo željam in potrebam otrok (npr. možnosti za igre z vodo, naravnimi in s sipkimi materiali tudi v prostorih vrtca). V vrtcu naj bo veliko zamikov (zalivov, gnezd, brlogov), pregrad (stojala, nizke omare), žimnic, mehkih blazin, preprog (štirikotnih in okroglih), tkanin (zavese, strehe kotičkov, pregrinjala). Prostori naj bodo prepoznavni, da se otroci lažje orientirajo in so lahko samostojni. Napisi oz. znaki (npr. na vratih igralnic), ki so namenjeni otrokom, naj bodo v višini otrok. Za razstavljanje otroških 3-dimenzionalnih izdelkov in konstrukcij, ki nastajajo čez dan, ter za stalne in občasne razstave umetniških reprodukcij, risb, plakatov, ... je potrebno predvideti prostor. V igralnicah naj prevladujejo odprte, mobilne, nizke omare (sredstva na dosegu otrok z možnostjo enostavnega premikanja in uporabe v različnih prostorih vrtca). Višina miz, stolov, umivalnikov, stranišč, pisoarjev, ... naj bo prilagojena višini otrok, da razvijejo samostojnost. Steklena površine v sanitarnih prostorih za otroke niso primerne (ne omogočajo zasebnosti).

Vrtec pomeni otrokom vzgojitelje in prostor, v katerem smo skupaj z njimi. Dolar Bahovec (2004a, 8)

nujne spremembe pri delu vzgojiteljev z otroki v vrtcu, ki jih narekujejo otrokove pravice, vgrajene v Kurikulum za vrtce, strne v sledeče:

- od prevladujoče skupinske rutine k pravici do zasebnosti in individualni avtonomiji
- od pravila za vse enako k pravici do izbire in novemu razumevanju pravice do igre
- od discipliniranja telesa k drugačnemu pojmovanju pravice do zdravja in varnosti
- od formalne enakosti k dejanskemu upoštevanju razlik

Vsebina prostorov vrtca naj bi naštetu omogočala in podpirala, zato sta vključenost uporabnikov (kot nasprotje izključenosti) in zmožnost »odpovedati se dvomu o kompetentnosti drugega, o kompetentnosti otroka [...]« (Čačinovič Vogrinčič, 2004, 79) v procesu nastajanja vrtcev nujni.

Literatura

- Barši, J. (1996). Pomeni prostora v vrtcu. V E. D. Bahovec in Z. Kodelja, *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave, 191–200.
- Bachelard, G. (2001). *Poetika prostora*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bahovec, E. D. in Kodelja, Z. (1996). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave.
- Bahovec Dolar, E. in Bregar Golobič, K. (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bahovec Dolar, E. (2004a). Spremembe v naših vrtcih in šolah: tu in zdaj. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 8–12.
- Bahovec Dolar, E. (2004b). Nove vednosti v (o)poziciji. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 255–64.
- Bahovec, E. (28. 6. 2014). Michel Foucault: upornik v srcu sistema. *Dnevnik*.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (1995). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (2011). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Bregar Golobič, K. (1996). Vrtec pod gradom: Vrtec z evropskim delovnim časom – drugače v vrtcu. V E. D. Bahovec in Z. Kodelja, *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu in Društvo za kulturološke raziskave, 203–24.
- Bregar Golobič, K. (2004). Prikriti kurikulum ali drugo kurikula. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 5, 16–34, 108–22.
- Bregar Golobič, K. (2004). O odpiranju prostora in odpiranje samega pogleda na prostor – v pogovoru z arhitektko Janjo Barši. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 108–22.
- Bregar Golobič, K. (2012). Kakšno šolo hočemo? Prostor kot element (prikrtega) kurikula. *Sodobna pedagogika*, 63, št. 1, 52–72.
- Cotič, J. (2004). Discipliniranje telesa, nadzorovanje in kaznovanje – iskanje alternative. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 35–44.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2004). Soustvarjanje življenja v vrtcu in šoli. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 77–83.
- Hohmann, M., in Weikart, D. P. (2005). *Vzgoja in učenje predšolskih otrok*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kurikulum za vrtce* (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Mac Naughton, G. (2005). *Doing Foucault in Early Childhood Studies*. Abingdon: Routledge.
- Rakovič, D. (1997). Vrtci za današnji čas. *Šolski razgledi*, 13.
- Rakovič, D. (2004). Vloga vzgojiteljice pri uveljavljanju možnosti izbire in sprejemanju skupnih odločitev. V E. Dolar Bahovec in K. Bregar Golobič, *Šola in vrtec skozi ogledalo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 86–100.
- Rakovič, D. (2011). *Vloga strokovnih delavcev vrtca v družbi znanja*. Magistrska naloga. Celje: Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije.

19

20

21

22

23

Viharniki 02: Leseni vrtci

Anja Planišček

Viharniki – skupni projekt Fakultete za arhitekturo

V študijskem letu 2013/14 smo na fakulteti začeli izvajati skupne projekte Viharniki, katerih namen je povezovanje dela v različnih seminarjih, spodbujanje raziskovalne misli in kritične diskusije med študenti. Tematsko se Viharniki odzivajo na aktualne družbene ali strokovne probleme; leta 2013/14 stanovanja za mlade in leta 2014/15 leseni vrtci. V obeh letih je sodelovalo preko 60 študentov iz seminarjev doc. Mateja Blenkuša, doc. Mihe Dešmana, prof. Miloša Florijančiča, prof. Petra Gabrijelčiča, izr. prof. Tadeja Glažarja, prof. Jurija Kobeta, prof. Janeza Koželja, doc. Tomaža Krušca, izr. prof. Jurija Sadarja, prof. dr. Aleša Vodopivca in doc. Mitje Zorca. Vrtce smo izpostavili na pobudo Ministrstva RS za izobraževanje, znanost in šport, ki se v zadnjih letih sooča z vrsto problemov pri gradnji novih in vzdrževanju obstoječih stavb za predšolsko in šolsko vzgojo. Med njimi so energetske sanacije obstoječih vrtcev, ki se mnogokrat zaključijo s slabšo zračno klimo v prostorih (povečano koncentracijo CO₂ zaradi zrakotesnosti), ter vse večja zahtevnost vzdrževanja in upravljanja naprav. S tem je povezano tudi povečanje prostorov za tehniko na račun igralnih površin. V Sloveniji še sedaj, kljub številnim novozgrajenim vrtcem, ne dosegamo cilja zakonodaje iz l. 2002, ki določa najmanj 3 m² notranjih igralnih površin na otroka. V zahodni Evropi in Skandinaviji se povprečje giblje okoli 7 m².

Problem so tudi zastareli in rigidni načrtovalski normativi (Pravilnik o normativih in minimalnih tehničnih pogojih za prostor in opremo vrtcev, 2000), ki izhajajo iz stroge funkcionalne delitve prostorov in njihovih dimenzij. Normativi ovirajo razvoj bolj naprednih prostorskih zasnov, ki v koraku s sodobnimi pedagoškimi načeli učno okolje obravnavajo kot aktivni okvir vzgojnega procesa oz. tretjega učitelja. Igralni prostori naj bi bili zato čim bolj prilagodljivi, omogočali naj bi odpiranje, povezovanje in predeljevanje, večnamenski prostori naj bi nadomestili klasične hodnike, premično pohištvo pa otrokom in vzgojiteljem ponudilo možnost prilagajanja notranjosti glede na želje in psihosocialne potrebe. Redki slovenski sodobni vrtci, v katerih arhitekti kljub vsemu uspejo realizirati sveže oblikovalske pristope, so rezultat njihove »zvzitosti« pri interpretaciji normativov in odprtosti naročnika. Razkorak med tehničnimi zahtevami, raznimi normativi ter prostorskimi in psihosocialnimi dejavniki tako postaja vse večji. Diktat energetske varčnosti in z njim povezana tehnologija sta pri načrtovanju vrtcev mnogokrat postavljena v ospredje, brez razmisleka, da dobra arhitekturna zasnova, ki upošteva naravne značilnosti lokacije, orientacijo in osončenje ter predvidi uporabo lokalnega materiala, kot je les, lahko predstavlja mnogo cenejšo, dolgoročno vzdržnejšo in bolj zdravo rešitev.

Potek dela

V projektu *Viharniki 02* so študenti uvodoma poslušali predavanja strokovnjakov s humanističnega področja (pedagogov, filozofov in sociologov) ter arhitektov in gradbenikov. Mnogi študenti so vsaj en dan preživeli v vrtcih, spoznali tipični vrtničarski vsakdanjik ter v igri in pogovorih z otroki in vzgojitelji dobili ideje za nadaljnje delo. Na podlagi predavanj in srečanj v vrtcih so razvili abstraktne modele in jih v projektnem delu aplicirali na izbrane lokacije: Spodnja Idrija, Zavrč, Ilirska Bistrica, Most na Soči, Ljubljana, Koper, Kuteževo, Kranj idr.

Študenti so iz obstoječih pravilnikov izluščili le bistvena določila: velikost minimalnih notranjih (3 m²) in zunanjih igralnih površin na otroka (25 m²), organizacijo sanitarij glede na število otrok in osnovne funkcionalne sklope. To je odprlo možnost za bolj neobremenjeno in eksperimentalno razmišljanje. Čeprav projekt *Viharniki 02: Leseni vrtci* izpostavlja pomen materiala in konstrukcije, so študenti iskali izhodišča predvsem v pedagoških modelih, ki prostor obravnavajo kot integralni del vzgoje (Reggio Emilia, Montessori, Waldorf, vzgoja v naravi, svobodna oz. demokratična šola idr.). V ospredju vseh študentskih nalog je dinamičen odnos med otroci, vzgojitelji in prostorom; prostor, kjer otrok z vzgojitelji preživi de-

vet ur dnevno, ni več s stenami obdana igralnica, temveč okvir za spodbujanje igre, raziskovanja, imaginacije ter spoznavanje družbenih odnosov in okolja. Zato so naloge razvrščene po temah:

(1) Od igralnice do prostorov igre

Igralnica je v večini študentskih nalog obravnavana kot vse bolj odprt in prilagodljiv prostor igre in učenja. Študenti so vzore odprtih učnih okolij iskali v skandinavskih vrtcih in šolah, ki težijo k popolni prostorski odprtosti in prilagodljivosti (npr. gimnazija Ørestad arhitektov 3XN in šola Hellerup arhitektov Arkitema, obe v Kopenhagnu na Danskem). Ker pa so slovenska mentaliteta in bivanjski vzorci drugačni (bolj kot v vizualno odprtih smo vajeni bivati v zaprtih prostorih in hkrati smo glasnejši), so v nalogah raziskovali možnosti postopne razgradnje ovoja igralnic: povečanje odprtih v stenah, odpiranje sten s premikanjem, z vrtenjem ali zlaganjem njenih delov, njihovo nadomestitev z lahkotnejšimi mobilnimi pregradami, uporabo prosojnih materialov itd. To omogoča vizualno in fizično povezovanje igralnic oz. njihovo razširitev v komunikacijski prostor in ostale dele vrtca. Otrokom ponudi več možnosti za izvajanje dinamičnih dejavnosti, druženje in sodelovanje. Premič-

ne pregrade in elementi opreme, s katerimi otroci in vzgojitelji v tako razširjenem igralnem prostoru gradijo manjše tematske otoke in koticke, omogočajo tudi igro v manjših skupinah in umik v zasebnost.

Prostorska spremenljivost in prilagajanje potrebam predpostavlja participacijo celotne vrtničarske skupnosti – soodločanje otrok in vzgojiteljev pri nastajanju, spreminjanju in uporabi ambientov, kar je pomemben del vzgoje.

(2) Vrtec v naravi, narava v vrtcu

Študenti so kot poseben model vrtca raziskovali vrtec v naravi (gozdni vrtec in vrtec na kmetiji). Koncept je ob vse večji urbanizaciji v 1950-ih postavil Šved Gösta Frohm, sledili pa so mu vzgojitelji na Danskem, v Veliki Britaniji in Nemčiji. Bistvo je neposreden stik otrok z naravo, preživljanje časa na prostem ne glede na vremenske razmere ter igranje in učenje brez industrijsko izdelanih igračk, z naravnimi ali na licu mesta sestavljenimi igrali. Gozdni vrtec ne potrebuje stavbe, le še zatočišče, ki ob hudem dežju, sneženju ali mrazu otrokom ponudi streho nad glavo.

Narava se kot pomemben motiv pojavi tudi v notranjosti vrtca – bodisi kot abstraktna interpretacija gričevnatega terena v lupini vrtca bodisi kot ponotranjena topografija terena, na katerem vrtec stoji. Razgibana tla v vrtcu (vzpentine, vdolbine in terase) spodbujajo otroke k telesnim aktivnostim, razvoju motorike in hkrati ustvarjajo neobičajne prostorske situacije (koticke, skrivališča itd.). Na razgibana tla se lahko odziva tudi razgibana streha, ki hkrati služi kot zunanje igrišče. Drugi način vključevanja narave v vrtec so notranji atriji, ki z zelenjem v igralni prostor prinašajo letne čase in delujejo kot naravne prezračevalne naprave.

(3) Mesto v malem

Takšen vrtec je pogost motiv različnih vzgojnih modelov (Reggio Emilia, sodobni danski primeri). V študentskih nalogah, ki ga povzemajo, je osnovni prostor vrtca prostor skupnosti – notranji trg ali ulica, ob katerih so razporejene hiše – igralnice z vsebinami tipičnih mestnih stavb (gasilski dom, hotel, restavracija itd.). Otroci ob tem prepoznavajo ustroj mesta, družbeni pomen prostorov in vlogo skupnosti oz. posameznika.

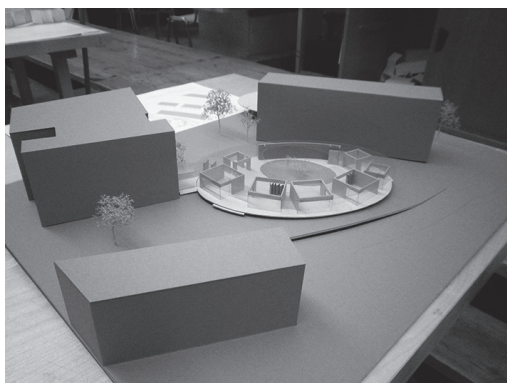
(4) Prostor doživetij in svobodne izbire

Otroci so bolj kot odrasli dovzetni za telesno in čutno dožemanje prostorov, njihovo obliko in material, svetlobo, vonj in zvok. Nekatere študentske naloge zato izpostavljajo pomen ambientalnih dejavnikov in vrtce oblikujejo kot sosledje čutnih doživetij. Razpore-

Mesto/City

študent/student: Primož Ažman

mentorji/supervisors: dr. Aleš Vodopivec, mag. Anja Planišček,
Gašper Medvešek, Benjamin Hafner

koncept/concept

ditev dejavnosti (telesnih in umskih) je drugotnega pomena in se odziva na obliko prostorov, velikost, orientacijo, osvetljenost, glasnost in ostale dejavnike percepcije. Dinamiko razporejanja dejavnosti usmerjajo dnevni cikli in letni časi. Otroci imajo v teh zasnovah možnost individualne izbire dejavnosti ter prehajanja med njimi. V pedagoškem pogledu se naslanjajo na model t. i. svobodne oz. demokratične šole, ki se je razvil v 1920-ih v Veliki Britaniji ter kasneje uveljavil v ZDA in Evropi (v njih imajo otroci možnost demokratične izbire predmetov).

(5) Vrtec, kraj in družba

Premišljena integracija vrta v prostorski in družbeni kontekst omogoča, da vrtec postane več kot le prostor za vzgojo otrok. Njegov osnovni program se lahko dopolni z vsebinami, ki jih potrebuje lokalna skupnost, npr. knjižnico, dvorano za srečanja, dnevni center za starejše ljudi itd., oz. omogoči souporabo nekaterih prostorov, ko otrok ni. Na ta način se zmanjšajo stroški gradnje in izboljšajo stiki med različnimi skupinami in generacijami lokalnih prebivalcev.

Vrtec lahko postane tudi del programov za regeneracijo opustelih industrijskih središč na mestnih robovih, saj družinam, ki se dnevno vozijo v službo, omogoča enostaven prihod otroka v vrtec.

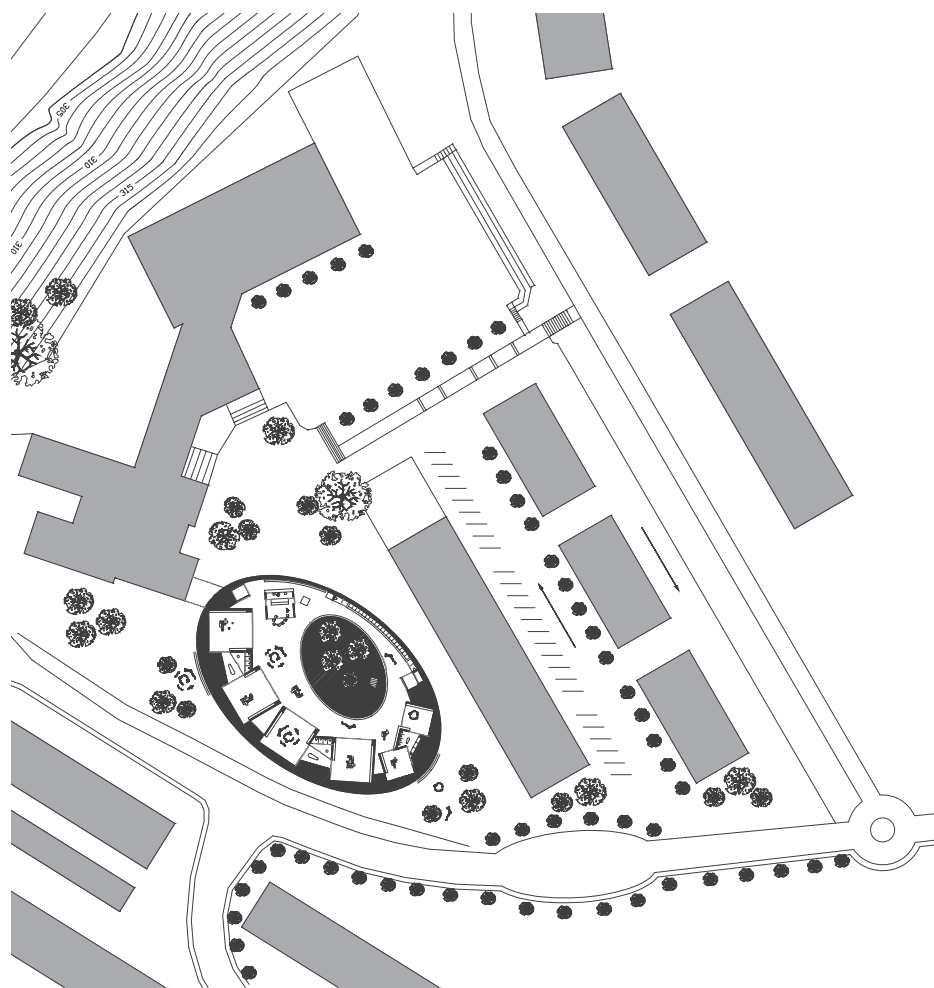
Vrtec prihodnosti

V Sloveniji vse od leta 1954 in simpozija *Od stare k novi šoli*, ki je spodbudil gradnjo naprednih vrtcev in šol v 1960-ih in 1970-ih, ni bilo celostnega razvojnega programa za arhitekturo šolskih in predšolskih stavb. Zato je razkorak med obstoječimi pravilniki za gradnjo stavb in učinkovito rabo energije ter sodobnimi vzgojnimi programi vse večji.

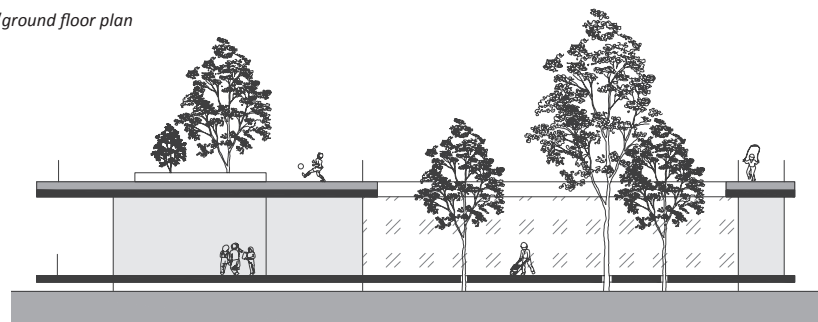
Viharniki ponujajo mnogo drznih rešitev, ki presegajo institucionalno pojmovanje vrtcev in obstoječe projektantske okvire. A to je tudi njihov namen: da izzivajo, postavijo pravila na glavo, pogledajo na prostor in vzgojo iz neobičajnih zornih kotov. In tako morda spodbudijo diskusijo o vrtcih v prihodnosti.

Relativno majhna lokacija in bližina okoliških objektov pogojujejo izbrani formi, ki s svojo zasnovo tvorijo nove dinamične površine. Nizanje modularnih enot okoli osrednjega prostora-atrija objekt deli na skupne prostore in tiste, ki so namenjeni bolj individualnem delu, sama zasnova pa omogoča prehajanje obeh. Osrednji prostor tako deluje, kot mesto srečanja, ki ga zamejujejo individualne prostorske enote. Učinek urbanosti tako na uporabnika deluje pozitivno in odprto. Objekt s svojo formo ne pridobi le notranjih dinamičnih površin temveč tudi zunanje. Odprt notranji atrij, igralne površine na sami strehi objekta ter zunaj tako služijo za različne aktivnosti vrta in igre.

Modular units as a respond to create a flexible design on a small location with its challenges. The Design itself is created as a urban area where the modular units are surrounding interior atrium and forming kind of interior public space and the space for more individual work. The concept of a City makes impression of an open space divided between inside and outside. Green exterior areas outside of the object and on the rooftop are designed to form flexible spaces for different activities and play.

tloris pritličja/ground floor plan

prerez/section

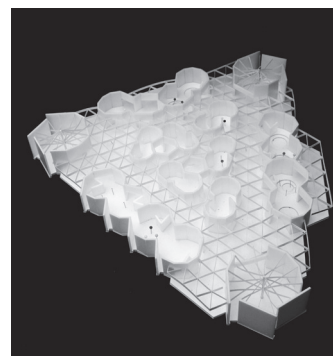
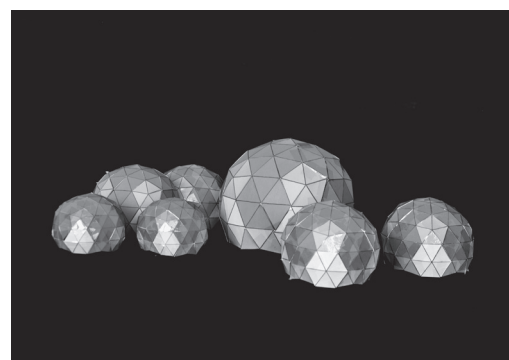
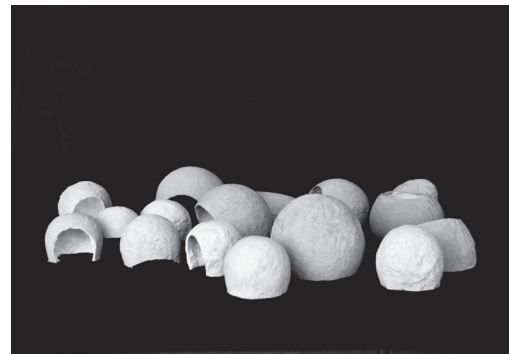
Vrtec pod kupolami/Kindergarten under domes

študentka/student: Darja Josić

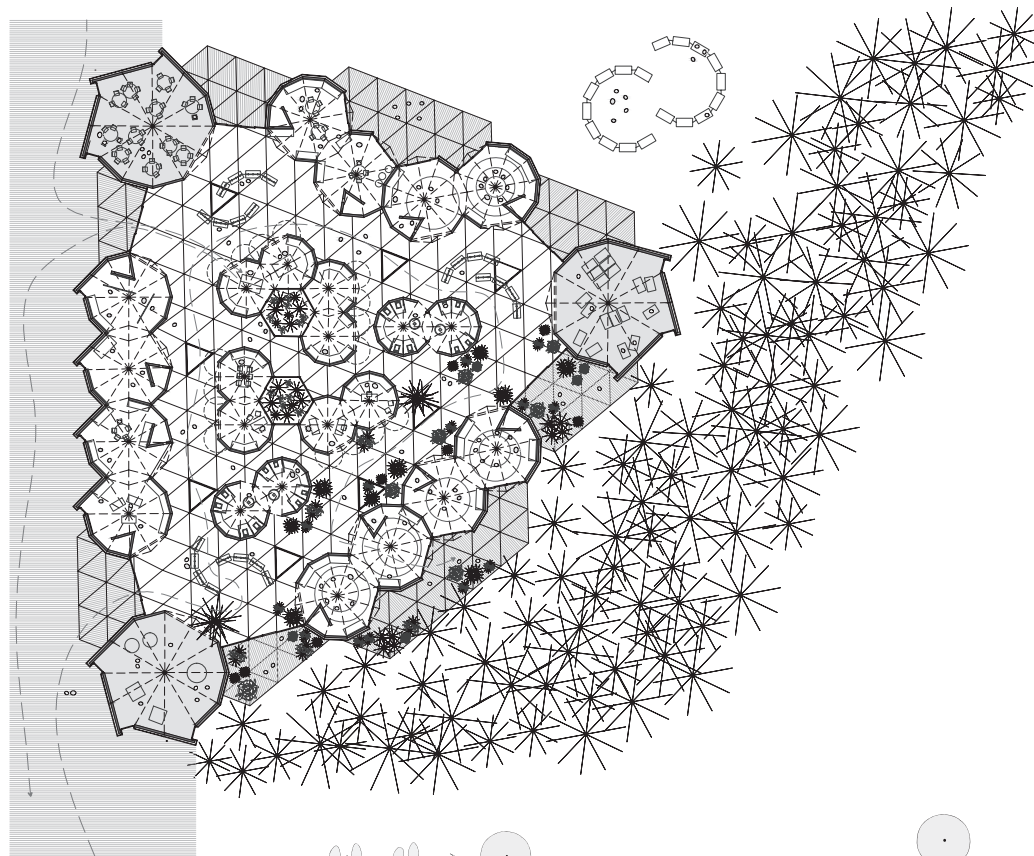
mentor/supervisor: Mitja Zorc

Zasnova vrta izhaja iz analize ambientov gozda, čistine jase, temačnega iglastega gozda, svetlega listnatega gozda. Tako se ustvarja sistem cilindričnih prostorov različnih velikosti, odprtosti, osvetljenosti. Na vogalih zasnove se nahajajo večji skupni prostori, na obodu nizi tematskih igralnic, v središču so servisni prostori. Cilindri so grajeni iz lesenih križno lepljenih plošč, ostrešje tvorijo lesena povezja, ki prepuščajo svetlobo. Med cilindri se ustvarja prehodni skupen prostor, povezan z zunanjimi terasami. Zasnova otroku omogoča vpogled in udeležbo pri vseh aktivnostih vrta in samostojno izbiro dnevnih dejavnosti, zaradi česa lahko razvija svoje interese že v zgodnjih letih.

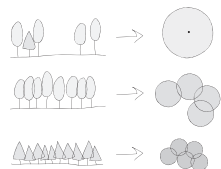
The concept of the kindergarten is based on the analysis of the forest ambiance, the purity of the clearing, the dark of the coniferous and the light of the deciduous forest. Thus is how the system of cylindrical spaces in various sizes, openness and illumination is formed. Larger common spaces are on the corners of the design, a series of themed playrooms on the periphery and service rooms in the center. The cylinders are build from cross laminated timber pannels, the roofing is formed by a timber frame, which allows free flow of light. There is a transient space created among the cylinders, connected by outer terraces. The design allows children the insight and participation in all kindergarten activities and a free choice of daily activities, which enables them to pursue their interests at a young age.

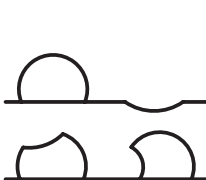
sistem kupolastih prostorov/geodezične kupole

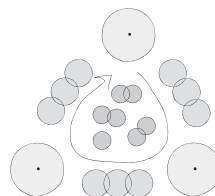
tloris/floor plan

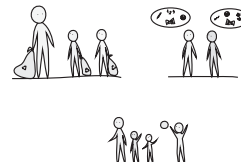
izhodišče

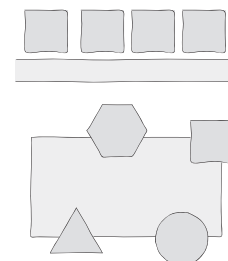
oblika prereza

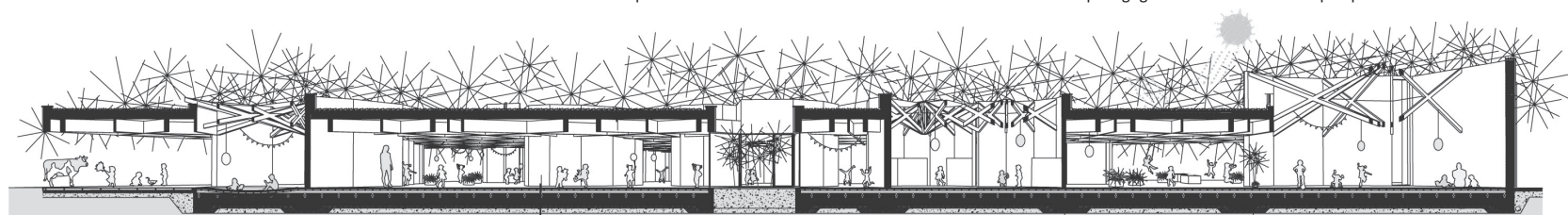
oblika tloris

pedagogika

skupen prostor

prerez/section

Vrtec Montessori/Kindergarten Montessori

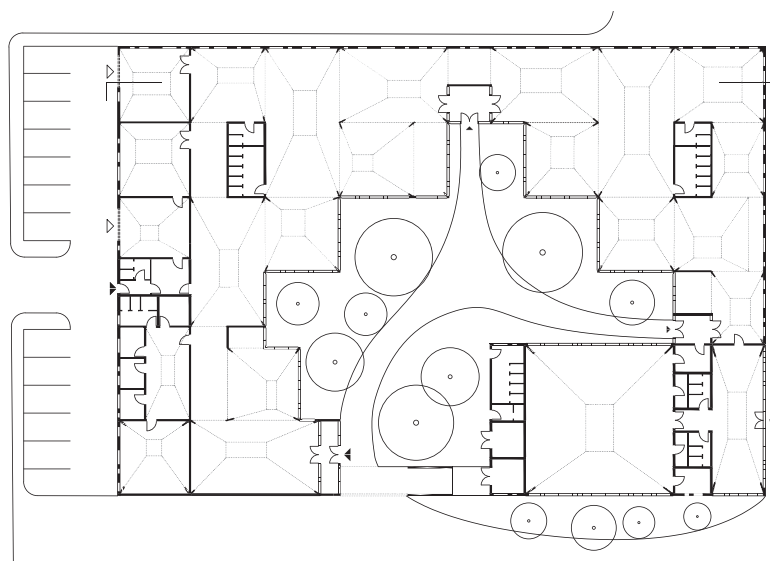
študentki/students: Veronika Fojkar, Urška Gregorič
mentorja/supervisors: Miha Dešman, Vlatka Ljubanović

Velik problem današnjih vrtcev je ločevanje prostorov ter malo možnosti za njihovo neposredno povezovanje. Montessori vrtec Koper predstavlja kreativnost in svobodo, ki jo prostor z Montessori programom spodbuja. Meje med igralnicami in skupnim, t.i. igralnim prostorom so zabrisane, v tem kontekstu so zabrisane tudi meje med vrtcem in mestom (okolico), saj sam objekt deluje tudi v namene širše okolice izven uradnih ur.

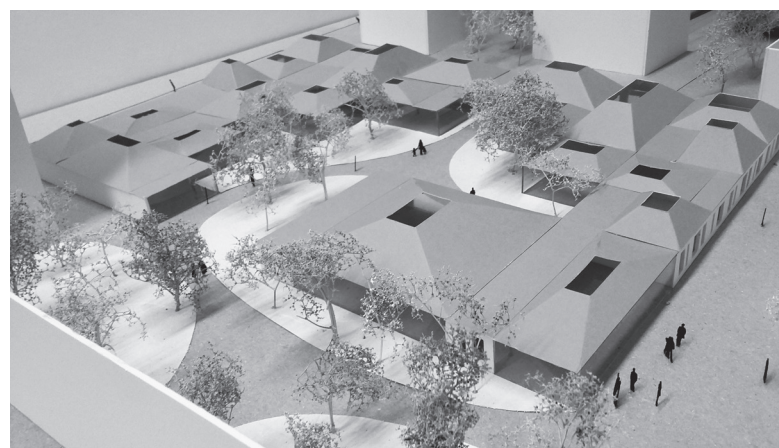
A big problem of the kindergartens nowadays is the separation of different areas and the lack of connection between them. The Montessori kindergarten Koper presents the creativity and freedom provided by the space along with the Montessori program. Borderlines between playrooms and the common area are blurred, which is also portrayed on the borderlines between the kindergarten and the city (surroundings), because the facility is open for additional usage outside kindergarten hours.

urbanistični koncept

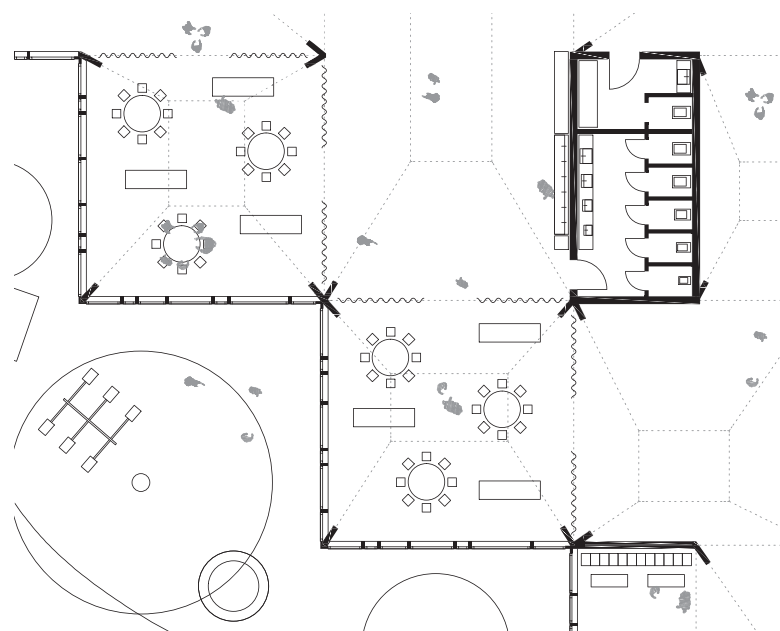
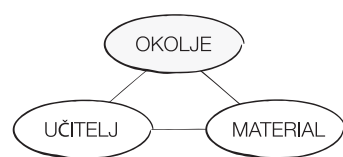

tloris pritličja/ground floor plan

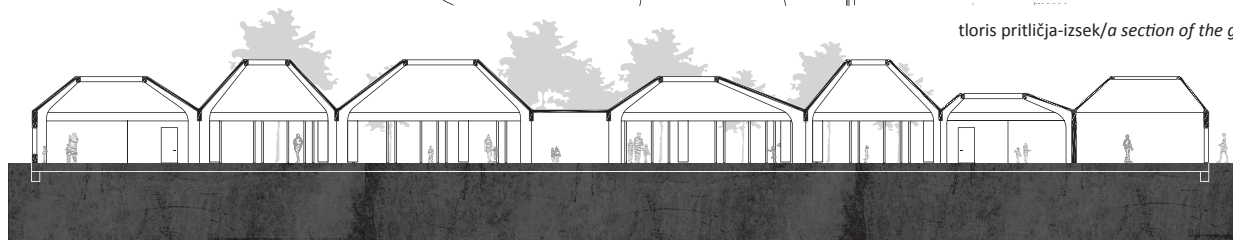
maketa/model

vsebinski koncept

shema konstrukcije/construction scheme

tloris pritličja-izsek/a section of the ground floor plan

prerez/section

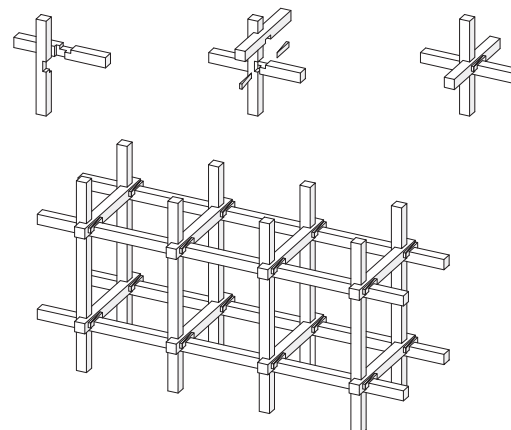
Vrtec – igralo/Kindergarten as playground equipment

študent/student: Rok Primažič

mentorji/supervisors: mag. Tomaž Krušec, dr. Nika Grabar, Matevž Zalar, Miha Munda, Neža Novak

Vrtec se kot dinamična struktura iz lesenih letev rasteza na širokem travniku. Leseno paličje objame prostore igralnic in med njimi ustvari skupen prostor za breskrbno igro otrok. Prostori med seboj niso fizično ločeni, ampak samo zastrti do te mere, da je ohranjena zasebnost posameznega prostora. Lesena struktura obenem služi kot igralo, priročne police, garderoba ali senčilo. Lesena struktura temelji na zlaganju letev, ki se med seboj povežejo v trdnem spoju brez uporabe vijakov. Trdnost konstrukcije je dosežena z množenjem elementov, ti pa s svojo gostoto določajo stopno zastrtosti prostora.

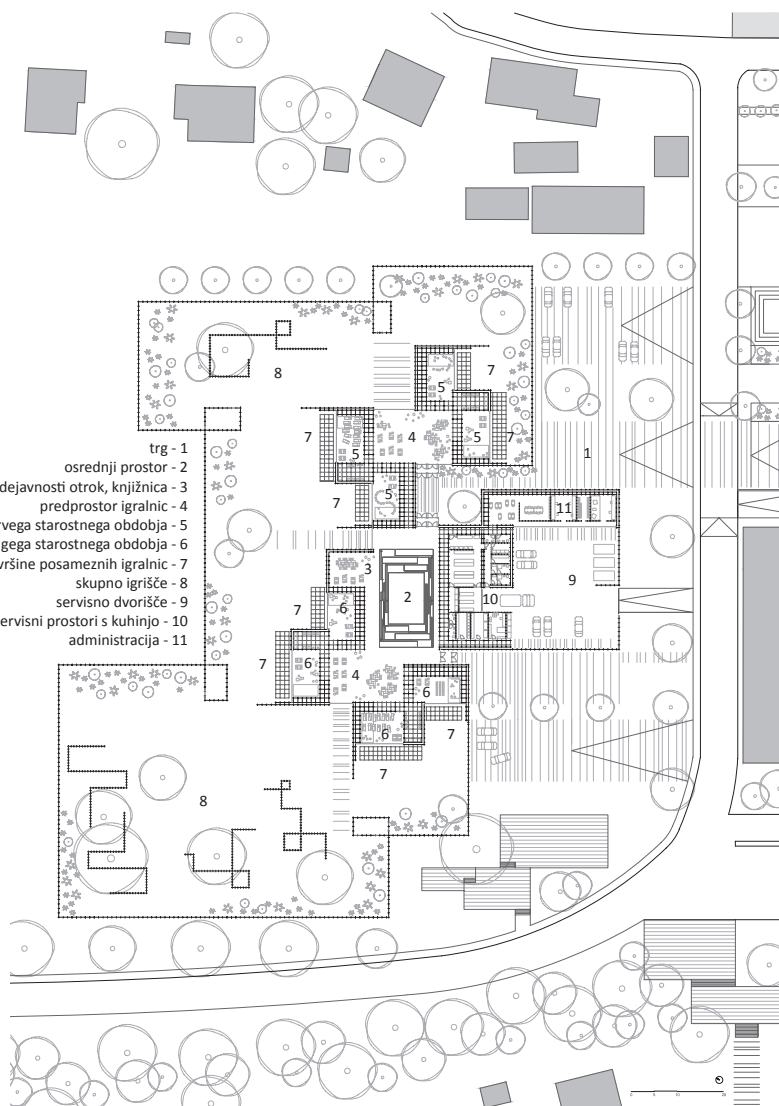
The kindergarten extends on the wide meadow as a dynamic structure made of wooden battens. The wooden construction embraces the playing room spaces and creates a common one for children's carefree playing. The rooms are not physically separated, they are only partially screened so that privacy of each room is kept intact. The wooden structure also serves as playground equipment, convenient shelves, or a shade. The wooden structure is based on the arranging of battens which are fastened together in a solid joint without the use of screws. The firmness of the construction is achieved with the multiplication of the elements and they together with their density, define the degree of the provided shade.

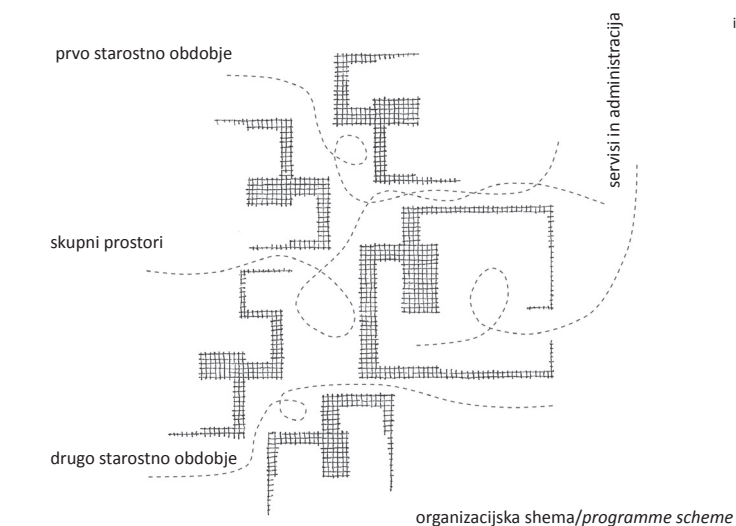
sestavljanje konstrukcije/construction assembly

pogled na igralnico/view of playing space

tloris/floor plan

organizacijska shema/programme scheme

prerez/section

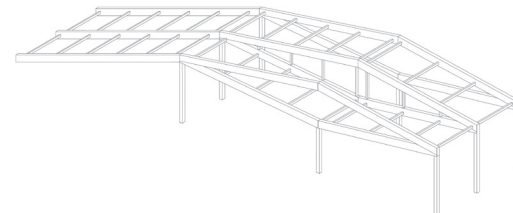
Vrtec Smodnišnica/Kindergarten Smodnišnica

študentka/student: Jerneja Jenko

mentorja/supervisors: dr. Matej Blenkuš, Primož Žitnik

Zasnova vrta, poleg upoštevanja karakteristik lokacije, predstavlja predvsem odziv na že obstoječo arhitekturo Smodnišnice in do nje skuša vzpostaviti spoštljiv odnos. Gre za pristop k obnovi in oživitvi Smodnišnice, ki smo ga zasnovali v skupini in v sklopu katere se je vsak na obstoječo arhitekturo odzval na svoj način. Največji izziv pri mojem projektu je bil kako ne zasenčiti obstoječega opečnatga objekta, ki je po velikosti precej manjši od novega. Kot odziv na omenjeno problematiko je nov objekt razdrobljen na fragmente, pri čemer je vsak sestavni delec manjši od obstoječega objekta. Taka razgibanost objekta pa v notranjost vrta vnese veliko kontrastov ter ustvarja različne ambience.

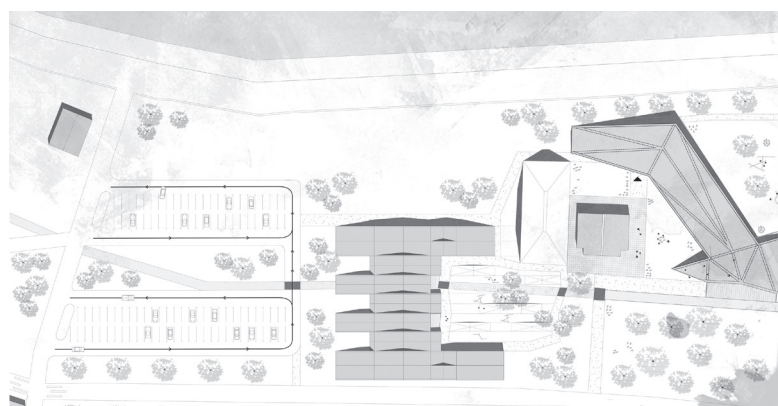
The design of the kindergarten respects different characteristics of the location and primarily represents respond to existing architecture of Smodnišnica to which I tried to reestablish respectful relation. We use this kind of approach within our group and each member interpreted the relations in different way. The biggest challenge in my project was how not to overshadow the existing architecture. As a response, the object is fragmented where each component is smaller than the existing building. This kind of approach brings a wide diversity of contrast to interior of the building and creates various ambients.

aksonometrija konstrukcije/axonometry of construction

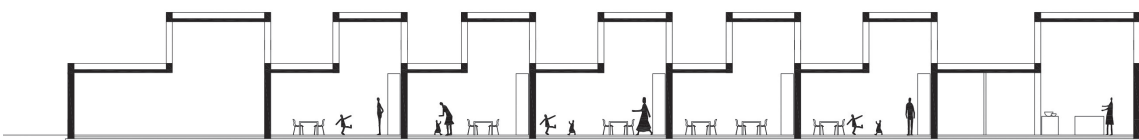
fasada/fasade

urbanistična zasnova/urban plan

tloris/floor plan

prerez/section

Gozdni vrtec/*Forest Kindergarten*

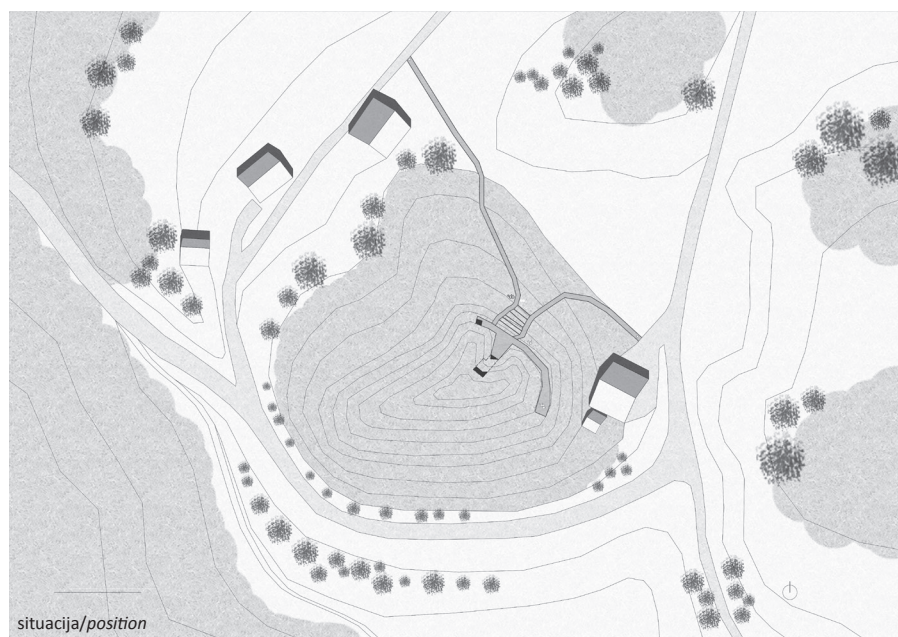
študentka/student: Maruša Tušar
 mentorji/supervisors: dr. Aleš Vodopivec, mag. Anja Planišček,
 Gašper Medvešek, Benjamin Hafner

Gozdni vrtec je vrtec v naravi, ki vzpodbuja otroško domišljijo, saj je otrok neprestano obdan z naravnim materialom, s katerim lahko ustvarja. Prostori vrtca so lesene intervencije, ki izkoriščajo zanimive lastnosti lokacije. Nameščene so na strmem bregu gozdnate vzpetine v primorski vasi Šebrelje. Tu je potekala obrambna linija soške fronte iz prve svetovne vojne. Glavni prostor vrtca koristi zavetje udrtе vojaške votline za shranjevanje orožja. Strelski jarek, ki obkroža hrib in omogoči postavitev poti ter dostop z glavne ceste. Na strmino hriba so nameščene tribune namenjene tudi vaškim prireditvam.

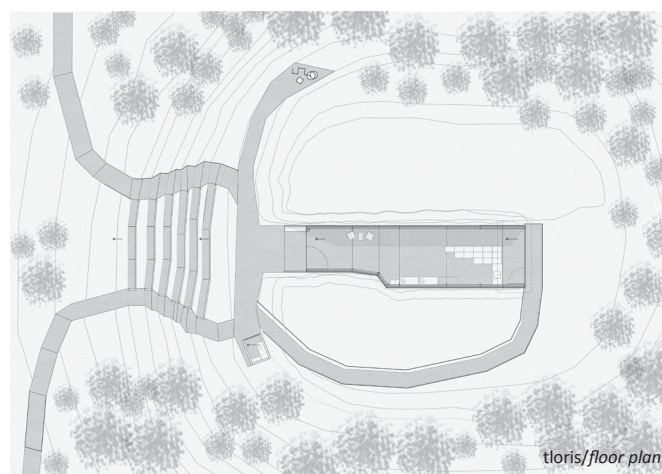
Forest kindergarten is kindergarten in nature, which stimulates children's imagination, where a child is surrounded by natural materials with which he can create. It is made from wooden interventions that exploit interesting parts of location. They are placed on a steep bank of the hill in the village of Šebrelje. Here runs the defensive line of the Isonzo Front of the First World War. The main intervention uses a space of sunken military cavity (a storeroom for weapons). Trench encircles the hill and makes a path and access to the main road. On the slope of the hill they are installed grandstands also intended for village community events.

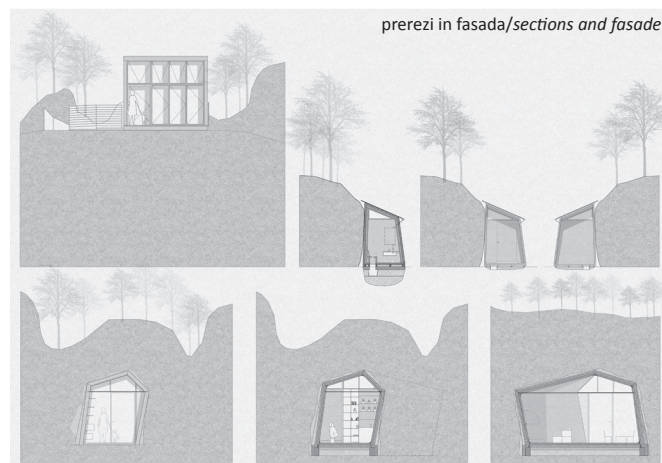
maketa/model

situacija/position

tloris/floor plan

prezezi in fasada/sections and facade

pogled na notranji atrij/view of the cave interior

prezez/section

"L"/"L"

študent/student: Boštjan Kopinšek
mentor/supervisor: Peter Gabrijelečič

Kot izhodišče naloge sem si zadal iskanje inovativne organizacije prostorov, ki bi omogočali povezanost in hkrati ločenost otrok. Koncept premikajočih oz. vrtljivih sten izhaja iz teorije, ki jo predlagata Hewston in Brown. To je najbolj dodelan model Allportove teorije, kako reducirati predsodke. Teorija govori, da se kljub temu, da se predsodki reducirajo s stikom posameznikov in skupin, še vedno pojavlja potreba po individualizmu in s tem zaprtem prostoru. Oboje pa dosežemo s fleksibilnostjo prostora. Tako sem z vrtljivimi L elementi zagotovil raznolikost prostorov in programov, ki se v vrtcu odvijajo, hkrati pa ustvaril pogoje za kvalitetno delo in s tem tudi razvoj otrok.

As a starting point of the tasks I set myself to find innovative organization of the space, which would allow link and at the same time the separation of children. The concept of moving or rotating walls is based on the theory suggested by Hewston and Brown. This is the most accomplished model of Allport theory of how to reduce prejudices. The theory says that in spite of, that the prejudices are reducing with contact of individuals and groups among themselves, there is still a need for individualism and enclosed spaces. Both can be achieved with the flexibility of space. So, with a rotation of the L elements I provided a variety of different spaces and programs going on in kindergarten, while creating the conditions for quality work and hence the development of children.

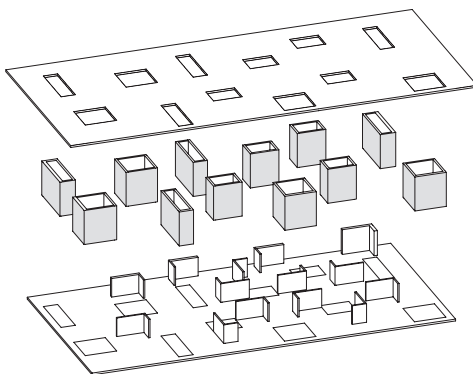
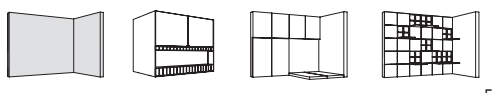
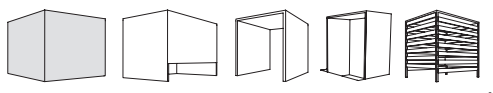
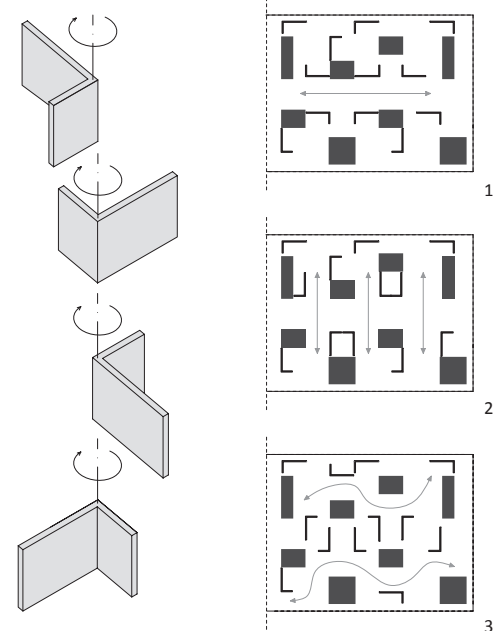

- 1_ igralnica
- 2_ zbornica
- 3_ kuhinja
- 4_ shramba
- 5_ arhiv
- 6_ sanitarije
- 7_ atrij
- 8_ pisarna hišnik
- 9_ pirarna

tloris/floor plan

prezrez/section

- 1_ Elementi postavljeni na način, da so vse igralnice ločene. Prostor je pretočen v vzdolžni smeri.
- 2_ Elementi postavljeni na način, da so posamezne igralnice povezane čez hodnik. Prostor je pretočen v prečni smeri.
- 3_ Elementi postavljeni na način, da so vse igralnice povezane. Na hodniku se tvorijo manjši zaprti prostori. Prostor je pretočen v več smereh.
- 4_ Premične stene oz. elementi "L" istočasno predstavljajo večnamenski element opreme, ki je lahko garderoba, omara, postelja, stena ... Tako premične stene zagotavljajo skoraj vso opremo, ki se jo v vrtcih potrebuje.
- 5_ Jedra, ki v stavbi služijo servisnim prostorom, se na igriščih vrtca pojavijo kot igrala. Različno oblikovanje kubesov se tako pretvori v shrambo oz. lope, zaprte kotičke, pokrite prehode, manjša gledališča na prostem, plezala ...

Jovan Milošević (1929–2013), arhitekt

Tomaž Kancler

Ko smo se pred nekaj meseci poslovili od našega kolega, arhitekta in prijatelja, smo spoznali, da je Jovica, kakor smo ga klicali tisti, ki smo mu bili blizu, arhitekt, katerega korenine sežejo v zgodovino in objemajo evropsko, vzhodnjaško, tudi islamsko kulturo ter mnogo ostalih, ki jih je v svojem delu uspel racionalno povezati. To historično dediščino je združeval s svojo uravnoteženo disciplino, z občutkom za arhitekturo kot umetnost, z naravnim instinktom za organske strukture v odnosu do prostora, kjer je gradil. Zato je njegov opus širok in vključuje tako skulpturalno abstrakcijo kot enostavne in skromne objekte, ljudske hiše, stanovanjske komplekse pa tudi monumentalne vladne in javne zgradbe.

Rojen v ugledni družini izobražencev, leta 1929 v Kotorju, v Črni Gori, obmorskemu biseru iz Unescove svetovne kulturne dediščine, začne študij na Likovni akademiji v Beogradu (v razredu velikega črnogorskega slikarja Mila Milunovića). Kmalu ugotavlja, da v resnici odločilne ideje niso samo manifestacije genija in prišepetavanja muz. So sinteza celotnega predhodnega raziskovalnega dela, poskusov, znova in znova. Temu je arhitektura bliže.

Prepiše se na Fakulteto za arhitekturo v Ljubljano. Nadarjenost in delovne manire mu že za časa študija dajo priznanja. Postane asistent pri prof. Marjanu Mušiču in sodeluje pri določenih projektih prof. Ravnikarja. Diplomira 1956. Povprečna ocena študija 9,8. Vrne se v Črno Goro.

Nemogoče je ob tovrstnemu pisanju navesti celoten opus njegovih projektov in dela v urbanizmu, morda zato le nekaj vidnejših stvari. Republiški zavod za urbanizem v Podgorici govori o razumevanju pomena objekta pri sooblikovanju mestnega središča. Postane vodja takratne YU arhitekturne delegacije in skupine arhitektov pri velikem mednarodnem projektu Južni Jadran v Budvi in kompletne urbanistične rešitve Buljarica–Južni Jadran. Združevalne lastnosti, vodenje usklajevalnih sestankov in hkrati simultano prevajanje v angleščino, italijanščino, slovenščino, delno francoščino in seveda srbohrvaščino so naredili močan vtis na domače in tuje strokovnjake. Kljub prevajalcem je o arhitekturi in urbanizmu zmeraj hotel govoriti sam, razlagati s svojimi besedami. Zavedal se je namreč, da delo arhitekta vedno nagovarja tudi estetiko, ekspresijo in simboliko kot dimenzijo gradnje. To pa je težko prevajati.

Sledijo ponudbe za nadaljevanje kariere v Rimu in Berlinu. Ni sprejel, ostaja doma, vodi Zavod za urbanizem Kotor, nastane stanovanjski objekt na Bulevaru sv. Petra Cetinjskog v Podgorici (leta 1962 po ocenah kritikov prava novost v arhitekturi, uvrščen v krog najboljših arhitekturnih del 20. stoletja v ČG). Vpliva na kasnejša dela mlajših arhitektov (npr. blok 5, avtorja prof. Milete Bojovića v Podgorici itd.).

Med pomembna dela, ki govore njegov jezik funkcionalne, smiselne arhitekture, uvrščamo stanovanjske objekte v Podgorici pa stanovanjski kompleks v Danilovgradu, stanovanjski objekt UN v Kotoru, luksuzne vile za funkcionarje ČG v Beograjski ul. v Podgorici, študentske domove Kotor, zasebne vile ob morju, v Kotoru, Budvi, Miločeru, vilo Ribič v Varaždinu itd.

Na povabilo prof. Boruta Pečenka pride v Maribor kreativno in vodstveno sodelovat pri nastajanju takrat izjemno velikega projekta na naših tleh, Maribor–jug. Arhitekturno-projektno, ob vzgoji mlajših arhitektov, nadaljuje delo v Inženiring biroju. Kasneje ustvarja v projektivnem biroju Stavbar. Postanje tudi njegov vodja. S skupino kolegov prejme leta 1986 najvišje priznanje za arhitekturno ustvarjanje v Jugoslaviji, veliko Borbino nagrado za arhitekturo, in sicer za projekt novogradenj stanovanjskih objektov v območju Starega mostu, ki je nastal ob pričetku projekta prenove mariborskega Lenta. Ob tej priliki pojasni, da se akt gradnje ne izčrpa v zgolj tehničnem dejanju in se tudi ne izčrpa v zgolj simboličnem.

Leta 1991 se upokoji. Vrne se k svoji večni ljubezni, slikarstvu. Doma studiozno ustvarja vrhunske slike v različnih tehnikah, prevladujejo namišljeni pa tudi prepoznavni motivi arhitekturnih kompozicij in objektov, prav tako motivi morja.

Verjetno je ob tovrstnemu slovesu pomembno dodati tudi njegovo osebno dimenzijo skromnosti, iskrenosti, kulturnosti in intelekta. Prebral je večino klasične literature domačih in svetovnih pisateljev. Na tisoče verzov je še pred smrtjo obvladoval in jih včasih tudi očitajoče, a spodbudno recitiral internetni generaciji. Tudi v latinščini, francoščini in ruščini. *N'oubliez jamais*.

Njegovo življenje je zapisalo, da je arhitektovo delo, njegove aktivnosti pri ustvarjanju zgradb in oblikovanju okolja, v interesu vseh ljudi, ključno za vse in pomembno za vse.

Kako poučno za današnji čas, tudi v prenesenemu pogledu.

Hvala, Jovica!

